

ПРИВАТНА УСТАНОВА
«НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ ІНСТИТУТ ПУБЛІЧНОГО ПРАВА»

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ДНІПРОПЕТРОВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

ВОЙТОВИЧ ІВАН ІВАНОВИЧ

УДК 343.9

ДИСЕРТАЦІЯ
КРИМІНОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЇ
У СФЕРІ ВОЄННОЇ БЕЗПЕКИ

Спеціальність 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія;
кримінально-виконавче право (081 Право)

Подається на здобуття наукового ступеня

доктора юридичних наук

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело
_____ І.І. Войтович

Науковий консультант:
доктор юридичних наук, професор
Шаблистий Володимир Вікторович

Київ – 2021

АНОТАЦІЯ

Войтович І.І. Кримінологічні засади протидії корупції у сфері воєнної безпеки. – *На правах рукопису.*

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» (081 – Право). – Приватна установа «Науково-дослідний інститут публічного права», Київ, 2021. – Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, Дніпро, 2021.

В науковій праці здійснено теоретичне узагальнення й запропоновано нове вирішення існуючої наукової проблеми, пов'язаної зі з'ясуванням кримінологічних засад протидії корупції у сфері воєнної безпеки України. В роботі здійснено аналіз наукових та навчальних джерел, присвячених питанням протидії злочинності та зроблено висновки щодо напрямків подальших наукових пошуків з питань протидії корупції у сфері воєнної безпеки. Визначено методологію дослідження кримінологічних засад протидії корупції у сфері воєнної безпеки, під якою пропонується розуміти сукупність принципів, методологічних підходів та методів пізнання. Обґрунтовано практичну значимість виділення корупційної злочинності у сфері воєнної безпеки окремим видом злочинності та встановлено притаманні їй відмінні риси. Доведено, що державна антикорупційна політика загалом та у сфері воєнної безпеки, зокрема, має ґрунтуватися на комплексному підході.

З'ясовано структуру корупційної злочинності у сфері військової безпеки, ядро якої складають такі злочини: «Прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою» (44 %); «Викрадення, привласнення, вимагання військовослужбовцем зброї, бойових припасів, вибухових або інших бойових речовин, засобів пересування, військової та спеціальної техніки чи іншого військового майна або

заволодіння ними шляхом шахрайства або зловживання службовим становищем» (24,1%); «Зловживання впливом» (19%).

Визначено й охарактеризовано демографічні, соціальні та психологічних риси осіб, які вчиняють корупційні злочини у військовій сфері, на основі чого сформовано кримінологічний портрет корупціонера у сфері воєнної безпеки.

Виокремлено характерні ознаки корупції в сфері воєнної безпеки. Встановлено та висвітлено соціально-економічні, політичні, культурно-психологічні, правові та організаційно-управлінські фактори корупційної злочинності у сфері воєнної безпеки. Особливу увагу приділено механізму протидії корупції у сфері воєнної безпеки, складовими якого є: цілі і завдання протидії корупції; об'єкти протидії корупції; суб'єкти протидії корупції; методи протидії корупції. Висвітлено особливості загальносоціальних, спеціально-кримінологічних та індивідуальних заходів протидії корупційним проявам у сфері воєнної безпеки.

Запропоновано під злочинністю у сфері військової безпеки розуміти об'єктивно небезпечну поведінку певної частини членів суспільства, що заподіює шкоду або створює загрозу заподіяння шкоди стану захищеності національних інтересів, державного суверенітету, її територіальної цілісності, недоторканості конституційного ладу та інших національних інтересів України.

Сформульовано авторське визначення поняття «корупційної злочинності у сфері воєнної безпеки» як об'єктивно небезпечної поведінки службових і посадових осіб воєнної сфери, а також працівників підприємств, установ та організацій оборонного відомства, які не є службовими особами, пов'язаної із одержанням ними неправомірної вигоди для себе, інших фізичних або юридичних осіб або зі зловживанням повноваженнями, а також підкуп таких осіб з боку громадян чи представників бізнес-спільноти, яка порушує стан захищеності державного суверенітету, територіальної цілісності, конституційного ладу та інших національних інтересів України.

Обґрунтовано, що державна антикорупційна політики у сфері воєнної безпеки має ґрунтуватися на комплексному підході та спрямована на: а) формування патріотичного, добросесного кадрового апарату; б) реальне, а не формальне запровадження зарубіжного досвіду протидії корупції; в) впровадження у військовий менеджмент інноваційних методів управління; г) усунення бюрократизму у справі протидії корупції, що дозволить покращити стан протидії корупційній злочинності.

Встановлено відмінні риси, що притаманні корупційній злочинності у сфері воєнної безпеки, як окремому виду злочинності, а саме: а) об'єктивний, історично обумовлений характер; б) поширеність лише у сфері воєнної безпеки, що обумовлює її підвищену суспільну небезпечність; в) особливий механізм вчинення; г) специфічні суб'єкти; д) висока латентність.

Обґрунтовано систему ознак (демографічних, соціально-рольових, психологічних), що дозволяють в повній мірі розкрити властивості особи, яка вчиняє злочини у сфері воєнної безпеки.

Доведено, що причинний комплекс корупційних злочинів у сфері воєнної безпеки слід розглядати як систему взаємопов'язаних криміногенних явищ і процесів об'єктивного та суб'єктивного характеру, що в поєднанні з іншими факторами прямо й опосередковано детермінують злочинність у сфері військової безпеки та оборони.

Аргументовано підхід до внутрішньої будови механізму протидії корупції у сфері воєнної безпеки, що включає такі елементи: 1) цілі і завдання протидії корупції; 2) об'єкти протидії корупції; 3) суб'єкти протидії корупції; 4) методи протидії корупції.

Обґрунтовано найбільш перспективні напрями протидії корупції у сфері воєнної безпеки: а) утвердження політичної волі та спрямування зусиль усіх державних і недержавних інституцій на запобігання та протидію корупції; б) розроблення та прийняття в Україні за позитивним прикладом зарубіжних країн державних програм з формування антикримінальної культури та антикорупційної свідомості населення; в) підвищення рівня

професійної компетентності військовослужбовців; г) неупереджений моніторинг способу життя як один із факторів запобігання корупційним правопорушенням у системі військової служби; д) широка просвітницька антикорупційна діяльність; е) підвищення ефективності військової служби, зокрема, проведення атестації; є) підвищення рівня соціальної захищеності військовослужбовців.

Розвинуто положення про основні політичні чинники корупції у сфері воєнної безпеки, а саме: політична нестабільність, яка проявляється в неоднорідності головних політичних інституцій, що у підсумку призводить до неефективності їх функціонування, підміни правових засад діяльності політичною доцільністю; відсутність реальних політичних реформ або їх хибна ідеологія (реформи, що формально проводяться, є популістичними та позбавлені системного характеру; фрагментарні зміни не є суспільно зорієнтованими, мають переважно суб'єктивну мотивацію і спрямовані на задоволення особистих чи вузько корпоративних інтересів головних політичних гравців); існуючий дисбаланс функцій і повноважень гілок влади та порушення принципу поділу державної влади, який зумовлений незавершеністю формування політичної системи держави, постійними намаганнями її керівників наділити себе додатковими повноваженнями; відхід від демократичних засад у діяльності головних політичних суб'єктів.

Зроблено умовиводи про організаційно-управлінські фактори вчинення корупції у сфері воєнної безпеки, якими є: складність процедур та надмірна роль бюрократії у їх проведенні; нечіткість регламентації діяльності службовців та їх недостатня відповідальність; відсутність ефективних механізмів ротації кадрів; зрощування державного апарату з підприємницькими структурами; дисбаланс владних повноважень на різних рівнях; відсутність регламентації механізмів унеможливлення прийняття на службу лідерів і членів злочинних угруповань, відсутність працівників, які б контролювали цю сферу; недостатня регламентація правил поведінки та процедур здійснення повноважень; наявність широких можливостей для

ухвалення рішень на свій розсуд; поширеність випадків заміщення посад не на підставі ділових і моральних якостей особи, а через знайомство, особисту відданість, близькість політичних уподобань; и) неефективна система кадрового менеджменту; безкарність; відсутність надійних механізмів забезпечення безпеки осіб, які повідомляють компетентним органам про корупційні діяння.

Ключові слова: *корупційна злочинність, протидія корупції, сфера воєнної безпеки, показники корупційної злочинності у сфері воєнної безпеки, особи, які вчиняють корупційні злочини у сфері воєнної безпеки, фактори корупційної злочинності у сфері воєнної безпеки, механізм протидії корупційній злочинності у сфері воєнної безпеки, заходи протидії корупційній злочинності у сфері воєнної безпеки.*

SUMMARY

Voitovych I.I. Criminological principles of combating corruption in the field of military security. – *Printed as manuscript.*

The dissertation on competition of a scientific degree of the doctor of legal sciences on a specialty 12.00.08 «Criminal law and criminology; criminal executive law» (081 - Law). – Private institution "Scientific Institute of Public Law", Kyiv, 2021. – Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs, Dnipro, 2021.

The scientific work provides a theoretical generalization and proposes a new solution to the existing scientific problem related to clarifying the criminological principles of combating corruption in the field of military security of Ukraine. The paper analyzes the scientific and educational sources on crime prevention and draws conclusions on the directions of further research on combating corruption in the field of military security. The methodology of research of criminological bases of counteraction to corruption in the field of military security under which it is offered to understand set of principles, methodological approaches and methods of knowledge is substantiated.

The practical significance of allocating corruption crime in the field of military security as a separate type of crime is substantiated and its inherent distinctive features are established. It is proved that the state anti-corruption policy should be based on an integrated approach and aimed at: forming a patriotic, virtuous staff; real, not formal introduction of foreign experience in combating corruption; introduction of innovative management methods in military management; elimination of bureaucracy in the fight against corruption, which will improve the state of anti-corruption in the field of military security of Ukraine.

The structure of corruption crime in the field of military security was clarified, the core of which consists of the following crimes: «Accepting an offer, promise or receiving an illegal benefit by an official» (44%); «Theft, misappropriation, extortion by a serviceman of weapons, ammunition, explosives or other ammunition, means of transportation, military and special equipment or other military property or taking them by fraud or abuse of office» (24.1%); «Abuse of influence» (19%).

The demographic, social and psychological characteristics of persons who commit corruption crimes in the military sphere are determined and characterized, on the basis of which a criminological portrait of a corrupt official in the sphere of military security is formed. The characteristic features of corruption in the field of military security are highlighted. Socio-economic, political, cultural-psychological, legal and organizational-administrative factors of corruption crime in the field of military security are established and covered. Particular attention is paid to the structure of the anti-corruption mechanism in the field of military security, the components of which are: a) goals and objectives of anti-corruption; b) objects of anti-corruption; c) anti-corruption entities; d) methods of combating corruption.

It is established that the general purpose of combating corruption is to protect the interests of the individual, society, state and business from corruption offenses. The applied goals and objectives of anti-corruption are defined in the Anti-Corruption Strategy. Objects of anti-corruption in the field of military security include: corruption-causing factors; corruption risks in the activities of

bodies and units of the military sphere; illegal behavior of officials and officials of the military sphere. The system of subjects of counteraction to corruption crime in the sphere of military security consists of: a) subjects with general powers; b) entities with special powers; c) subjects that counteract corruption within the main functions; d) entities that participate in the implementation of measures to combat corruption on a voluntary basis.

The peculiarities of general social, special criminological and individual measures to counteract corruption in the field of military security are highlighted. It is substantiated that the system of general social criminological measures should include measures of legal and organizational nature, aimed at preventing, identifying and stopping the determinants of corruption in the field of military security. The main task of the system of special criminological counteraction is both the prevention of the emergence of criminogenic determinants, their limitation and elimination, and the rapid response to the formation and development of criminal behavior.

It is proposed that military security crime be understood as objectively dangerous behavior of a certain part of society that harms or threatens to harm the state of protection of national interests, state sovereignty, its territorial integrity, inviolability of the constitutional order and other national interests of Ukraine.

The author's definition of the concept of "corruption crime in the field of military security" as an objectively dangerous behavior of officials and officials of the military sphere, as well as employees of enterprises, institutions and organizations of the Defense Ministry, who are not officials associated with their illegal gain for themselves, other individuals or legal entities or with abuse of power, as well as bribery of such persons by citizens or representatives of the business community, which violates the state of protection of state sovereignty, territorial integrity, constitutional order and other national interests of Ukraine.

It is substantiated that the state anti-corruption policy in the field of military security should be based on an integrated approach and aimed at: a) formation of a patriotic, virtuous staff; b) real, not formal introduction of foreign experience in

combating corruption; c) introduction of innovative management methods in military management; d) elimination of bureaucracy in the fight against corruption, which will improve the state of combating corruption crime.

Distinctive features inherent in corruption crime in the field of military security as a separate type of crime have been identified, namely: a) objective, historically determined nature; b) prevalence only in the field of military security, which causes its increased public danger; c) a special mechanism of commission; d) specific subjects; e) high latency.

The system of features (demographic, socio-role, psychological) is substantiated, which allow to fully reveal the characteristics of a person who commits crimes in the field of military security.

It is proved that the causal complex of corruption crimes in the field of military security should be considered as a system of interrelated criminogenic phenomena and processes of objective and subjective nature, which in combination with other factors directly and indirectly determine crime in the field of military security and defense.

The approach to the internal structure of the anti-corruption mechanism in the field of military security is argued, which includes the following elements: 1) goals and objectives of anti-corruption; 2) objects of anti-corruption; 3) subjects of anti-corruption; 4) methods of combating corruption.

The most promising areas of combating corruption in the field of military security are substantiated: a) the establishment of political will and directing the efforts of all state and non-state institutions to prevent and combat corruption; b) development and adoption in Ukraine, following the positive example of foreign countries, of state programs for the formation of anti-criminal culture and anti-corruption consciousness of the population; c) increasing the level of professional competence of servicemen; d) impartial monitoring of the way of life as one of the factors of prevention of corruption offenses in the military service system; e) extensive educational and anti-corruption activities; f) increasing the efficiency of

military service, in particular, conducting certification; g) increasing the level of social protection of servicemen.

Provisions on the main political factors of corruption in the field of military security have been developed, namely: political instability, which is manifested in the heterogeneity of major political institutions, which ultimately leads to inefficiency of their functioning, substituting the legal basis of political expediency; lack of real political reforms or their erroneous ideology (reforms that are formally carried out are populist and devoid of systemic character; fragmentary changes are not socially oriented, have mostly subjective motivation and are aimed at satisfying personal or narrowly corporate interests of major political players); the existing imbalance of functions and powers of branches of power and violation of the principle of separation of state power, which is due to incomplete formation of the political system of the state, the constant efforts of its leaders to give themselves additional powers; departure from democratic principles in the activities of major political actors.

Conclusions are made about the organizational and managerial factors of corruption in the field of military security, which are: the complexity of procedures and the excessive role of the bureaucracy in their implementation; unclear regulation of employees' activities and their insufficient responsibility; lack of effective staff rotation mechanisms; merging the state apparatus with business structures; imbalance of power at different levels; lack of regulation of mechanisms to prevent the recruitment of leaders and members of criminal groups, lack of employees who would control this area; insufficient regulation of rules of conduct and procedures for exercising powers; availability of wide opportunities for decision-making at its discretion; the prevalence of cases of replacement of positions not on the basis of business and moral qualities of the person, but through acquaintance, personal devotion, closeness of political preferences; i) inefficient personnel management system; impunity; lack of reliable mechanisms to ensure the safety of persons who report corruption to the competent authorities.

Key words: *corruption crime, counteraction to corruption crime, sphere of military security, indicators of corruption crime in the sphere of military security, persons committing corruption crimes in the sphere of military security, factors of corruption crime in the sphere of military security, mechanism for combating corruption crime in the field of military security, measures to combat corruption in the field of military security.*

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ:

Монографія:

1. Войтович І.І. Протидія корупції у сфері воєнної безпеки: монографія. Дніпро: Видавець Біла К.О., 2020. 380 с.

Статті в наукових фахових виданнях України

1. Войтович І.І. Стан наукової розробленості проблем протидії корупційній злочинності у сфері воєнної безпеки. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2018. Випуск 2. Том 5. С. 174–180.

2. Войтович І.І. Теоретичне підґрунтя зарубіжних вчених у дослідженні корупційної злочинності у сфері військової безпеки. *Юридична наука*. 2019. №7. С. 231–235.

3. Войтович І.І. Стан наукової розробленості проблем запобігання корупційної злочинності у сфері військової безпеки через оптику адміністративно-правового впливу. *Юридична наука*. 2020. №1. С. 177–182.

4. Войтович І.І. Корупційна злочинність у сфері військової безпеки: сучасний стан дослідження. *Юридична наука*. 2020. №2. С. 144–149.

5. Войтович І.І. Методологічні засади дослідження корупційної злочинності у сфері воєнної безпеки. *Юридична наука*. 2020. №3. С. 188–193.

6. Войтович І.І. Методологія та методи дослідження корупційної злочинності у сфері воєнної безпеки. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2020. Випуск 3. Том 2. С. 190–194.

7. Войтович І.І. Історичний дискурс встановлення кримінальної відповідальності за корупційні злочини у сфері воєнної безпеки. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2021. Випуск 1. С. 189–195.

8. Войтович І.І. Історичні витoki встановлення кримінальної відповідальності за корупційні злочини у сфері воєнної безпеки за радянських часів. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2021. Випуск 2. С. 206–210.

9. Войтович І.І. Вплив міжнародного співробітництва на формування кримінально-правової політики протидії корупційній злочинності у сфері військової безпеки. *Юридична наука*. 2019. №8. С. 177-182.

10. Войтович І.І. Корупційна злочинність у сфері воєнної безпеки як об'єкт кримінологічного аналізу. *Юридична наука*. 2019. №9. С. 138–143.

11. Войтович І.І. Корупційна злочинність у сфері воєнної безпеки як загроза національній безпеці України. *Юридична наука*. 2019. №10. С. 177–183.

12. Войтович І.І. Антикорупційна політика Міністерства оборони України у сфері забезпечення воєнної безпеки. *Юридична наука*. 2019. №11. С. 202–207.

13. Войтович І.І. Кількісні та якісні показники корупційної злочинності у сфері воєнної безпеки в Україні. *Юридична наука*. 2019. №12. С. 188–193.

14. Войтович І.І. Характеристика осіб, які вчиняють корупційні злочини у сфері воєнної безпеки в Україні. *Держава та регіони. Серія Право*. 2020. № 3 (69). Том 3. С. 161–167.

15. Войтович І.І. Соціально-економічні фактори корупційної злочинності у сфері воєнної безпеки. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Юриспруденція»*. 2020. № 48. Том 2. С. 165–170.

16. Войтович І.І. Політичні фактори корупційної злочинності у сфері воєнної безпеки. *Правові новели*. 2020. № 10. Том 3. С. 149–155.

Статті у наукових періодичних виданнях інших держав

1. Войтович И.И. Культурно-психологические факторы коррупционной преступности в сфере военной безопасности. *Право и Закон*. 2020. № 1. С. 122–126.

2. Войтович И.И. Правовые и организационно-управленческие факторы коррупционной преступности в сфере военной безопасности. *Право и Закон*. 2020. № 2. С. 162–166.

3. Войтович И.И. Механизм противодействия коррупционной преступности в сфере военной безопасности. *Право и политика*. 2020. № 1. С. 212–216.

4. Войтович И.И. Меры противодействия коррупционной преступности в сфере военной безопасности. *Право и политика*. 2020. № 2. С. 91–96.

Праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

1. Войтович І.І. Сучасний стан корупційної злочинності у сфері військової безпеки. *Правове регулювання суспільних відносин: актуальні проблеми та вимоги сьогодення*: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Запоріжжя, 24–25 липня 2020 року. Запоріжжя: Запорізька міська громадська організація «Істина», 2020. С. 41–44.

2. Войтович І.І. Актуальні проблеми протидії корупційної злочинності у сфері військової безпеки. *Сучасний стан і перспективи розвитку держави і права*: матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Львів, 19–20 червня 2020 р. Львів: Західноукраїнська організація «Центр правничих ініціатив», 2020. С. 71–73.

3. Войтович І.І. Поняття та сутність корупційної злочинності у сфері військової безпеки. *Реформування національного та міжнародного права: перспективи та пріоритети*: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, Україна, 17–18 січня 2020 р.). Одеса: ГО «Причорноморська фундація права», 2020. С. 61–63.

4. Войтович І.І. Напрямки спеціально-кримінологічної протидії корупційним злочинам у сфері воєнної безпеки. *Сутність та значення*

впливу законодавства на розвиток суспільних відносин: матеріали міжнародної науковопрактичної конференції (м. Одеса, Україна, 13–14 березня 2020 р.). Одеса: ГО «Причорноморська фундація права», 2020. С. 25–28.

5. Войтович І.І. Динаміка корупційної злочинності у сфері віоєнної безпеки. *Реформування національного та міжнародного права: перспективи та пріоритети: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, Україна, 18–19 січня 2019 р.).* Одеса: ГО «Причорноморська фундація права», 2018. С. 48–52.

6. Войтович І.І. Психологічні ознаки особи-корупціонера у сфері воєнної безпеки. *Вітчизняна юридична наука в умовах сучасності: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Харків, 15–16 березня 2019 року).* – Харків: ГО «Асоціація аспірантів-юристів», 2019. С. 33–36.

ЗМІСТ

ВСТУП	17
Розділ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ КОРУПЦІЙНОЇ ЗЛОЧИННОСТІ У СФЕРІ ВОЄННОЇ БЕЗПЕКИ.....	30
1.1. Стан наукової розробленості проблем протидії корупційній злочинності у сфері воєнної безпеки	30
1.2. Методологія дослідження корупційної злочинності у сфері воєнної безпеки	63
1.3. Корупційна злочинність у сфері воєнної безпеки як об'єкт кримінологічного аналізу	86
Висновки до розділу 1	124
Розділ 2 СТАН КОРУПЦІЙНОЇ ЗЛОЧИННОСТІ У СФЕРІ ВОЄННОЇ БЕЗПЕКИ	127
2.1 Стан корупційної злочинності у сфері воєнної безпеки: загальносвітовий вимір	127
2.2 Кількісні та якісні показники корупційної злочинності у сфері воєнної безпеки в Україні	153
2.3 Характеристика осіб, які вчиняють корупційні злочини у сфері воєнної безпеки в Україні	179
Висновки до розділу 2	202
Розділ 3 ДЕТЕРМІНАЦІЯ КОРУПЦІЙНОЇ ЗЛОЧИННОСТІ У СФЕРІ ВОЄННОЇ БЕЗПЕКИ В УКРАЇНІ	204
3.1 Соціально-економічні фактори корупційної злочинності у сфері воєнної безпеки	204
3.2 Політичні фактори корупційної злочинності у сфері воєнної безпеки ...	230
3.3 Культурно-психологічні фактори корупційної злочинності у сфері воєнної безпеки	246

3.4 Правові та організаційно-управлінські фактори корупційної злочинності у сфері воєнної безпеки	262
Висновки до розділу 3	293
Розділ 4 ПРОТИДІЯ КОРУПЦІЙНІЙ ЗЛОЧИННОСТІ У СФЕРІ ВОЄННОЇ БЕЗПЕКИ В УКРАЇНІ	299
4.1 Механізм протидії корупційній злочинності у сфері воєнної безпеки ...	299
4.2. Загальносоціальні заходи протидії корупційній злочинності у сфері воєнної безпеки	314
Висновки до розділу 4	330
ВИСНОВКИ	332
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	339
ДОДАТКИ	391

ВСТУП

Актуальність теми. Корупція як системне явище залишається однією з найбільш складних та досі невирішених проблем для України, що становить загрозу національній безпеці, державності, політичного, соціального та економічного розвитку, утвердження і забезпечення конституційних принципів демократії та верховенства права. Слід констатувати, що корупція охопила всі сфери суспільного життя. У сфері оборони та воєнної безпеки вона завдає найбільш нищівного удару, оскільки знижує ефективність військової організації та боєздатність армії, вимиває необхідні для війська ресурси або завищує їх ринкову вартість, негативно впливає на морально-психологічний стан військовослужбовців, заплямовує репутацію Міністерства оборони та Збройних Сил України. В мирний час корупційні прояви є чинником уповільнення розвитку держави загалом та її військової сфери, зокрема, в той час як в умовах збройного конфлікту або воєнного стану вони можуть слугувати загрозою існування держави в цілому.

Системність проявів корупції у сфері воєнної безпеки нашої держави вказує на існування характерних та водночас довготривалих детермінантів, які її зумовлюють. Серед напрямів діяльності військових інституцій України найбільш уразливими залишаються питання, пов'язані з використанням коштів оборонного бюджету, державними закупівлями, будівництвом та розподілом житла; отриманням військової освіти, управлінням та контролем за виконанням воєнних програм і планів; призовом на військову службу; кадровою політикою воєнного відомства.

Аналіз якісного складу корупційної злочинності у сфері військової безпеки за 2016-2020 рр. свідчить, що в структурі даного виду злочинності переважають ст. 368 КК (44%), ч. 2 та 3 ст. 410 КК (24 %), а також ст. 369² КК (19%). За останні п'ять років найвищий темп приросту відмічався у 2018 р. і складав 71,3 %. В інші роки темп приросту за базисним методом характеризується відносною стабільністю та коливався в межах 30-40 %.

Переважна більшість корупційних злочинів у сфері військової безпеки (близько 90%) є тяжкими та особливо тяжкими злочинами.

20 січня 2021 року Урядом України підтримано новий проект Стратегії воєнної безпеки України, який розроблено Міністерством оборони України на базі Стратегії національної безпеки України, що затверджена Указом Президента України 14 вересня 2020 року.

У вищевказаному проекті значну увагу приділено питанню протидії корупції у сфері воєнної безпеки. Зокрема, з метою розвитку інституційних спроможностей Міністерства оборони України та інших органів управління складових сил оборони передбачається реалізація ефективних антикорупційних програм і запровадження нетерпимості до корупції та проявів корупційних явищ, виявлення та припинення кримінальних та інших правопорушень, підвищення рівня доброчесності в силах оборони. Планується, що вивільнення додаткових оборонних ресурсів для розвитку спроможностей сил оборони здійснюватиметься шляхом позбавлення від надлишкових і застарілих спроможностей, впровадження енергоощадних технологій, удосконалення структури та раціонального управління особовим складом, ефективного та прозорого використання матеріальних і енергетичних ресурсів із мінімізацією корупційних ризиків.

Із зазначеного випливає, що підготовлений Міністерством оборони України документ покликаний замінити існуючу Воєнну доктрину, підтвердженням чому слугують визначені в ньому цілі, пріоритети та шляхи реалізації державної політики у сферах національної безпеки і оборони в частині, що стосується забезпечення воєнної безпеки нашої держави. Досягнення цілей нової Стратегії, що стосуються виявлення та припинення кримінальних та інших правопорушень, підвищення рівня доброчесності в силах оборони з необхідністю вимагає проведення комплексного кримінологічного дослідження, присвяченого засадам протидії корупції у воєнній сфері.

Дослідженню питань, пов'язаних з юридичною природою кримінально-караних корупційних проявів, їх запобіганням та протидією приділяли свою увагу такі вчені: О.Ю. Бусол, В.В. Голіна, Б.М. Головкін, Н.О. Гуторова, В.А. Дем'янчук, О.О. Дудоров, О.О. Житний, З.А. Загинеї, А.П. Закалюк, А.Ф. Зелінський, О.Г. Кальман, О.О. Кваша, В.М. Киричко, М.В. Кікалішвілі, М.Г. Колодяжний, І.М. Копотун, О.М. Костенко, В.В. Кривенко, А.М. Кузнецов, О.Г. Кулик, І.В. Кушнар'єв, О.М. Литвинов, О.М. Лозинський, І.Є. Мезенцева, М.І. Мельник, Д.Г. Михайленко, А.А. Музика, В.О. Навроцький, Д.О. Олійник, А.В. Савченко, Є.Д. Скулиш, С.С. Стефанішин, Є.Л. Стрельцов, В.Я. Тацій, В.О. Туляков, П.Л. Фріс, М.І. Хавронюк, В.В. Шаблистий, В.І. Шакун, Н.М. Ярмиш та ін.

Безпосередньо питання протидії корупції у сфері воєнної безпеки та оборони були предметом наукових пошуків таких вітчизняних та зарубіжних науковців: А.Л. Баланди, А.А. Волкова, А.В. Волошенка, М.Я. Голомши, О.К. Зателєпіна, Л.І. Полякова, О.О. Котелянець, О.П. Котляренка, І.М. Мацкевича, О. Маркєєвої, В. Московенка, В.В. Мозгового, Ю.Є. Рєпіла, А.І. Спіріна, Т. Тагарєва, С.В. Тарасова, М.С. Туркоти, В.М. Соловійова, Б. Шамрая.

Проте, допоки на науково-теоретичному рівні корупційна злочинність у сфері воєнної безпеки не розглянута як різновид корупційної злочинності, не визначено її масштаби й тенденції та не здійснено прогноз. Разом з тим, на концептуальному рівні досі не розроблено механізм протидії корупції у сфері воєнної безпеки, який би включав загально-соціальний, спеціально-кримінологічний та індивідуальний рівні.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконана відповідно до: Переліку пріоритетних тематичних напрямів наукових досліджень і науково-технічних розробок на період до 2020 року, затверджених Постановою Кабінету Міністрів України № 942 від 07.09.2011 р.; Плану дій з реалізації Національної стратегії у сфері прав людини на період до 2020 р., схваленого розпорядження Кабінету Міністрів

України від 23.11.2015 р. № 1393-р; Стратегії реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015–2020 рр., затвердженої Указом Президента України від 20.05.2015 р. № 276/2015; Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020», затвердженої Указом Президента України від 12.01.2015 р. №5/2015; Основних напрямів наукових досліджень Науково-дослідного інституту публічного права на 2015–2020 рр.; Пріоритетних напрямів розвитку правової науки на 2016–2020 р., схвалених постановою Загальних зборів Національної академії правових наук України від 03.03.2016 р.

Мета і задачі дослідження. *Метою* роботи є вирішення існуючої наукової проблеми, пов'язаної зі з'ясуванням кримінологічних засад протидії корупції у сфері воєнної безпеки в Україні та розробкою на цій основі науково-обґрунтованих положень та рекомендацій, спрямованих на удосконалення національного законодавства та практики його застосування.

Досягнення зазначеної дослідницької мети обумовлює необхідність розв'язання таких наукових *задач*:

- з'ясувати стан наукової розробки питань протидії корупційній злочинності у сфері воєнної безпеки;
- обґрунтувати методологію дослідження корупційної злочинності у сфері воєнної безпеки;
- охарактеризувати корупційну злочинність у сфері воєнної безпеки як об'єкт кримінологічного аналізу;
- визначити стан корупційної злочинності у сфері воєнної безпеки у загальносвітовому вимірі;
- з'ясувати кількісні та якісні показники корупційної злочинності у сфері воєнної безпеки в Україні;
- здійснити характеристику осіб, які вчиняють корупційні злочини у сфері воєнної безпеки в Україні;
- встановити соціально-економічні фактори корупційної злочинності

у сфері воєнної безпеки;

- висвітлити політичні фактори корупційної злочинності у сфері воєнної безпеки;

- визначити культурно-психологічні фактори корупційної злочинності у сфері воєнної безпеки;

- окреслити правові та організаційно-управлінські фактори корупційної злочинності у сфері воєнної безпеки;

- встановити складові механізму протидії корупційній злочинності у сфері воєнної безпеки та здійснити їх характеристику;

- охарактеризувати загальносоціальні та інші заходи протидії корупції у сфері воєнної безпеки.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, що виникають, змінюються та припиняються у сфері протидії корупції.

Предмет дослідження – кримінологічні засади протидії корупції у сфері воєнної безпеки.

Методи дослідження. При проведенні наукової розвідки використовувалися філософські методи, зокрема, діалектичний, що дав змогу розкрити об'єктивні закономірності розвитку кримінологічної практики щодо протидії корупційній злочинності у сфері воєнної безпеки, охарактеризувати спосіб еволюції кримінологічних засад здійснення вказаної діяльності, спрогнозувати зміни її правового регулювання на сучасному етапі розвитку громадянського суспільства та розбудови правової держави в Україні (підрозділи 1.3., 2.1-2.2., 3.1-3.4).

В ході здійснення наукового пошуку використано ряд загальнонаукових методів пізнання, а саме: історичний, що забезпечив з'ясування стану наукової розробки проблем протидії корупційній злочинності у сфері воєнної безпеки, а також еволюції кримінологічного аналізу вказаного виду злочинності (підрозділи 1.1., 1.3.); аналіз, за допомогою якого було визначено характерні ознаки корупційної злочинності у сфері воєнної безпеки, визначено її кількісні та якісні показники; синтез,

який дозволив розкрити зміст досліджуваних категорій, а також сформулювати проміжні та загальні висновки щодо стану злочинності у сфері воєнної безпеки та механізму протидії їй (підрозділи 1.3., 2.1-2.2., 4.1.); дедуктивний та індуктивний методи дозволили зробити умовиводи про детермінанти корупційної злочинності у сфері воєнної безпеки, загальносоціальні заходи протидії вказаному явищу, осіб, які вчиняють корупційні злочини у сфері воєнної безпеки (підрозділи 2.3., 3.1.-3.4., 4.2.); з допомогою структурного методу було з'ясовано елементи внутрішньої будови механізму протидії корупційній злочинності у сфері воєнної безпеки, а також визначено структуру корупційної злочинності в згаданій сфері (підрозділ 2.2., 4.1.); системний метод дозволив дослідити різні фактори корупційної злочинності у сфері воєнної безпеки, а також заходи протидії корупційним проявам в зазначеній сфері у їх взаємозв'язку (підрозділи 3.1.-3.4, 4.2.).

При здійсненні дослідження було використано й низку спеціально-наукових методів пізнання, а саме: формально-правовий, пізнавальні можливості якого дали змогу розкрити зміст нормативно-правових приписів, що визначають правові засади протидії корупції у сфері воєнної безпеки в Україні; формально-догматичний, за допомогою якого сформульовано визначення понять, що досліджувалися (підрозділи 1.3., 2.3., 4.1.); компаративістський, який дав змогу встановити загальні риси та відмінності у національному та міжнародному правовому регулюванні антикорупційної діяльності (на універсальному та на регіональному рівнях), а також в окремих зарубіжних країнах (підрозділи 2.1., 3.1-3.2); соціологічний метод, що забезпечив отримання необхідних статистичних даних з проблематики дослідження, а також з'ясувати суспільну думку та думку працівників правоохоронних органів щодо проблемних питань протидії корупційній злочинності у сфері воєнної безпеки (підрозділи 2.1., 2.2.); правового моделювання, що дав змогу підготувати пропозиції для удосконалення національного законодавства з питань протидії корупції у сфері воєнної

безпеки (підрозділ 3.4., 4.2.).

Емпіричну основу дослідження склали: результати проведених анкетувань працівників правоохоронних органів України, дані з Єдиного державного реєстру судових рішень, звіти Державної судової адміністрації України про осіб, притягнутих до кримінальної відповідальності та вид покарання, статистичні дані про склад засуджених за корупційні прояви загалом та корупційні злочини у сфері воєнної безпеки, зокрема; міжнародні договори ратифіковані парламентом України та чинні нормативно-правові акти, що торкаються питань протидії корупції у сфері воєнної безпеки; звіти міжнародних та національних громадських організацій щодо запобігання та протидії корупційним проявам в Україні.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у тому, що дисертація є одним з перших досліджень, в якому комплексно, з використанням сучасних методів пізнання, урахуванням новітніх досягнень правової науки на системному рівні аналізу та узагальнення виявлено, описано і пояснено теорію кримінологічних засад протидії корупції у сфері воєнної безпеки України. У результаті проведеного дослідження сформульовано низку нових наукових положень та висновків, запропонованих особисто здобувачем. Основні з них такі:

вперше:

– запропоновано під злочинністю у сфері військової безпеки розуміти об'єктивно небезпечну поведінку певної частини членів суспільства, що заподіює шкоду або створює загрозу заподіяння шкоди стану захищеності національних інтересів, державного суверенітету, її територіальної цілісності, недоторканості конституційного ладу та інших національних інтересів України;

– сформульовано авторське визначення поняття «корупційної злочинності у сфері воєнної безпеки» як об'єктивно небезпечної поведінки службових і посадових осіб воєнної сфери, а також працівників підприємств, установ та організацій оборонного відомства, які не є службовими особами,

пов'язаної із одержанням ними неправомірної вигоди для себе, інших фізичних або юридичних осіб або зі зловживанням повноваженнями, а також підкуп таких осіб з боку громадян чи представників бізнес-спільноти, яка порушує стан захищеності державного суверенітету, територіальної цілісності, конституційного ладу та інших національних інтересів України;

– обґрунтовано, що державна антикорупційна політики у сфері воєнної безпеки має ґрунтуватися на комплексному підході та спрямована на:
а) формування патріотичного, добросовісного кадрового апарату; б) реальне, а не формальне запровадження зарубіжного досвіду протидії корупції; в) впровадження у військовий менеджмент інноваційних методів управління; г) усунення бюрократизму у справі протидії корупції, що дозволить покращити стан протидії корупційній злочинності.

– встановлено відмінні риси, що притаманні корупційній злочинності у сфері воєнної безпеки, як окремому виду злочинності, а саме: а) об'єктивний, історично обумовлений характер; б) поширеність лише у сфері воєнної безпеки, що обумовлює її підвищену суспільну небезпечність; в) особливий механізм вчинення; г) специфічні суб'єкти; д) висока латентність;

– обґрунтовано систему ознак (демографічних, соціально-рольових, психологічних), що дозволяють в повній мірі розкрити властивості особи, яка вчиняє злочини у сфері воєнної безпеки;

– доведено, що причинний комплекс корупційних злочинів у сфері воєнної безпеки слід розглядати як систему взаємопов'язаних криміногенних явищ і процесів об'єктивного та суб'єктивного характеру, що в поєднанні з іншими факторами прямо й опосередковано детермінують злочинність у сфері військової безпеки та оборони;

– аргументовано підхід до внутрішньої будови механізму протидії корупції у сфері воєнної безпеки, що включає такі елементи: 1) цілі і завдання протидії корупції; 2) об'єкти протидії корупції; 3) суб'єкти протидії корупції; 4) методи протидії корупції;

– обґрунтовано найбільш перспективні напрями протидії корупції у

сфері воєнної безпеки: а) утвердження політичної волі та спрямування зусиль усіх державних і недержавних інституцій на запобігання та протидію корупції; б) розроблення та прийняття в Україні за позитивним прикладом зарубіжних країн державних програм з формування антикримінальної культури та антикорупційної свідомості населення; в) підвищення рівня професійної компетентності військовослужбовців; г) неупереджений моніторинг способу життя як один із факторів запобігання корупційним правопорушенням у системі військової служби; д) широка просвітницька антикорупційна діяльність; е) підвищення ефективності військової служби, зокрема, проведення атестації; є) підвищення рівня соціальної захищеності військовослужбовців.

удосконалено:

– підхід до визначення структури методології пізнання протидії корупції у сфері воєнної безпеки, що включає такі необхідні елементи як гносеологічні принципи, методологічні підходи, філософські, загальнонаукові та спеціально-наукові методи пізнання.

– основні напрямки подолання корупційних загроз у сфері воєнної безпеки, якими є: 1) оптимізація управління землями оборонного відомства та об'єктами нерухомості; 2) проведення моніторингу об'єктів будівництва та реалізація нових механізмів забезпечення службово-посадовим та постійним житлом військовослужбовців; 3) оновлення системи оборонних закупівель, розширення конкуренції та впровадження механізмів персональної відповідальності за ефективне використання оборонних ресурсів; 4) реформування системи управління майном та активами державних підприємств; 5) запровадження автоматизованої системи контролю пального, речового та продовольчого забезпечення; б) використання автоматизованого рейтингу військовослужбовців, з метою недопущення корупції у сфері кадрового менеджменту;

– класифікацію корупціонерів у сфері воєнної безпеки, що доповнена підставою про урахування соціально-рольових ознак, за якою вказаних осіб

пропонується поділяти на два види: а) активний вид (переважно загальний суб'єкт), що має два підвиди – ситуаційний та звичайний; б) пасивний вид (спеціальний суб'єкт), який охоплює чотири підвиди: дрібний, звичайний, ініціативний, особливо злісний;

– положення щодо економічних факторів корупційної злочинності у сфері воєнної безпеки, якими є: а) не розробленість єдиної концепції державної політики економічного розвитку держави, яка б інтегрувала у собі основні напрямки розвитку, механізм реалізації, дієву систему стимулювання, контролю та відповідальності; б) відсутність репрезентативної статистики, об'єктивної внутрішньої інформації фіскальних служб щодо реального рівня доходів по справжньому багатого населення – платників податків, в наслідок чого маємо місце порушення принципу соціальної справедливості, коли більша частина податкового навантаження оплачується з рахунків представників найманої праці та малозабезпечених верств населення; в) низький рівень добросовісної конкуренції на ринку державних закупівель для потреб військової сфери, через її закритість, засекреченість.

– основні напрямки загальносоціальної протидії корупційним злочинам у сфері воєнної безпеки: 1) окреслення головних напрямів антикорупційної політики; 2) визначення пріоритетів в удосконаленні антикорупційного законодавства; 3) окреслення перспектив розвитку органів державної влади, в тому числі воєнного відомства; 4) формування антикорупційної ідеології військової служби; 5) забезпечення відкритості й прозорості військових інституцій та підвищення їх авторитету.

дістали подальшого розвитку:

– положення про характерні ознаки корупції в сфері воєнної безпеки, до яких віднесено: сфера діяльності – військова; суб'єкт – особа, наділена державно-владними повноваженнями; мотив – корисливий, задоволення особистих інтересів, або інтересів третіх осіб; мета – отримання неправомірної вигоди; вчиняється одноособово або у співучасті; найбільш

поширені способи вчинення – підкуп, зловживання владою або службовим становищем, неправомірне надання/отримання неправомірної вигоди, незаконне використання влади для заволодіння майном;

– висновки про основні напрями індивідуально-профілактичного впливу на конкретних військовослужбовців, якими є: виявлення потенційних корупціонерів; встановлення осіб, непридатних або малоприсадибних до військової служби; створення резерву осіб для їх подальшого висунення на керівні посади: формування професійно важливих якостей для резерву на висунення; стимулювання самовиховання і саморозвитку особистості; визначення рівня антикорупційної стійкості особистості; поліграфічне дослідження особи; моніторинг особистісних ознак, матеріального становища і способу життя військовослужбовця;

– положення про основні політичні чинники корупції у сфері військової безпеки, а саме: політична нестабільність, яка проявляється в неоднорідності головних політичних інституцій, що у підсумку призводить до неефективності їх функціонування, підміни правових засад діяльності політичною доцільністю; відсутність реальних політичних реформ або їх хибна ідеологія (реформи, що формально проводяться, є популістичними та позбавлені системного характеру; фрагментарні зміни не є суспільно зорієнтованими, мають переважно суб'єктивну мотивацію і спрямовані на задоволення особистих чи вузько корпоративних інтересів головних політичних гравців); існуючий дисбаланс функцій і повноважень гілок влади та порушення принципу поділу державної влади, який зумовлений незавершеністю формування політичної системи держави, постійними намаганнями її керівників наділити себе додатковими повноваженнями; відхід від демократичних засад у діяльності головних політичних суб'єктів;

– умовиводи про організаційно-управлінські фактори вчинення корупції у сфері військової безпеки, якими є: складність процедур та надмірна роль бюрократії у їх проведенні; нечіткість регламентації діяльності службовців та їх недостатня відповідальність; відсутність ефективних

механізмів ротації кадрів; зрощування державного апарату з підприємницькими структурами; дисбаланс владних повноважень на різних рівнях; відсутність регламентації механізмів унеможливлення прийняття на службу лідерів і членів злочинних угруповань, відсутність працівників, які б контролювали цю сферу; недостатня регламентація правил поведінки та процедур здійснення повноважень; наявність широких можливостей для ухвалення рішень на свій розсуд; поширеність випадків заміщення посад не на підставі ділових і моральних якостей особи, а через знайомство, особисту відданість, близькість політичних уподобань; и) неефективна система кадрового менеджменту; безкарність; відсутність надійних механізмів забезпечення безпеки осіб, які повідомляють компетентним органам про корупційні діяння;

– положення про індивідуальну протидію корупційним проявам у сфері воєнної безпеки, під якою пропонується розуміти комплекс різномірних заходів, що ґрунтуються на кримінологічних знаннях про специфічні антисупільні риси військовослужбовців, які вчиняють злочини, індивідуальному кримінологічному прогнозуванні їх виникнення та розвитку і спрямовані на виявлення й припинення, упередження, вчасну діагностику та нейтралізацію, обмеження можливостей кримінальної протиправної діяльності.

Практичне значення одержаних результатів. Основні положення, висновки, пропозиції та рекомендації сформовані в результаті проведеного дослідження, можуть бути використані у:

– *науково-дослідній роботі* – для здійснення подальших наукових розвідок протидії корупції на загальнодержавному та місцевому рівні у життєво важливих сферах суспільства і держави;

– *навчальному процесі* – проміжні та загальні висновки дисертації можуть бути використані при викладанні таких дисциплін як «Кримінологія», «Профілактика злочинів», «Актуальні проблеми

кримінології», а також при підготовці навчально-методичних матеріалів, підручників та посібників з вказаних навчальних дисциплін;

– *правотворчості* – при удосконаленні та розробці нормативно-правових актів законодавчого та підзаконного рівня правового регулювання з питань протидії корупції у сфері воєнної безпеки в Україні;

– *практичній діяльності* – для підвищення ефективності протидії корупції уповноважених суб'єктів та забезпечення обороноздатності держави.

Апробація результатів дослідження. Результати дослідження щодо протидії корупції у сфері воєнної безпеки обговорювались в Науково-дослідному інституті публічного права, де була підготовлена дисертація. Основні висновки дисертаційного дослідження оприлюднено на таких міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях: Правове регулювання суспільних відносин: актуальні проблеми та вимоги сьогодення: (м. Запоріжжя, 24–25 липня 2020 р.); Сучасний стан і перспективи розвитку держави і права (м. Львів, 19–20 червня 2020 р.); Реформування національного та міжнародного права: перспективи та пріоритети (м. Одеса, Україна, 17–18 січня 2020 р.); Сутність та значення впливу законодавства на розвиток суспільних відносин (м. Одеса, Україна, 13–14 березня 2020 р.); Реформування національного та міжнародного права: перспективи та пріоритети: (м. Одеса, Україна, 18–19 січня 2019 р.); Вітчизняна юридична наука в умовах сучасності: (м. Харків, 15–16 березня 2019 року).

Публікації. Результати дослідження відображені у 27 публікаціях, з яких – 1 одноособова монографія, у тому числі 16 статтях, опублікованих у наукових фахових виданнях України, 4 статтях – у наукових періодичних виданнях інших держав, а також 6 тезах доповідей за результатами участі в конференціях.

Структура дисертації. Дисертація складається з анотації, вступу, чотирьох розділів, що включають в себе дванадцять підрозділів, висновків, списку використаних джерел (490 найменувань). Загальний обсяг дисертації становить 394 сторінки.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ КОРУПЦІЙНОЇ ЗЛОЧИННОСТІ У СФЕРІ ВОЄННОЇ БЕЗПЕКИ

1.1. Стан наукової розробленості проблем протидії корупційній злочинності у сфері воєнної безпеки

Ефективна протидія корупції у сфері воєнної безпеки неможлива без фундаментального та послідовного наукового забезпечення. Звернення до наукових праць з питань протидії корупційній злочинності надає можливість прослідкувати, як, власне, процес наукового супроводження антикорупційної діяльності в Україні задля виявлення основних проблем у цій сфері, які залишились поза увагою вчених, та потребують вирішення, так і з'ясувати найбільш суттєві прорахунки антикорупційної стратегії, які слід врахувати для визначення перспектив її удосконалення.

Першим вченим, робота якого з'явилася у всесвітній мережі та присвячена проблемі політичної корупції, є Дж. Г. Форд (1904 р.), який порівнюючи у своїй публікації ситуацію у США і Великій Британії порушив питання політичної корупції, яка найбільш показово, на думку автора, виявляється під час соціальних трансформацій, коли нові еліти стикаються з не прийнятними для них практиками [473, с. 684].

Пізніше Р. Брукс спочатку у науковій публікації «Природа політичної корупції» (1909 р.) [470, с. 1-22], а потім у монографії на тему: «Корупція в американській політиці та житті» (1910 р.) розглянув проблему підкупу посадовців в органах державної влади США [469]. Принагідно зауважимо, що монографія вченого була схвально сприйнята науковою спільнотою, про що свідчать переважна більшість публікацій вчених протягом наступних двох років. Варто відзначити, що за винятком окремих досліджень з питань нелегального бізнесу та хабарництва у владних структурах США, у період з

1912 до 1949 рр. не виходить жодної статті, яка б індексувалася в ISI “Web of Science” [362].

У зв’язку з цим важливе значення для актуалізації проблем протидії корупції та залучення наукового співтовариства до різноманітних дискурсів з метою визначити можливі напрями їх розв’язання має монографія Г. Вілсона «Конгрес: корупція та компроміс» (1951 р.) [490].

У науковій літературі цілком обґрунтовано акцентується, що питання протидії корупції у подальших зарубіжних наукових розробках ще довгий час розглядалися вченими крізь призму політології, державного та муніципального права [362], допоки Дж. С. Найя у своїй публікації у 1967 р. на тему: «Корупція та політичний розвиток – аналіз витрат і вигод» не обґрунтував їх економічний аспект [481, с.417-427].

В свою чергу, вихід друком у 1968 р. статті Гері Стенлі Беккера на тему: «Злочин і покарання: економічний підхід» ознаменував собою становлення нового напрямку неоінституціоналізму економіки злочинності, а також значний інтерес наукового співтовариства до досліджуваної проблематики [476, с. 169-217].

За розповсюдження сфери мікроекономічного аналізу на цілий ряд аспектів людської поведінки і взаємодії, включаючи неринкову поведінку, що підкреслює особливу наукову цінність і в аспекті досліджуваної нами проблематики, вчений у 1992 р. став лауреатом Премії з економіки пам’яті Альфреда Нобеля [32, с. 30].

Сутність економічного підходу до злочинності (теорії «раціонального злочину») полягає в тому, що, на думку автора, люди приймають рішення, вчиняти їм злочин чи ні, за результатами порівняння очікуваної вигоди та втрати від злочину. При цьому оцінка вигоди, як правило, полягає у потенційній можливості здобути гроші в результаті вчинення злочину (вкрасти, незаконно привласнити або витратити, отримати хабар, реалізувати викрадене майно тощо). За відсутності матеріальної вигоди, на думку вченого, важливо враховувати психічне задоволення, яке отримує злочинець

від актів насильства. Г. Беккер вважає злочинців людьми, схильними до ризику. Запропонований ним економічний підхід передбачає, що люди діють раціонально, орієнтуючись у своїй поведінці на вигоди і витрати, враховуючи всі етичні, психічні та інші аспекти, що визначають їх поведінку. Таким чином, будь-яка службова особа, якій випадає нагода чи можливість вступити в корупційні зв'язки, завжди аналізує та оцінює потенційні (мінімально виправдані) прибутки від корупційних дій щодо очікуваних (максимально виправданих) втрат від таких дій у разі розкриття злочину та притягнення її до відповідальності. Відповідно до запропонованої вченим теорії «раціонального злочину» злочинцями стають ті люди, яким властива підвищена схильність до ризику. З цього Г. Беккер робить висновок про те, що стримувальним чинником для злочинності є зовсім не збільшення тяжкості покарання, а підвищення ймовірності викриття злочинця [31, с. 82].

Вагоме значення для подальшого науково-теоретичного розроблення економічних та політико-економічних питань корупції мають результати досліджень Сьюзан Роуз-Аккерман [483].

Зокрема для розробки нової, відмінної від попередніх моральної та правової концепцій, теорії протидії корупції [362].

Окремі аспекти протидії корупції в дореволюційний і радянський періоди історії України розглядалися переважно в контексті боротьби з хабарництвом. Лише на початку 90-х років ХХ століття відбувається формування законодавчої бази протидії корупції, що почасти пояснює відсутність фундаментальних вітчизняних досліджень проблем протидії корупційній злочинності, в тому числі у сфері воєнної безпеки.

Складність і багатоаспектність проблеми протидії корупційній злочинності в Україні та багатьох інших пострадянських держав особумовили інтерес вчених різних галузей права до її дослідження переважно з 90-х рр. ХХ ст. зі здобуттям незалежності та початком реальних демократичних перетворень, а також у зв'язку зі створенням законодавчої

бази щодо регулювання правовідносин у сфері протидії корупції на фоні стрімкого зростання її рівня.

Проблеми протидії корупції досліджувалися вченими і на дисертаційному рівні. Зокрема, П.О. Кабанов у своїй роботі «Боротьба з хабарництвом та іншими формами корупції в умовах формування державного апарату та переходу до ринку» (1994 р.) вперше проаналізував основні тенденції, які сформувалися в сфері соціального управління під впливом хабарництва. Вчений описав історичні передумови формування державної політики протидії корупції, а також правові механізми її здійснення, а також на основі результатів аналізу практики правового регулювання протидії корупції запропонував заходи щодо вдосконалення кримінально-правової та кримінологічної протидії корупції [148, с. 4-5].

К.М. Абдієв у своїй кандидатській дисертації «Поняття корупції та система кримінально-правових засобів боротьби з нею: за матеріалами Кизгизької Республіки» (1995 р.) констатує, що корупційний злочин – це передбачене статтею Особливої частини Кримінального кодексу Киргизької Республіки діяння, що посягає на інтереси та авторитет державної служби та полягає у використанні посадовою особою державної чи громадської (некомерційної) структури свого службового становища з метою незаконного і всупереч інтересам служби отримання майна, послуг або пільг. На думку вченого, корупційними злочинами є зловживання владою чи посадовим становищем; незаконне використання службового становища під час здійснення приватизації, податкової, митної чи ліцензійної діяльності; перевищення влади чи службових повноважень; отримання хабаря; посередництво у хабарництві; службове підроблення; розкрадання державного чи громадського майна шляхом привласнення, розтрати або зловживання службовим становищем [2, с. 8]

Н.О. Єгорова у дисертаційному дослідженні на тему: «Кримінально-правові форми боротьби з корупцією у нових економічних умовах» (1996 р.)

наголошує, що визначати поняття «корупція» безпосередньо в кримінальному законі недоцільно [112, с. 16].

З метою вдосконалення антикорупційного законодавства вчена пропонує об'єднати в один розділ КК РФ «Злочини проти державної влади» главу 30 «Злочини проти державної влади, інтересів державної служби та служби в органах місцевого самоврядування» та главу 23 КК РФ «Злочини проти інтересів служби в комерційних та інших службах», суб'єктами яких визначити осіб, які виконують управлінські функції тільки в недержавних організаціях, окрім муніципальних. Вчена також обґрунтовує доцільність самостійної юридичної оцінки хабарництва службовців, які здійснюють припинення, розкриття та розслідування злочинів, виконання покарань, а також посередництва у хабарництві, вчиненого за винагородження чи не однократно, чи посадовою особою з використанням службових повноважень або авторитету та ін. [112, с. 6].

Особливу зацікавленість викликає дисертація Л.В. Петеліни «Дослідження та попередження корупції в правоохоронних органах» (1998 р.). Вчена формулює авторську операційну модель корупції, що може слугувати теоретичною основою як для дослідження цього явища, так і для розробки та здійснення конкретних правових заходів впливу на нього. Вчена обґрунтувала необхідність прийняття закону «Про боротьбу з корупцією» відповідно до цієї моделі, в якій знайшла своє відображення багатофункціональність корупції, її надзвичайно висока мобільність та адаптивність до заборон і соціальних умов [302, с. 5].

У.Т. Сайгітов у своїй кандидатській дисертації (1998 р.) провів розгорнутий кримінологічний аналіз корупції та її зв'язку з організованою злочинністю; обґрунтував доцільність виділення в загальній масі корисливо-посадових злочинів власне корупційних та інших злочинів, які в силу відсутності одного або декількох ознак корупції, не можуть бути віднесені до корупційних та ін. [376]. Вагоме значення для подальших наукових досліджень проблеми протидії злочинності мають виявлені автором

тенденції, які раніше себе не проявляли і не були невідомі у світовій практиці, наприклад, тенденція легалізації корупції.

Комплексному аналізу корупції як соціально-політичного явища присвячено кандидатську дисертацію вітчизняного вченого Невмержицького Є.В. (1999 р.). Автор констатує, що подолання корупції в Україні можливе лише з урахуванням сучасного соціально-політичного розвитку країни, кризи основних його політичних та економічних елементів, владних структур, всього процесу переходу від планової економіки до ринкової. Є.В. Невмержицьким наголошено на важливості ролі інститутів громадянського суспільства у боротьбі з корупцією [276, с. 10].

У докторській дисертації (2009 р.) Є.В. Невмержицький узагальнив і систематизував основні концепції класиків світової політичної думки щодо розуміння феномену корупції, причин її виникнення, розвитку та способів нейтралізації. Автором сформульовано поняття антикорупційного механізму, під яким вчений пропонує розуміти систему політичних, інституційних, соціально-економічних культурних і правових заходів, які суспільство і держава застосовують у протидії корупції [277, с. 7].

Є.В. Невмержицький додатково обґрунтував ідею посилення ролі інститутів громадянського суспільства у протидії корупції, чому сприятиме публічний характер розробки і обговорення антикорупційних стратегій в ЗМІ; максимальне включення в цей процес представників органів місцевого самоврядування, бізнесменів, науковців, журналістів, представників незалежних громадських організацій [277, с. 8].

В.А. Дем'янчук у своїй монографії «Організаційно-правовий аспект антикорупційної політики України» (2017 р.) аргументував необхідність застосування широкої міждисциплінарної методології наукових досліджень у цій сфері. Науковою вагою вирізняються висновки автора про те, що корупція як правовий феномен – це композитне явище соціальної девіації, яке проявляється у багатьох сферах публічної та приватної діяльності, та у правовому вимірі розуміється як використання особою наданих їй службових

повноважень або пов'язаних з ними можливостей з метою одержання неправомірної вигоди або прийняття такої вигоди для себе чи інших осіб з метою схилити цю особу до протиправного використання наданих їй службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей [99, с. 430-431].

Важливе значення мають праці зарубіжних вчених, які у своїх роботах приділили увагу проблематиці протидії корупції. Наприклад, доктор юридичних наук Волженкін Б.В. в роботі «Корупція» (1998 р.) висвітлив власну позицію щодо розуміння терміно-поняття «корупція», проаналізував причини її поширення в Росії, відомості кримінологічних досліджень, прокоментував положення російських і зарубіжних нормативних актів щодо протидії корупції [57].

Важливе значення також мають дослідження теоретико-правового аспекту протидії корупції. Зокрема, у 2000 р. з цієї проблематики зарубіжним вченим Кузнецовим А.М. було захищено дисертацію «Подолання корупції в державному апараті. (Теоретико-правовий аспект)», в якій автор розглянув корупцію як фактор, що загрожує безпеці держави, правовій безпеці суспільства, спрямований проти прав і свобод особи, суспільства в цілому, нормальному функціонуванню державного механізму [209, с. 6].

В свою чергу, аналіз законодавства, а також практики боротьби з корупцією зарубіжних країн дозволили Стефанішину С.С. в дисертації «Попередження корупційних злочинів в зарубіжних країнах» (2005 р.) розкрити кримінологічні, правові, політичні, соціальні, організаційні та міжнародні аспекти формування, реалізації стратегії та тактики боротьби з корупцією за кордоном [398].

В результаті монографічного дослідження на тему: «Корупція: теорія і практика протидії» (2005 р.) білоруські вчені І.І. Басецький та О.В. Баштан розробили теоретико-правову модель протидії корупції, обґрунтували рекомендації щодо її практичної реалізації, запропонували авторський проект закону «Про протидію корупції», а також відповідні зміни та доповнення до чинного законодавства республіки Білорусь [25].

Значний негативний вплив корупції на економічні відносини, перерозподіл економічних ресурсів, ефективність державного регулювання актуалізували потребу її дослідження в галузі економічних наук.

Зокрема, значну наукову цінність має праця С'юзан Роуз-Акерман «Корупція і держава. Причини, наслідки, реформи» (2003 р.), присвячена дослідженню феномену корупції, характеристиці її проявів і форм в усіх сферах суспільного життя в багатьох країнах світу, а також практичному досвіду протидії їй [405].

Вчена проаналізувала проблему корупції у декількох проєкціях. По-перше, розглядаючи основи організації держави та суспільства вчена особливу увагу приділила з'ясуванню стимулів для корупції чиновників; довела, що корупція може породжувати економічну неефективність та несправедливість; наголосила, що метою реформ має бути не повне викорінення корупції, а масштабне удосконалення ефективності, чесності та легітимності «державної машини». По-друге, показала, що в різних суспільствах корупція розуміється по-різному (наприклад, те, що для одного хабар, для іншого – подарунок). По-третє, проаналізувала взаємозв'язок між стимулами для корупції та демократичними інститутами та порівняла конкурентні здібності державних і приватних підприємств, а також індивідуальних суб'єктів економічної діяльності. Насамкінець, автор розкрила проблеми проведення реформ щодо протидії корупції. Визнаючи, що немає двох країн з однаковими базовими політичними умовами, Сюзан Роуз-Акерман не пропонує єдиного плану реформ, а послідовно наполягає, що основною метою таких реформ мають стати фундаментальні зміни ділової активності держави задля зниження головних стимулів для практики хабарництва, а не посилення системи виявлення та покарання корупціонерів [370, с. 5-6].

Окремі аспекти корупційної проблематики як загрози національній безпеці в Україні на рівні докторської дисертації (2008 р.) у галузі економічних наук розглянув А.Л. Баланда. Цінним є розгляд і характеристика

вченим корупції як вирішального соціально-політичного фактору тінізації економіки України. Автор на основі побудованої моделі корупційної рівноваги обґрунтував висновок про неієздатність концепції силового вирішення проблеми корупції – в результаті заходів силового впливу матиме місце лише вилучення з ділових мереж окремих державних корупційних ланок. Вчений констатує, що корупційна система почне відновлювати організаційний вакуум за рахунок знаходження більш захищених бюрократів чи пошуку обхідних шляхів. Це призведе не лише до самовідтворення корупційних схем, а й до тимчасових збоїв у функціонуванні соціально-економічного механізму. Тому безсистемні силові акції, в межах чергових кампаній пропагандистського характеру, не матимуть позитивних наслідків. Виходом, на думку А.Л. Баланди, може стати запровадження досить жорсткого адміністративного режиму та створення дієвої системи, за якої брати й давати хабарі стане не вигідним та небезпечним [23, с. 33].

Не менш важливе значення мають результати комплексного дослідження корупційних відносин в сучасних умовах інституціоналізації світової економіки, проведеного Г.С. Буряком (2010 р.). Автор обґрунтував необхідність створення антикорупційного механізму, адаптованого до національних умов, в основі якого лежить світовий досвід антикорупційних ініціатив [44, с. 5].

Теоретико-методологічні засади детінізації економіки та протидії корупції в Україні в умовах глобалізації, що не втрачає своєї актуальності, були досліджені М.І. Флейчук [424].

У дисертаційній роботі вітчизняного вченого Абрамова Ф.В. на тему: «Економічний зміст корупції : інституційний підхід» (2010 р.) було вирішено актуальну задачу виявлення економічного змісту корупції, визначено економічні мотиви клієнта, що спонукають його до укладання корупційної угоди з чиновником та виявлено причини, що обумовлюють зростання рівня корумпованості в країнах з економікою перехідного типу [3, с. 11]

В монографії «Корупція: теоретико-методологічні засади дослідження» (2011 р.) авторський колектив приділив окрему увагу економічному аналізу зарубіжного досвіду протидії корупції. Науковці дійшли висновку, що протидія корупції має бути спрямована на зменшення корумпованості суспільних відносин, утвердження верховенства права, сприяння розвитку демократичного суспільства та правової держави [180, с. 218].

З огляду на предмет даного дослідження цінним є розгляд багатьма вченими на дисертаційному рівні адміністративно-правових засад діяльності органів внутрішніх справ щодо протидії корупції.

Особливу зацікавленість викликає дисертаційне дослідження О.В. Ткаченка «Адміністративно-правові засади протидії корупції в органах внутрішніх справ» (2008 р.), в якій автором вперше сформульовано визначення поняття корупції серед співробітників ОВС; здійснено класифікацію передумов виникнення серед них корупційних діянь; визначено напрями їх професійної діяльності з потенційною вірогідністю вчинення ними корупційних правопорушень та ін. [412, с. 6-7].

В дисертаційній праці М.Ю. Бездольного (2009 р.) вперше визначено поняття «державно-правовий механізм протидії корупції», під яким вчений запропонував розуміти сукупність взаємопов'язаних елементів, що утворюють його структуру і спрямовані на досягнення основної мети його функціонування – уповільнення темпів зростання корупції, зменшення її обсягів, виявлення та припинення її проявів, поновлення законних прав та інтересів фізичних і юридичних осіб, усунення наслідків корупційних діянь [29, с. 4].

Дослідження С.С. Рогульського присвячене адміністративно-правовим заходам боротьби з корупцією (2005 рік). Вченим висвітлено не тільки історичні і правові джерела, що характеризують корупцію як соціально-правове явище, але й досліджено заходи адміністративно-правової боротьби з нею як в Україні, так і в зарубіжних країнах [363].

Ученими-адміністративістами було приділено увагу і проблемам відповідальності за корупційні правопорушення. Зокрема, важливе значення має дисертація О.В. Терещука (2000 р.), яка є першим в Україні монографічним дослідженням теоретичних і практичних питань адміністративно-правової відповідальності за корупційні правопорушення [407, с. 5].

Особливу зацікавленість викликає дослідження Д.С. Заброди «Взаємодія суб'єктів боротьби з корупцією» (2005 р.). Вчений з позицій системного підходу формулює авторську дефініцію поняття «взаємодія суб'єктів боротьби з корупцією», розкриває зміст цієї категорії, а також її форми та принципи [123].

Проблеми правового регулювання діяльності щодо протидії корупції також було досліджено в працях багатьох вчених-адміністративістів. Зокрема, питання взаємодії органів внутрішніх справ та громадських організацій у протидії корупції було досліджено у дисертації В.А. Завгороднього (2010 р.). Вченим вперше запропоновано розуміти взаємодію ОВС і громадських організацій у протидії корупції як урегульовані нормами адміністративного права суспільні відносини суб'єктів зі спеціальним правовим статусом, що формуються у процесі їх спільної діяльності щодо виявлення, запобігання та припинення корупційних правопорушень [124, с. 4]. О.В. Старцев привернув увагу до актуальних проблем адміністративно-правового регулювання відповідальності посадових осіб органів виконавчої влади (2004 р.) [395].

В аспекті досліджуваної проблематики важливим є звернення В.М. Александрова до дослідження питань адміністративно-правового регулювання відносин з приводу організації та проходження громадянами України військової служби на дисертаційному рівні (2009 р.). Автор вперше обґрунтував пропозицію доповнити чинний Кодекс України про адміністративні правопорушення окремою главою «Відповідальність військовослужбовців за адміністративні правопорушення», в якій визначити

й склади корупційних діянь та інших порушень, пов'язаних з корупцією у військовій справі [8, с. 3].

Питання адміністративної відповідальності посадових осіб органів місцевого самоврядування за корупційні злочини стало предметом дисертаційного дослідження Йосифовича Д.І. (2009 р.). Вчений запропонував авторське визначення адміністративної відповідальності посадової особи органу місцевого самоврядування за корупційне діяння як обов'язку особи, винної у скоєнні корупційного правопорушення, зазнати адміністративного покарання у порядку, передбаченому Законом України «Про боротьбу з корупцією» [146, с. 14].

Адміністративно-правовим засадам протидії корупції в Україні присвячені також дослідження Р.М. Турчака (2007 р.) [418], І.А. Дьоміна (2011 р.) [111]. Цінним є розгляд науковцями актуальних проблем визначення поняття «корупція» та суб'єктів відповідальності за корупційні правопорушення, під яким, зокрема, І.І. Яцків в дисертаційному дослідженні (2011 р.) вперше запропонував розуміти публічну посадову особу, тобто будь-яку особу, діяльність якої фінансується з державного або місцевих бюджетів. Окрему увагу вчена приділила визначено поняття зон корупційних ризиків в українському суспільстві з відповідним їх розподілом на правоохоронну корупційну зону (з підвидами), корупційну зону в політичній сфері, корупційну зону в освіті, медицині, юстиції [467, с. 5-6].

Адміністративно-правові засоби протидії корупції в органах державної митної служби України знайшли своє відображення в дисертаційній роботі Ю.В. Коваленка (2011 р.). Вченим визначено особливості корупційних ризиків у діяльності державної митної служби України як ймовірності вчинення корупційних діянь з корисливими наслідками працівниками митних органів за конкретний проміжок часу, складено їх класифікацію, що включає операційні, фінансові і технологічні корупційні ризики та ін. [161, с. 6].

У колективній праці на тему: «Корупція в органах внутрішніх справ: проблеми протидії» (2008 р.) вчені приділили увагу актуальним питанням передумов виникнення, проявів та наслідків корупційних діянь серед співробітників міліції; здійснили аналіз позитивного зарубіжного досвіду протидії корупції в правоохоронних структурах; сформулювали відповідні пропозиції щодо удосконалення механізму протидії корупції [399].

Актуальні питання адміністративно-правового механізму протидії корупції в органах внутрішніх справ стали предметом розгляду докторської дисертації С.М. Алфьорова, в якій вчений розкриває сутність, особливості та причини корупції в цих органах публічної влади. Окрему увагу автор приділяє діяльності щодо протидії корупції як напрямку реалізації державної політики [10].

Адміністративно-правовим засадам інформаційного забезпечення боротьби з корупцією в діяльності органів державної податкової служби України було присвячено дисертацію Є.А. Бовкуна (2013 р.) [34].

Розробленню концепції адміністративно-правового забезпечення протидії корупції в Україні присвячено докторську дисертацію В.І Литвиненка (2015 р.) Вченим було виокремлено організаційні засоби забезпечення протидії корупції в Україні, виділено рівні та напрями адміністративно-правової протидії корупції в Україні, проаналізовано зарубіжний досвід у цій сфері, здійснено спробу оптимізувати концепцію адміністративно-правового забезпечення протидії корупції в Україні [223, с. 6].

Є.В. Глушко у дисертаційному дослідженні (2015 р.) особливу увагу приділив проблемам правового забезпечення участі громадськості у протидії корупції. Вчений слушно зауважив, що болгарська практика, британський і німецький досвід із приводу форм і процедур участі громадськості в протидії корупції на внутрішньому рівні можуть бути успішно впроваджені в Україні, наголосив на важливості взаємодії членів громадянського суспільства з правоохоронними органами у протидії корупції, визначив комплекс вимог до

цього процесу, сформульовано рекомендації щодо його покращення крізь призму інституту делегування та інституту адміністративного договору, а також відповідні пропозиції до чинного законодавства [77, с. 3].

Адміністративно-правові засади публічної політики щодо запобігання і боротьби з корупцією в Україні були висвітлені у докторській дисертації (2018 р.) В.О. Веклича [50].

Адміністративно-правове забезпечення запобігання та протидії корупції в Україні за умов євроінтеграції стало предметом дослідження докторської дисертації А.А. Приходька (2020 р.). Автор сформував нову концепційно-сутнісну модель зниження проявів корупції в Україні [321, с. 8].

Проблемам запобігання та протидії корупційним та пов'язаним з корупцією правопорушенням приділили увагу також такі вчені-адміністративісти, як І.І. Яцків (2011 р.) [467], О.З. Захарчук (2012 р.) [136], А.О. Яфонкін (2013 р.) [466], Х.А. Тулі (2015 р.) [416], О.В. Клок (2016 р.) [159], О.П. Мусієнко (2017 р.) [269], Д.В. Гудков (2018 р.) [88], Д.О. Сіренко (2019 р.) [384], В.Е. Гедульянов (2020 р.) [69]; актуальні питання діяльності прокурора щодо протидії адміністративним правопорушенням, пов'язаним з корупцією в Україні на рівні кандидатської дисертації дослідив І.Н. Грабець (2015 р.) [86]; С.А. Подоляка у докторській дисертації (2019 р.) розкрив особливості адміністративно-правового забезпечення протидії корупції в органах прокуратури в Україні [307].

О.О. Гейц в дисертаційному дослідженні на тему : «Публічно-правовий механізм протидії корупції в Україні» (2019 р.) вперше сформулював визначення його поняття як різновиду антикорупційного механізму юридичної протидії, що характеризується: по-перше, його використанням уповноваженими суб'єктами у формі діяльності, правого інституту або інструменту з метою підтримки нормального стану суспільних відносин у поєднанні диспозитивних та імперативних методів адміністративного права; по-друге, специфічними суспільними відносинами; по-третє, суспільною

необхідністю дієвого протистояння корупції у публічній і приватній сферах [70, с. 7].

Цінним є звернення вчених до досліджуваної проблематики з позиції державного управління. Так, наприклад, О.Я. Прохоренко комплексно дослідив питання протидії корупційним проявам у системі державної служби України (2004 р.). В аспекті досліджуваної проблематики на особливу увагу заслуговує сформульоване автором визначення поняття «протидія», як система спільних попереджувальних заходів, до яких залучається значна кількість суб'єктів, що протидіють корупційним проявам з метою їх недопущення. Вчений також обґрунтував висновок про те, що поняття «протидія» є ширшим, ніж поняття «боротьба», поглинає його, оскільки протидія неможлива без контролю за всіма стадіями корупційних проявів [354, с. 7].

С.С. Серьогін у дисертаційній роботі «Механізми попередження та протидії корупції в органах публічної влади України» (2010 рік) запропонував шляхи удосконалення механізмів протидії та попередження корупції в органах публічної влади, що передбачає ліквідацію причин корупційних дій з боку як державних органів, так і пересічних громадян. Механізми попередження, на думку автора, базуються на тісній взаємодії держави та інституцій громадянського суспільства і спрямовані на викорінення передумов корупції [382, с. 13-14]. Т.П. Попченко в дисертації на тему: «Розвиток державно-управлінських механізмів протидії виникненню корупції у сфері охорони здоров'я в Україні» (2010 р.) вперше в науці державного управління провів комплексне дисертаційне дослідження феномену корупції у сфері охорони здоров'я, також підкреслив значимість активної співпраці з інститутами громадянського суспільства [312, с. 7].

Актуальні питання становлення та розвитку системи запобігання корупції в Україні розглянуто у дисертаційному дослідженні Д.В. Костенка (2020 р.). Вчений запропонував авторську модель оптимізації системи запобігання корупції в Україні, метою якої є захист соціально-економічної

системи України від корупціогенного впливу шляхом постійного моніторингу системи державного менеджменту на наявність проявів корупції [182, с. 4].

Вчені в галузі психології також не залишили поза увагою питання протидії корупції. Наприклад, психологічні особливості виникнення і подолання корупційного делікту правоохоронців на дисертаційному рівні вперше дослідив М.Д. Данчук (2007 р.), встановивши два рівня його детермінації – соціально-психологічний та індивідуально-психологічний. Вченим констатовано, що індивідуально-психологічні чинники є первинними і зумовлюють схильність до проявів корупційного делікту, а соціально-психологічні – визначають його формально-змістовні характеристики; з'ясовано, що є два види індивідуально-психологічних чинників – такі, що зумовлюють схильність до корупційного делікту взагалі (загальна детермінація) та такі, що зумовлюють схильність до проявів за конкретним типом (диференціальна детермінація [95, с. 5].

Значну наукову цінність у контексті предмета нашого дослідження має запропонований О.М. Литвиновим у дисертаційному дослідженні на тему: «Соціально-правовий механізм протидії злочинності в Україні (теоретичні та прикладні засади)» (2010 р.) підхід до оцінки ефективності функціонування соціально-правового механізму протидії злочинності. Науковець послідовно наполягає на тому, що кримінологічна наука повинна оцінювати стан злочинності не тільки за її кількісними показниками, але й за показниками діяльності із запобігання та протидії їй. Зокрема, оцінку ефективності функціонування шуканого механізму слід проводити з урахуванням оцінки ефективності базової діяльності, а тому необхідно використовувати показники, що визначаються відношенням кінцевих результатів виконання відповідного завдання до кількості ресурсів, що витрачаються на його виконання. При цьому як додаткові можна використовувати показники, що вже широко застосовуються на практиці, але лише для оцінки окремих напрямів базової діяльності (наприклад, відсоток розкриття – для оцінки

ефективності діяльності з розкриття злочинів). Найбільший інтерес становить сукупна оцінка ефективності функціонування соціально-правового механізму протидії злочинності, яка може здійснюватися: по-перше, в межах окремих функцій суб'єктів протидії злочинності за умови, якщо результати їх виконання характеризуються однотипними показниками; по-друге, в рамках окремих напрямів їх діяльності, об'єднуючих декілька функцій; потретє, відносно діяльності з протидії злочинності в цілому [224, с. 25-26].

Окремо слід підкреслити важливе значення науково-практичних коментарів антикорупційного законодавства України [240] для підвищення ефективності його реалізації, а також судової практики кваліфікації адміністративних правопорушень, пов'язаних з корупцією [110].

В аспекті досліджуваної проблематики цінним є звернення зарубіжного вченого П.О. Кабанова до розгляду історичних і кримінологічних аспектів корупції в умовах реформування державного апарату та переходу до ринкової економіки в період з 1986 по 1993 рр. (монографія «Історичні, кримінологічні та кримінально-правові аспекти корупції та хабарництва в Росії», 1995 р.). Автор не тільки детально проаналізував статистичні дані за вказаний період, але й ознаки особи хабарника (корупціонера), причини та умови хабарництва та корупції, та спеціальні заходи їх попередження. Зокрема, на думку вченого, в соціально-економічній сфері необхідно: удосконалити оплату праці державних службовців; надати та забезпечити соціальні права і гарантії цій категорії громадян; забезпечити стабільність державної служби. В свою чергу, в правовій сфері діяльності слід прийняти нормативні акти, що регламентують державну службу; удосконалити чинне кримінальне законодавство про відповідальність за посадові злочини; створити правову базу щодо попередження злочинності в цілому та прямих хабарництва та корупції зокрема [147, с. 45-48].

Не менш важливе значення мають праці вітчизняних і зарубіжних вчених, які дослідили корупцію як елемент організованої злочинності (колективна монографія російських вчених «Основи боротьби з

організованою злочинністю» (1996 р.) [297, с. 180-193], навчальний посібник білоруських авторів «Організована злочинність (досвід теоретико-правового пізнання та пошуку адекватних засобів протидії» (1997 р.) [26], дисертаційне дослідження Л.І. Аркуші на тему: «Основи методики виявлення і розслідування організованої злочинної діяльності при наявності корумпованих зв'язків» (2002 р.) [19] та ін.).

Першим в Україні комплексне монографічне дослідження кримінологічних та кримінально-правових проблем протидії корупції здійснив М.І. Мельник у докторській дисертації (2002 р.), заклавши основи правової теорії та кримінологічного вчення протидії корупції [258].

Суттєве значення для з'ясування сутності поняття та основних ознак корупції має застосований вченим вперше у вітчизняній кримінологічній та кримінально-правовій науці підхід до її дослідження як системного соціального явища. Результати досліджень вченого також знайшли своє відображення в монографіях «Корупція: сутність, поняття, заходи протидії» (2001 р.) та «Корупція – корозія влади (соціальні сутність, тенденції та наслідки, заходи протидії)» (2004 р.). Зокрема, вчений слушно зауважує, що визначаючи поняття корупції, важливо брати до уваги, що, по-перше, це соціальне явище, а не конкретне суспільно небезпечне діяння; по-друге, що у правовому значенні корупція не може бути зведена до одного виду правопорушення, вона становить собою сукупність різних за характером і ступенем суспільної небезпеки, але єдиних за своєю сутністю корупційних правопорушень; по-третє, що його законодавче визначення не дає правоохоронним органам жодних додаткових правових засобів, що стосуються підстав юридичної відповідальності за корупційні діяння. Разом з тим, його прикладний характер може полягати в тому, щоб зробити антикорупційну діяльність більш цілеспрямованою [255, с. 370].

Кулик О. Г. у дисертаційному дослідженні на тему: «Злочинність в Україні: теорія і практика кримінологічного дослідження» (2013 р.) визначив, що з урахуванням ранжирування злочинів, передбачених у розділах

Особливої частини КК України, злочини у сфері службової діяльності посідають шосте місце (після злочинів проти безпеки руху та експлуатації транспорту і перед злочинами проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування та об'єднань громадян) [212, с. 588].

В контексті сучасної антикорупційної стратегії кримінологічну проблему протидії корупційній злочинності в Україні комплексно, з урахуванням положень культурологічно-репресивної концепції протидії злочинності, яку розвиває професор О. М. Костенко, розглянула О.Ю. Бусол у докторській дисертації (2015 р.). Вчена наполягає на тому, що саме такий підхід найбільше розкриває причини і дає можливість визначити шляхи протидії корупційній злочинності. Важливе значення має пропозиція автора створити відповідні координуючі та моніторингові органи, а також забезпечити реальну, а не формальну участь громадянського суспільства в протидії корупційній злочинності за допомогою просвітницьких методів, що сприяють формуванню антикорупційної культури в суспільстві [45, с. 6, 23].

Кримінологічні засади формування та реалізації стратегії запобігання та протидії корупції стали предметом розгляду монографії Д.С. Маляшкевича та О.М. Литвинова (2016 р.). Вчені розкривають кримінологічну обстановку, пов'язану із запобіганням і протидією корупції в Україні, надають характеристику внутрішнім та зовнішнім загрозам від корупції. Окрему увагу автори приділяють механізму запобігання і протидії корупції [241].

У колективній монографії «Протидія корупції: нові виклики» (2016 р.) російськими вченими також досліджено кримінологічні аспекти новітніх корупційних проявів і кримінально-правові засоби протидії їх поширеності. Авторами встановлено, що більшість фахівців вважають основними причинами високого рівня корупції недосконалість політичних інститутів, які покликані стримувати ріст і розповсюдженість цього суспільно небезпечного явища [350, с. 306].

Вагомий внесок у розробку проблематики протидії корупційній злочинності зробив С.В. Максимов. Учений в монографії «Корупція. Закон.

Відповідальність» (2019 р.) досить ґрунтовно розглянув питання щодо ґносеології та етиології корупції, психології корупціонера, а також протидії корупційній злочинності [239].

Особливу цінність для науки кримінального права України становить розроблене Д. Г. Михайленком в результаті дисертаційного дослідження на тему: «Концепція кримінально-правової протидії корупційним злочинам в Україні» (2018 р.) наукове положення, за яким механізм нормативно-правового забезпечення боротьби з корупцією в Україні має трирубіжну структуру [263].

Теоретичним та практичним проблемам кримінально-правового попередження корупції присвячено монографію російського вченого В.М. Боркова (2014 р.), в якій представлена авторська концепція відповідності кримінального закону сучасним функціям держави, найважливішою з яких вчений визнає саме протидію корупції, а також формам і методам їх здійснення. Вчений обстоює думку про те, що функція протидії корупції, як і будь-яка інша функція держави, реалізується практично в усіх сферах її діяльності. Її відмінна риса полягає в тому, що вона звернена до механізму держави. Функціональний підхід до кримінально-правової охорони публічних інтересів створює передумови для розробки заходів щодо запобігання корупції при реалізації договірному методу здійснення функцій держави. В.М. Борков обґрунтував пропозицію встановити кримінальну відповідальність за вчинення правочину, що завідомо завдає збитки державі або державним організаціям, а також за організацію корупційної групи або участь в ній [41, с. 166-167].

Кримінологічні засади запобігання корупційним та пов'язаним із корупцією правопорушенням в органах місцевого самоврядування України розглянуто у дисертаційному дослідженні В.В. Кривенка (2019 р.) [189].

Цілісну концепцію кримінологічних засад стратегії й тактики протидії корупційній злочинності в Україні сформовано у монографії М.В. Кікалішвілі (2020 р.), в якій із врахуванням останніх змін до

антикорупційного законодавства, а також передового досвіду країн ЄС, запропоновано комплекс сучасних знань щодо теоретико-прикладних засад формування та реалізації стратегії й тактики протидії корупційній злочинності, зокрема: проаналізовано весь плюралізм наукових думок щодо понятійного апарату протидії та запобігання корупції, здійснено масштабний огляд антикорупційних стратегій зарубіжних країн, а також запропоновано перелік заходів із удосконалення стратегічних і тактичних напрямків протидії корупційній злочинності в Україні [156, с. 8].

Не залишаються поза увагою авторів і навчальної літератури актуальні питання протидії корупційній злочинності. Зокрема, Л.В. Багрій-Шахматов у навчальному посібнику «Кримінально-правові та кримінологічні проблеми корупції, тіньової економіки та боротьби з нею» (2001 р.) розглянув актуальні соціально-правові та кримінологічні проблеми корупції, тіньової економіки, організованої злочинності, їх структури, джерел, умов формування і заходів боротьби з ними [21].

Автори навчального посібника «Протидія корупційній злочинності в Україні» (2010 р.), констатуючи відсутність комплексних досліджень цієї проблематики, висвітлили всі її аспекти, а саме: загально соціальні, адміністративно-правові, кримінально-правові, кримінологічні та інші [351].

Окрему увагу участі громадськості у заходах протидії корупційній злочинності, а також узагальнено міжнародні антикорупційні стандарти та кращі практики запобігання її проявам приділено у підручнику «Запобігання корупції» (2019 р.), підготовленому авторським колективом вітчизняних вчених і юристів-практиків за загальною редакцією Б.М. Головкина [131].

Кримінологічній характеристиці корупційної злочинності присвячено окремий розділ в навчальному посібнику «Організація протидії корупції» (2020 р.) під авторством колективу російських вчених [293]. Цінним є розгляд і характеристика науковцями таких категорій, як «корупція», «корупційна злочинність», а також визначення специфіки діяльності органів внутрішніх справ як суб'єкта протидії злочинності.

Важливе значення для розв'язання теоретико-прикладних проблем запобігання та протидії корупції в Україні має дисертаційне дослідження В.М. Трепака (2020 р.), в якому автор вперше визначив реалістичну мету та очікуваний результат протидії корупції як досягнення її суспільно допустимого рівня в країні з подальшим стримуванням його підвищення, з урахуванням якої сформулював наукове бачення загальнодержавного підходу до вирішення проблеми запобігання та протидії корупції в Україні [415].

Особливу наукову цінність мають також проведені вченими порівняльно-правові дослідження з цієї проблематики. Зокрема, питанням відповідальності за хабарництво за кримінальним законодавством України та Йорданії присвячено дисертаційне дослідження Акрам Трад Аль-Фаїза (2002 р.) [6]. Позитивний досвід зарубіжних країн у боротьбі з корупцією, а також особливості міжнародного співробітництва у цій сфері висвітлені у монографічній праці Б.В. Романюка та О.Ю. Бусол (2010 р.) [366].

Питання міжнародно-правового співробітництва в системі Ради Європи у боротьбі з корупцією вперше на дисертаційному рівні дослідив І.С.О. Нуруллаєв (2008 р.). Вчений обґрунтував висновок про те, що в системі ООН і Ради Європи активно формуються незалежні мережі міждержавного правового антикорупційного співробітництва, що створює загрозу формуванню автономних універсальної та регіональних моделей «антикорупційного права», побудованих на нормах конвенцій з текстуальними розбіжностями [286, с. 6]. Вагоме значення для подальших наукових розробок питань участі України в міжнародному співробітництві в боротьбі з корупцією мають висновки автора про неузгодженість українського антикорупційного законодавства з ідеологією та основними нормами антикорупційних Конвенцій [284, с. 140].

Аналізуючи стан наукової розробленості проблем корупційної злочинності в Україні, слід констатувати, що з часом вони все частіше стають предметом наукового інтересу, як вчених різних галузей права, так і юристів-

практиків. Підтвердженням цьому є, наприклад, щорічні Міжнародні науково-практичні конференції «Кримінально-правові та кримінологічні засади протидії корупції» (з 2012 р.), «Реалізація державної антикорупційної політики в міжнародному вимірі» (з 2016 р.), як і багато інших науково-практичних заходів з цієї ж тематики.

Принагідно зауважимо, що 16 травня 2011 р., напередодні затвердження пакета антикорупційних законів та антикорупційної стратегії України, Національним інститутом стратегічних досліджень спільно з Регіональним представництвом Фонду ім. Фрідріха Еберта в Україні та Білорусі, Міністерством оборони України та за сприяння Женевського центру демократичного контролю над збройними силами була організована Міжнародна конференція на тему: «Посилення доброчесності та протидія корупції в оборонному секторі України». Учасники конференції обговорили проблемні питання функціонування Міністерства оборони України, виокремивши основні джерела та чинники корупції у цьому відомстві. Зокрема, було розглянуто корупційні ризики при здійсненні розподілу земель, реалізації надлишкового майна, державних закупівель, господарської діяльності, кадрової політики вітчизняного оборонного відомства [314, с. 2].

Так, проблемам протидії корупції в оборонному секторі присвячено доповідь військового прокурора Центрального регіону України Миколи Голомши на тему: «Корупційні ризики оборонного сектору України» (2011 р.), в якій автор за результатами аналізу об'єктивних й суб'єктивних чинників, що перешкоджають доброчесності та протидії корупції в оборонному секторі, констатував, що превентивним засобом запобігання виникненню корупції є саме належний підбір кадрів, адже вони впливають на першопричину її виникнення – мотивацію та намагання посадових осіб незаконно збагатитися за рахунок держави [82, с. 20].

Важливе значення також має пропозиція М. Голомши закріпити на законодавчому рівні максимально прості, чіткі та прозорі правила здійснення державних закупівель, формалізацію внутрішніх правил і процедур кожною

організацією-замовником, розробити типові й уніфіковані документи тощо. Визначити чіткий перелік критеріїв оцінки економічно найвигіднішої пропозиції учасників процедури закупівлі та методу оцінки. Забезпечити обов'язкове проведення закупівель товарів, робіт і послуг за державні кошти передусім у виробників продукції [82, с. 21].

Асоційований старший науковий співробітник Женевського центру демократичного контролю над збройними силами (DCAF) Тодор Тагаєв у своїй доповіді на тему: «Протидія корупції в оборонному секторі: основні ризики та виклики» (2011 р.) представив позитивний досвід Болгарії у цій сфері, а також надав короткий огляд чотирьох питань, пов'язаних між собою, а саме: 1) негативний вплив корупції на оборонний сектор; 2) необхідність комплексного підходу до вирішення проблеми; 3) забезпечення прозорості та підзвітності громадськості; 4) необхідність вирішення питання керування ресурсами в оборонному секторі та подолання корупції у межах єдиної системи доброчесного управління [406, с. 6].

Крім того, Тодор Тагаєв акцентував увагу на інших, окрім закупівель для оборонного сектору, зонах в оборонних інституціях Східної Європи, пов'язаних із корупційними ризиками, а саме: на непомірній інфраструктурі; надлишковій системі озброєння та зняття; оборонних підприємствах, що знаходяться у державній власності або власності Міністерства оборони; призначеннях на дипломатичні посади або еквівалентні місії за кордоном; залученнях військового персоналу до міжнародних миротворчих місій; рекрутинзі кадрів оборонного сектору до компаній, що підписали контракти з Міністерством оборони та ін. [406, с. 7].

Інший учасник Міжнародної конференції «Посилення доброчесності та протидія корупції в оборонному секторі України» (2011 р.) Оксана Маркеєва, завідувач відділу стратегій реформування сектору безпеки НІСД у доповіді на тему: «Корупція як негативний чинник реформ сектору безпеки» наголосила, що на початку 2011 р. Група держав Ради Європи проти корупції (GRECO) на чолі з його президентом Драго Косом висловила сумніви Ради

Європи щодо доцільності виділення коштів на другий проект антикорупційної ініціативи для України (UPAC-2), у зв'язку з невиконанням нею жодного із 28 висновків, затверджених у звіті міжнародними експертами для боротьби з корупцією в країні [244, с. 10].

У своїй доповіді О. Маркєєва також зауважила, що особливо небезпечним є незадовільним є стан кримінального переслідування корупції. До розпорошеності антикорупційних зусиль державних органів призводять низький рівень координації, численність суб'єктів боротьби з корупцією та слабка співпраця з громадськістю. Крім того, традиційний репресивний підхід до боротьби з корупцією посадовців нижньої та середньої ланки ніяк не впливає на існування та зростання корупції. Також Оксана Маркєєва слушно зауважила, що заходи щодо запобігання корупції майже не вживаються [244, с. 10].

В свою чергу, завідувач сектору з питань запобігання та протидії корупції Міністерства оборони України Валерій Московенко підкреслив важливість вироблення механізмів подолання кризи у будівництві (придбанні) житла для військовослужбовців. Зокрема, проведення роботи з громадськістю, надання консультативної допомоги громадянам, військовослужбовцям і членам їх сімей, а найголовніше, – забезпечення прозорості цього процесу на всіх його стадіях, особливо на етапі укладення договорів та розподілу житла [268, с. 17].

Актуальним проблемам земельної власності як основного об'єкта корупції в оборонній сфері приділив увагу у своїй доповіді керівник управління проблем боротьби з корупцією РНБО України, кандидат наук з державного управління Віктор Соловійов [390].

Роль рахункової палати у скороченні корупційного потенціалу оборонних відомств висвітлив у своїй доповіді Едуард Щасний, заступник директора Департаменту з питань оборони та правоохоронної діяльності Рахункової палати України [459, с. 25-28].

Голова офісу зв'язку НАТО в Україні Кожіел Марчін у доповіді презентувала інформацію про діючу спільну ініціативу НАТО і Transparency International «Виховання доброчесності, відкритості та зниження корупційних ризиків в оборонних інституціях» [246, с. 28-29].

Олена Котелянець, старший консультант відділу стратегій реформування сектору безпеки НІСД, у своїй доповіді на тему: «Громадський контроль як інструмент протидії корупції у секторі безпеки України» констатувала, що вимоги секретності об'єктивно обмежують можливості громадянського суспільства щодо демократичного контролю за органами сектору безпеки та оборони. Сфера його діяльності, на її думку, обмежується переважно питаннями соціального та правового захисту військовослужбовців і працівників правоохоронних органів, формування бюджету в частині матеріально-технічного забезпечення та оплати праці особового складу суб'єктів сектору безпеки, корупції, ініціювання юридичного переслідування осіб, які зловживають владою, кадрових призначень на керівні посади у «силових» відомствах, міжнародного співробітництва у безпековій сфері. Крім того, значно послаблює можливості громадянського контролю за діяльністю органів сектору безпеки та оборони нестабільність і незрілість інституцій громадянського суспільства, що часто перебувають під впливом влади лише імітуючи незалежну позицію та діяльність [187, с. 35].

Безперечна значимість цих та багатьох інших науково-практичних заходів для подальшого розвитку теоретико-прикладних проблем протидії корупційній злочинності, особливо в сфері воєнної безпеки, обумовлена тим, що в ході їх роботи авторами з різних регіонів України та зарубіжних країн розглядаються широке коло актуальних проблем, як реалій та перспектив удосконалення чинного законодавства України у сфері протидії корупції, так і практики здійснення заходів щодо протидії корупційній злочинності, а також відповідний досвід зарубіжних країн; теорію кримінального права і практику його застосування в частині боротьби з неправомірною вигодою та

іншими видами зловживань службовими особами; результати пошуку рішень з актуальних питань протидії корупції у сфері воєнного безпеки та профілактичної роботи з населенням.

І.М. Мацкевич одним із перших провів дослідження кримінологічних аспектів корупції в збройних силах у 2000 р., результати якого знайшли своє відображення у науковій статті [248, с. 158-162], а також докторській дисертації вченого на тему: «Злочинність військовослужбовців (кримінологічні та соціально-правові проблеми)».

Окремої уваги, з огляду на тему нашого дослідження, заслуговують висновки автора про те, що для особи корупціонерів – офіцерів у великій мірі характерною є психологія «временщика», яка призводить до неприборканої наживи, жадібності, почуття безвідповідальності, розриву елементарних внутрішніх соціально-контрольних функцій тощо [249, с. 90].

О.К. Зателепін у докторській дисертації на тему: «Кримінально-правова охорона воєнної безпеки Російської Федерації» слушно зауважує, що воєнній безпеці завдають шкоду не тільки злочини проти порядку проходження воєнної служби, але й інші злочини, як військовослужбовців (наприклад, посадові злочини), так і цивільних осіб (призовників, цивільного персоналу воєнних організацій, працівників підприємств оборонно-промислового комплексу тощо) [134, с. 22].

Монографія П.П. Хачікяна на тему: «Протидія корупції в Збройних Силах Російської Федерації» (2017 р.) присвячена актуальній темі корупції в системі Збройних Сил РФ. На особливу увагу заслуговує проведені автором екскурс в історію виникнення корупції і характеристика поточного стану корупційної злочинності, соціологічне опитування серед військовослужбовців, а також встановлені загальносоціальні та загальновійськові причини корупційних злочинів та пропозиції щодо заходів протидії корупційній злочинності [427, с. 110].

Інший російський вчений А.О. Волков дослідив особливості корупційної злочинності військовослужбовців за матеріалами Далекого

Сходу Російської Федерації в межах кандидатської дисертації, захищеної автором у 2020 році. За результатами проведеного кримінологічного аналізу вчений обґрунтував висновок про те, що її основні причини суттєво не відрізняються від загальних причин злочинності в державі, а встановлені особливості полягають не стільки у змісті, скільки у своєрідному переломленні загальних причин крізь специфічні умови життя, побуту та діяльності військовослужбовців. Корупції військовослужбовців, на думку вченого, також сприяють конкретні обставини та особливості (закритість військової організації держави, організація виховної роботи, організація діяльності посадових осіб, які відповідають за облік та збереження матеріальних цінностей, їх добросовісність тощо), які є в кожній військовій частині та підрозділі [58, с. 228].

В аспекті досліджуваної проблематики важливим є звернення зарубіжних вчених до аналізу показників корумпованості збройних сил різних країн світу. Зокрема, Марк Пайман, Домінік Скотт, Алан Уолдрон та Інес Войка у щоквартальному виданні *Connections: The Quarterly Journal* (2008 р.) опублікували результати дослідження на тему: «Будування цілісності та скорочення ризиків корупції у військових організаціях» за даними щорічного дослідження «Барометр світової корупції», проведеного у 2006 році Транспаренсі Інтернешнел та Gallup, в якому зауважили, що про військові організації молодих незалежних держав Центральної та Східної Європи і, особливо, країн Африки та Латинської Америки, не можна сказати, що вони є вільними від корупції, на відмуну від збройних сил держав Західної Європи та США [480, с. 31].

Попри високий рівень довіри, яким користуються збройні сили серед громадян більшості з країн світу, проведені Транспаренсі Інтернешнел дослідження свідчать, що сфера оборони разом з нафтогазовидобувною промисловістю та будівництвом належать до найбільш корумпованих сфер діяльності, до компетенції яких входить управління державними ресурсами [480, с. 22].

Начальник відділу управління по боротьбі з корупцією Головного управління Військової служби правопорядку Збройних Сил України О.П. Котляренко у своїй науковій статті на тему: «Сучасний стан протидії корупції у сфері використання коштів оборонного бюджету та військового майна» (2013 р.) наголосив, що в умовах реформування правоохоронної системи та одночасно реформування і розвитку Збройних Сил України ця проблема набуває особливої гостроти та потребує ґрунтовного наукового аналізу. Автором проаналізовано організаційно-правові заходи, які на той час проводилися у Міністерстві оборони України і Збройних Силах України, та спрямовані на мінімізацію корупційних проявів у сфері використання коштів оборонного бюджету, акцентовано на проблемних аспектах правового регулювання діяльності спеціальних підрозділів по боротьбі з корупцією Військової служби правопорядку, сформульовано висновки і пропозиції до антикорупційного законодавства [188, с. 58].

Голова експертної ради Центру досліджень армії, конверсії та роззброєння Леонід Поляков у своїй статті на тему: «Корупція гальмує реформи Українського війська» (2013 р.) підкреслює, що корупційні скандали у військовому відомстві, пов'язані зі зловживаннями у традиційних сферах (постачання ресурсів, закупівлі та ремонт озброєнь, списання та утилізація матеріальних засобів), відбуваються не лише в арміях подібних до України перехідних держав, але періодично спостерігаються і в демократичних Сполучених Штатах чи Великій Британії, і в комуністичному Китаї – різниця в масштабах цього явища. Автор зауважує, що певну універсальну роль у корупційних проявах відіграють суто споживацькі риси людського характеру, які проявляються незалежно від рівня розвитку країни чи типу державного устрою. Л. Поляков констатує, що специфіка військової сфери за певних умов створює сприятливі умови для корупційної діяльності, оскільки в ній є додаткова можливість уникати контролю, прикриваючись секретністю [310, с. 82].

Вітчизняний вчений А.В. Волошенко у науковій публікації на тему: «Корупційні ризики в оборонній сфері: природа, чинники та шляхи мінімізації» (2015 р.) проаналізував ризикопороджуючі фактори, систематизував основні наслідки та загрози від корупційних проявів у воєнній сфері. За результатами проведеного автором дослідження природи, чинників та структури корупційних ризиків у зазначеному сегменті національної безпеки, автор доводить, що ключову роль в мінімізації корупції в оборонній сфері має відігравати принцип невідворотної відповідальності та посилення транспарентності державних інститутів. Науковою вагою вирізняється проведене вченим дослідження динаміки оцінок військовослужбовцями рівня поширеності корупційних дій у Збройних Силах України, стану реалізації антикорупційної політики уповноваженими суб'єктами, сприйняття опитаними корупції як форми соціальних відносин, які за результатами відповідного щорічного соціологічного дослідження Міністерства оборони України у 2014 р. в цілому були оцінені критично. Зокрема, А.В. Волошенко наголошує, що всі органи військового управління, які здійснюють діяльність у сфері запобігання та виявлення корупції у 2014 р. отримали нижчі оцінки ефективності роботи у порівнянні з попереднім періодом. Одним із напрямків подолання корупції, який, на думку вченого, потребує подальших розробок, є такий негативний чинник, як неготовність військовослужбовців реагувати на корупційні дії відповідно до чинного законодавства [62, с. 103].

У науковій статті «Актуальні питання протидії корупції у воєнній сфері» (2015 р.) Ю.В. Луценко, А.І. Спірін, В.В. Мозговий відмітили позитивні зрушення щодо посилення кримінальної відповідальності, пов'язаної з корупцією у воєнній сфері. Зокрема, слід схвально оцінили проект Закону про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо відповідальності за порушення законодавства у сфері підтвердження відповідності, виготовлення, виробництва, реалізацію, придбання продукції, робіт та послуг, що призвело

до створення реальної або потенційної загрози національній безпеці України у війсьній сфері [324]. Як аргумент, вчені зазначають, що через неналежне державне фінансування військових формувань, а також розкрадання коштів на забезпечення боєздатної армії, військова міць держави, як основи національної безпеки та територіальної цілісності, опинилася під загрозою, що, в свою чергу, актуалізує проблему протидії корупції [233, с. 91].

Доктор військових наук, професор Юрій Репіло різом із Сергієм Тарасовим за допомогою методу контент-аналізу дослідили відкриті джерела інформації з Інтернет ресурсу, зміст матеріалів газет, публічних виступів експертів, передач телебачення і радіо тощо за для встановлення передумов виникнення та форм корупційних проявів у системі вищої військової освіти, а також методів протидії їм. Результати здійсненого ними контент-аналізу знайшли своє відображення у науковій статті на тему: «Можливість виникнення та існування корупційних загроз у системі вищої військової освіти» (2015 р.) [360, с. 157-164].

Окрім методу контент-аналізу Ю.Є. Репіло та С.В. Тарасов успішно адаптували метод нечітких множин для оцінки корупційних ризиків в секторі безпеки і оборони під час виникнення, протікання і припинення збройного конфлікту. У науковій публікації на тему: «Адаптація методу нечітких множин для оцінки корупційних ризиків у збройних конфліктах» (2016 р.) вчені запропонували використовувати саме зазначену методіку, оскільки вона здатна адаптуватися до змін середовища. Зокрема, у цій статті Ю.Є. Репіло та С.В. Тарасов провели ґрунтовний аналіз існуючих методик управління ризиками в умовах невизначеності та адаптували методіку нечітких множин для визначення та оцінки корупційних ризиків прояву загрози ефективності підготовки, застосування військових формувань у військових конфліктах та повернення до стабільності на базі правил нечіткої логіки з передбаченням адаптації вхідних даних до змін середовища [359, с. 87-94].

Гарантії конституційних прав і свобод військовослужбовців в Україні та особливості їх реалізації шляхом запобігання і протидії корупції у військовій сфері дослідив Б. Шамрай у науковій публікації на тему: «Адміністративна діяльність із запобігання і протидії корупції у військовій сфері» (2016 р.). За результатами аналізу діяльності суб'єктів, які здійснюють заходи з питань запобігання та протидії корупції у військовій сфері, автор обґрунтував висновок про те, що, по-перше, ефективність реалізації цих заходів залежить від спільних злагоджених дій спеціально уповноважених суб'єктів у сфері протидії корупції, органів державної влади, а також громадських та інших організацій як на загальнодержавному, так і міжнародному рівнях та самих військовослужбовців. По-друге, діяльність щодо запобігання корупції має здійснюватися постійно, адже фрагментарний характер негативно вплине на ефективність реалізації заходів та відповідно на забезпечення гарантій конституційних прав і свобод осіб, які проходять військову службу. По-третє, напрямами подальшого удосконалення громадського контролю у військовій сфері має бути розширення його форм і методів, відпрацювання правових та організаційних механізмів відповідальності підконтрольних об'єктів, а також підвищення професійного рівня спеціалізації громадських контролерів та запровадження певних механізмів запобігання корупції в їх середовищі [449, с. 80-81].

Внесок зазначених авторів у розробку теоретико-прикладних проблем, пов'язаних із протидією корупції важко переоцінити, проте в цих дослідженнях так і не знайшли однозначного вирішення багато дискусійних питань. До того ж значна частина проаналізованих праць учених виконана без урахування останніх змін до національного антикорупційного законодавства, а також закону України про кримінальну відповідальність. Крім цього, на сьогоднішній день кримінологічні засади протидії корупційній злочинності у сфері воєнної безпеки в Україні ще не були предметом комплексного наукового дослідження, що обумовлює

актуальність теми даного дослідження, разом із нагальною потребою виробити ефективні заходи протидії їй.

Таким чином, можна зробити наступні висновки:

1. До цього часу не проводилась оцінка стану науково-теоретичної розробленості протидії корупційній злочинності у сфері воєнної безпеки.

2. Проблеми протидії корупційній злочинності в сфері воєнної безпеки фрагментарно розглядались в сукупності із корупційними кримінально караними діяннями без виокремлення специфічних кримінологічних ознак.

3. На науково-теоретичному рівні до цього часу: не виокремлено корупційну злочинність в сфері воєнної безпеки як різновид корупційної злочинності; не визначено масштаби проблеми, тобто стан корупційної злочинності у сфері воєнної безпеки, тенденції та прогноз.

4. Не розроблено концептуальні кримінологічні засади механізму протидії корупційній злочинності у сфері воєнної безпеки на загально-соціальному, спеціально-кримінологічному та індивідуальному рівні.

5. На сьогодні комплексні монографічні дослідження кримінологічних засад протидії корупції у сфері воєнної безпеки відсутні.

1.2. Методологія дослідження корупційної злочинності у сфері воєнної безпеки

Ефективна протидія злочинності взагалі, як і корупційній злочинності у сфері воєнної безпеки зокрема, неможлива без ґрунтовних кримінологічних досліджень. Їх успіх визначальною мірою залежить від адекватності обраного методологічного інструментарію, за допомогою якого здійснюватиметься пізнавальний процес, – методології.

На сучасному етапі розвитку кримінологічної науки слід відмітити збільшення уваги вчених до висвітлення її методологічних засад. Зокрема, питання методології кримінологічних досліджень розглядали як вітчизняні, так і зарубіжні вчені: В.С. Батиргареева [28, с. 124-131], І.М. Даньшин, О.М. Джужа [101, с. 3-12], Є.С. Жигарев [117], А.П. Закалюк [126], А.Ф. Зелінський [140], О.М. Костенко [183, 190–208], В.А. Ліпкан [226, с. 131-164], С.Ю. Лукашевич [228, с. 28-31], В.Ф. Оболенцев [290, с. 183-194], В.В. Панкратов [300], В.М. Попович [311, с. 156-169], П.П. Сердюк [381], О.Л.Тимчук [408, с.185-194], В.І. Шакурн [447, с. 28-36] та ін.

Вони зробили вагомий внесок у розвиток методології кримінологічної науки. Водночас методологічні основи наукового кримінологічного дослідження корупційної злочинності у сфері воєнної безпеки залишилися поза увагою науковців, що обумовлює потребу активізації наукових пошуків у цій сфері [141, с. 38].

Відтак визначення методологічних основ для розв'язання завдань даного наукового дослідження є надзвичайно актуальним питанням, що потребує належного теоретичного обґрунтування. Його успішне вирішення надасть змогу виробити цілісний підхід до пізнання сутності корупційної злочинності у сфері воєнної безпеки в Україні, надати їй кримінологічну характеристику та визначити дієві механізми протидії.

Формування методології окремого кримінологічного дослідження неможливе поза межами методології наукового пізнання загалом і кримінологічної науки, зокрема.

В науковій літературі поняття «методологія» (від грец. *metodos* (метод) – спосіб, шлях дослідження, *logos* – знання) вчені інтерпретують по-різному. Одні вбачають у ній частину гносеології щодо шляхів і засобів наукового пізнання [452, с. 96-97]; інші – визначають її як вчення про методи пізнання та / або як систему наукових принципів, на основі яких базується дослідження і здійснюється вибір сукупності пізнавальних засобів, методів та прийомів [114, с. 97]; треті – доповнюють, що вона вивчає можливості та межі їх застосування в процесі з'ясування наукової істини [27, с. 20] або тлумачать її як тип раціонально-рефлексивної свідомості, спрямований на вивчення, удосконалення і конструювання методів [295, с. 201] тощо.

З позицій наведених визначень можна виділити основні підходи до визначення поняття «методологія», які склались у науковій та навчальній літературі.

Насамперед, слід констатувати, що досліджувана категорія тривалий час трактувалась в межах її етимологічного аналізу (від грец. *metodos* – метод і *logos* – вчення) як вчення про методи діяльності. Таке тлумачення методології у вузькому значенні й дотепер залишається часто вживаним ученими.

По-друге, у сучасній науці вчені намагаються поєднати в предметі методології свідомість та діяльність, визначаючи її, наприклад, як тип раціонально-рефлексивної свідомості, спрямований на вивчення, удосконалення і конструювання методів [295, с. 271] або висновуючи, що в сфері загальної методології методолог вивчає та конститує «закони» мислення та діяльності як такі [364] тощо.

По-третє, поняття «методологія» традиційно визначається відносно наукової діяльності, залишаючи поза увагою інші види людської діяльності, наприклад, мистецтво, практичну, навчальну діяльність тощо. Як

справедливо зазначають автори праці «Методологія» (2007 р.), розглядаючи її як вчення про організацію діяльності з позицій системного аналізу проектно-технологічного типу організаційної культури, нещодавно програмісти під «методологією» стали розуміти той чи інший тип стратегії, тобто той чи інший загальний метод створення комп'ютерних програм. Відтак поряд з методологією науково-дослідної діяльності почав формуватися новий напрямок – методологія практичної діяльності [279, с. 18].

З позиції системно-діяльнісного підходу, на думку його прихильників, методологія досліджує взаємообумовленість, взаємозв'язок і залежність систем знань та систем діяльності [357, с. 28]. Відтак, методологія утворює необхідний компонент будь-якої діяльності, яка стає предметом усвідомлення, навчання і раціоналізації» [460, с. 121].

Варто зауважити, що в літературі з цієї проблематики виділяються також різні диференціації методології. Зокрема, одні вчені розрізняють два її рівні, – загальнонаукову і галузеву методологію. Так, загальнонаукова методологія розробляє різноманітні способи пізнання буття, тоді як галузеві методології, спираючись на положення першої, випрацьовують способи пізнання «закріплених» за ними фрагментів дійсності [245, с. 12].

Інші вчені вважають за доцільне виділяти три рівні методології: вищий (загальнонаукову методологію), другий (загальну методологію для сфери наукового пізнання), третій (методологію окремої науки) [126, с. 90].

У контексті питання, що розглядається нами, принагідно зауважимо, що методологія конкретної науки також має відповідну багаторівневу структуру, залежно від рівня узагальнення, абстрагування об'єкта наукового пізнання [13, с. 88]. Не вдаючись у дискусію з цього питання, принагідно зауважимо, що більш виваженою, на нашу думку, є позиція академіка М.В. Костицького про те, що, визначаючи методологію конкретного наукового дослідження, не обов'язково зашорювати себе виключно однією методологією, вона може виглядати як «мозаїка методів» [186, с. 18].

Найбільш прийнятним в плані розв'язання завдань даного дисертаційного дослідження вважаємо підхід до розуміння методології кримінології, запропонований А.П. Закалюком. Учений констатує, що методологія кримінологічної науки складається із:

- 1) загальнонаукових принципів, вимог, критеріїв наукового пізнання загалом;
- 2) методологічних особливостей галузі суспільних наук, до якої належить кримінологія;
- 3) методологічних і методичних положень, методів, способів власного (кримінологічного) опрацювання, що знаходяться у діалектичному зв'язку з першими та другими.

Не вдаючись у дискусію з приводу інтерпретації поняття «методологія», лише підкреслимо важливу роль у процесі пізнання кримінологічних проблем методологічного підходу як сумативного утворення, що складається із сукупності взаємозалежних методів, серед яких один або декілька є головним, а всі інші підпорядковані їм, залежні від них, мають допоміжний характер.

Дійсно, в сучасній науковій літературі поряд із методами дослідження до пізнавального інструментарію залучаються сучасні методологічні підходи, як структурний елемент методології [216, с. 116].

Джерело їх походження вчені вбачають у так званій міждисциплінарній «методологічній» трансляції, тобто освоєнні нових елементів методів інших наук задля оновлення, вдосконалення власне методів юриспруденції [385, с. 23-24].

Таким чином, враховуючи предмет даного дослідження, яким є кримінологічні засади протидії корупції у сфері воєнної безпеки, у межах цього підрозділу нами здійснено спробу віднайти систему таких принципів, підходів і методів, які б найбільш оптимально та ефективно забезпечили досягнення позитивного наукового результату.

Насамперед, слід підкреслити важливе значення для формування методології даного дослідження домінуючої в доктрині кримінології парадигми (з грец. – приклад, зразок) як сукупності визнаних на сучасному етапі передумов, які визначають конкретне наукове дослідження (знання).

У науковій літературі цілком обґрунтовано підкреслюється вагоме значення позитивізму для становлення та розвитку методології кримінології. Саме цей напрямок, основоположником якого є французький філософ Огюст Конт, здійснив суттєвий вплив на методологію суспільних наук, визнавши емпіричні дослідження єдиним джерелом істинного, дійсного знання [250, с. 288].

У концепціях детермінації злочинності Ш. Монтеск'є (щодо криміногенної ролі географічних чинників), Ч. Ломброзо (щодо криміногенної ролі біологічних чинників), Е. Феррі (щодо криміногенної ролі економічних чинників) вчені констатують фізичний, біологічний і соціальний позитивізм, а в сучасній українській кримінології, – еkleктичний позитивізм (так звану «теорію факторів», яка не розрізняє причини злочинності й умови, що їй сприяють) [183, с. 192-193].

Гостро критикуючи позитивізм і називаючи його основною хворобою сучасної української кримінології О.М. Костенко пропонує модернізувати її у парадигмі соціального натуралізму, послідовно наполягаючи шукати радикальні засоби протидії злочинності у сфері пізнання законів соціальної природи для узгодження з ними волі та свідомості якомога більшого числа людей, тобто формування у них соціальної культури [183, с. 193].

Для забезпечення соціального порядку в Україні, зазначає вчений, необхідно доповнити Конституцію нормою наступного змісту: «Держава протидіє формуванню у громадян соціопатії і сприяє формуванню у них соціальної культури» [183, с. 208].

В цілому не заперечуючи проти використання ідеї природного права, в тому числі соціального натуралізму, в сучасній кримінологічній науці, судження О.М. Костенка щодо їх трактування були піддані критиці.

Не вдаючись до полеміки з приводу важливості формування соціальної культури, лише зауважимо, що покладаючи в основу парадигми соціального натуралізму висловлювання Г. Гроція щодо правознавства, вважаємо, що автор доволі широко трактує зміст і значення природного в праві.

Цю думку поділяють й інші кримінологи. Зокрема, розглядаючи загальні філософські світоглядні та пізнавальні засади методології кримінологічної науки, А.П. Закалюк окрему увагу приділив аналізу принципу соціального натуралізму, за результатами якого констатував, що висновки О.М. Костенка не впливають з тверджень Г. Гроція та визнав їх штучним поширенням змісту і значення природного в праві за рахунок недотримання межі та міри, які відокремлюють природне від соціального, тобто утвореного людьми, що становить соціальну практику [126, с. 93].

За влучним висловом О.Л. Тимчука, відповідно до запропонованого О.М. Костенком підходу ігнорується якісна специфіка суспільства у порівнянні із природою, що означає відхід від досягнень сучасної соціології та регрес до стану науки XVII–VIII ст.ст. [408, с. 192].

З огляду на питання, що розглядається, цінним є розгляд і характеристика науковцями характерних рис постмодерністської парадигми кримінології, серед яких, наприклад, Т.В. Мельничук виділяє наступні: критичне ставлення до попередніх кримінологічних уявлень; відсутність явно домінуючих концептів; комплексність методології досліджень та активне запозичення методів недотичних наук (в тому числі синергетики); пошук мірила норми та девіації; компаративізм; критика традиційних засобів та інститутів соціального контролю; прагматичність [259, с. 172-173].

У сучасних умовах глобалізаційних процесів евристичний потенціал синергетичної парадигми в методології кримінологічних досліджень відмічає С.Ю. Лукашевич [228, с. 30]. Вчений констатує, що відповідно до синергетичних уявлень про соціум та його інститути злочинність та система запобігання та протидії їй – це самоупорядкована та самоврегульована нелінійна система, яка відкрита для різноманітних впливів і перебуває у стані

постійного обміну речовиною, енергією та інформацією з іншими напрямками соціального регулювання та управління, з суб'єктами та об'єктами соціальної взаємодії тощо [228, с. 31]. Відтак, на думку вченого, вибір саме синергетичної парадигми для проведення кримінологічних досліджень є найбільш вдалим.

Дійсно, викладене автором бачення евристичного потенціалу та концептуально-пізнавальних проблем застосування синергетичної парадигми як методологічної основи системи протидії злочинності, заслуговує на увагу та подальше детальне дослідження з огляду на встановлені особливості функціонування та взаємодії соціальних систем, їх здатності до самовдосконалення, розвитку соціальних процесів, а також механізму впливу них.

В.А. Номоконов також визначає синергетику як нову парадигму в кримінології, здатну скласти конкуренцію «нормативістській» та «соціологічній» концепціям-парадигмам [282, с. 107].

В.В. Коваленко називає її синергетичним підходом кримінологічних досліджень, відповідно до якого і злочинність, і система протидії їй – це елементи соціальної самоорганізації (саморегуляції) суспільства. Вчений наполягає, що саме цей підхід є найбільш вдалим для створення теоретичної конструкції запобігання злочинам, а також формування відповідної стратегії на основі системної цілісності суспільства, його організаційно-структурної впорядкованості та здатності до саморегуляції, оскільки саме взаємодія компонентів систем пояснює факти, а не результати дослідження змісту фізичних, біологічних, соціальних чи теоретичних процесів [160, с. 5-9].

Відповідно постмодерністська парадигма кримінології орієнтує на дослідження воєнної безпеки як стану системи, що стримує корупційну злочинність в межах суспільно прийнятного рівня. Зокрема, на виявлення криміногенних об'єктів у цій сфері [445, с. 231], а також зв'язків між ними та заходами й засобами впливу на них; особливостей ініціювання процесів

самоорганізації інститутів громадянського суспільства щодо протидії корупційній злочинності у сфері воєнної безпеки.

В свою чергу, парадигма соціологізму спрямовує на з'ясування залежності державно-правових, а також соціально-правових явищ і процесів від сучасного стану розвитку громадянського суспільства в цілому.

Це дослідження проведено в межах парадигми соціологізму, відповідно до якої, у найбільш узагальненому розумінні, злочинів немає і не може бути без суспільства, яке бажає застосовувати покарання за їх вчинення та створює з цією метою законодавство та систему виконання покарань [479, с. 23-24].

Щодо конкретних кримінологічних проблем, то вони вирішуються в залежності від їх масштабу, або комплексними, або локальними дослідженнями. При цьому будь-які дослідження слід проводити за скоординованими програмами та використовувати надійні та порівнянні методи дослідження [215, с. 26].

Обрання тих чи інших методів дослідження залежить не тільки від кримінологічної парадигми, але й від вихідної світоглядної позиції вченого. Вона складається із загального (громадянського) та спеціального (професійного) ставлення дослідника до об'єктів пізнання, залежно від приналежності дослідника до тієї або іншої наукової школи; а також з методів, прийомів і засобів, якими оперує дослідник для того, щоб пізнати той або інший об'єкт [154, с. 25].

Не менш важливу методологічну функцію виконують принципи наукового пізнання. Принципи, закладені у методах і методологічних підходах, покликані забезпечити концептуальність наукового дослідження своєю неспростовністю [385, с. 25].

Відтак, поряд з такими складовими методології пізнання проблем протидії корупційній злочинності у сфері воєнної безпеки, як методи та методологічні підходи, принципи слід визнати її базовим системоутворюючим елементом.

Концептуальність даного наукового дослідження своєю неспростовністю забезпечать такі принципи пізнання, як об'єктивності, всебічності й повноти, історизму, комплексності, детермінізму, розвитку, єдності теоретичного та емпіричного, а також принцип єдності теорії та практики.

Так, принцип об'єктивності вимагає дослідження кримінологічних засад протидії корупційній злочинності у сфері воєнної безпеки в їх багатогранності, складності та суперечливості, враховуючи істинні фактичні дані, які відповідають об'єктивній дійсності, як позитивні, так і негативні, незалежно від їх суб'єктивного сприйняття та оцінки.

Згідно з принципом всебічності й повноти соціальні явища та суспільні відносини, які виникають у процесі протидії корупційній злочинності у сфері воєнної безпеки, мають досліджуватися не відокремлено, а в їх взаємозв'язку та взаємодії з іншими явищами (інститутами). Зокрема, з державно-правовими явищами, розвитком економіки, політики, ідеології, культури, науки, техніки, освіти та ін.

Принцип історизму надасть можливість дослідити проблеми протидії корупційній злочинності у сфері воєнної безпеки не лише з точки зору сучасності, а й враховуючи особливості здійснення цієї діяльності в минулому та спрогнозувати можливі напрямки її удосконалення.

Керуючись принципом комплексності, наукове дослідження зазначеної проблеми проводитиметься не тільки з позиції кримінологічної доктрини, але й таких наук, як кримінальне право, філософія, соціологія, психологія, державне управління та ін.

Принагідно зауважимо, що у межах наукової спеціальності 19.00.09 «Психологія діяльності в особливих умовах» вивчались індивідуально-психологічні особливості осіб, які вчиняють корупційні правопорушення у кандидатській дисертації «Психологічні особливості виникнення та подолання корупційного делікту правоохоронців» вітчизняного вченого М.Д. Данчука (Хмельницький, 2007 р.) [95], які представляють інтерес з

огляду на предмет дослідження у контексті надання характеристики осіб, які вчиняють корупційні злочини у сфері воєнної безпеки в Україні.

Серед зарубіжних робіт особливу зацікавленість викликає дисертаційне дослідження на здобуття наукового ступеня доктора соціологічних наук «Корупція у перехідному суспільстві: соціологічний аналіз» С.В. Алексеева (Новочеркаськ, 2008 р.) [9].

Дотримання принципу детермінізму є запорукою отримання нових наукових знань про соціально-економічні, політичні, культурно-психологічні, правові та організаційно-управлінські фактори корупційної злочинності у сфері воєнної безпеки для удосконалення механізму протидії їй.

Відповідно до принципу розвитку процес розробки загальносоціальних, спеціально-кримінологічних та індивідуальних заходів протидії корупційній злочинності у сфері воєнної безпеки розглядається у динаміці її змін під впливом сукупності внутрішніх і зовнішніх детермінант.

Принцип єдності теоретичного та емпіричного забезпечить цілісність структури даного дослідження, а також практичну перевірку пізнавальних проблем.

І, нарешті, виключно важлива методологічна роль належить принципу єдності теорії та практики, адже процес наукового пізнання обумовлюється завданнями і потребами практики. Саме практика є джерелом нових знань про проблеми протидії корупційній злочинності в сфері воєнної безпеки, критерієм їх істинності, а також кінцевим результатом пізнання.

Виходячи зі складності та багатогранності предмету дослідження (кримінологічні засади протидії корупції у сфері воєнної безпеки), слід підкреслити важливу роль у процесі його пізнання такого елемента методології, як методологічний підхід.

Вважаємо, що для розв'язання завдань даного дослідження воно має ґрунтуватися на комплексному методологічному підході, який забезпечить

цілісність, всебічність та системність вивчення його об'єкта в межах предмету.

Комплексний підхід до наукового дослідження сформувався у ХХ ст. у зв'язку з переходом від класичної раціональної європейської світоглядної парадигми, з її чітким розмежуванням між суб'єктом і об'єктом дослідження, жорсткою регламентованістю технічних і моральних приписів, до некласичної, характерною рисою якої є міждисциплінарність, проблема релятивності і співвіднесення суб'єкта й об'єкта. Остання ж, у свою чергу, перебуває в процесі трансформації в оновлений, постнекласичний варіант, який передбачає експлікацію ціннісно-нормативних принципів з різних сфер наукового знання і співвіднесення їх з соціальними цілями і цінностями [230, с. 222].

Характеризуючи сутність цього підходу С.М. Корсаков слушно зауважує, що він реалізується через принцип взаємної додатковості. Взаємна додатковість реалізується там, де потребами самого дослідження диктується необхідність зорганізувати бачення об'єкта з найрізноманітніших позицій, необхідність поєднання в пізнанні методів різних наук, необхідність синтезу різноаспектного знання, його комплексування» [175, с. 24].

Необхідність використання комплексного методологічного підходу для проведення дослідження корупційної злочинності у сфері воєнної безпеки обумовлена, передусім, складністю його предмету, в тому числі як багатогранного соціального явища, а відтак, важливо пізнати його властивості як цілого (разом із різноманітними складовими), а також умови, що визначають це явище.

Зокрема, комплексний підхід є необхідним для формування механізму протидії корупційній злочинності у сфері воєнної безпеки з огляду на загальну та спеціально-кримінологічну протидію, а також з урахуванням перспектив розвитку суспільства, соціально-економічні, політичні, науково-технічні, правові та інші фактори. До того ж цей підхід спрямовує на застосування дослідницьких засобів усіх галузей науки, дотичних до

окресленої проблематики, здійснення аналізу накопичених у цих галузях наукової інформації та практичного досвіду.

Складність проблем протидії корупційній злочинності як об'єкта аналізу обумовлює нагальну потребу застосувати системний підхід до його дослідження. В основі цього методологічного підходу лежить дослідження об'єктів як систем [22, с. 19]. В свою чергу, під системою слід розуміти «порядок, зумовлений правильним, планомірним розташуванням та взаємним зв'язком частин чого-небудь»; «будову, структуру, що становить єдність закономірно розташованих та функціонуючих частин» [388, с. 203].

У зв'язку з цим І.М. Даньшин слушно зауважив, що системний підхід набув широкого поширення в сучасній науці для вивчення складних об'єктів і динамічних соціальних систем [96, с. 97].

Зокрема, професор А.І. Долгова є найбільш послідовним прибічником дослідження злочинності як системного утворення, констатує, що обґрунтування системного характеру злочинності має будуватися на визнанні злочинності в якості специфічної підсистеми суспільства як елемента більш загальної системи – суспільства в цілому; обґрунтуванні певної цілісності злочинності як цілого, а також її окремих елементів на основі виділення єдиного критерію якості; виокремленні окремих елементів (підструктур) злочинності, які знаходяться між собою у взаємозв'язку, взаємообумовленості. На думку вченої, основою взаємозв'язку виділених підструктур злочинності є злочинна діяльність в її розвитку. За певних умов один вид злочинності породжує інший або впливає на них [107, с. 8].

З огляду на об'єкт даного дослідження системний підхід до вирішення проблем протидії корупційній злочинності обумовлює необхідність розглядати та досліджувати самі поняття «корупція», «корупційне кримінальне правопорушення», «корупційна злочинність» як «певну єдність багатьох взаємопов'язаних частин», «як певну структуру, яка для забезпечення своєї життєздатності захищається від зовнішнього

несприятливого для себе впливу», тобто «як певну систему, яка ефективно функціонує».

Здійснений в межах даного підрозділу аналіз праць вітчизняних і зарубіжних вчених щодо обґрунтування доцільності використання синергетичного підходу під час проведення кримінологічних досліджень дозволив встановити його безперечну пізнавальну цінність для дослідження проблем протидії корупційній злочинності у сфері воєнної безпеки.

Зокрема, під «синергетикою», що у перекладі з грецької означає «який діє обопільно, узгоджено» слід розуміти напрям і загальнонаукову програму міждисциплінарних досліджень, які вивчають процес самоорганізації та становлення нових упорядкованих структур у відкритих фізичних, біологічних, соціальних, когнітивних, інформаційних, екологічних та інших системах. Згідно з синергетичним підходом, самоорганізація складних систем спрямовується від хаосу до дедалі більшої впорядкованості на основі певних параметрів порядку й узагальненої синергетичної інформації відповідно до певних патернів (моделей) [423, с. 580-581].

В науковій літературі з цього питання вчені наголошують на істотній відмінності синергетики від інших традиційних методів наукового пізнання, яка полягає в тому, що вона, вивчаючи складні системні утворення, досліджує при цьому не саму сутність складових частин (елементів) цих систем, а характер системних зв'язків між цими елементами [229, с. 8].

Про взаємозв'язок підструктур злочинності у контексті системних взаємозв'язків писав А.Ф. Зелінський ще у семидесятих роках ХХ сторіччя. Вчений на основі значного фактичного матеріалу довів, що злочинна діяльність – це система передбачених кримінальним законом суспільно небезпечних діянь, які перебувають у певних взаємозв'язках як з протиправними формами поведінки, так і з законослухняною поведінкою [138, с. 98-100; 139, с. 71-74].

Розглядаючи нові можливості синергетичного підходу в рамках дослідження проблем протидії корупційній злочинності у сфері воєнної

безпеки ми поділяємо думку вчених, які констатували, що оригінальні уявлення синергетики про багатоваріантність і непередбачуваність, види випадковості, глибокий взаємозв'язок хаосу і порядку, процеси і механізми самоорганізації в природі і суспільстві, специфіку відкритих (нелінійних) систем такими заслуговують на застосування у кримінології [101, с. 6].

Відтак в даному дослідженні синергетичний підхід буде корисним як для пояснення детермінації корупційної злочинності у сфері воєнної безпеки в Україні, так і для визначення найбільш ефективних заходів протидії їй.

Наступним структурним елементом методології дослідження є методи пізнання, визначення сутності поняття яких і досі залишається дискусійним питанням у працях як вітчизняних, так і зарубіжних вчених.

Наприклад, одні визначають метод наукового дослідження як процес побудови надійної теорії сутності певного об'єкта чи явища (Ф. Вулф) [485], інші – трактують його як сукупність правил і процедур, які використовуються при здійсненні наукових досліджень (Мак Гроу-Хіл) [486] або як засіб (прийом), за допомогою якого досягається нове знання чи здійснюється систематизація, оцінка, узагальнення інформації (Р.О. Ромашов) [367, с. 17] або досягається поставлена мета і вирішуються завдання (О.Ф. Скакун) [385, с. 19], чи як упорядкований та організований спосіб діяльності, спрямований на досягнення певної практичної чи теоретичної мети (Г.І. Рузавін) [371, с. 4].

З цього приводу А.П. Закалюк наголошує, що метод визначає доктринальні засади і спосіб здобуття наукових знань, але не є інструментом цього процесу. Тобто, на думку вченого, метод – це елемент теорії, результат теоретичного обґрунтування способу пізнання, який звернутий до потреб дослідження, проте не є елементом останнього у прямому розумінні. При цьому реалізація методу пізнання, його теоретичних положень здійснюється, на думку вченого, через розроблення та застосування певних операційних інструментів, здебільшого методик, які належать до технології дослідження [126, с. 98].

Як спосіб пізнання, дослідження явищ природи та суспільного життя, а також сукупність прийомів чи операцій практичного або теоретичного освоєння дійсності, підпорядкованих вирішенню конкретного завдання визначають аналізоване нами поняття В. М. Шейко та Н. М. Кушнарєнко [453, с. 64].

У словнику української мови слово «метод» трактується як «спосіб пізнання явищ природи та суспільного життя»; «прийом або система прийомів, що застосовується в якій-небудь галузі діяльності (науці, виробництві тощо)» [387, с. 692].

Автор термінологічного словника «Методологія наукових досліджень» (2016 р.) Є.А. Подольська визначає поняття «метод» (від грец. *methodos* – шлях дослідження або пізнання, теорія, вчення) як спосіб побудови і обґрунтування системи філософського і наукового знання, це шлях дослідження і практичного перетворення навколишньої дійсності. Це система правил, принципів і прийомів підходу до вивчення явищ і закономірностей розвитку природи, суспільства і мислення або практичної перетворюючої діяльності людини [306, с. 53].

Як слушно зазначає вчена, метод являє собою:

- по-перше, спосіб досягнення будь-якої мети, вирішення конкретного завдання (метод-дія);
- по-друге, сукупність прийомів або операцій практичного або теоретичного освоєння дійсності (метод-операція) [306, с. 53-54].

Вказуючи на об'єктивну основу будь-якого методу, вчена наголошує, що чим повніше він відповідає об'єктивним законам дійсності, тим ефективнішим виявляється його застосування. Щодо суб'єктивної сторони методу дослідження Є.А. Подольська констатує, що він виробляється і формується людиною, тому втілює в собі його устремління і цілі і використовується ним як знаряддя пізнання і перетворення об'єкта [306, с. 54].

Враховуючи вищезазначене, в контексті предмета нашого дослідження методи пізнання можуть бути визначені як сукупність прийомів, способів і засобів, що є ефективними для пізнання питань протидії корупційній злочинності у сфері воєнної безпеки.

Зокрема, метою наукового дослідження кримінологічних засад протидії корупції у сфері воєнної безпеки є комплексне розв'язання її теоретико-правових проблем, а також вироблення цілісного підходу до пізнання її сутності та детермінації задля ефективного впровадження сучасних механізмів, а також загально соціальних, спеціально-кримінологічних та індивідуальних заходів протидії їй.

Для досягнення поставленої мети дослідження необхідним є вирішення таких завдань: з'ясування стану наукової розробленості проблем протидії корупційній злочинності у сфері воєнної безпеки; пізнання сутності корупційної злочинності у сфері воєнної безпеки як об'єкта кримінологічного аналізу; визначення стану корупційної злочинності у сфері воєнної безпеки; охарактеризувати осіб, які вчиняють корупційні злочини у сфері воєнної безпеки в Україні; розкрити елементи механізму індивідуальної корупційної злочинної поведінки у сфері воєнної безпеки в Україні; з'ясувати соціально-економічні, політичні, культурно-психологічні, правові та організаційно-управлінські фактори корупційної злочинності у сфері воєнної безпеки в Україні; з'ясувати особливості системи протидії корупційній злочинності у сфері воєнної безпеки в Україні.

Вирішення цих завдань дозволить виробити цілісний підхід до пізнання сутності та детермінації корупційної злочинності у сфері воєнної безпеки в Україні, розробити сучасну модель кримінологічної протидії їй, а також пропозиції щодо вдосконалення чинного антикорупційного законодавства.

Принагідно зауважимо, що успіх даного наукового дослідження безпосередньо залежить від органічності поєднання предмета й методів пізнання, які відповідають його природі.

Методологічною основою дослідження кримінологічних засад протидії корупції у сфері воєнної безпеки, як і будь-якого іншого кримінологічного дослідження, безперечно є філософські методи. Насамперед, діалектичний метод, завдяки використанню якого можна дослідити генезу того чи іншого явища, причинно-наслідкові зв'язки подій. Цей метод загально визнаний кримінологами як найважливіший, оскільки завдяки його використанню дослідник може з'ясувати закономірності подій і явищ, а також прогнозувати їх подальший розвиток. Прийнято вважати, що саме філософія діалектичного детермінізму відіграє роль гносеологічного базису в кримінології [214, с. 45].

В свою чергу, діалектичний детермінізм обґрунтовує сутнісний зв'язок явищ та подій, пояснює їх походження та переродження, перехід з одного стану в інший, появу нових якостей. Він містить відповідь на запитання про те, чи обумовлені явища світу у своєму існуванні та розвитку, чи має ця обумовленість регулярний або випадковий, невпорядкований характер [153, с. 8].

Крім цього, закони діалектики мають велике значення для характеристики рівня, стану та динаміки злочинності з точки зору кримінологічної науки. Наприклад, закон взаємного переходу кількісних і якісних змін показує, як здійснюються зв'язки та відбувається розвиток, яким є їхній механізм. Закон заперечення характеризує напрям і форму розвитку, поступовість, відносну повторюваність певних моментів старого. Основою для цього закону є категорія діалектичного заперечення. Суперечливість явищ передбачає стрибкоподібний перехід від однієї якості до іншої, що з боку взаємовідносин старого і нового є процесом заперечення [125, с. 322].

З огляду на предмет даного дослідження діалектичний метод, який ґрунтується на гносеологічних можливостях законів та категорій діалектики, дає змогу розкрити об'єктивні закономірності кримінологічної практики протидії корупційній злочинності у сфері воєнної безпеки. Зокрема, закон переходу кількісних змін у якісні надає можливість охарактеризувати спосіб еволюції кримінологічних засад здійснення цієї діяльності; закон

заперечення заперечень, – спрогнозувати зміни у її правовому регулюванні на сучасному етапі розвитку громадянського суспільства та розбудови правової держави в Україні.

Наступну групу складають загальнонаукові методи теоретичного пізнання, що використовуються у більшості галузей знань: формально-логічні методи аналізу та синтезу, індукції та дедукції, а також абстрагування, системно-структурний, порівняльний та історичний методи.

Зокрема, за допомогою методу аналізу, досліджуваний предмет мисленнєво поділяється на складові частини, які досліджуються окремо як складові частини одного цілого [306, с. 6]. В процесі пізнання аналіз використовується у нерозривній єдності з методом синтезу, в основу якого покладено процес складання, об'єднання складових частин об'єкта в єдине ціле, відтак за його допомогою відбувається узагальнення основних ознак, якостей об'єкта, що надає можливість розкрити зміст понять, що складають предмет дослідження, а також сформулювати проміжні та загальні висновки.

Використання методу індукції, заснованого на умовиводах від приватного до загального, від фактів – до теоретичних висновків і узагальнень надає можливість сформувати цілісні системні знання про корупційну злочинність у сфері воєнної безпеки на основі знань про її окремі сторони, прояви. За допомогою дедукції, яка завжди виступає в єдності з індукцією, робляться висновки щодо одного з елементів множини на основі знання загальних властивостей цієї множини. В свою чергу, абстрагування як метод пізнання лежить в основі процесів узагальнення та формування понять [306, с. 4].

Таким чином, в аспекті зазначених вище пізнавальних можливостей методів аналізу та синтезу, дедукції та індукції та абстрагування їх використання в нашому дослідженні надає можливість розкрити зміст понятійно-категоріального апарату кримінологічної протидії корупції у сфері воєнної безпеки, сформулювати й обґрунтувати проміжні та загальні висновки, а також здійснити логіко-семантичний аналіз питань її правового

регулювання задля виявлення прогалин і розробки пропозицій щодо їх усунення тощо.

Проте з огляду на складність об'єкта даного дослідження, – корупції у сфері воєнної безпеки, яка до того ж розглядається в системі протидії злочинності, застосування зазначених вище наукових методів є недостатнім для розкриття глибинних основ її детермінації, надання характеристики осіб, які вчиняють корупційні злочини у сфері воєнної безпеки в Україні, а також опрацювання теорії та практики протидії цим злочинним проявам.

Відтак доцільним та перспективним виявляється застосування в даному дослідженні системно-структурного методу, який передбачає всебічний аналіз складних динамічних єдностей, частини яких (підсистеми цих цілісних систем) знаходяться між собою в органічній єдності та взаємодії.

Саме взаємозв'язок двох аспектів застосування системно-структурного методу має важливе значення для нашого дослідження. Зокрема, розгляд корупційної злочинності у сфері воєнної безпеки як множини злочинів та осіб, які їх вчиняють, та виявлення взаємодій між ними надасть можливість проаналізувати структуру злочинності, охарактеризувати її елементи, а також їх взаємодію.

Крім того, дослідження корупційної злочинності у сфері воєнної безпеки буде здійснюватися в рамках більш загальної системи – суспільства, що, в свою чергу, дозволяє виявити зовнішні зв'язки злочинності з різними характеристиками суспільства виділити серед них головні, в тому числі причинні зв'язки, які породжують злочинність. При цьому можна визначити особливості злочинності та її співвідношення з іншими системами, а також те, яку роль виконує корупційна злочинність у сфері воєнної безпеки як підсистема суспільства.

Порівняльний метод полягає у зіставленні однорідних понять, явищ, процесів та з'ясуванні їхніх спільних і відмінних рис. В межах цього дослідження пізнавальні можливості порівняльного методу використані при з'ясуванні співвідношення поняття «корупційна злочинність у сфері воєнної

безпеки» із суміжними категоріями: «корупційна злочинність у військовій сфері», «корупція у сфері воєнної безпеки», «корупція у сфері оборони».

Третю групу методів дослідження кримінологічних засад протидії корупційній злочинності у сфері воєнної безпеки складають конкретно-наукові методи дослідження, серед яких базовими є спеціальні методи юридичної науки (формально-правовий, порівняльно-правовий, формально-догматичний, компаративістський метод, метод кримінологічного моделювання) поряд із методами інших наук, зокрема, соціології (метод опитування), історії (порівняльно-історичний) та статистики (групування, узагальнення показників тощо).

На особливу увагу заслуговує історико-правовий порівняльний метод, який утворився в результаті перехресного взаємовпливу спеціально-наукових історичних та правових методів в історико-правовій науці. В його основі лежать порівняльно-історичний та порівняльно-правовий методи.

Д.А. Шигаль, досліджуючи основні елементи теорії історико-правового порівняльного методу, слушно зауважив, що основною проблемою, на вирішення якої спрямований цей метод, є отримання нового знання за допомогою проведення порівнянь історико-правових джерел. Для цього, як констатує вчений, потрібні три складові: 1) порівняння (у ряді випадків також і аналогія), які є стандартною загальнонауковою логічною операцією; 2) порівняння повинні характеризуватися своєю ретроспективністю, тобто бути історичними; 3) порівнюватися повинна правова матерія. Лише поєднання цих трьох умов становить зміст головної проблеми теорії історико-правового порівняльного методу й висуває відповідні вимоги до основних підходів і принципів її реалізації [454, с. 180].

Вчений наголосив, що історико-правовий характер порівняльних досліджень проявляється у відповідних підходах та вимагає від дослідника необхідного професіоналізму, в якому знання суто історичної спрямованості повинні гармонійно поєднуватися зі знанням теорії права [454, с. 182].

Зокрема, пізнавальні можливості історико-правового порівняльного методу нададуть змогу дослідити історичні джерела національного та зарубіжного права, в яких встановлювалась відповідальність за корупційні злочини, з'ясувати їх зміст за допомогою граматичного, формально-логічного, системного, історико-політичного та інших способів тлумачення норм права, а також порівняти їх між собою з метою отримати інформацію про їх подібність або ступінь схожості чи відмінності.

У науковій юридичній літературі формально-правовий метод визначається як система підходів, принципів та прийомів пізнання, які використовуються при дослідженні різних характеристик (якостей) правових категорій, беручи за основу їх місце у структурі правової дійсності, задачі/функції, які виконуються цими категоріями, а також їх взаємодії з іншими правовими явищами та процесами в умовах, які максимально виключають вплив на дослідження інших (не правових) факторів [211, с. 23-24].

Таким чином, пізнавальні можливості формально-правового методу нададуть змогу розкрити у даному дослідженні зміст нормативно-правових приписів, що закріплюють правові засади протидії корупції у сфері воєнної безпеки в Україні.

В свою чергу, формально-догматичний метод є дескриптивним, забезпечує розгляд змісту права таким, яким воно є, а також аналітичним методом, сутність якого полягає у можливостях логічного та лінгвістичного дослідження юридичних понять [435, с. 13-14]. Пізнавальні можливості цього методу при дослідженні кримінологічних засад протидії корупції у сфері воєнної безпеки в Україні дозволять сформулювати дефініції понять, які складають предмет наукової розвідки, а також виділити їх суттєві ознаки.

У сучасних умовах розвитку і зміцнення міжнародних зв'язків України, її євроінтеграції для юридичної науки і практики особливо важливе пізнавальне значення має метод порівняльно правознавства (компаративістський метод).

Зокрема, компаративістський метод надасть можливість встановити загальні риси та відмінностей у вітчизняному та міжнародно-правовому регулюванні антикорупційної діяльності (на універсальному та на регіональному рівнях), а також в окремих зарубіжних країнах.

Використання методу моделювання під час проведення даного кримінологічного дослідження обумовлено потребою розробити теоретичну інформаційно-описову модель протидії корупційній злочинності у сфері воєнної безпеки. Саме цей метод пізнання надає можливість дослідити властивості об'єкта за допомогою моделі. Зокрема, побудувати та дослідити моделі як тих явищ, які існують реально, так і сконструйованих об'єктів для встановлення чи покращення їх характеристик, раціоналізації способів їх побудови, управління ними тощо [306, с. 56-57].

Використання статистичних методів (групування, узагальнення показників тощо) необхідно для узагальнення результатів та репрезентації даних, отриманих у ході дослідження нами емпіричного матеріалу (офіційних статистичних даних про злочинність, відомості про соціально-економічний стан країни, дані проведеного опитування респондентів тощо).

Соціологічні методи (опитування, вивчення документів) забезпечують отримання необхідних емпіричних даних із проблематики даного дослідження щодо практичного досвіду протидії корупційній злочинності у сфері воєнної безпеки.

Зокрема, використання методу анкетування в межах даного дослідження надасть можливість з'ясувати як суспільну думку, так і думки працівників окремих правоохоронних органів з проблемних питань протидії корупційній злочинності у сфері воєнної безпеки.

Таким чином, під методологією дослідження кримінологічних засад протидії корупції у сфері воєнної безпеки слід розуміти наведену сукупність **принципів** (об'єктивності, всебічності й повноти, історизму, комплексності, детермінізму, розвитку, єдності теоретичного та емпіричного, а також теорії та практики), **підходів** (комплексного, системного та синергетичного) і

методів пізнання (*загального філософського діалектичного методу; загальнонаукових методів: формально-логічних методів аналізу та синтезу, індукції та дедукції, а також абстрагування, системно-структурного, історичного та порівняльного методів; конкретно-наукових методів дослідження, серед яких базовими є спеціальні методи юридичної науки (формально-правовий, формально-догматичний, компаративістський метод, метод кримінологічного моделювання) поряд із методами інших наук, зокрема, соціології (метод опитування, вивчення документів) та статистики (групування, узагальнення показників тощо)), а також історико-правовий порівняльний метод, яка, на нашу думку, є найоптимальнішою для розв'язання визначених вище дослідницьких завдань, оскільки забезпечує отримання достовірних та науково-обґрунтованих висновків про предмет дослідження, а також формування пропозицій за для забезпечення підвищення ефективності механізму протидії корупційній злочинності у сфері воєнної безпеки в Україні.*

1.3. Корупційна злочинність у сфері воєнної безпеки як об'єкт кримінологічного аналізу

Об'єктом кримінологічного дослідження є та область соціальної дійсності, яка містить в собі соціальне протиріччя та породжує проблемну ситуацію [87, с. 169]. Виділяючи таку область, визначаються ті суспільні відносини та сфера життєдіяльності людини, які підлягатимуть вивченню в межах кримінологічного дослідження.

Насамперед, слід констатувати, що огляд наукової та навчальної літератури свідчить про наявність різних підходів до визначення поняття «корупційна злочинність», її видів, а також місця в структурі злочинності.

В свою чергу, корупційна злочинність є складовою корупції як більш ширшого соціального явища.

Відтак дослідження корупційної злочинності у сфері воєнної безпеки як об'єкту кримінологічного аналізу доцільно розпочати зі з'ясування змісту поняття «корупція» [299, с. 111] за результатами розгляду історії семантики цього юридичного терміну, а також генези його розвитку у різних сферах наукових знань.

Аналіз наукової, навчальної та довідкової літератури з предмета розгляду свідчить про теоретичну можливість виникнення корупції одночасно з відокремленням функцій управління в суспільній або господарській діяльності [20, с. 27].

Аргументом на користь обґрунтованості такого підходу є згадки про реформи першого борця з корупцією царя Лагаша Урунімгіні у сфері державного управління для припинення зловживань своїх чиновників та суддів ще в архіві стародавнього Вавилону (друга половина XXIV ст. до н.е.), – найдавнішій історичній пам'ятці державності [36, с. 94].

Вагомий внесок у боротьбу з корупцією зробив і вавилонський цар Хаммурапі (XVIII ст. до н.е.), запровадивши відповідальність суддів за заміну постановленого ними та затвердженого в установленому порядку

рішення по розглянутій справі (п. 5 Законів Хаммурапі) [128, с. 26]. Такі судді каралися штрафом у 12-кратному розмірі поданого у цій справі позову, а також звільненням із посади з довічним позбавленням права обіймати її в майбутньому.

У давньоіндійському трактаті «Арташастра» (321 – 297 р. до н. е.) знайшли своє відображення 40 видів присвоєння державного доходу, які, на думку його автора, чиновники неминуче вчинять, а саме: «Як неможливо не спробувати смак меду або отрути, якщо вони знаходяться у тебе на кінчику язика, так само для урядовця неможливо не відкусити хоча б трохи від царських доходів» [85, с. 22]. На особливу увагу з огляду на предмет нашого дослідження заслуговує той факт, що головним засобом протидії казнокрадству у Стародавній Індії було стеження, для здійснення якого був залучений цілий штат державних службовців. При цьому особливо заохочувалось інформаторство простого люду. Так, донощик по справі про казнокрадство отримував 1/6 частину від конфіскованого майна, а якщо він «бхрітака» (державний службовець), то 1/12 частину [52, с. 176].

Правителі стародавнього Єгипту застосовували до хабарників різні види тілесних покарань, як от запроваджене фараоном Рамзесом I відрізання суддям-хабарникам носа, а корупціонерам на вищих посадах – носа і вух. Смертна кара загрожувала суддям у випадку, якщо хабар було взято з обох учасників судового процесу [232, с. 54-55].

У II столітті до н.е. в Індії діяли Закони Ману, відповідно до статті 124 Глави VII яких за вимагання грошей у позивачів призначені для розгляду справ у суді службовці каралися конфіскацією майна та вигнанням [129, с. 247]. Крім цього, вони каралися конфіскацією майна за шкоду справам прохачів, спричинену ними з корисливою метою (стаття 231 глави IX) [129, с. 378].

Представлені історичні аспекти прояву корупції в країнах Стародавнього Світу надають можливість сформулювати комплексне уявлення

про сучасну корупцію з огляду на її генезу, вжиті заходи протидії та відповідну оцінку їх ефективності.

За результатами дослідження корупції на українських землях як питання курсу історії держави і права В.В. Пилипенко констатував, що неправомірна вигода, як обов'язкова складова корупції, сягає своїм корінням часів перших державних утворень на території України [303, с. 279-280]. В якості документального підтвердження фактів існування хабарництва в III ст. до н.е., коли в Північному Причорномор'ї існували грецькі міста-держави, вчені наводять текст «Присяги громадянина Херсонеса», в якому містилося зобов'язання «не давати і не приймати дару на шкоду міста і громадянам» [65, с. 15]. Попри те й досі тривають наукові дискусії з приводу дати й точної назви «Присяги...». Більшість істориків погоджуються з тим, що вона носить екстра-ординарний характер, будучи укладеною *ad hoc* після спроби повалити демократичний устрій [372, с. 193].

М.М. Маськовіта обстоює думку про те, що аналіз тексту «Присяги...» не лише засвідчує рівень розвитку демократичних інститутів у грецьких містах-державах Північного Причорномор'я, але й може слугувати історико-правовим прикладом відповідальності чиновника за порушення присяги в різних сферах матеріального і процесуального права [247, с. 25].

У «Руській Правді» Ярослава Мудрого як джерелі киево-руського права, що складалося впродовж XI – XII ст., також містяться попередження недопустимості використання віри (штрафу за скоєний злочин, частина якого передавалась потерпілому, а інша – поповнювала казну) для особистого збагачення бояр чи дружинників. Цей штраф збирали вірники, які утримувалися за рахунок місцевого населення, перебування яких на ввіреній їм території відповідно до «Руської Правди» було обмежено в часі. Особливої уваги заслуговує той факт, що в аналізованому джерелі киево-руського права також йшлося про попередження хабарництва шляхом недопущення «виправдання нечестивого заради мзди і не віднімання від правдивого правди» [316].

У період роздробленості Київської Русі XII –XIV ст. з огляду на предмет даного дослідження представляє інтерес система кормлінь – винагороди бояр, які здійснюють судово-адміністративні функції, шляхом надання прав обкладати податками населення підвладних їм територій на свою користь. «Кормлінщиком» вважалася особа, яка отримала певну територію в «кормління», що жила на повному утриманні місцевого населення за рахунок поборів, збору податків на свою користь. Імовірно, на думку Ю.М. Походзіло, щоб отримати «кормління», треба було дати хабар дяку, що розподіляє його [315, с. 72].

Хоча система «кормління» і не може вважатися нелегальною, оскільки вона була санкціонована державою, на думку ряду істориків права, вона була джерелом виникнення масштабних зловживань і системних корупційних практик протягом кількох століть [303, с. 281].

З огляду на вище викладене, ми поділяємо думку вчених, які зазначають що, система «кормління» виступала досить яскравим прикладом процесу зародження, формування і функціонування корупційних систем протягом декількох історичних періодів [303, с. 281].

Слово «хабар» арабського походження й означає «звістка», «новина», а у множині – інформація. До української мови воно потрапило з турецької, у якій є дієслово «habaga» – дізнаватися. Згодом як похідне від «плата за повідомлення» слово «хабар» набуло свого традиційного значення – підкуп [313]. У XIII ст. хабарництво порівнювалося із пияцтвом і чаклунством. Митрополит Київський Кирило II засуджував це у своїх проповідях та закликав з хабарями боротися [145]. За часів Київської Русі існувало два види хабарництва: мздоїмство – отримання винагороди за вчинення законних дій та лихоїмство – отримання винагороди за вчинення незаконних дій [432, с. 588].

В свою чергу, період перебування українських земель XIV-XVIст. у складі князівства Литовського вчені характеризують найнижчим рівнем корумпованості органів влади [303, с. 281].

Проте, як слушно зауважується у науковій літературі, розповсюдженим способом отримання незаконної вигоди, відповідно до артикулів Першого Литовського статуту 1529 р., можна вважати присвоєння частини коштів, що виділялися на будівництво укріплень та фортець, а також встановлення суддями судових зборів вище за норму, регламентовану законодавством [303, с. 281].

Відповідно до артикулу 39 розділу 3 Литовського статуту 1566 р. заборонялося отримувати винагороду та вирішувати судові справи по дружбі [397, с. 249].

У період, коли більшість українських земель перебувала у складі Речі Посполитої, вчені констатують суттєве збільшення рівня корупції. Зокрема, «Катехізес», написаний просвітником Симоном Будним у 1562 р., рясніє прикладами зловживання владою та поборами чиновників. Цікавим є те, що автор не наполягає на суворому покаранні хабарників, вважаючи, що боротися з корупціонером має веління його совісті [116, с. 10].

На особливу увагу заслуговує опис правосуддя Речі Посполитої у XVII ст. тогочасного історика Старовольського, а саме: «У судах у нас завелися нечувані побори, підкупи; наші війти, лавники бурмистри – все продажні, а про донощиків, які підводять невинних людей в біду, і говорити нема чого. Спіймають багатого, заплутають і засадять до тюрми, та й тягнуть з нього подарунки і хабарі» [488].

В період Гетьманщини, корупція проявлялася в привласненні козацькою старшиною земельних угідь разом із селами. Про надмірне зловживання козацькою старшиною своїм становищем і незаконне заволодіння землею вільних селян, що визнається неприпустимим, ідеться в Конституції Пилипа Орлика 1710 р.: «Ясновельможний гетьман за своєю посадою має дбати про лад у Вітчизні Запорізькій, а особливо повинен пильнувати, щоб людям військовим і посполитим не чинилися збиткові тягарі, податки, пригнічення та здирства, через які вони залишають своє житло і йдуть шукати прихистку у закордонні держави. Для цього треба, щоб

панове полковники, сотники, отамани з усіма військовими та посполитими урядниками не наважувалися виконувати панщин та відробітки на своїх приватних господарствах силами козаків та посполитих, особливо тих, які ані до урядів їх, ані їм безпосередньо не належать: не примушувати до косіння сіна, збирання з полів урожаю та гатіння гребель, не віднімати та силою не змушувати продавати землю, не відбирати за будь-яку провину рухоме та нерухоме майно, не змушувати ремісників безоплатно виконувати свої домашні справи і козаків до розсилки приватної не залучати. Усе це Ясновельможний гетьман має владою своєю забороняти і сам того, як добрий приклад іншим, остерігатись і не чинити. Найбільше ж на людей бідних чинять утиски і здирства та пригнічують їх тягарями владолюбні хабарники, які не за заслуги свої, а через ненаситну пожадливість прагнуть потрапити в уряди військові і посполиті для свого збагачення. Вони спокушають серце гетьманське, і завдяки корупції, без повного обрання та всупереч справедливості і закону, чи в уряди полковничі проникають, чи обіймають інші посади» [104].

У період правління Петра I хабарників били батогами, таврували, засилали, але державні мужі навіть під страхом страти продовжували використовувати своє службове становище з метою особистої наживи [83, с. 279].

Зокрема, указом від 24 грудня 1724 р. «Про заборону хабарів і обіцянок і про покарання за оне» Петро Великий перший розмежував тих, хто дає хабар (лиходателей), і тих, хто його отримує (лихоїмцев). Постанови даного документа, що містяться в главі шостій розділу V, мають назву «о мздоимстве и лихоимстве». Вони стосуються: 1) посадових осіб, одержуючих хабар (мзду) (пасивне хабарництво); 2) осіб, що сприяють хабарництву; 3) приватних осіб, що схиляють посадових осіб до викрадення, приховання або винищення паперів, які відносяться до справ присутнього місця або до вчинення підроблення в документах (активне хабарництво) [63, с. 10].

При царюванні Миколи I Сенат у 1832 р. видав Указ «Про заборону начальницьким особам приймати приношення від суспільства», вважаючи, що дарунки, або будь-які приношення чиновникам не повинні мати місця в системі державного управління. Якщо чиновники, яким було заборонено співпрацю з приватними підприємствами, все ж взяли участь в установі торговельно-промислових компаній або обійняли в них ті або інші посади, то Указ вимагав від них залишити державну службу і скласти надане їм звання [83, с. 279].

Як слушно зауважує М.І. Мельник, інколи в окремих країнах у певний проміжок їх розвитку корупція набувала характеру епідемії [255, с. 13]. Як приклад для підтвердження цієї тези вчений зазначає період правління в Росії імператриці Катерини II, коли князь Олександр Меншиков своєю масштабною діяльністю по вимаганню та одержанню хабарів, розкраданню казенного майна та через інші зловживання глибоко і міцно вкорінював у російське суспільство ідею, що політичною владою можна користуватися для власного незаконного збагачення [1].

У 1762 р. Катерина II видала «Маніфест про лихоїмство», де зазначалося, що чиновникам необхідно запровадити фіксовану оплату праці й заборонити «приймати дари від підданих» [42, с. 233].

У грудні 1884 р. Олександр III затвердив Указ «О порядке совмещения государственной службы с участием в торговых и промышленных товариществах и компаниях», відповідно до якого, державна цивільна служба вищих посадових осіб визнавалася несумісною з участю в установах залізничних, пароплавних, страхових та інших торговельних промислових товариств, а також суспільних і приватних кредитних асоціацій. Якщо чиновники, яким було заборонено співпрацю з приватними підприємствами, все ж взяли участь в установі торговельно-промислових компаній або обійняли в них ті або інші посади, то Указ вимагав від них залишити державну службу і скласти надане їм звання. У разі не подання цими

посадовими особами заяви про відставку їх звільняли зі служби трьох місячний термін наказами по відомству або установі [352, с. 17-18].

З утворенням Радянського Союзу настає тривалий та прогресивний етап розвитку кримінального законодавства, спрямованого на боротьбу з хабарництвом [298, с. 375].

В період становлення радянської влади в Українській Соціалістичній Радянській Республіці (далі – УСРР) 26 квітня 1919 року Радою Народних Комісарів УСРР було прийнято Декрет «Про хабарництво та незаконні побори», в якому було передбачено суворе покарання за їх вчинення [89, с. 103].

Зокрема, у виді позбавлення волі на строк не менше 5 років, штрафу у потрібному розмірі хабара та позбавлення права займати відповідальні посади в радянських та громадських закладах на строк не менше 10 років. У випадку, якщо такі дії посадової особи були вчинені із вимогою чи вимаганням хабаря, то строк покарання у виді позбавлення волі, а також позбавлення права займати відповідальні посади в радянських та громадських закладах збільшувався вдвічі; замість штрафу призначалася конфіскація майна. Крім того, у випадку, якщо посадова особа прийняла хабар за вчинення нею злочину чи службового проступку, то вона підлягала покаранню у виді позбавлення волі на строк не менше 10 років, конфіскації майна та позбавлення права займати відповідальні посади в радянських та громадських закладах на строк не менше 20 років; або вищій мірі покарання (розстрілу). Якщо такі дії посадовою особою були поєднані з вимогою чи вимаганням хабаря, то покарання у виді позбавлення волі призначалося на строк не менше 15 років з конфіскацією майна та довічним позбавленням права займати відповідальні посади в радянських та громадських закладах конфіскація майна; або смертною карою. Принагідно зауважимо, що до кримінальної відповідальності притягаються як особи, які одержали хабар, так і їх пособники незалежно від стадії вчинення злочину [287, с. 129-130].

Відповідно до Кримінального кодексу УСРР 1922 р. відповідальність за отримання хабара було передбачено статтею 114, а за провокацію хабара, – статтею 115, розміщеними у главі II поряд з іншими складами службових злочинів, а саме: «Зловживання владою» (стаття 105); «Перевищення влади» (стаття 106); «Постановлення судьями з корисливих чи інших особистих мотивів неправосудного вироку» (стаття 111); «Привласнення посадовою особою грошей чи інших цінностей, що перебувають у її віданні в силу його службового становища» (стаття 113); «Службове підроблення» (стаття 116) [421].

Принагідно відзначити, що статтею 114 КК УСРР (1922 р.) було передбачено відповідальність за «Отримання службовою особою, що перебуває на державній, союзній чи громадській службі, особисто чи через посередників у якому-то не було виді хабара за виконання чи невиконання в інтересах хабародавця яких-небудь дій, що входять до кола службових обов'язків цієї особи». Кваліфікуючими ознаками отримання службовою особою хабара були: 1) її особливі повноваження; 2) порушення нею службових обов'язків; 3) вимагання хабара чи шантаж [421].

У науковій літературі слушно зауважується, що на той час «до кримінальної відповідальності притягали виключно тих осіб, що отримували хабарі-підкупи, у той час як хабарі-подяки чи хабарі-дарунки взагалі перестали сприймати як прояви антиправової поведінки» [38, с. 21].

Крім того, у ч. 4 ст. 114 КК УСРР 1922 р. був закріплений спеціальний вид звільнення від покарання особи, яка дала хабара в тому випадку, якщо вона своєчасно зробить заяву про вимагання хабара або сприятиме розкриттю справи про хабарництво. У протилежному випадку вона карається позбавлення волі на строк до трьох років [429, с. 19].

Кримінальний кодекс УСРР 1927 р. відповідальність за отримання службовою особою особисто або через посередників у будь-якому виді хабара за виконання чи невиконання в інтересах особи будь-якої дії, яку службова особа могла і повинна була вчинити виключно внаслідок свого

службового становища передбачив у статті 117. Крім того, склади посадових (службових) злочинів набули змін [197, с. 71].

Так, згідно зі ст. 109 КК УРСР (1927 р.) зловживанням владою або службовим становищем визнавались такі дії службової особи, які вона могла вчинити виключно завдяки своєму службовому становищу і які, не були викликаними міркуваннями службової необхідності, мали своїм наслідком явне порушення правильної роботи установи чи підприємства або заподіяли йому майнову шкоду, або спричинили за собою порушення громадського порядку або охоронюваних законами прав та інтересів окремих громадян, якщо ці дії відбувалися посадовою особою систематично або з міркувань корисливих, або іншої особистої зацікавленості, або хоча б і не спричинили, але завідомо для посадової особи могли спричинити за собою тяжкі наслідки, тягне за собою позбавлення волі з суворою ізоляцією на строк не нижче шести місяців [197, с. 68].

Таким чином, окрім відповідальності за зловживання владою з'явилась відповідальність й за зловживання службовим становищем. Для настання відповідальності не обов'язковим було спричинення реальної шкоди, достатньо було лише можливості її спричинення. Норма була доповнена вказівкою на систематичне вчинення такого діяння та на його мотив – корисливий або іншу особисту зацікавленість. Згідно зі ст. 110 КК перевищенням влади або службових повноважень вважалось вчинення дій, які явно виходять за межі прав і повноважень, наданих законом здійснює їх, за наявності ознак, передбачених у попередній статті. Це діяння каралось позбавленням волі з суворою ізоляцією на строк не нижче шести місяців. Якщо ж перевищення влади чи повноважень супроводжувалося насильством, застосуванням зброї або болісними і такими, що ображають особисту гідність потерпілого, діями, то була передбачена та ж міра покарання з підвищенням у виняткових випадках аж до розстрілу. Відповідно до аналізованої норми кримінально караним визнавалось як перевищення влади так й перевищення службових повноважень. Залишилась норма, що передбачала

відповідальність за зловживання владою, перевищення або бездіяльність влади і халатне ставлення до службових обов'язків, якщо в результаті їх настав розвал керованого посадовою особою центрального апарату управління або таких же господарських державних апаратів виробництва, торгівлі, кредиту та транспорту (ст. 112 КК). Каралось це діяння позбавленням волі з суворою ізоляцією на строк не нижче двох років, а при особливо обтяжуючих обставинах (корислива зацікавленість, підробки, розкрадання майна, хабарництво тощо) – аж до розстрілу [61, с. 47].

Відповідальність за службові злочини була передбачена Главою VII Кримінального кодексу УРСР 1960 р. До таких злочинів відносились зловживання владою або службовим становищем (ст. 165), перевищення влади або службових повноважень (ст. 166), недбалість (ст. 167), одержання хабара (ст. 168), посередництво в хабарництві (ст. 169), дача хабара (ст. 170), провокація хабара (ст. 171), службовий подлог (ст. 172) [196].

Зокрема, відповідно до 168 КК УРСР (1960 р.) за одержання хабара передбачалося покарання у виді позбавлення волі на строк від п'яти до десяти років із конфіскацією майна і позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до п'яти років. Кваліфікуючими ознаками одержання хабара були: великий розмір одержання хабара; вчинення злочину посадовою особою, яка займає відповідальне становище; попередня змова групи осіб; повторність; вимагання (ч. 2 ст. 168); особливо великий розмір хабара; вчинення злочину посадовою особою, яка займає особливо відповідальне становище (ч. 3 ст. 168) [196].

У 1969 р. застосування смертної кари за хабарництво було скасоване, але впродовж усього періоду перебування України в складі СРСР і після набуття незалежності санкції за отримання та дачу хабара істотно не змінилися, і в усіх редакціях кримінального кодексу передбачалося покарання у вигляді позбавлення волі до максимальних меж, яке могло поєднуватися з додатковими покараннями (конфіскацією майна, засланням),

а у виняткових випадках за наявності обтяжуючих обставин можливе було і застосування смертної кари [157, с. 123].

Історія боротьби радянської влади з корупцією закінчилася разом із самою владою, не увінчавшись успіхом. У записці Відділу адміністративних органів ЦК КПРС і ЦПК при ЦК КПРС про посилення боротьби з хабарництвом у 1975–1980 рр., датованої 21 травня 1981 р., зазначено, що в 1980 р. виявлено понад 6000 випадків хабарництва, що на 50% більше, ніж у 1975 р. Розповідається про появу організованих груп в органах державної влади (наприклад понад 100 осіб у Мінрибгоспі СРСР на чолі з заступником Міністра) [176, с. 14]. Йдеться про факти засудження міністрів і заступників міністрів у республіках, про інші союзні міністерства, про хабарництво і зрощування зі злочинними елементами працівників контрольних органів, про хабарництво в прокуратурі та судах. Повідомляється про покарання керівних партійних кадрів (рівень міськкому і райкоми) за попуск хабарництву. Водночас практично недоторканими були вищі радянські та партійні чиновники. Із корупцією серед державного апарату боролися винятково представники цього апарату. Після проголошення незалежності України проблема корупції набула особливої гостроти. На сучасному етапі розвитку корупція в Україні стала надзвичайною проблемою, адже вона небезпечна не тільки як засіб самознищення ефективної державної влади як такої, але і засіб дискредитації представницької форми демократії зокрема [164, с. 19].

У діючому Кримінальному кодексі України, який набрав чинності 1 вересня 2001 р., відповідальність за одержання хабара службовою особою була передбачена у статті 368: «одержання службовою особою в будь-якому вигляді хабара за виконання чи невиконання в інтересах того, хто дає хабара, чи в інтересах третьої особи будь-якої дії з використанням наданої їй влади чи службового становища». Покарання за одержання хабаря було не таким суворим, порівняно з КК 1960 р.. зокрема: штраф від п'ятисот до семисот п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або виправні роботи на строк до одного року, або арешт на строк до шести місяців, з

позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років [195].

У межах реалізації державної політики у сфері євроінтеграції щодо приведення національного законодавства у відповідність із стандартами Кримінальної конвенції про боротьбу з корупцією Законом України від 18 квітня 2013 р. № 221-VII терміно-поняття «хабар» було замінено на «неправомірну вигоду», що у свою чергу, значно розширило його сутність оскільки кримінальна відповідальність тепер передбачалася не лише за одержання неправомірної вигоди, а й за прийняття її пропозиції чи обіцянки.

Вперше в Кримінальному кодексі України перелік злочинів, які вважалися «корупційними» був закріплений у 2014 році у зв'язку із законодавчим визначенням правових основ організації та діяльності Національного антикорупційного бюро України [337].

Зокрема, у відповідності до перехідних положень Закону України «Про Національне антикорупційне бюро України» ст. 45 КК України було доповнено приміткою, в якій власне і був зазначений перелік злочинів, які відповідно до цього Кодексу вважалися «корупційними злочинами» [463, с. 158]. Редакцію зазначеної примітки змінювали вже чотири рази. Крім цього, статтю 366-1 «Декларування недостовірної інформації» виключено у зв'язку з визнанням її неконституційною.

Таким чином, відповідно до чинного законодавства України про кримінальну відповідальність «корупційними кримінальними правопорушеннями» вважаються кримінальні правопорушення, передбачені статтями 191, 262, 308, 312, 313, 320, 357, 410, у випадку їх вчинення шляхом зловживання службовим становищем, а також кримінальні правопорушення, передбачені статтями 210, 354, 364, 364-1, 365-2, 368, 368-3–369, 369-2, 369-3 цього Кодексу [195].

Вагомим аргументом на користь необхідності наукової розробки терміно-поняття «корупційна злочинність у сфері воєнної безпеки» є той

факт, що досі не визначено його обсяг і зміст, що, в свою чергу, обумовлює її прикладний аспект.

Досліджуваний термін «корупційна злочинність у сфері воєнної безпеки» є складним, адже утворився в результаті поєднання п'яти слів, а саме: «корупція», «злочинність», «сфера», «воєнна», «безпека». Відтак його зміст можна визначити шляхом семантичного аналізу (з'ясування лексичного наповнення зазначених складових слів і зв'язків між ними), а також їх етимології.

Отже, слово «корупція» у його соціальному значенні вперше починає вживатися якраз у античному періоді. Відповідно до однієї з версій, латинський термін «корупція» (*corruptio*) походить від грецького слова, що означає «бруд» [220, с. 369].

За іншою версією, в результаті додавання префіксу *cor* до багатозначного дієслова *rumpere* («рвать», «ломать», «разрушать», «разрубать», «пронзать», «проламывать») можна отримати багато подібних значень – «порушувати мир», «розривати договір», «порушувати закон» [7, с. 19].

Щодо слова «*corrumpere*» варто зауважити, що воно почало використовуватися в Давній Греції у значенні «пошкоджувати шлунок поганою їжею, псувати воду, палити майно, марнувати статок», а вже потім – «призводити до занепаду звичаїв, губити свободу, розбещувати молодь, підкупати окрему людину чи народ в цілому» [174, с. 8].

Вперше термін «*corrumpere*» був використаний в Законах XII таблиць (451–450 р. р. до н. е.) у значенні «міняти за гроші свідчення в суді та підкупати суддю» [428, с. 128]. Відтак, саме в римському праві він набув свого юридичного значення. Зокрема, римські юристи використовували його для визначення діяльності декількох осіб, метою яких було зіпсувати нормальний хід судового процесу або процесу управління справами суспільства [170, с. 260]. Таким чином, основи сучасного розуміння

юридичного терміну «корупція» було сформовано в період виникнення та розвитку римського права.

Разом з цим, деякі зарубіжні вчені наголошують, що поняття «корупція» за часів античності суттєво відрізняється від сучасних підходів до його визначення.

Зокрема, А. О. Хіршман вважає, що до XVIII ст. під корупцією розуміли «погіршення якості державного управління, незалежно від причин, які призвели до цього» [477, с. 40].

Схожу думку з цього приводу обстоюють Д. Кляйніга і У. Хеффернана, які переконані, що Платон і Арістотель «основну увагу приділяли більш широкому уявленню про розкладання суспільних відносин» [478, с. 5].

А. Саксонхаус також стверджує, що, на думку Арістотеля, «корупційний режим – це зміна форми суспільних відносин, а не порушення суспільних інтересів» [484, с. 40].

На нашу думку, найбільш обґрунтованою є позиція іншого зарубіжного вченого П. Брациса, який стверджує, що «концепція корупції є загальною для майже усіх політичних форм та історичних епох». Автор слушно зауважує, що античні грецькі автори не дотримувались такої концепції, оскільки у них не було яких-небудь конкретних термінів для визначення хабарництва, які стали використовуватися на сучасному етапі [468, с. 11]. Вчений продовжує концепцію М. Філіпа, зауважуючи, що у давньогрецькій мові є декілька слів, які об'єднують поняття хабаря та подарунка (*doron*, *lemma*, *chresmasipeithein*) [482, с. 442].

Результати проведеного нами в межах даного дослідження етимологічного аналізу цього слова показали, що воно набуло подальшого поширення в різних мовах.

Так, наприклад, відповідно до Етимологічного словника української мови слово «корупція», що визначено як «підкупність урядовців», є запозиченням з західноєвропейських мов, а саме: німецької (*Korruption*), англійської та французької (*corruption*), які в перекладі означають «розклад,

підкуп, корупція» та походять від латинського слова *corruption* «підкуп, занепад, корупція розклад», пов'язаного з дієсловом *corrumpo* «псуую, пошкоджую, розладную; зваблюю, розбещую», утвореним з префікса *co(n)-*, (*cor-*) «з» і дієслова *rumpo* (*rumpere*) «розбиваю, ламаю, руйную» [113, с. 45].

В сучасних словниках іншомовних слів «корупція» визначається як використання посадовими особами свого службового становища для власної вигоди; підкупність, продажність урядовців і політиків [33, с. 388]. Проте широкого застосування воно набуло тільки наприкінці 80-х років ХХ ст. До того часу замість нього використовувались такі дефініції, як «зловживання службовим становищем», «хабарництво», «попуск» та ін [243, с. 312].

Таким чином, термін «корупція» традиційно був синонімом хабарництва, коли діють дві сторони: та, що підкупає – коруптер і та, що підкупаеться – корумпована сторона, чи корупціонер [106, с. 61].

Відтак, А.І. Долгова визначає корупцію як соціальне явище, що характеризується підкупом-продажністю державних або інших службовців і на цій основі корисним використанням ними в особистих чи у вузькогрупових, корпоративних інтересів офіційних службових повноважень, пов'язаних з ними авторитета та можливостей [191, с. 31].

О.Р. Абрамовська також вважає, що корупція – це соціальне явище, яке характеризується тим, що державні та інші службовці, використовуючи свої службові повноваження, особистий авторитет і можливості, збагачуються за рахунок зацікавлених осіб шляхом підкупу–продажності [4, с. 13].

Представники іншого підходу до визначення аналізованого поняття вважають, що корупцією, окрім підкупу, є також й інші зловживання службовим становищем з корисливою метою отримати матеріальну вигоду.

Так, наприклад, білоруський вчений А.А. Шардаков, який один із перших, хто здійснив спробу визначити це поняття ще у 1993 р., переконаний, що під корупцією слід розуміти суспільно небезпечне явище, яке полягає в умисному використанні службового становища та пов'язаних з ним можливостей особою, яка перебуває на державній або громадській

службі, для незаконного отримання винагороди у виді грошей, матеріальних цінностей, послуг, інших майнових або немайнових благ чи прав на них, або їх незаконне отримання за діяння чи бездіяльність по службі, а так само підкуп державних службовців, посадових осіб громадських підприємств, установ, організацій чи осіб, які виконують владні, організаційно-господарські функції, покладені на них в установленому порядку [450, с. 44-45].

Б.В. Волженкін також слушно зауважує, що корупція – це соціальне явище, яке полягає у розкладанні влади, коли державні (муніципальні) службовці та інші особи, уповноважені на виконання державних функцій, використовують своє службове становище та авторитет займаної посади з корисливою метою для особистого збагачення або в групових інтересах [57, с. 8].

На думку Є. В. Невмержицького, корупція – це «соціально-політичне явище, змістом якого є обумовлена політичними, економічними, соціальними і психологічними факторами система негативних поглядів, переконань, настанов і діянь окремих громадян, посадових осіб владних інститутів, державних і недержавних організацій, політичних партій, громадських організацій, спрямованих на задоволення особистих корисливих, групових або корпоративних інтересів шляхом підкупу, хабарництва, зловживання владою, надання пільг і переваг усупереч суспільним інтересам» [276, с. 7].

Підтримує цю позицію П.О. Кабанов, який вважає, що корупцією полягає саме у корисливому використанні посадовою особою органів державної влади та управління свого службового становища задля особистого збагачення [147, с. 7].

О.Ю. Шостко також наголошує, що корупційне правопорушення завжди вчиняється з корисливого або іншого особистого інтересу. Встановлення цих ознак є обов'язковим для визнання неправомірної чи неетичної поведінки корупційною. Досліджуване поняття вчена інтерпретує як зловживання службовцями та посадовцями власними правами й

повноваженнями з метою отримати неправомірну вигоду й особисто збагатитися, а також активними діями з підкупу громадянами зазначеної категорії осіб. Крім цього, О.Ю. Шостко констатує, що корупція не обмежується одержанням неправомірної вигоди виключно державними службовцями з метою їх підкупу, вона поширюється і в бізнесі, відносинах комерційних структур між собою й органами держави. Щодо видів корупції вчена резюмувала, що зазвичай виділяють побутову, бюрократичну (адміністративну) та політичну [456, с. 73].

Принагідно зауважимо, що вчені також допускають і отримання нематеріальних благ державними службовцями визначаючи поняття «корупція».

Наприклад, Л. І. Аркуша вважає, що під корупцією слід розуміти протиправну діяльність певних осіб, спрямовану на використання свого службового та суспільного статусу для особистого збагачення, збагачення своїх родичів і прибічників, отримання інших переваг і благ усупереч інтересам суспільства [18, с. 41].

Л. В. Багрій-Шахматов констатує, що корупція – це явище, яке вразило апарат державної влади й управління, пов'язане з його розладом, коли представники апарату незаконно використовують своє службове становище в корисливих цілях, для особистого збагачення всупереч інтересам служби [21, с. 8].

Цю думку поділяє і В. В. Лунєєв, наголошуючи, що корупція – це коли особа, працюючи в органах державної влади, використовує своє посадове становище заради особистих, групових або корпоративних інтересів усупереч державним [231, с. 45].

В свою чергу, С. С. Рогульський інтерпретує поняття «корупція» як незаконне прийняття майнових та немайнових послуг, благ і переваг особами, уповноваженими на виконання державних функцій, або особами, що відповідно до закону прирівнюються до них, із використанням свого правового статусу та пов'язаних із ним можливостей, а також підкуп

зазначених осіб шляхом незаконного надання їм фізичними та уповноваженими представниками юридичних осіб цих благ, послуг та переваг з метою отримання від осіб, уповноважених на виконання державних функцій, або осіб, що прирівнюються до них, певних привілеїв [363, с. 10].

М. І. Мельник досліджуючи кримінологічний аспект корупції в монографії «Корупція – корозія влади (соціальна сутність, тенденції та наслідки, заходи протидії) (2004 р.) висновує, що корупція у загальному вигляді – це соціальне явище, яке охоплює всю сукупність корупційних діянь, пов'язаних з неправомірним використанням особами, уповноваженими на виконання функцій держави, наданої їм влади, службових повноважень, відповідних можливостей з метою задоволення особистих інтересів чи інтересів третіх осіб, а також інших корупційних правопорушень, у тому числі тих, які створюють умови для вчинення корупційних діянь чи є приховуванням їх або потуранням їм» [255, с. 86].

Таку позицію щодо визначення сутності корупції за допомогою метафори «корозія» поділяють багато вчених. Зокрема, як різновид соціальної корозії, яка роз'їдає та руйнує органи державної влади, державу й суспільство загалом розглядають корупцію Б. В. Романюк, О. Ю. Бусол [366, с. 14]. В свою чергу, В. І. Кірпічніков називає її корозією влади. Порівнюючи корупцію з іржею, що роз'їдає метал, вчений наполягав, що вона так само руйнує державний апарат і роз'їдає моральні устої суспільства [155, с. 17].

На думку Л.Д. Гаухмана, корупція – це антисоціальне, суспільно небезпечне явище, яке загрожує економічній і політичній безпеці, пронизало гілки влади та складає сукупність злочинів, що вчиняються посадовими особами з метою особистого збагачення за рахунок держави, комерційних та інших організацій і громадян. Автор зауважує, що, по-перше, це досягається шляхом отримання з використанням посадових повноважень матеріальних та інших благ на шкоду інтересам держави; по-друге, об'єктивно такі дії полягають у зрощуванні державної влади та організованої злочинності [67, с. 3].

Значну наукову цінність у контексті предмета нашого дослідження мають зауваження Л.Д. Гаухман щодо кримінологічного значення корупції, яке, на думку вченого, обмежується лише тими аспектами загальносоціального та політико-економічного його значення, які відображають її антисоціальні, суспільно небезпечні та кримінально-протиправні сутність та зміст. Якщо графічно зобразити співвідношення вказаних значень корупції, то загальносоціальне становитиме обріту найбільшого діаметра, політико-економічне – ту, що знаходиться в середині неї, меншого діаметра, а кримінологічне – розташовану всередині останньої ще меншого діаметра [67, с. 4].

Видатний український кримінолог А. П. Закалюк зазначає, що корупція – це суспільний феномен деформації суспільної влади через її підкорення приватним, здебільшого корисливим інтересам; він виконує загальносоціальну визначальну роль стосовно відтворення корупційних зв'язків та відносин, їх прояву у корупційних вчинках і діяльності, зокрема перед кримінального та кримінального характеру, їх корупційної мотивації, що зумовлює суспільну потребу системної антикорупційної запобіжної діяльності як щодо феномену корупції, так і її проявів, передусім злочинних [127, с. 195].

Російські вчені у колективній монографії «Протидія корупції: нові виклики» (2016 р.) пропонують розглядати корупцію як соціальне явище, що характеризується підкупом державних та інших службовців, прийняттям ними матеріальних та інших благ та переваг за діяння, які можуть бути вчинені з використанням їхнього офіційного статусу [349, с. 308].

Автори проекту Закону Республіки Білорусь «Про протидію злочинності» (І.І. Басецький, А.В. Баштан, 2005 р.) визначають корупцію як сукупність протиправних діянь, що вчиняються з корисною метою суб'єктами, які наділені владними повноваженнями, на користь себе, юридичних або фізичних осіб та всупереч інтересам суспільства (держави) [25, с. 11].

Серед запропонованих в науці визначень поняття «корупція» слід вирізнити окрему групу, в яких враховано роль й іншої сторони, яка нерідко добровільно, з корисливих інтересів пропонує хабар, розуміючи, що її дії незаконні.

Зокрема, О. А. Санчес визначає корупцію саме як таємну змову між державними службовцями і бізнесменами для досягнення протизаконних та аморальних переваг» [377, с. 56].

На думку І. В. Сервецького, корупція є єднанням представника державного апарату з вітчизняними або зарубіжними кримінальними формуваннями, які діють із власної вигоди на шкоду політиці та економічній сфері [380, с. 55].

В свою чергу, на елементи «кримінального договору», предметом якого є купівля-продаж офіційних повноважень за винагороду, які присутні в корупції, вказує В. Лаптеакру [218, с. 9].

Таким чином, можна констатувати, що у кримінально-правовій та кримінологічній науці питання щодо сутності корупції все ще залишається дискусійним. В узагальненому значенні фахівці в області юриспруденції розглядають корупцію або як підкуп, хабарництво або як кримінальне правопорушення посадовців проти інтересів держави.

Для здійснення більш повного аналізу такого складного явища, як корупція вважаємо за доцільне звернутися до його визначень, сформованих у інших науках.

Зокрема, в політологічних дослідженнях, які беруть початок ще у працях філософів античності, акцентується на стані корупції в конкретних історичних формах політичного устрою. Нариклад, Платон та Арістотель вважали, що корупція призводить до появи «зіпсованих» форм державного управління – тиранії та олігархії. Сучасна ж політологія особливу увагу звертає на такі форми корупції, як незаконне фінансування політичних партій, парламентські зловживання, торгівля впливом, які й утворюють політичну корупцію олігархії [180, с. 56].

Соціологія, в свою чергу, розглядає корупція як форму девіантної поведінки, виходячи тим самим за межі правового підходу до визначення цього поняття. Наприклад, як поведінку, яка не залежить від превалювальних норм (девіантна поведінка), що асоціюється з певною мотивацією, зокрема зі здобуттям особистої вигоди за суспільний рахунок [12, с. 189]. З позиції системи відносин у суспільстві Л.В. Гевелінг визначає корупцію як деструктивну щодо суспільних норм і моралі систему соціальних зв'язків, які характеризуються використанням посадових повноважень з метою одержання матеріальної і (або) нематеріальної вигоди [68, с. 10].

Серед економічних теорій корупції заслуговує на увагу теорія корупції як статусної ренти, прихильники якої вважають, що у визначенні корупції центральним є наявність посади та статусу, який допомагає отримувати прибуток [219].

Сьюзан Роуз-Аккерман, визнаючи економіку дієвим інструментом аналізу корупції, запропонує авторське визначення її поняття, а саме: «будь-яка держава контролює розподіл матеріальних привілеїв і пільг і визначає розмір податкового тягара. Розподілом привілеїв і пільг зазвичай займаються державні чиновники, які мають право діяти на свій розсуд. У приватних осіб і компаній, які прагнуть отримати режим найбільшого сприяння, може виникнути бажання купити такий режим. Плата за отримання матеріальної вигоди і є випадком корупції» [370, с. 7].

В свою чергу, прихильники «агентської моделі» корупції переконані, що корупція стає можливою, коли існують три типи економічних агентів: наділених повноваженнями; той, хто наділяє повноваженнями, і третя особа, доходи і витрати якої залежать від особи, наділеної повноваженнями. При цьому, особа, наділена повноваженнями, схильна до корупції в межах, в яких можна приховати корупцію від особи, яка наділяє повноваженнями. Тобто вона стає корумпованою, коли забезпечує інтереси особи, яка наділяє її повноваженнями, на шкоду суспільним, порушуючи закон [378, с. 32-33].

На межі соціологічного та економічного підходів до визначення сутності корупції знаходиться функціональний підхід, який вперше застосував М. Вебер. Вчений обґрунтував висновок про функціональність і прийнятність корупції за умовит, якщо вона посилюватиме позицію політичних еліт, що гарантують прискорення позитивних змін у суспільстві. Його прихильники додатково визначають й позитивні функції корупції, констатуючи, що вона зникає, виконавши свої політичні та економічні функції [180, с. 59].

З огляду на предмет нашого дослідження на особливу увагу заслуговують праці Д. Саймона та Д. Ейтцена, які продовжили традицію аналізу корупції як девіації еліт, оскільки переконані, що термін «білокомірцева злочинність» не відповідає сутності явища, а проблема злочинності насправді прихована в системі, в якій злочинність нижчих класів, мафія, корумпований публічний сектор і злочинні співтовариства об'єднуються заради вигоди і влади. На підставі вище викладеного вчені слушно зауважують, що злочинність і девіація суспільно обумовлені та визначені на рівні суспільства. Це, в свою чергу, означає, що певні соціологічні чинники обумовлюють вчинення злочинів як індивідами, так і організаціями [180, с. 60].

Щодо питання визначення поняття корупції в міжнародно-правових актах, то слід зауважити, що спочатку в Міжнародному Кодексі поведінки посадових осіб із підтримання правопорядку, затвердженому ООН у 1979 р. було закріплено, що воно має визначатися національним правом. Разом з цим, у загальному контексті зазначеного документу під корупцією слід розуміти «вчинення або невчинення дії при виконанні обов'язків або з причин цих обов'язків у результаті одержання подарунків, що приймаються або вимагаються, обіцянок або стимулів кожного разу, коли має місце така діяльність або бездіяльність» [265, с. 5].

Окрім дослідження різноманітних аспектів проблеми корупції як негативного явища вчені особливу увагу приділяють пошуку ефективних

засобів протидії їй. У науковій літературі з цього питання слушно зауважується, що боротьба суспільства і держави з корупцією обумовлена протиріччями між ними у сфері їх функціональної та соціальної ролей. Якщо суспільство, прагнучи віднайти форму співіснування всіх соціальних груп і верств, які входять до нього, породжує з цією метою такі інститути, як «держава» і «право», то корупція, здійснюючи на них негативний вплив, руйнує створений механізм регулювання відносин. У такому стані загострення соціальних протидіч неминуче надає суспільним відносинам характер нерівності, де привілейовані соціальні групи завдяки насильству та примусу тяжіють над іншими. Соціальна нерівність, байдужість до інтересів широких верств населення та породжувана ними узурпація влади викликають у суспільстві негативне відношення до корупції, а також прагнення боротися з нею [379, с. 34].

На думку Н.В. Селіхова, основною формою боротьби з корупцією має стати контроль суспільства та держави над діяльністю чиновників державного апарату та представниками публічної влади, який дозволить нейтралізувати негативні наслідки корупції [379, с. 34]. Цінним є розгляд і характеристика вченим видів такого контролю, які він розмежовує за сферами їхнього впливу на суспільні відносини, а саме: законодавчого (прийняття комплексних законів прямої дії, призначених для боротьби з корупцією), адміністративного (нагляд держави за діяльністю свого апарату в усіх сферах управління), фінансово-економічного (жорстка бюджетна стратифікація, впорядкування відносин щодо власності, відкриття конкурсного розподілення державних замовлень на основі кодексу про закупівлю, декларування прибутків і майна чиновників усіх рівнів) та кримінологічного контролів (визначенні чіткої концепції та стратегії боротьби з проявами корупції). Вчений констатує, що ефективно протидіяти проявам корупції правовими засобами та методами можливо лише за умови визнання їх правопорушеннями та, відповідно, використання охоронної функції права [379, с. 34].

У відповідності до чинного Закону України «Про запобігання корупції» корупційне правопорушення визначено як діяння, що містить ознаки корупції, вчинене належними суб'єктами, перелік яких зазначений у цьому Законі, за яке законом встановлено кримінальну, дисциплінарну та/або цивільно-правову відповідальність [328].

Ретроспективний аналіз законодавства України та наукової літератури щодо визначення змісту та обсягу поняття «корупція» протягом усього періоду незалежності надав можливість виявити її найбільш суттєві характеристики, з'ясувати процес наукового супроводження протидії їй, а також виокремити їх основні етапи, а саме:

1) 1991 р. – до 25 січня 2015 р. – період нової, постпозитивістської методології пізнання [462, с. 38], переосмислення радянської інтерпретації корупції в межах «теорії ренти» (питання про те, чи є злочин корупційним вирішувалося у відповідності до законодавчого визначення поняття «корупція»);

2) 25 січня 2015 р. – по теперішній час – період комплексного реформування системи запобігання корупції у відповідності до міжнародних стандартів та успішних практик іноземних держав, виконання завдань, визначених пунктом 3 Плану першочергових заходів з подолання корупції, затвердженого розпорядженням Кабінету Міністрів України від 2 липня 2014 року № 647-р. Це період спільної діяльності вчених і представників громадськості над виробленням Концепції протидії корупції (у зв'язку з набуттям чинності змін до ст. 45 КК України питання встановлення ознак корупційності злочину вирішувалося відповідно до примітки до цієї статті).

Разом з тим, сучасний стан процесу формування, ухвалення та реалізації державних програмних документів у сфері протидії злочинності характеризується відсутністю як ефективної системи їх наукового, правового та організаційного забезпечення, а також і системності, своєчасності їх прийняття, в тому числі без врахування наявних сьогодні внутрішніх і зовнішніх загроз у безпековій сфері [411, с. 500].

Темпами зростання обсягів корупції занепокоєна і світова спільнота, адже відповідно до оприлюднених даних ООН щорічний обіг хабарів у світі становить 1 трилліон доларів США, що свідчить про недостатню ефективність заходів протидії їй.

Н.А. Зелінська за результатами проведеного нею монографічного дослідження послідовно обґрунтовує положення про, що глобалізація соціальних і економічних процесів неминуче призводить до глобалізації корупції. Виникає відносно новий феномен транснаціональної корупції, який, на її думку, знаходить свій вияв у міжнародних комерційних операціях і транснаціональній організованій злочинності [137, с. 256].

Цю думку поділяють й інші вчені. Так, О.З. Захарчук зазначає, що корупція як складне соціально-правове явище охоплює не лише правопорушення службовців, за які передбачена кримінальна чи адміністративна відповідальність, але й ті різновиди їх поведінки, що визнані як корупційні в міжнародних політико-правових документах [135, с. 31].

Відтак протидія корупції виключно за допомогою національних правових засобів не може бути достатньо ефективною [446, с. 415]. В свою чергу, координуючі функції у співробітництві держав у боротьбі з корупцією на універсальному та регіональному рівнях виконує ООН.

На сьогоднішній день можна констатувати факт швидкого та динамічного розвитку цього напрямку міжнародно-правового співробітництва. Проте ще у 1979 році відповідно до прийнятого Генеральною Асамблеєю ООН у формі резолюції Кодексу поведінки посадових осіб з підтримки правопорядку корупційні злочини, як переважна більшість інших, розглядалися як суто внутрішньодержавне явище, протидія якому мала здійснюватися на підставі внутрішньодержавного законодавства.

Тільки у 90-х роках ХХ ст. ООН створила глобальну мережу антикорупційних норм [283, с. 93]. Збільшення об'єктів антикримінальної діяльності ООН пояснюється насамперед тим, що злочинність у нових

умовах набула характеру планетарної проблеми. Відповідно й реакція на це масштабне соціально-негативне явище має бути глобальною [78, с. 16].

Так, у Резолюції «Практичні заходи боротьби з корупцією», оприлюдненій на VIII Конгресі ООН із запобігання злочинності (Гавана, 1990 р.), корупція визначається як «порушення етичного (морального), дисциплінарного, адміністративного, кримінального характеру, що проявилися в протизаконному використанні свого службового становища суб'єктом корупційної діяльності» [318, с. 65-68]. Довідковий документ ООН «Про міжнародну боротьбу з корупцією» формулює поняття корупції як «зловживання державною владою для одержання вигоди в особистих цілях» [103, с. 2].

У 1996 році у Міжнародному кодексі поведінки державних осіб, прийнятому Генеральною Асамблеєю ООН, вперше у світовій практиці було впроваджено узагальнені стандарти доброчесності державних посадових осіб [264].

У Декларації про боротьбу з корупцією та хабарництвом в міжнародних комерційних операціях (1997 р.) ООН закликає держави вживати ефективні та конкретні заходи боротьби з усіма формами корупції; встановити на ефективній і погоджувальній основі кримінальну відповідальність за дачу хабарів іноземним державним посадовим особам; вивчати можливість визнання незаконного збагачення державних посадових осіб або обраних представників злочином; співпрацювати і надавати одна одній максимально можливе сприяння щодо кримінальних розслідувань та інших судових розглядів, порушених у зв'язку з корупцією та хабарництвом у міжнародних комерційних операціях [98].

Першим універсальним антикорупційним міжнародним договором стала Конвенція про боротьбу із дачею хабарів іноземним державним посадовим особам під час здійснення міжнародних ділових операцій, яка була укладена у 1997 р. в рамках організації з економічного співробітництва та розвитку та набула чинності через два роки. Оскільки на момент її

прийняття питання щодо допустимих меж втручання міжнародного права в діяльність держав щодо протидії корупції не набуло остаточного визначення, то зобов'язання для держав-учасниць обмежились встановленням відповідальності тільки за так званій «активний підкуп» (дачу/пропозицію хабаря) посадової особи іноземної держави. Разом з цим заслуговує на увагу той факт, що вона не передбачає повної уніфікації кримінального законодавства держав-учасниць [166].

Палермська конвенція Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності (2000 р.) вказує на обов'язкові ознаки корупції, як-то: пропозиція чи надання, вимагання або прийняття будь-якої неправомірної переваги, у тому числі такої, яка зроблена навмисно; будь-яка неправомірно надана перевага включає в себе як матеріальну вигоду, так і переваги нематеріального характеру; корупційні діяння можуть вчинятись як особисто, так і через посередників [168].

Тобто в аналізованій Конвенції йдеться про види корупційних діянь, за кожне з яких, виходячи з їх транснаціонального характеру, в кримінальному законодавстві країн-учасниць має бути обов'язково встановлено відповідальність (зокрема, за «активний підкуп» (дачу/пропозицію хабаря); «пасивний підкуп» (отримання хабаря); пособництво (сприяння) у здійсненні підкупу), а також тих, які рекомендовано криміналізувати (в тому числі у публічному секторі). Таким чином в межах цієї конвенції корупцію вперше було визначено як окремий вид транснаціонального злочину.

Як слушно зазначається у науковій літературі, про готовність світового співтовариства вести широкомасштабну боротьбу з корупцією свідчить значна кількість ратифікацій (81-ю державою станом на кінець 2007 р. та 181-ю країною станом на кінець 2020 р.) Конвенції ООН проти корупції, яка була укладена у 2003 році та набула чинності через два роки [284, с. 24].

Зокрема, відповідно до цієї Конвенції корупційними діями визнаються підкуп як публічних посадових осіб (ст.15 і ст. 16), та і у приватному секторі (ст. 21); розкрадання, неправомірне привласнення або інше нецільове

використання майна публічною посадовою особою (ст.17); зловживання впливом з корисливою метою (ст.18); зловживання службовим становищем (ст.19); незаконне збагачення (ст.20); розкрадання майна у приватному секторі (ст. 22); відмивання доходів від злочинів (ст.23); а також інші злочини, яким супроводжуються корупційні діяння, наприклад, вплив на правосуддя. В цілому, обов'язковими для криміналізації державами-учасницями є «активний» і «пасивний» підкуп за участю як державних посадових осіб (ст.15), так і міжнародних організацій (ст. 16).

Зокрема, відповідно до ст. 15 «Підкуп національних державних посадових осіб» Конвенції ООН проти корупції (2003 р.) кожна держава-учасниця вживає таких законодавчих та інших заходів, які можуть бути необхідними для визнання кримінально караними наступних діянь, якщо вони вчинені умисно: а) обіцянка, пропозиція або надання державній посадовій особі, особисто або через посередників, будь-якої неправомірної переваги для самої посадової особи або іншої фізичної чи юридичної особи, щоб ця посадова особа вчинила будь-яку дію чи утрималась від вчинення дій під час виконання своїх службових обов'язків; б) вимагання або прийняття державною посадовою особою, особисто або через посередників, будь-якої неправомірної переваги для самої посадової особи чи іншої фізичної або юридичної особи, щоб ця посадова особа вчинила будь-яку дію чи утрималась від вчинення дій під час виконання своїх посадових обов'язків [167].

В свою чергу, згідно з положеннями частини першої статті 16 «Підкуп іноземних державних посадових осіб і посадових осіб міжурядових організацій» цієї ж Конвенції кожна держава-учасниця вживає таких законодавчих та інших заходів, які можуть бути необхідними для визнання злочинами умисно вчинених обіцянки, пропозиції або надання іноземній державній посадовій особі чи посадовій особі міжнародної організації, особисто або через посередників, будь-якої неправомірної переваги для самої посадової особи чи іншої фізичної або юридичної особи, щоб ця посадова

особа вчинила будь-яку дію чи утрималась від вчинення дій під час виконання своїх посадових обов'язків для одержання або збереження комерційної чи іншої неправомірної переваги у зв'язку з веденням міжнародних справ [167].

Разом з цим використання у тексті аналізованої Конвенції формулювання «кожна держава учасниця розглядає можливість включення до своєї внутрішньої правової системи...» дає підстави для висновку про те, що окремі її положення носять факультативний характер.

Прийняттям на 59-й сесії Резолюції «Боротьба з корупцією: допомога державам у створенні потенціалу з метою сприяння набуттю чинності та подальшому здійсненню Конвенції Організації Об'єднаних Націй проти корупції» (2004 р.) Генеральна Асамблея ООН закликала держави-члени якнайшвидше розглянути питання про підписання й ратифікацію Конвенції проти корупції (2003 р.) та зробити добровільний внесок у Фонд ООН із попередження злочинності й забезпечення кримінального правосуддя для надання країнам із перехідною економікою технічної допомоги, яка може їм знадобитись для виконання її положень [43].

Протягом тієї ж 59-ї сесії Генеральна асамблея ООН ухвалила і наступну Резолюцію «Попередження корупції та переказування активів незаконного походження, боротьба з цими явищами й повернення таких активів у країни походження», в якій знову звернулася до держав-членів з пропозицією якнайшвидше підписати, ратифікувати й повністю виконувати Конвенцію ООН проти корупції (2003 р.) [319].

Принагідно зауважимо, що нормативно-правовою основою для універсального організаційно-правового механізму міжнародного співробітництва у протидії корупції доцільно вважати сукупність наступних юридичних і політичних документів, прийнятих Генеральною Асамблеєю ООН: Міжнародний кодекс поведінки державних посадових осіб (1996 р.), Декларацію про боротьбу з корупцією та хабарництвом у міжнародних

комерційних операціях (1996 р.), Конвенцію проти транснаціональної організованої злочинності (2000 р.) та Конвенцію проти корупції (2003 р.).

Визнаючи безперечну важливість універсальної моделі міжнародного співробітництва у сфері протидії корупції, не менш ефективним є відповідні регіональні моделі.

Зокрема, Рада Європи відповідно до своїх статутних повноважень виробила сучасні загальноєвропейські антикорупційні стандарти, здійснює контроль за їх дотриманням, а також надає технічну допомогу державам та регіонам у їх реалізації.

Основу антикорупційної діяльності Ради Європи було закладено ще у 1996 році Програмою дій проти корупції [285, с. 204]. Зокрема, у рамках цієї Програми були розроблені двадцять керівних принципів боротьби з корупцією (1997 р.) [288], створено Комісію по запобіганню корупції (1997 р.) з метою поліпшення можливостей її членів у боротьбі з корупцією шляхом контролю за дотриманням керівних принципів у цій галузі та застосування міжнародно-правових інструментів у сфері боротьби з корупцією [396], підготовлено з урахуванням тогочасних новел міжнародно-правового антикорупційного співробітництва Цивільна (1999 р.) та Кримінальна (1999 р.) [194] конвенції Ради Європи про боротьбу з корупцією та відкриті для підписання [431], а також Модельний кодекс поведінки для державних службовців (2000 р.) [358] та Єдині правила протидії корупції при фінансуванні політичних партій та виборчих кампаній (2003 р.) [289].

Так, у відповідності до Цивільної конвенції про боротьбу з корупцією, ратифікованій Законом України від 16 березня 2005 р. № 2476-IV, корупцію визначено як прямі чи опосередковані вимагання, пропонування, дачу або одержання хабара чи будь-якої іншої неправомірної вигоди або можливості її отримання, які порушують належне виконання будь-якого обов'язку особою, що отримує хабар, неправомірну вигоду чи можливість мати таку вигоду, або поведінку такої особи [344].

Особливо важливе значення для підвищення ефективності міжнародного співробітництва у боротьбі з корупцією має Кримінальна Конвенція Ради Європи про боротьбу з корупцією (1999 р.), яка залишається єдиним міжнародно-правовим документом Ради Європи, в якому закріплено найбільш широкий перелік корупційних злочинів порівняно з іншими міжнародними договорами. Так, відповідно до розділу II Конвенції кожна її сторона зобов'язана встановити у своєму національному законодавстві кримінальну відповідальність за дачу (ст.2) та одержання (ст.3) хабара своїми посадовими особами та іноземними (ст.5), членів національних (ст.4) та іноземних (ст.6) представницьких органів, які здійснюють законодавчі або виконавчі повноваження (функції), активне та пасивне хабарництво у приватному секторі (ст.ст.7,8), хабарництво персоналу міжурядових організацій (ст.ст. 9–11), зловживання впливом (ст.12), відмивання доходів, отриманих від злочинів, пов'язаних із корупцією (ст.13), виписування чи використання рахунку або будь-якого іншого облікового документа чи запису, що містить недостовірну чи неповну інформацію; незаконне неоформлення запису про сплату (ст.14) [194].

Принагідно зауважимо, що саме Кримінальна Конвенція Ради Європи про боротьбу з корупцією (1999 р.) зобов'язала держави створити спеціалізовані органи для боротьби з корупцією, а також передбачила, що контроль за її виконанням Сторонами здійснюватиме спеціалізований договірний організаційно-правовий контрольний орган щодо запобігання корупції, – Група держав проти корупції (ГРЕКО).

З 1 січня 2006 року Україна є сороковим членом ГРЕКО, взявши на себе зобов'язання брати участь у процесі взаємної оцінки у рамках Групи. Так, у травні 2009 року на пленарному засіданні ГРЕКО було затверджено звіт щодо виконання Україною антикорупційних рекомендацій цієї міжнародної організації за результатами першого та другого раундів оцінки, у квітні 2011 року – третього, а у червні 2017 року – четвертого раунду оцінки.

Відтак участь України у антикорупційних міжнародних договорах обумовлює потребу у здійсненні уніфікації вітчизняного кримінального законодавства у сфері протидії корупції з урахуванням міжнародних антикорупційних стандартів на виконання взятих державою зобов'язань.

Проте у чинному вітчизняному законодавстві про кримінальну відповідальність так і не знайшло свої відображення терміно-поняття «корупційний злочин», яке у контексті досліджуваної нами проблематики не можна залишити поза увагою.

Зокрема, яке вживається у міжнародно-правових документах, національному законодавстві та правовій доктрині держав світу. Наприклад, у Кримінальній конвенції про боротьбу з корупцією (1998 р.) корупційний злочин визначено як . Кримінальне законодавство деяких країн прямо вказує на корупційний характер окремих складів злочинів. Так, Кримінальний кодекс Киргизької Республіки (ст. 303) передбачає відповідальність за такий злочин, як корупція, а Кримінальний кодекс Республіки Молдова (ст. 189-4) – за недотримання посадовою особою вимог закону про боротьбу з корупцією та протекціонізмом. За КК України злочином є передбачене цим Кодексом суспільно небезпечне винне діяння (дія або бездіяльність), вчинене суб'єктом злочину. Підтримуємо точку зору вчених, які вважають, що про нагальну потребу визначати у законодавстві самостійне поняття корупційного кримінального правопорушення, як і корупційного злочину, *поки ще* (курсів наш) не йдеться. Р. Сімех аргументує, що відсутність, наприклад, такого визначення у законодавстві Німеччини жодним чином не перешкоджає правоохоронним органам цієї країни належним чином вести боротьбу з корупційними злочинами. Вчений також звертає увагу на позицію І.Є. Мезенцевої, яка вважає, що корупційним злочином законодавець вже розуміє передбачене в Особливій частині КК України суспільно небезпечне діяння, яке містить ознаки корупції та корупційного правопорушення [252, с. 76; 383, с. 167]. Тож, на думку вченого, таке визначення корупційного

злочину цілком аргументоване і може застосовуватися при вирішенні питань корупційних злочинів [383, с. 167].

У зв'язку з набранням чинності Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень» [323] з 01.07.2020 р поняття «корупційний злочин» було замінено на «корупційне кримінальне правопорушення».

Інший вітчизняний науковець А.В. Савченко, досліджуючи генезис визначення поняття «корупційні кримінальні правопорушення» у КК України слушно зауважує, що його поява у національному кримінальному законодавстві цілком і повністю відповідає найкращим міжнародним стандартам та зразкам нормотворчості у зарубіжних країнах. Разом з цим, вчений наголошує на специфіці КК України, оскільки відповідальність за корупційні кримінальні правопорушення не розглядається в межах якогось окремого розділу його Особливої частини. При цьому які саме кримінальні правопорушення вважаються корупційними законодавець визначив у примітці до ст. 45 «Звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям» у розділі IX «Звільнення від кримінальної відповідальності» Загальної частини КК України [375, с. 225].

З огляду на викладене, ми поділяємо думку А.В. Савченка про те, що генезис поняття «корупційне кримінальне правопорушення» демонструє, що законодавець не був послідовним і виваженим при визначенні сутності та змісту цього поняття, а низка законів, якими ухвалювалися рішення про зміни до ст. 45 КК України, мали заплутаний характер. Саме ж визначення поняття «корупційні кримінальні правопорушення» включає не якісні, а скоріше кількісні характеристики. Крім того, законодавець до тепер не визначив у КК України поняття «корупційні правопорушення, пов'язані з корупцією», на обов'язкове існування якого у положеннях згаданого Кодексу безпосередньо вказано у нормах Закону України «Про запобігання корупції» від 14.10.2014 року (ч. 1 ст. 1, ч. 1 ст. 65) [374, с.138].

Таким чином, аналізоване поняття «корупція» визначено також у міжнародних нормативно-правових актах, а також національному законодавстві багатьох країн світу, на відміну від поняття «корупційна злочинність», щодо змісту якого вчені й досі не дійшли згоди.

Термін «корупційна злочинність» є складним, оскільки утворився в результаті поєднання двох інших, а саме: «корупція» і «злочинність». Відтак його змістовне навантаження розкривається за допомогою з'ясування його складових і зв'язків між ними.

У науковій літературі з цієї проблематики відзначається той факт, що вченими вироблено багато різних визначень поняття «корупційна злочинність». Зокрема, як відносно масове соціально-правове явище, що включає всю сукупність корупційних злочинів та осіб, які їх вчинили визначає корупційну злочинність вітчизняний вчений М. І. Мельник [255, с. 137].

П.Н. Панченко також пропонує розглядати корупційну злочинність крізь призму діянь, що характеризуються систематичним використанням службовими особами свого службового становища з корисливою чи іншою особистою метою. В свою чергу, Б.В. Волженкін наполягає, що корупційна злочинність – це злочини осіб, які офіційно залучені до управління (державні та муніципальні службовці, інші особи, уповноважені на виконання державних функцій), які використовують різним чином наявні у них відповідно до статусу можливості для незаконного отримання особистої вигоди. Л.Д. Гаухман визначає досліджуване поняття з урахуванням сутнісних ознак кримінологічного поняття «злочинність», частиною якої є, власне, і корупційна злочинність. Зокрема, на думку вченого, корупційна злочинність – це цілісна, відносно масова сукупність злочинів, що посягають на авторитет державної служби чи органах місцевого самоврядування, що полягають у незаконному отриманні переваг особами, уповноваженими на виконання державних функцій або у наданні даним особам таких переваг, а також сукупність самих цих осіб [293, с. 43].

Такий підхід поділяють як вітчизняні, так і зарубіжні вчені-юристи та практики. Так, наприклад, авторський колектив російського навчального посібника «Організація протидії корупції» (2020 р.) пропонує трактувати досліджуване поняття «корупційна злочинність» як структурний елемент злочинності, що являє собою сукупність злочинів корупційної спрямованості, вчинених на певній території за певний проміжок часу, а також осіб, які їх вчинили [293, с. 43].

Найбільш виваженою, на нашу думку, є позиція вчених, які не ототожнюють поняття корупційної злочинності із сукупністю корупційних злочинів, а виокремлюють її, визначаючи як історично не стійке, самодетермінуюче, соціально негативне явище, що становить систему корупційних злочинів [404, с. 57].

Також заслуговує на увагу той факт, що вчені визначають поняття «корупційна злочинність» не тільки у вузькому, але й у широкому розумінні, – констатуючи, що нею охоплюються всі види злочинності, пов'язані з проявом корупції [369, с. 591].

Так, на думку російського кримінолога Г. М. Горшенкова, корупційна злочинність складається з корупційних злочинів, пов'язаних із наданням фізичними та юридичними особами, злочинними групами та співтовариствами додаткових винагород, подарунків, різних послуг, можливостей, оплачуваних внутрішньодержавних і закордонних поїздок, незаконних пільг у отриманні кредитів, придбанні цінних паперів, нерухомості, іншого майна державним службовцям, посадовим особам, представникам законодавчої та судової влади, з використанням цими особами незаконних можливостей, а також їх відповідні злочинні діяння на догоду «замовникам»: фізичним та юридичним особам, злочинним групам і співтовариствам: розкрадання, перешкоджання здійсненню виборчого права і здійсненню повноважень довірених осіб, підроблення виборчих документів, зловживання владою або службовим становищем; перевищення влади або службових повноважень; викрадення або пошкодження службових

документів, штампів, печаток і бланків; ряд злочинів проти правосуддя та ін. [84, с. 58-59].

З огляду на предмет даного дослідження варто зауважити, що в кримінологічній науці дотепер немає єдності думок вчених щодо виділення корупційної злочинності в окремий її вид.

Наприклад, М.П. Клейменов, називає корупцію елементом «білокомірцевої» злочинності [158], П. О. Кабанов, – одним із видів корисливої економічної злочинності [147, с. 67], Г.А. Авенесов наполягає, що корупційна злочинність є видом корисливої злочинності [193, с. 575], деякі вчені розглядають її в межах посадової злочинності [192] або розглядають корупцію виключно серед детермінантів деяких видів злочинності [202, с. 48].

Прихильники другого поширеного підходу щодо виділення корупційної злочинності в окремий вид злочинності, наприклад, Ю.М. Антонян [17, с. 328], І.Г. Богатирьов [35, с. 149-157] та інші [206, с. 231-236] не виокремлюють її підвиди.

На думку авторів навчального посібника «Протидія корупційній злочинності в Україні» (2010 р.), корупційна злочинність – це історично-мінливе, відносно стійке, самодетермінуюче, системно-структурне, соціальне негативне явище, що найбільш очевидно проявляється у корупційних злочинах [351, с. 93].

У підручнику «Запобігання корупції» (2019 р.) за загальною редакцією Б.М. Головкина поняття «корупційна злочинність» визначено як сукупність умисних суспільно небезпечних діянь службових і посадових осіб держави, а також працівників підприємств, установ чи організацій різних форм власності, які не є службовими особами, пов'язаних із одержанням неправомірної вигоди для себе, інших фізичних або юридичних осіб або із зловживанням повноваженнями, а також а також підкуп таких осіб з боку пересічних громадян і представників бізнес-спільноти [131, с. 10]. Як

позитив, слід відмитити, що автори цього навчального видання виокремлюють запобігання корупції в публічній та приватній сферах.

Результати проведеного аналізу наукової та навчальної літератури щодо визначення понять «корупція» і «корупційна злочинність» дозволяють констатувати, що вченими в області юриспруденції спільно з фахівцями суміжних галузей знань розкрито їх основні суттєві ознаки, що, в свою чергу, складає теоретичну основу подальшого дослідження корупційної злочинності у сфері воєнної безпеки.

Стосовно корупційної злочинності у сфері воєнної безпеки принагідно зауважимо, що головним критерієм для виділення її як окремого виду злочинності є практична значимість такої кримінологічної диференціації.

В Енциклопедії сучасної України воєнна безпека визначена як стан правових норм і відповідних їм заходів воєнної організації держави, що дає змогу стримувати й послідовно знижувати рівень воєнної загрози або воєнної небезпеки, відбити агресію у разі виникнення воєнного конфлікту (війни), виключити або максимально обмежити деструктивний прояв збройної сили всередині держави [184].

Відповідно до першої редакції Указу Президента «Про Воєнну доктрину України» від 15.06.2004 р., який на сьогодні вже втратив чинність, досліджуване поняття було визначено як стан захищеності національних інтересів, її суверенітету, територіальної цілісності і недоторканності від посягань із застосуванням воєнної сили, складова національної безпеки України [325].

В Законі України «Про національну безпеку України» термін «воєнна безпека» вживається у такому ж значенні, а саме: захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності і демократичного конституційного ладу та інших життєво важливих національних інтересів від воєнних загроз [338].

Відповідно до чинного законодавства функцію оборони України, захисту її суверенітету, територіальної цілісності та недоторканності покладено на Збройні Сили України.

Головним органом у системі центральних органів виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику з питань національної безпеки у воєнній сфері є Міністерство оборони України.

Шляхи досягнення цілей і реалізації пріоритетів державної політики у воєнній сфері визначає Стратегія воєнної безпеки України, а саме:

- 1) безпекове середовище (глобальні, регіональні та національні аспекти) у контексті воєнної безпеки;
- 2) цілі, пріоритети та завдання державної політики у воєнній сфері;
- 3) соціально-політичні, економічні та інші умови реалізації державної політики у воєнній сфері;
- 4) шляхи досягнення цілей державної політики у воєнній сфері;
- 8) управління ризиками у сфері воєнної безпеки та ін. [338].

Воєнна доктрина України визначає, що протидія корупції в усіх її формах є одним із основних напрямів принципово нової єдиної воєнно-економічної, військово-промислової та військово-технічної політики, спрямованої на економічне забезпечення воєнної безпеки [56].

Відтак слід констатувати, що корупційна злочинність у сфері воєнної безпеки є видом корупційної та, відповідно, елементом загальної злочинності, якій притаманні наступні відмінні риси: а) об'єктивний, історично обумовлений характер; б) поширеність у сфері воєнної безпеки, що обумовлює її підвищену суспільну небезпечність; в) особливості механізму вчинення корупційних злочинів у сфері воєнної безпеки; г) особливості суб'єктів вчинення корупційного злочину у сфері воєнної безпеки; д) висока латентність.

Висновки до розділу 1

Отже, аналіз наукових, науково-публіцистичних і навчальних джерел з питань протидії злочинності надає можливість констатувати відсутність фундаментальних досліджень кримінологічних засад протидії корупційній злочинності в сфері воєнної безпеки. Ця проблематика була розглянута вченими лише фрагментарно, в сукупності із іншими корупційними кримінально караними діяннями, без виокремлення корупційної злочинності в сфері воєнної безпеки як різновиду корупційної злочинності. Значна частина проаналізованих праць учених виконана без урахування останніх змін до національного антикорупційного законодавства, а також закону України про кримінальну відповідальність.

Відтак специфічні кримінологічні ознаки, кількісні та якісні показники, характеристика осіб, які вчиняють корупційні злочини у цій сфері, механізм індивідуальної корупційної злочинної поведінки, особливості детермінації та протидії корупційній злочинності у сфері воєнної безпеки в Україні дотепер не були предметом окремого комплексного наукового осмислення, що обумовлює актуальність даного дисертаційного дослідження.

Аналіз наукових праць, присвячених теоретичному інструментарію проведення наукових пошуків, дозволив визначити методологію дослідження кримінологічних засад протидії корупції у сфері воєнної безпеки. , під якою слід розуміти наведену сукупність принципів (об'єктивності, всебічності й повноти, історизму, комплексності, детермінізму, розвитку, єдності теоретичного та емпіричного, а також теорії та практики), підходів (комплексного, системного та синергетичного) і методів пізнання (загального філософського діалектичного методу; загальнонаукових методів: формально-логічних методів аналізу та синтезу, індукції та дедукції, а також абстрагування, системно-структурного, історичного та порівняльного методів; конкретно-наукових методів дослідження, серед яких базовими є спеціальні методи юридичної науки (формально-правовий, формально-догматичний, компаративістський метод, метод кримінологічного

моделювання) поряд із методами інших наук, зокрема, соціології (метод опитування, вивчення документів) та статистики (групування, узагальнення показників тощо)), а також історико-правовий порівняльний метод, яка, на нашу думку, є найоптимальнішою для розв'язання визначених вище дослідницьких завдань, оскільки забезпечує отримання достовірних та науково-обґрунтованих висновків про предмет дослідження, а також формування пропозицій за для забезпечення підвищення ефективності механізму протидії корупційній злочинності у сфері сфері воєнної безпеки в Україні.

Обґрунтовано практичну значимість виділення корупційної злочинності у сфері воєнної безпеки як окремого виду злочинності, що потребує ґрунтовного дослідження як об'єкт кримінологічного аналізу. Встановлено, що корупційна злочинність у сфері воєнної безпеки є видом корупційної та, відповідно, елементом загальної злочинності, якій притаманні наступні відмінні риси: а) об'єктивний, історично обумовлений характер; б) поширеність у сфері воєнної безпеки, що обумовлює її підвищену суспільну небезпечність; в) особливості механізму вчинення корупційних злочинів у сфері воєнної безпеки; г) особливості суб'єктів вчинення корупційного злочину у сфері воєнної безпеки; д) висока латентність.

Розділ 2

Стан корупційної злочинності у сфері воєнної безпеки

2.1 Стан корупційної злочинності у сфері воєнної безпеки: загальносвітовий вимір

У Законі України «Про національну безпеку України» від 21 червня 2018 року № 2469-VIII визначено, що державна політика у сферах національної безпеки і оборони спрямована на захист: людини і громадянина - їхніх життя і гідності, конституційних прав і свобод, безпечних умов життєдіяльності; суспільства - його демократичних цінностей, добробуту та умов для сталого розвитку; держави - її конституційного ладу, суверенітету, територіальної цілісності та недоторканності; території, навколишнього природного середовища - від надзвичайних ситуацій [338].

Воєнна безпека, будучи складовою національної безпеки, передбачає захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності і демократичного конституційного ладу та інших життєво важливих національних інтересів від воєнних загроз [338]. Головна роль у забезпеченні воєнної безпеки України належить Збройним Силам України.

Воєнна доктрина України, затверджена Указом Президента України від 24 вересня 2015 року № 555/2015 у п. 44. регламентує, що протидія корупції в усіх її формах є одним з напрямків економічного забезпечення воєнної безпеки. У п. 47 зазначається, що формування національних оборонних спроможностей буде здійснюватися шляхом здійснення протидії корупції. При чому Україна використовуватиме прийняті в державах - членах НАТО принципи адміністративного керівництва, зокрема в частині упровадження в практику інноваційних методів управління, усунення бюрократизму та протидія корупції [56, с. 19].

Використовуючи фундаментальні засади новітнього підходу, пропонуємо у межах нашого дослідження, під злочинністю у сфері військової

безпеки розуміти об'єктивно небезпечну поведінку певної частини членів суспільства, що заподіює шкоду або створює загрозу заподіяння шкоди стану захищеності національних інтересів, державного суверенітету, її територіальної цілісності, недоторканості демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України.

Корупційна злочинність у сфері воєнної безпеки – це об'єктивно небезпечна поведінка службових і посадових осіб воєнної сфери, а також працівників підприємств, установ та організацій різних форм власності, які не є службовими особами, пов'язаної із одержанням неправомірної вигоди для себе, інших фізичних або юридичних осіб або із зловживанням повноваженнями, а також підкуп таких осіб з боку пересічних громадян і представників бізнес-спільноти, яка порушує стан захищеності державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України.

Не зважаючи на велику кількість антикорупційних нормативних документів, які регламентують питання протидії корупції, значну кількість новостворених антикорупційних державних органів, Україна залишається країною з дуже високим рівнем корупції.

Україна пронизана корупцією від пологового будинку до цвинтаря [144]. Саме так висловився Голова Правління Трансеренсі Інтернешнл Україна Андрій Вишневський у звіті за 2019 рік. Проблема корупції продовжує лідирувати, а протидія корупції залишається актуальною для України. За два останні роки кількість експертів, які вважають, що в Україні відсутня системна боротьба з корупцією зросла з 48 % до 55 [393].

Всі ми розуміємо, що корупція як і злочинність в цілому притаманна кожній державі, кожному суспільству. Однак її розміри та масштаби, негативні наслідки [440, с. 25] відрізняються в залежності від різних умов та обставин.

Корупція є надзвичайно гострою та болючою проблемою для країн з перехідною економікою, які знаходяться в процесі трансформації від одного

типу політично системи до іншого. Саме в цей період відбувається розбалансованість різних елементів державного механізму, які перебувають або у стані стагнації, або у стані періодичних криз і конфліктів [199, с. 232].

В Україні спостерігається стабільно високий рівень корупції. За даними міжнародної організації «Transparency International» з 2013 року повільно спостерігалось нарощування балів з 25 зі 100 можливих до 32 балів у 2018 році. Саму в цьому році Україна піднялася на 10 місць і посіла 120 місце серед 180 країн. Однак вже у 2019 році Україна вперше втратила 2 бали. Україна повернувся до показника 2017 року і тепер Україна посідає 126 місце зі 180 країн, поруч Киргизстаном, Азербайджаном та Джибуті.

На думку експертів Трансперенсі Інтернешнл Україна таку ситуацію маємо тому, що з початку 2017-го в Україні фактично відбувалося згортання процесу реформ і боротьби з корупцією. Влада дедалі активніше намагалася обмежити незалежність антикорупційних органів, затягувала запуск Вищого антикорупційного суду, створювала штучні законодавчі обмеження. Політична заангажованість НАЗК, провальна судова реформа та загалом відсутність реформ в органах правопорядку призвели до «відкату» на проголошеному шляху подолання корупції та утвердження законності й правопорядку в державі [144].

Українським законодавцям бракує політичної доброчесності. Ці цифри яскраво демонструють відсутність бажання, свідомої готовності та політичної волі до реальної боротьби з корупцією. Не Індекс сприйняття корупції показує нас, а ми формуємо індекс [30].

Більш детальну ретроспективну інформацію наведено у табл. 1

Індекс сприйняття корупції в Україні (2012-2019 рр.)

Рік	Кількість балів зі 100 можливих	Місце	Загальна кількість країн
2012	26	144	176
2013	25	144	177

2014	26	142	175
2015	27	130	168
2016	29	131	176
2017	30	130	180
2018	32	120	180
2019	30	126	180

Під час проведення 13 Конгресу ООН по запобіганню злочинності та кримінальному правосуддю, який проходив у м. Доха з 12 по 19 квітня 2015 р, в якому приймали участь представники від України, країнами учасниками було прийнято рішення застосовувати послідовні та комплексні підходи до протидії злочинності, насильства, корупції та тероризму в будь-яких їх проявах. До того ж діяльність окремої держави по протидії злочинності повинна бути комплексною та всеохоплюючою, та являти собою важливий елемент в загальносвітовій програмі протидії злочинності з метою досягнення соціального та економічного розвитку, викорінення бідності, забезпечення поваги до культурного різноманіття, соціального миру та соціальної інтеграції [109].

Усвідомлюючи, небезпечність корупції та її негативний вплив на можливість реалізації поставлених цілей, світове співтовариство та найвище керівництво країн, зобов'язались прикласти максимум зусиль для попередження та протидії корупції, направлених на підвищення транспарентності в органах державної влади, заохочення чесності та непідкупності. Важливим напрямком діяльності визначено підвищення якості законодавства, посилення міжнародного співробітництва, нарощування потенціалу правоохоронних органів з метою ефективною протидії організованій злочинності та корупції, легалізації незаконно отриманих коштів тощо.

Необхідним вектором спрямування діяльності визначено активні заходи, спрямовані на підвищення довіри населення до органів

правосуддя [464, с. 224] шляхом подолання корупції та заохочення поваги прав людини, а також шляхом підвищення професіоналізму та всіх ланках кримінального правосуддя. Саме таким чином держава зможе гарантувати населенню свою відкритість, доступність та дійсне врахування потреб та прав всіх людей [109].

Питання запобігання корупції надзвичайно гостро розглядається через призму найбільш небезпечних загроз національній безпеці України.

Професор З.С. Варналій найнебезпечнішою інституціональною загрозою національній безпеці України вважає корупцію. Особливості корупції в Україні, на думку професора, полягають в тому, що вона не протистоїть формальній економіці, а існує в ній, слугуючи закономірним наслідком легальних статусів господарюючих суб'єктів. Корупційні відносини ґрунтуються на можливості використати будь-яке суспільне благо для тіньового обороту у власних інтересах [49, с. 59-63].

На думку професора В. І. Шакуна, саме економічна організована злочинність протягом останніх років завдяки корупції дискредитує державу, сприяє залученню частини чиновників до кримінальних структур, що дає їм можливість встановлювати контроль над найприбутковішими галузями економіки. Вчений робить справедливий висновок про те, що тіньова економіка стала матеріальною основою, на якій формується кримінальна структура корупції [448, с. 46].

Вважає корупцію загрозою економічної безпеки як складової національної безпеки і професор І. І. Мазур. На думку професора, взаємозв'язок тіньової економіки та корупції полягає в тому, що тіньова економіка є фінансовим підґрунтям корупції, а корупція – механізмом забезпечення функціонування тіньової економіки. Корупція визнається способом комерціалізації посадовими особами своїх службових обов'язків [234, с. 135].

Корупція як явище соціальної дійсності та як окремі прояви недоброчесності службових осіб, детермінує економічну та інші види

злочинності. Поряд з цим, корупційна злочинність у сфері воєнної безпеки сьогодні є однією з актуальних загроз для національної безпеки України, проведенню оборонної реформи, розвитку євроатлантичних норм та демократичних перетворень українського суспільства. Вона знижує ефективність військової організації та боєздатність армії, відволікає ресурси або підвищує їх фактичну вартість, негативно впливає на морально-психологічний стан військовослужбовців, плямує імідж Збройних Сил України [294].

Цілком погоджуємося з наведеними вище думками, щодо шкідливості та суспільної небезпечності корупційної злочинності особливо в сфері військової безпеки. Саме суспільна небезпечність досліджуваних злочинів вказує на ті необоротні наслідки, які детермінує, корупційна злочинність. Корупційна злочинність є причиною і наслідком низького рівня життя в країні, нестабільних конституційних засад щодо дотримання прав і свобод громадянина, нерозвинутої економіки, дефіцитного бюджету та фінансової кризи.

Стратегія національної безпеки України, яка була затверджена Президентом України 14 вересня 2020 р. визначає, що одним з напрямків забезпечення національної безпеки є захист особи, суспільства та держави від корупційних правопорушень, забезпечення відновлення порушених прав, відшкодування заподіяної шкоди. З метою реалізації конституційних принципів індивідуальної юридичної відповідальності та невідворотності покарання діяльність держави спрямована на утвердження принципу нульової толерантності до корупції, забезпечення ефективної діяльності органів, які запобігають корупції та протидіють корупційним правопорушенням. В умовах сьогодення, саме корупція є тією загрозою національній безпеці, яка перешкоджає виведенню української економіки з депресивного стану, унеможлиблюють її стале і динамічне зростання, підвищують уразливість до загроз, підживлюють кримінальне середовище [401].

Головною ціллю державної політики національної безпеки є забезпечення найвищої соціальної цінності в Україні, якою є людина, її життя і здоров'я, честь і гідність. Змістом національної безпеки є захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України від реальних та потенційних загроз. Поряд з цим, основним принципами, які визначають порядок формування державної політики у сферах національної безпеки і оборони, є верховенство права, підзвітність, законність, прозорість та дотримання засад демократичного цивільного контролю за функціонуванням сектору безпеки і оборони та застосуванням сили [338].

Дослідження стану корупції у сфері воєнної безпеки є надзвичайно важливим та соціально зумовленими питанням, оскільки прояви корупції порушують всі принципи функціонування сфери воєнної безпеки. Корупція у воєнній сфері взагалі недопустима, оскільки в такому випадку маємо ситуацію, коли особи, які уповноважені виконувати стратегічні, надзвичайно важливі питання забезпечення територіальної цілісності та суверенітету, своїми корупційними вчинками підривають внутрішню платформу національної безпеки. Без внутрішньої стабільності, не можливо дати навести лад всередині та надати відсіч збройному нападу ззовні.

Згідно Закону України «Про національну безпеку України» від 21.06.2018 р. воєнна безпека являє собою захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності і демократичного конституційного ладу та інших життєво важливих національних інтересів від воєнних загроз. Поряд з цим державна безпека передбачає захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності і демократичного конституційного ладу та інших життєво важливих національних інтересів від реальних і потенційних загроз невоєнного характеру. Тобто корупція, будучи деструктивним, негативним, надзвичайно шкідливим явищем, є особливо небезпечною у всіх сферах життя, але у сфері державної та військової безпеки

від стану її поширення може залежати не лише питання територіальної цілісності держави, але й взагалі її збереження на географічній карті світу.

Відповідно до положень Закону України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики» від 1 липня 2010 р. однією з основних засад державної політики у сфері розбудови державності, є посилення протидії корупції та тіньовій економічній діяльності, забезпечення безумовного дотримання принципів законності насамперед вищими посадовими особами держави, політиками, суддями, керівниками правоохоронних органів і силових структур [329].

Протидія корупції в Збройних силах України є одним з ключових елементів розвитку сучасної державної політики. Особливо актуально питання протидії корупції звучить в умовах сьогодення, в умовах, коли в результаті військової агресії Збройні Сили України безпосередньо реалізують покладені на них Конституцією України повноваження щодо оборони України, захисту її суверенітету, територіальної цілісності і недоторканності [336].

У військовому відомстві, корупційні правопорушення, пов'язані зі зловживаннями у традиційних сферах (постачання ресурсів, закупівлі та ремонт озброєнь, списання та утилізація матеріальних засобів), відбуваються не лише в арміях подібних до України перехідних держав, але періодично спостерігаються і в демократичних Сполучених Штатах чи Великій Британії, і в комуністичному Китаї – різниця в масштабах цього явища. Ймовірно, певну універсальну роль у корупційних проявах відіграють суто споживацькі риси людського характеру, які проявляються незалежно від рівня розвитку країни чи типу державного устрою. Специфіка військової сфери за певних умов створює сприятливі умови для корупційної діяльності, оскільки в ній є додаткова можливість уникати контролю, прикриваючись секретністю [310, с. 83].

Поряд з цим, системність проявів корупції у секторі оборони України свідчить про наявність особливих, характерних і довготривалих чинників, які

її зумовлюють. У загальному вигляді ці чинники можна віднести насамперед до впливів на армію з боку зовнішнього надмірно корумпованого середовища всієї країни [188, с. 58].

На думку 91% громадян, корупція є дуже серйозною проблемою в державі. До того ж в Україні з 2017 року немає стратегічного бачення її вирішення. У зв'язку з цим актуалізується питання прийняття Антикорупційної стратегії з метою підвищення рівня довіри громадян до органів влади. На думку очільника НАЗК, запропоновані Антикорупційною стратегією заходи допоможуть Україні економити до 200 млрд грн на рік. Так, за результатами незалежної оцінки, завдяки впровадженям з 2014 року антикорупційним заходам Україна вже економить до 6% ВВП щороку. Також очищення від корупції стане позитивним знаком для інвесторів і допоможе збільшити кількість підприємств та робочих місць [281].

З 2017 по 2020 роки в Україні не було Антикорупційної стратегії. Потенціал попередньої Антикорупційної стратегії (на 2014 – 2017 роки) та Державна програма повною мірою так і не вдалося реалізувати, передусім через тривалий процес створення антикорупційних інституцій, що відбувався протягом 2014 – 2019 років, а також низьку спроможність НАЗК у питаннях формування антикорупційної політики та її періодичного коригування (актуалізації). У зв'язку з тим, що ці програмні документи жодного разу не переглядалися та не оновлювалися, починаючи з 2016 року їх положення поступово втрачали свою актуальність, що призвело до розбалансованої та малоефективної антикорупційної діяльності публічних інституцій, повноваженнями яких є запобігання корупції [133]. Також, автори Антикорупційної стратегії 2014-2017 років та Державної програми недостатньо врахували специфіку та особливість протидії корупції в деяких секторах. Зокрема, мова йде про безпековий сектор і запобігання корупції в органах національної безпеки; військово-промисловий комплекс та оборонний сектор загалом. Ці сфери взагалі були відсутні в попередній стратегії. На нашу думку мали таку ситуацію принаймні з двох причин: 1)

небажання розробників висвітлювати достатньо корумповані сфери з метою не привернення зайвої уваги до них та продовження реалізації корупційних проектів; 2) поверхневий підхід до розробки стратегії і через це, відповідно, не врахування всіх корумпованих сфер.

В цілому, не зрозуміло, чому на шляху боротьби з корупцією, на хвилі створення антикорупційних інституцій, три роки держава функціонувала без антикорупційної стратегії. І це при тому, що у 2017 році Україна здобула 30 балів зі 100 можливих у дослідженні Transparency International “Індекс сприйняття корупції” (CPI) і посіла 130 місце (зі 180 країн). Це на 1 бал більше та на 1 позицію вище, ніж у минулому році (29 балів, 131 місце зі 176 країн). Але в динаміці результати минулого року нижчі (1 бал проти 2) ніж у 2016 році. На думку експертів, такий повільний ріст індексу України, фактично падіння динаміки зростання вдвічі порівняно з 2016 роком, пояснюється такими обставинами, як брак політичної волі керівництва країни до рішучої боротьби з корупцією та низький рівень довіри до українських судів та прокуратури. Також варто відмітити постійні законодавчі ініціативи парламенту, які загрожують новоствореній антикорупційній інфраструктурі [143].

Як результат, корупція залишається для бізнесу та звичайних громадян однією з головних проблем ще й через відсутність єдиного уніфікованого підходу до шляхів вирішення проблеми корупції, відсутність координації суб'єктів запобігання корупції тощо.

За результатами проведеного загальнодержавного дослідження, присвяченого з'ясуванню стану корупції в Україні, встановлено, що бажання боротися з корупцією з боку представників найбільш корумпованих бюджетних структур, найбільше виявили бажання подолати корупцію рядові військові – 59,4% опитаних спостерігають таке бажання. Показово, що бажання військового керівництва змінити ситуацію помічають лише 10,2% респондентів. Окремої уваги заслуговує ситуація з органами призову на військову службу. Погіршення їхнього іміджу, очевидно, пов'язане із

ситуацією на сході України. Численні хвилі мобілізації та постійні репортажі у ЗМІ про спроби та способи уникнення призову могли призвести до того, що більше третини населення (36,6% проти 27,2% у 2011 році) сьогодні переконані в надзвичайній корумпованості військкоматів [394, с. 34].

Національним агентством з питань запобігання корупції АЗК розроблено та винесено на публічне обговорення проект Антикорупційної стратегії на 2020-2024 роки, яка передбачає напрямки подолання корупції у різних сферах. Зокрема підрозділ 3.6 присвячений питанням запобігання корупції в оборонній сфері. Цілком можемо погодитися з розробниками стратегії, що ключовими проблемами корупції у сфері воєнної безпеки є:

1) Відсутність прозорості використання та розпорядження землями оборони та відповідними об'єктами нерухомості, надлишковим рухомим військовим майном, а також у споживанні пального, яке закуповується для потреб Збройних Сил України. Вирішення проблеми пропонується наступними способами: а) до системи електронного обліку внести усі дані, отримані за результатами повної інвентаризації об'єктів державної власності, у т. ч. 24 земельних ділянок суб'єктів господарювання, що належать до сфери управління Міністерства оборони України; б) забезпечити державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно, що перебуває у суб'єктів господарювання, які належать до сфери управління Міністерства оборони України; в) створити автоматизовану систему обліку та моніторингу споживання і якості пального, яке закуповується для потреб Збройних Сил України; г) провести повну інвентаризацію та оцінку надлишкового рухомого військового майна, запровадити автоматизований спосіб його обліку та прозору модель його використання і списання.

2) Закупівля товарів, робіт і послуг оборонного призначення здійснюється в умовах надмірного режиму засекречування та має низький рівень конкурентності, що сприяє зловживанням та необґрунтованим витратам бюджетних коштів. Передбачається вирішення проблеми шляхом: а) процедуру закупівель у сфері оборони визначити законом «Про оборонні

закупівлі». Ця процедура є конкурентною і передбачає застосування з певними застереженнями електронної системи закупівель; закрита процедура закупівель застосовується як виняток; б) зниження до обґрунтованого рівня секретність у сфері оборонних закупівель, за результатами закупівель оприлюднюється визначений законом обсяг відомостей, у тому числі у вигляді наборів даних; функціонування прозорої системи ціноутворення на продукцію оборонного призначення; 3) вжиття заходів для підвищення конкуренції в оборонних закупівлях; запровадження можливості здійснювати закупівлі не лише за критерієм найнижчої ціни, але й за вартістю всього життєвого циклу продукції;

3) Неєфективна модель контролю продукції (державний контроль продукції у процесі виробництва з наступним приймальним контролем виробленої продукції) не дозволяє вчасно та у повному обсязі запобігати постачанню бракованих зразків озброєння та військової техніки. На усунення цієї проблеми передбачається: а) створення єдиної системи державного гарантування якості оборонної продукції в Україні, яка базується на впровадженні міжнародних вимог і стандартів оцінювання відповідності системи менеджменту якості виробників, постачальників; 2) створення і ефективного функціонування у Міністерстві оборони України Уповноваженого підрозділу з державного гарантування якості оборонної продукції, який покликаний проводити аудити постачальників, виробників, а також видавати сертифікати відповідності.

4) Неєфективне використання бюджетних коштів та зловживання при забезпеченні житлом військовослужбовців Збройних Сил України та членів їх сімей. Пропонується : а) розробити та запуснути в дію автоматизовану систему управління чергами на житло, завдяки якій забезпечення військовослужбовців жилими приміщеннями відбувається прозоро та відповідно до черговості; б) запровадити нові механізми задоволення житлових потреб військовослужбовців Збройних Сил України та членів їх сімей: використовуються державні іпотечні та лізингові програми; житло

будується із залученням зовнішніх кредитних коштів; визначений перелік об'єктів незавершеного будівництва, які реконструйовано для житлових потреб [133].

Корупційним правопорушення у сфері воєнної безпеки притаманна певна специфіка, яка обумовлено особливими умовами функціонування даної сфери. Специфіка проявів корупції в оборонному відомстві зумовлена не лише загальним впливом зовнішнього корупційного середовища у країні, але й особливостями функціонування сфери оборони. На думку Полякова Л. феномен корупційно забарвленої еволюції радянської військової спадщини в Україні, значною мірою зумовлений системним спротивом корпоративних та особистих інтересів усередині Міністерства оборони і Збройних Силах. Цей спротив зводив нанівець численні спроби реформування, нівелюючи всі попередні програми реформування до імітації реформ у сферах суто військової діяльності, політика в яких визначається всередині Міністерства оборони. Серед таких сфер, на які загальнодержавний корупційний клімат впливає найбільше, можна виокремити використання коштів оборонного бюджету та наповнення його спеціального фонду, державні закупівлі, будівництво й розподіл житла, військову освіту, управління та контроль над виконанням завдань, програм і планів, призов на військову службу, кадрову політику, миротворчу діяльність тощо [310, с. 85].

Відповіддю на загрози національній безпеці, в Україні починається процес формування антикорупційної політики, започаткований через антикорупційний пакет національного законодавства. Поряд з цим, створюються спеціальні органи сфері запобігання та протидії корупції, такі як Національне агентство з питань запобігання корупції, Національне антикорупційне бюро України, Спеціалізована антикорупційна прокуратура, Державне бюро розслідувань, Вищий антикорупційний суд, Національне агенство з питань виявлення, розміщення та управління активами, одержаними від корупційної та іншої злочинної діяльності, підрозділи по боротьбі з корупцією Служби безпеки України та Національна рада з питань

антикорупційної політики при Президентіві України.

Зазначимо, що Національної антикорупційна стратегія на 2011-2015 рр. [274] не містила жодної згадки про запобігання корупції у сфері військової безпеки. Хоча у преамбулі до Державної програми щодо запобігання і протидії корупції на 2011-2015 рр. зазначалося: «Відсутність єдиної загальнодержавної антикорупційної політики в Україні є однією з причин неефективного реагування держави та суспільства на загрозу корупції, рівень якої зростає протягом останніх років» [100].

Важливо зазначити, що з моменту призначенням у кінці 2012 р. Павла Лебедєва на посаду Міністра оборони України кардинально змінилися підходи до викорінення фактів корупційних діянь у вітчизняному оборонному відомстві і Збройних Силах України. Для реалізації цього завдання міністром було зроблено ряд важливих і обґрунтованих кроків. Першим кроком, яким фактично підтверджено серйозність намірів щодо протидії корупції, стало затвердження Міністром оборони України 4 лютого 2013 р. Плану дій по запобіганню і протидії корупції у Міністерстві оборони України та Збройних Силах України, а також Організаційно методичних вказівок Міністра оборони України щодо реалізації державної антикорупційної політики в Міністерстві оборони України та Збройних Силах України на 2013 р. Також, було видано наказ Міністерства оборони України від 4 лютого 2013 р. № 71 «Про організацію керівництва Військовою службою правопорядку у Збройних Силах України» [342] та наказ Міністерства оборони України від 4 лютого 2013 р. № 72 [402], якими зазначене спеціальне правоохоронне формування у складі Збройних Сил України, підпорядковано безпосередньо Міністру оборони України.

З метою ефективної взаємодії та координації діяльності з питань протидії корупційним проявам у Міністерстві оборони України та Збройних Силах України, наказом Міністерства оборони України від 25 лютого 2013 р. № 140 [347] утворено постійно діючу координаційну робочу групу з питань запобігання та протидії корупції. До її складу увійшли представники

інспекційних, контролюючих та правоохоронних органів, а саме: Головної інспекції Міністерства оборони України, Департаменту внутрішнього аудиту та фінансового контролю Міністерства оборони України і Військової служби правопорядку у Збройних Силах України (далі – Військова служба правопорядку).

Поряд з цим, для забезпечення оперативного реагування на правопорушення з ознаками корупційних діянь у сфері використання державних коштів і майна, наказом Міністерства оборони України від 28 березня 2013 р. № 204 [343], із представників вищезазначених структур утворено постійно діючу мобільну групу з питань дотримання у Міністерстві оборони України та Збройних Силах України антикорупційного законодавства у сфері використання державних коштів і майна, а також затверджено Інструкцію з організації роботи вказаної групи. Згідно п. 3 цієї Інструкції основними завданнями Мобільної групи визначено: здійснення оцінки корупційних ризиків і загроз у сфері використання державних коштів і майна, надання пропозицій щодо мінімізації їх впливу; виявлення корупційних схем у використанні державних коштів і майна та надання пропозицій щодо їх припинення, в тому числі у взаємодії з правоохоронними органами; документування фактів порушень антикорупційного законодавства та надання пропозицій щодо притягнення до відповідальності винних у їх вчиненні посадових (службових) осіб.

Важливим кроком на шляху дотримання антикорупційного законодавства було видання наказу Міністра оборони України від 14 листопада 2012 р. № 753, яким визначено структуру Служби внутрішнього аудиту Збройних Сил України та затверджено Порядок проведення внутрішнього аудиту підрозділами цієї Служби [341]. Наказом Міністерства оборони України від 1 квітня 2013 р. № 222 затверджено Положення про Департамент внутрішнього аудиту та фінансового контролю Міністерства оборони України [335], а також ліквідовано як окремий структурний підрозділ Управління з питань запобігання та виявлення корупції

Міністерства оборони України, яке увійшло до складу вказаного Департаменту. Згідно п. 1, 3 зазначеного вище Положення, згаданий Департамент призначений, зокрема для реалізації державної антикорупційної політики та дотримання антикорупційного законодавства в Міністерстві оборони України, а основними його завданнями визначено: підготовка, забезпечення та контроль за здійсненням заходів щодо запобігання корупції; участь в інформаційному і науково-дослідному забезпеченні заходів стосовно запобігання та виявлення корупції, а також міжнародному співробітництві в зазначеній сфері; проведення організаційної та роз'яснювальної роботи щодо запобігання і виявлення корупції, надання методичної та консультаційної допомоги з питань дотримання антикорупційного законодавства.

Основними завданнями Управління з питань запобігання та виявлення корупції Міністерства оборони України **реалізація** державної антикорупційної політики; **здійснення контролю** за дотриманням вимог антикорупційного законодавства та запобігання корупційним правопорушенням; **виявлення корупційних ризиків** та розроблення Антикорупційної програми Міноборони; **забезпечення захисту** «викривачів», які здійснили повідомлення про порушення вимог антикорупційного законодавства. Управління організаційно складається з відділу запобігання корупції, відділу виявлення корупції та відділу роботи з викривачами.

Також, 5 квітня 2013 р. Міністром оборони України затверджено Програму реформування і розвитку Військової служби правопорядку у Збройних Силах України на період 2013-2014 р. у контексті Державної комплексної програми реформування та розвитку Збройних Сил України, Пріоритетні напрямки діяльності Військової служби правопорядку у Збройних Силах України в 2013-2014 рр. у сферах, що містять корупційні ризики, загрози заподіяння шкоди державі, реформуванню та розвитку Збройних Сил України, а також Заходи реформування Військової служби правопорядку у Збройних Силах України на період з 2013 по 2014 роки.

Згідно яких у структурі Управління по боротьбі з корупцією Головного управління Військової служби правопорядку утворено новий підрозділ – відділ моніторингу контрольних та інспекційних заходів, основним призначенням якого є координація діяльності представників Головної інспекції Міністерства оборони України і Служби внутрішнього аудиту Збройних Сил України щодо реалізації ними заходів державної антикорупційної політики в оборонній сфері, постійний правовий моніторинг результатів цієї діяльності. Крім цього, з метою підвищення оперативності у роботі щодо запобігання і протидії корупції, Міністром оборони України затверджено План розміщення та забезпечення службових осіб спеціальних підрозділів по боротьбі з корупцією Військової служби правопорядку у Збройних Силах України [334].

Антикорупційна політика Міноборони у сфері забезпечення воєнної безпеки включає забезпечення виконання Воєнної доктрини України, затвердженої Указом Президента України від 24 вересня 2015 року №555/2015, Стратегічного оборонного бюлетеня України, введеного в дію Указом Президента України від 06 червня 2016 року № 240/2016 [400, с. 15], Плану дій щодо впровадження оборонної реформи у 2019 - 2020 роках (дорожньої карти оборонної реформи), затвердженого Міністром оборони України 23 січня 2019 року [305], Стратегії комунікацій у сфері запобігання та протидії корупції, схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 2 вересня 2020 р. № 781 [333, с. 81].

Відповідно до Воєнної доктрини України, економічне забезпечення воєнної безпеки здійснюється шляхом формування і реалізації принципово нової єдиної воєнно-економічної, військово-промислової та військово-технічної політики, одним з ключових напрямком якої є протидія корупції в усіх її формах.

Поряд з цим, формування національних оборонних спроможностей реалізується шляхом: забезпечення готовності системи фінансування сил оборони у кризовий період, формування і налагодження процедур

фінансування з урахуванням додаткових джерел, ефективного управління резервами, здійснення протидії корупції;

Головна роль у забезпеченні воєнної безпеки України належить Збройним Силам України. Поряд з цим у розв'язанні завдань із забезпечення воєнної безпеки України, підготовки її до збройного захисту, на Службу безпеки України покладається завдання щодо протидії корупції та організованій злочинності у сфері воєнної безпеки [56, с. 19].

Дослідження аналітичних та статистичних матеріалів, які знаходяться у відкритому доступі, у сфері забезпечення воєнної безпеки, можемо виділити наступні найбільш корупційні ризики, які поширені у таких сферах:

1) будівництва об'єктів житлово-казарменого фонду (за результатами перевірок у першому півріччі 2020 року встановлені факти порушень антикорупційного законодавства та нанесення збитків державі на суму понад 2,5 млн грн. (м. Слов'янськ та м. Бахмут);

2) нецільового використання коштів під час створення виробництва по ремонту та виготовленню боєприпасів;

3) законності прийняття рішень щодо розподілу службового житла;

4) якості елементів речового забезпечення, зокрема бронежилетів «Корсар»;

5) нецільового використання земель оборони та незаконної передачі об'єктів незавершеного будівництва;

6) затримки в будівництві об'єктів Військово-Морських Сил;

7) корупційних ризиків у діяльності Концерну та філій «Військторгсервіс»;

8) відновлення боєздатності та постачання бронетехніки до ЗСУ. Встановлено факт незаконних оборудок пов'язаних з розкраданням державних коштів на суму понад 2,3 млн грн. За результатами перевірки матеріали направлено до ДБР, відкрито кримінальне провадження, слідство триває.

Тобто, корупційна злочинність у сфері воєнної безпеки найбільш яскраво проявляється в оборонно-промисловому комплексі; порушеннях під час проведення закупівель товарів, робіт і послуг; непрозорих тендерних процедурах стосовно будівництва і закупівлі житла, харчування, паливно-мастильних матеріалів, складання угод з сумнівними постачальниками, невиконання умов договорів генпідрядниками щодо будівництва житлових модулів (казарм поліпшеного типу); закупівлі і постачання низької якості продуктів харчування, продовольства, речового майна, окремих зразків озброєння і військової техніки, бронежилетів; перерахуванні значних фінансових коштів на фіктивних підрядників стосовно будівництва житлових модулів, забезпеченні житлом сімей військовослужбовців Збройних Сил, наявності корупційних схем та розтрати державних коштів в окремих державних підприємствах, які знаходяться у сфері управління Міноборони; зловживання службовим становищем окремих посадових осіб, заволодіння коштами в особливо великих розмірах, виведення земельних ділянок із земель оборони, їх використання приватними фірмами; отримання неправомірної вигоди та зловживання службовим становищем окремих посадових осіб військових комісаріатів, територіальних квартирно-експлуатаційних підрозділів, військових частин та вищих військових навчальних закладів; надмірної закритості даних щодо державних закупівель та необхідності запровадження більшої прозорості, відкритості й деталізації бюджету оборони тощо.

В цілому, за даними Міністерства оборони України загалом у першому півріччі 2020 року до правоохоронних органів передано 130 матеріалів про корупційні та пов'язані з ними правопорушення (з них-15 кримінальних та 115 адміністративних) [320].

Відповідно до ст. 13¹ Закону України «Про запобігання корупції» [273, с. 30], Типового положення про уповноважений підрозділ з питань запобігання та виявлення корупції, У Міністерстві оборони України та Збройних Силах завдання щодо спрямування та координації антикорупційної

роботи покладено на Управління з питань запобігання та виявлення корупції. Управління організаційно складається з трьох відділів (відділ запобігання корупції, відділ виявлення корупції та відділ роботи з викривачами).

Відповідно до Типового положення про уповноважений підрозділ з питань запобігання та виявлення корупції [409] основними завданнями уповноваженого підрозділу є:

1) розроблення, організація та контроль за проведенням заходів щодо запобігання корупційним правопорушенням та правопорушенням, пов'язаним з корупцією;

2) організація роботи з оцінки корупційних ризиків у діяльності відповідального суб'єкта, підготовки заходів щодо їх усунення, внесення керівнику такого відповідального суб'єкта відповідних пропозицій;

3) надання методичної та консультаційної допомоги з питань додержання законодавства щодо запобігання корупції;

4) здійснення заходів з виявлення конфлікту інтересів, сприяння його врегулюванню, інформування керівника відповідального суб'єкта та Національного агентства про виявлення конфлікту інтересів та заходи, вжиті для його врегулювання;

5) перевірка факту подання суб'єктами декларування декларацій та повідомлення Національного агентства про випадки неподання чи несвоєчасного подання таких декларацій;

6) здійснення контролю за дотриманням антикорупційного законодавства, у тому числі розгляд повідомлень про порушення вимог Закону, у тому числі на підвідомчих підприємствах, в установах та організаціях;

7) забезпечення захисту працівників, які повідомили про порушення антикорупційного законодавства, від застосування негативних заходів впливу з боку керівника або роботодавця відповідно до законодавства щодо захисту викривачів;

8) інформування керівника відповідального суб'єкта, Національного агентства, інших спеціально уповноважених суб'єктів у сфері протидії корупції про факти порушення законодавства у сфері запобігання і протидії корупції [328].

Додатковим напрямом діяльності щодо запобігання корупції є завдання щодо проведення аналізу потенційних та наявних контрагентів Міністерства оборони та надання інформації про них Міністру оборони.

З метою забезпечення належного стану дотримання антикорупційного законодавства в органах управління в сфері оборони складено опис ідентифікованих корупційних ризиків, запроваджено єдину систему планування, організації та виконання завдань щодо запобігання корупції, проводяться спеціальні перевірки відомостей щодо осіб, які претендують на зайняття посад, пов'язаних з виконанням функцій держави в Міністерстві оборони, не допускаються до призначення на керівні посади військовослужбовців та державних службовців, які мають низькі морально-ділові та професійні якості, здійснюється контроль за поданням посадовими особами, уповноваженими на виконання функцій держави апарату Міноборони електронних декларацій осіб уповноважених на виконання функцій держави здійснюються антикорупційні експертизи проектів нормативно-правових актів, які регулюють сферу воєнної безпеки.

Реалії сьогодення змінюють вектори діяльності та сприяють постійній трансформації підходів, методів та способів реагування на корупційні загрози у сфері воєнної безпеки. Новий антикорупційний курс Міноборони України містить наступні проблемні питання:

1) упорядкування та оптимізація управління **землями оборони** та об'єктами нерухомості. Ця робота розпочата та послідовно проводиться з 2015 року, за цей час поновлено право користування на більш ніж 64 % самовільно зайнятих земель оборони;

2) **проведення моніторингу** об'єктів будівництва та реалізація нових механізмів забезпечення службово-посадовим та постійним житлом військовослужбовців;

3) **ініціювання змін** до системи оборонних закупівель, розширення конкуренції та впровадження механізмів персональної відповідальності за ефективне використання оборонних ресурсів;

4) **реформування** системи управління майном та активами державних підприємств, визначення переліку необхідних для потреб Міноборони, а також тих що не задіяні у оборонній сфері;

5) запровадження **логістичної** інформаційної системи, зокрема автоматизованої системи контролю пального, речового та продовольчого забезпечення;

б) зменшення корупційних ризиків у сфері **кадрового менеджменту**, шляхом використання автоматизованого рейтингу військовослужбовців;

7) створення системи роботи з викривачами, яка забезпечить умови для залучення до антикорупційної діяльності широкого кола небайдужих військовослужбовців, гарантуючи при цьому їх захист [132].

Отже, можемо відмітити, що в сфері безпеки та оборони реалізується політика, спрямовану на мінімізацію впливу корупції на оборонну сферу, підтримання престижу та довіри суспільства до Збройних Сил України.

Поряд з цим, підкреслимо, що сучасний стан протидії злочинності у сфері воєнної безпеки характеризується поступовим формуванням законодавчої бази, спрямованої на максимальне охоплення усіх сфер та мінімізації корупційних ризиків та проявів в сфері оборони. Можемо констатувати, що основним вектором антикорупційної роботи у сфері воєнної безпеки є виявлення та усунення корупційних ризиків, зокрема в фінансово-економічній сфері.

Поряд з позитивними кроками на шляху протидії корупції, очевидно, було б доцільним зосередити увагу на усунення всіх можливих корупційних ризиків, недопущення можливості суб'єктам корупційних правопорушень

приймати рішення на власний розсуд та в своїх інтересах, які часто суперечать інтересам служби та держави. За наявності сформованої системи правоохоронних антикорупційних інституцій, важливим є забезпечення їх ефективного функціонування на благо держави та реального притягнення винних осіб до відповідальності. Тільки за умови забезпечення комплексного підходу до здійснення державної антикорупційної політики, формування патріотичного, добросовісного кадрового апарату, реальне, а не формальне запровадження зарубіжного досвіду боротьби з корупцією, впровадження в практику інноваційних методів управління, усунення бюрократизму у справі протидії корупції тільки все це у сукупності дозволить покращити стан протидії корупційної злочинності в сфері воєнної безпеки.

Слід зазначити, що сучасна криміногенна ситуація з корупційною злочинністю у сфері військової безпеки являє собою якісно новий феномен, як за масштабами злочинних виявів, так і за ступенем їх руйнівного впливу на життєдіяльність суспільства, функціонування державного механізму, забезпечення першочергових потреб населення, обороноздатності, територіальної цілісності та суверенності держави. Саме корупційна злочинність створює найнебезпечніші загрози збереження нашої держави та її самостійне існування на географічній карті світу.

Як зазначила голова правління Transparency International Делія Феррейра Рубіоу, Україна зараз є одним із ключових майданчиків боротьби проти корупції не лише в Європі, а й у всьому світі. Якщо антикорупційна діяльність в Україні зазнає поразки, це поставить під питання здатність всього світового громадянського суспільства змінювати загальноприйняті зловживання у країнах із перехідною економікою [361]. Цей вислів доводить, що на нашу державу «дивиться» увесь світ, спостерігає за реформами та перетвореннями. Усе світове співтовариство надало нам величезний кредит довіри та віри в те, що наше суспільство, органи влади, політичні сили об'єднують свої зусилля, проявлять волю та рішучість на якісні довготривалі антикорупційні перетворення.

Поряд з цим, стан корупційної злочинності залишається досить високим та знаходиться на критичному рівні. Як вважає Делія Феррейра Рубіоу більшість досягнень у сфері протидії корупції Україна завдячує саме зусиллям громадянського суспільства [361]. Поряд з цим, політичної волі на реальні дієві заходи щодо притягнення корупціонерів до відповідальності, усунення передумов вчинення корупційних злочинів поки не достатньо. Тільки змінивши власні погляди, викорінивши можливість вчинення корупційних дій з суспільної свідомості можемо сподіватися на позитивні тенденції на шляху подолання корупції. Отже резюмуючи цю частину нашого дослідження можемо зробити такі висновки:

1. Злочинність у сфері військової безпеки - об'єктивно небезпечна поведінка певної частини членів суспільства, що заподіює шкоду або створює загрозу заподіяння шкоди стану захищеності національних інтересів, державного суверенітету, її територіальної цілісності, недоторканості демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України.

2. Корупційна злочинність у сфері воєнної безпеки – це об'єктивно небезпечна поведінка службових і посадових осіб воєнної сфери, а також працівників підприємств, установ та організацій різних форм власності, які не є службовими особами, пов'язаної із одержанням неправомірної вигоди для себе, інших фізичних або юридичних осіб або із зловживанням повноваженнями, а також підкуп таких осіб з боку пересічних громадян і представників бізнес-спільноти, яка порушує стан захищеності державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України

3. Сфера військової безпеки характеризується високим ступенем ураження корупцією. Засекреченість військової сфери не дозволяє в повній мірі з'ясувати реальний стан злочинності. Корупційна злочинність в сфері військової безпеки, будучи потенційною загрозою національній безпеці, державному суверенітету та територіальній цілісності держави, поряд з цим є

причиною і наслідком низького рівня життя в країні, нестабільних конституційних засад щодо дотримання прав і свобод громадянина, нерозвинутої економіки, дефіцитного бюджету та фінансової кризи.

4. Основними напрямками подолання корупційних загроз у сфері воєнної безпеки є: оптимізація управління **землями оборони** та об'єктами нерухомості; **проведення моніторингу** об'єктів будівництва та реалізація нових механізмів забезпечення службово-посадовим та постійним житлом військовослужбовців; **оновлення** системи оборонних закупівель, розширення конкуренції та впровадження механізмів персональної відповідальності за ефективне використання оборонних ресурсів; **реформування** системи управління майном та активами державних підприємств; запровадження автоматизованої системи контролю пального, речового та продовольчого забезпечення; використання автоматизованого рейтингу військовослужбовців, з метою недопущення корупції у сфері **кадрового менеджменту**.

5. Стан протидії злочинності у сфері воєнної безпеки характеризується поступовим формуванням законодавчої бази, спрямованої на максимальне охоплення усіх сфер та мінімізації корупційних ризиків та проявів в сфері оборони. Основним вектором антикорупційної роботи у сфері воєнної безпеки є виявлення та усунення корупційних ризиків, зокрема в фінансово-економічній сфері.

6. Домінантним рішенням керівництва держави та оборонного відомства є зосередити увагу на усунення всіх можливих корупційних ризиків, недопущення можливості суб'єктам корупційних правопорушень приймати рішення на власний розсуд та в своїх інтересах, які часто суперечать інтересам служби та держави. За наявності сформованої системи правоохоронних антикорупційних інституцій, важливим є забезпечення їх ефективного функціонування на благо держави та реального притягнення винних осіб до відповідальності. Комплексний підхід до здійснення державної антикорупційної політики, спрямований на формування

патріотичного, добросовісного кадрового апарату, реальне, а не формальне запровадження зарубіжного досвіду боротьби з корупцією, впровадження в практику інноваційних методів управління, усунення бюрократизму у справі протидії корупції дозволить покращити стан протидії корупційної злочинності в сфері воєнної безпеки.

2.2 Кількісні та якісні показники корупційної злочинності у сфері воєнної безпеки в Україні

Для забезпечення глибокого пізнання злочинності або окремих видів злочинів юридична наука має у своєму арсеналі різні підходи до її вивчення. Останні реалізуються шляхом надання кримінально-правової, кримінологічної, кримінально-процесуальної, оперативно-розшукової характеристики. Така різноманітність підходів пояснюється багатогранністю злочинності та окремих її видів, а також різним об'єктом дослідження цих галузей юридичної науки.

Термін «характеристика» має декілька значень. Одне з них – опис характерних, відмінних, своєрідних рис, якостей, властивостей будь-кого, будь-чого [172, с. 306]. В такому значенні даний термін використовується і тоді, коли йдеться про опис злочинності. Характеристика злочинності – це опис найбільш вагомих її властивостей, що відрізняють дане явище від інших негативних явищ масового характеру [91, с. 123; 90, с. 7; 39, с. 35; 280, с. 6].

У кримінологічній літературі питанням з'ясування сутності кримінологічної характеристики приділялась увага окремими вченими. Так, наприклад, Л.М. Давиденко, розглядаючи цю проблему стосовно злочинів, що посягають на безпеку праці у промисловості та будівництві, писав, що «дане поняття включає в себе сукупність таких властивостей злочинних діянь та особистісних особливостей злочинців, які важливі для розуміння причин, що обумовили ці злочини, а також для розробки попереджувальних заходів» [93, с. 10].

За радянських часів, В.Б. Ястребов звернув увагу на те, що поняттям «характеристика» охоплюється комплекс ознак, які виражають сутність об'єкта, що розглядається, та такі, що дозволяють вирішувати певні задачі, реалізовувати функції досягнення конкретних теоретичних та практичних цілей [461, с. 15]. На думку О.Г. Кальмана, кримінологічна характеристика охоплює кількісно-якісні статистично значущі показники про злочини та

особу злочинця, які відбивають ступінь їх суспільної небезпечності [150, с. 21]. А. П. Закалюк «кримінологічну характеристику» пропонує розуміти на підставі двох складових, що складають процес наукового пізнання: по-перше, як аналіз кримінологічної інформації щодо фактів, процесів, подій, діяльнісних проявів, інших об'єктів, які складають предмет кримінології; по-друге, як аналіз, що спрямовується на визначення кримінологічного змісту та значення об'єкта [126, с. 155].

Отже, можемо визнати, що в кримінологічній теорії існує вузьке та широке розуміння кримінологічної характеристики злочинів. У першому випадку до останньої включаються ознаки, які прямо й опосередковано вказують на причини певного виду злочинів. У широкому ж розумінні кримінологічна характеристика включає як ознаки, які вказують на причини вчинення злочинів, так і самі ці причини.

На нашу думку, цілком обґрунтованим та комплексним є підхід за якого, кримінологічна характеристика повинна включати аналіз кількісних та якісних показників окремої групи злочинів, кримінологічно значущих груп ознак особи злочинця. Також вважаємо доцільним включення до кримінологічної характеристики криміногенних детермінант, які обумовлюють вчинення кримінальних правопорушень, оскільки вони допомагають зрозуміти сутність та соціальну природу злочинів, а також встановити кореляційний зв'язок між соціальними, економічними, політичними, організаційно-управлінськими причинами та умовами вчинення конкретних злочинів. Адже саме на підставі отриманого уявлення про стан вчинення злочинів, їх детермінанти виникає можливість визначити найбільш достовірні та ефективні в конкретних умовах заходи запобігання та протидії злочинності.

Спираючись на вищевикладене, можемо зазначити, що кримінологічна характеристика злочинів, пов'язаних з незаконним використанням бюджетних коштів, – це опис найбільш значущих властивостей таких злочинів, які мають значення для наукового розуміння детермінант та

розробки заходів їх запобігання. За допомогою кримінологічних прийомів, засобів та методів можна дослідити причини та умови, які обумовлюють вчинення злочинів, запропонувати систему заходів загальносоціального та спеціально-кримінологічного запобігання.

Сукупність елементів кримінологічної характеристики може бути різною в залежності від об'єкта дослідження: злочинність у цілому, її окремі групи, види чи особливості її прояву в окремих регіонах, стосовно окремих об'єктів, галузей господарства, сфер життєдіяльності тощо [267, с. 43].

Для забезпечення надання комплексної кримінологічної характеристики корупційної злочинності у сфері військової безпеки будуть досліджені кількісні та якісні показники даного виду злочинності.

З метою проведення повного за змістом та обсягом кримінологічного дослідження корупційної злочинності у сфері військової безпеки, важливо визначитися з категоріальним апаратом дослідження. Зокрема, категорія «злочинність» є центральною темою будь-якого кримінологічного дослідження, тому принципово важливим є з'ясувати сучасні підходи до з'ясування змісту злочинності. Переважна більшість кримінологів визначає, що злочинність - це соціально зумовлене, історично мінливе, негативне, самодетермінуюче, порівняно масове та кримінологічне явище, що проявляє себе в системі кримінально-караних діянь на певній території за певний проміжок часу, а також осіб, які їх вчинили [142, с. 60; 225, с. 12; 102, с. 42; 201, с. 36]. Наука сучасної кримінології розвивається шляхом визначення злочинності як соціального явища, яке являє собою сукупність окремих протиправних діянь, за вчинення яких передбачена кримінальна відповідальність. На думку М.Г. Вербенського саме злочинність є своєрідним субстратом, що обумовлює існування й розвиток комплексу теоретичних, методологічних, методичних, практичних та інших підходів щодо вивчення її характеристик, ознак, форм, проявів, інструментарію вимірювання, визначення детермінантів та системи запобігання їй [51, с. 104].

Однак, серед науковців є й такі, які дещо з іншого ракурсу намагалися

зрозуміти сутність злочинності. Так, відомий вітчизняний кримінолог А.П. Заклюлок вважав, що злочинність в загальному розумінні є феноменом суспільного життя у виді неприйнятної та небезпечної для суспільства масової, відносно стійкої, різнообумовленої кримінальної активності частини членів суспільства [126, с. 139]. В запропонованому А.П. Закалюком визначенні, злочинність розглядається через призму її «олюднення». Саме такий підхід, на думку, кримінолога, дозволяє застосувати антропологічний метод в сукупності з іншими, поширеними в кримінологічній теорії та практиці методами дослідження злочинності.

Близькі за значенням визначення злочинності зустрічаються в сучасних наукових дослідженнях з кримінології, при цьому наголошується, що за такого підходу злочинність має розглядатися переважно з позицій явища, тобто визначення злочинності у широкому розумінні [51, с. 108].

Професор Голіна В.В. наголошує, що сутність злочинності закладена в базових людських властивостях, у ментальній та психологічній конструкції людини, тобто в нас самих. Форма прояву сутності у вигляді множинності злочинів формує злочинність як кримінально-правовий феномен. У людини утворюється синдром кримінальної активності, тобто переконання і рішучість вирішувати існуючі проблеми незаконним, злочинним шляхом. Цей синдром кримінолог пропонує називати «криміногенний потенціал суспільства». Його реалізація і є проявом злочинності. За такого підходу акцент дослідження переноситься на реальне джерело - криміногенний потенціал суспільства. Такий підхід у свою чергу буде вимагати розробки відповідного понятійного апарату, нових, інших кількісно-якісних вимірювань злочинності, інших детермінант, та в цілому – розробки концепції зниження криміногенного потенціалу та його проявів [79, с. 335].

Сметаніна Н.В. запропонувала згрупувати найбільш поширені визначення злочинності у декілька напрямків. Перший напрям - сумарно-статистичний (соціально-статистичний), будується на радянській доктрині. Уявлення про злочинність як про відносно масове, історично мінливе,

соціальне явище, що становить сукупність злочинів, вчинених на певній території за певний проміжок часу (І. М. Даньшин, І.К. Туркевич, О.М. Литвак, О.Г. Кальман, О.Г. Фролова та інші). Другий напрям запропоновано назвати новітнім (соціально-практичний чи соціально-активний (діяльнісний)), представляє злочинність як кримінальну активність частини членів суспільства (теорія кримінальної активності, А. П. Закалюк), як предметну діяльність і соціальну практику (В. М. Дрьомін), як прояв криміногенного потенціалу (В. В. Голіна), як масовий прояв деструктивності у поведінці людей (А. Ф. Зелінський), як форма соціальної адаптації (І. П. Рущенко). Всі ці запропоновані підходи допомагають краще зрозуміти природу, сутність та джерела злочинності [389, с. 81].

Отже, усвідомлення кримінологічного поняття злочинності поступово набуло певного дуалістичного підходу, перший із яких передбачає системне визначення злочинності урахуванням найбільш суттєвих ознак цього явища, другий – ґрунтується на предметно-сутнісному понятті злочинності та відмовою при формулюванні від її характеристики як сукупності злочинів (механічної, арифметичної суми злочинних посягань) та інших ознак, оскільки останні більше стосуються саме виміру злочинності [51, с. 108].

Злочинність являє собою різновид об'єктивно небезпечної поведінки, що несе загрозу для особи, держави, бізнесу та суспільства. Межі злочинності окреслені дією закону про кримінальну відповідальність у просторі, часі та за колом осіб [199, с. 66].

На нашу думку, в більшій мірі відповідає потребам сьогодення та розкриває сутність злочинності, так званий новітній підхід, за якого злочинність розглядається як різновид небезпечної поведінки (активності), яка створює загрозу для особи, суспільства та держави.

Говорячи про корупційну злочинність, зазначимо, що в чинному законодавстві визначення «корупційна злочинність» відсутнє. Однак в науковій літературі під корупційною злочинністю розуміється сукупність умисних суспільно-небезпечних діянь службових і посадових осіб держави, а

також працівників підприємств, установ та організацій різних форм власності, які не є службовими особами, пов'язаних із одержанням неправомірної вигоди для себе, інших фізичних або юридичних осіб або із зловживанням повноваженнями, а також підкуп таких осіб з боку пересічних громадян і представників бізнес-спільноти [131, с. 10; 198, с. 134].

Корупція в Україні має особливості, які відрізняють її від корупції в розвинутих країнах. Як вважає професор Костенко О.М. сьогодні корупція має ту особливість, що це – корупція кризового типу. Зазначений тип корупції полягає в тому, що це корупція, яка: а) породжується кризою сучасного українського суспільства (а не лише недосконалістю кримінальної юстиції), б) здатна поглиблювати кризу українського суспільства, маючи властивість зводити нанівець будь-які політичні, економічні, правові, моральні реформи в Україні. У цьому її загроза для національної безпеки України. Корупція являє собою соціальне зло, зводить нанівець будь-які реформи в Україні і будь-які добрі наміри партій, урядів, парламентів, загрожуючи таким чином, крім іншого, і соціальному здоров'ю нації [185, с. 140].

Корупція як явище вже стала традиційно притаманною нашій державі. Вона пронизує усі без винятку сфери суспільного життя. Не є виключенням сфера воєнної безпеки. Навпаки, сфера воєнної безпеки є максимально сприятливою для корупції. Через секретність самої сфери, там панує безкарність за корупцію, оскільки через обмежений доступ дуже складно встановити та довести факти зловживань високопосадовців [441, с. 180]. Поряд з цим, широкомасштабне поширення корупції в сфері воєнної безпеки не тільки підриває довіру до влади, але й знижує ефективність збройних сил, сприяє деградації воєнного управління у воєнній сфері. Всі ці фактори в комплексі становлять серйозні загрози існування незалежної держави в цілому. Особливо актуально це питання звучить саме в період існування збройного конфлікту на території України.

Про те, наскільки проблема корупції турбує населення нашої країни свідчать результати загальнонаціонального опитування за 2007-2018 р.. Зокрема, встановлено, що проблема поширення корупції (93,7%) знаходиться на 3 місці після високої вартості життя та низьких зарплат (95,9%) та військових дій на території Донецької та Луганської областей (93,9%). При чому найпоширенішою є політична корупція (92,5%) [178, с. 4].

Поряд з цим, корупція у сфері воєнної безпеки по особливому небезпечна, оскільки безпосередньо пов'язана з національною безпекою, є закритою сферою з особливим режимом засекречення інформації та доступу громадськості, наявністю можливостей придбання зброї та боєприпасів організованими злочинними групами та терористичними організаціями [59, с. 73]. Пасіка С.П. пропонує під корупцією у воєнній сфері розуміти багатоаспектне негативне явище, що завдає шкоди життєдіяльності і воєнній організації держави деморалізуючи роботу воєнно-політичних, економічних, правових і соціальних інститутів [301, с. 62].

Відповідно до положень Закону України «Про запобігання корупції» від 14 жовтня 2014 року № 1700-VII, корупційне правопорушення - це діяння, що містить ознаки корупції, вчинене особою, зазначеною у частині першій статті 3 цього Закону, за яке законом встановлено кримінальну, дисциплінарну та/або цивільно-правову відповідальність.

Окремо законодавець виділяє групу правопорушень, пов'язаних з корупцією - це діяння, що не містять ознак корупції, але порушують встановлені цим Законом вимоги, заборони та обмеження, вчинене особою, зазначеною у частині першій статті 3 цього Закону, за яке законом встановлено кримінальну, адміністративну, дисциплінарну та/або цивільно-правову відповідальність [328].

Поряд з цим, у примітці до ст. 45 КК України у формі переліку зазначено, що «корупційними злочинами відповідно до цього Кодексу вважаються злочини, передбачені статтями 191, 262, 308, 312, 313, 320, 357, 410, у випадку їх вчинення шляхом зловживання службовим становищем, а

також злочини, передбачені статтями 210, 354, 364, 364¹, 365², 368³–369, 369², 369³ цього Кодексу» [195].

Цілком слушно акцентує увагу на певних неузгодженостях визначень корупційних діянь М.І. Хавронюк, вказуючи, що перелік, наведений у примітці до ст. 45 КК не збігається з підслідністю, визначеною ст. 216 КПК для спеціальних антикорупційних органів, зокрема НАБ. На думку вченого, основна вада визначення корупційного злочину в його суперечності поняттю корупційного правопорушення, що на практиці призводить до помилок у правовій оцінці діяння винної особи та не застосуванні до неї за певних умов спеціальних правових наслідків вчинення корупційного правопорушення.

На думку М. І. Хавронюка, у вітчизняному законодавстві склалася така ситуація, коли поняття «корупційне правопорушення» має значення для застосування Закону «Про запобігання корупції», а поняття «корупційний злочин» - для застосування КК. Якщо ж ці поняття зустрічаються в інших законах, то аби не створювати колізії, їх треба розуміти так, як вони визначені, відповідно в цьому Законі й у КК [271, с. 22]. Звичайно, така розбалансованість та неузгодженість діючого законодавства не найкращим чином пливає на стан протидії корупції, правильності кваліфікації [465, с. 25] та справедливості призначеного покарання.

У сучасному стрімко глобалізуючому світі, важливим постає питання розвитку чи зменшення злочинності. Важливе значення це питання набуває у зв'язку з необхідністю розробки релевантних та дієвих заходів протидії на підставі аналізу показників злочинності. Одним із основних джерел інформації для такого аналізу є статистичні дані. Саме вони дозволяють виокремити найбільш ефективні системи протидії злочинності, зокрема насильству, корупції та тероризму, спрямовувати зусилля на дієві програми чи заходи соціального та економічного розвитку, подолання бідності, що мають безпосереднє значення для контролю над злочинністю [457, с. 184-185].

Основу кримінологічної характеристики корупційної злочинності у сфері воєнної безпеки складає аналіз її кількісних, якісних та кількісно-якісних показників. Вимірювання злочинності традиційно здійснюється шляхом виявлення таких кількісних показників як рівень злочинності, рівень судимості, коефіцієнти та «ціна» злочинності. Якісними показниками є структура і характер злочинності, а кількісно-якісними - динаміка та географія злочинності. Кількісно-якісний аналіз показників злочинності дозволяє отримати необхідне уявлення про стан, ступінь розповсюдженості та просторово-часові параметри досліджуваного явища [169, с. 152].

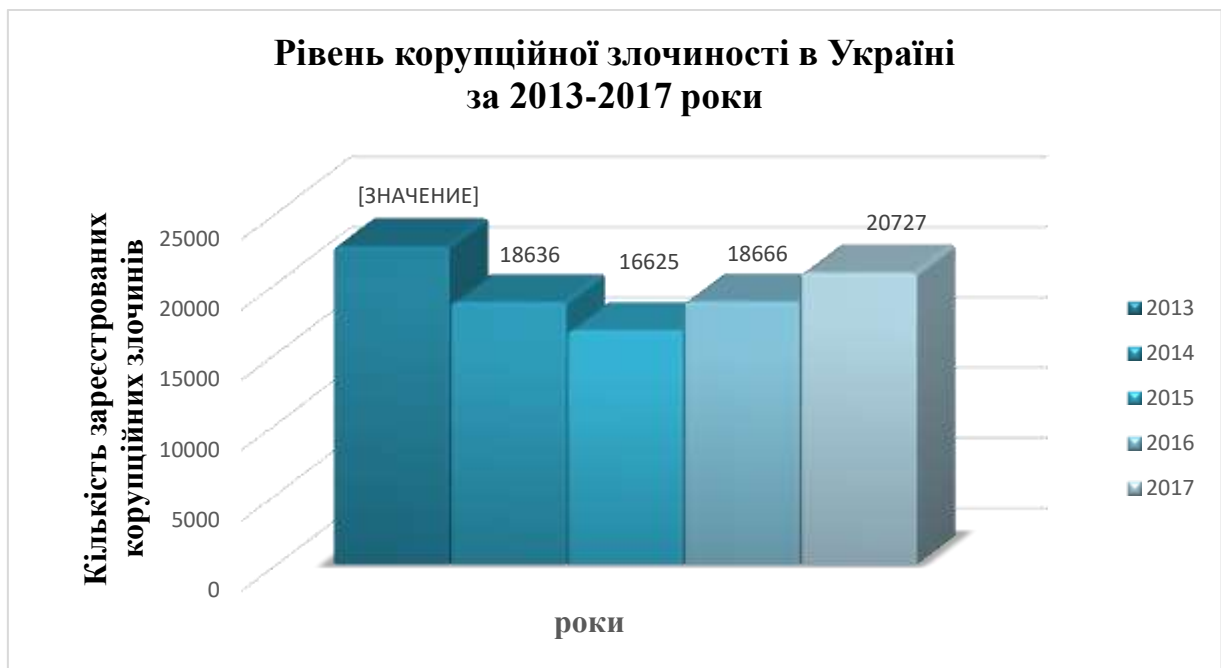
Як цілком слушно зазначає Давидова Т.О., кримінологічна характеристика є стрижнем кримінологічного дослідження. Саме це питання є найважливішим для подальшої розробки заходів протидії [92, с. 107].

Слід зауважити, що корупційній злочинності в цілому, а у сфері військової безпеки притаманній високий рівень латентності через особливий секретний режим функціонування. Відрізняє корупційну злочинність є високолатентною, що ускладнює надання кримінологічної характеристики цього виду злочинності. Так, за оцінками вчених, у поле зору правоохоронних органів потрапляє не більше 1–5 % злочинів корупційної спрямованості. Решта є латентними, а винні залишаються безкарними, оскільки не притягаються до кримінальної відповідальності та продовжують злочинну діяльність. Висока латентність корупційної злочинності змушує критично ставитися до даних офіційної статистики [169, с. 152]. В переважній більшості корупційні відносини відбуваються за двосторонньої зацікавленості, що ускладнює виявлення правопорушення та притягнення винних до відповідальності. До того ж слід усвідомлювати, що дані офіційної статистики не відображають справжнього стану корупційної злочинності, оскільки в системно-корумпованій країні правоохоронні органи так само вражені корупцією як фі інші сфери.

Важливим кількісним показником корупційної злочинності у сфері воєнної безпеки є рівень. Рівень злочинності визначається кількістю

злочинів, учинених за певний період часу. Однак, відсутність доступної офіційної статистики про кількість зареєстрованих корупційних злочинів у сфері воєнної безпеки унеможливорює характеристику даного показника. Вважаємо, що тенденції корупційної злочинності поширюються на сферу воєнної безпеки. Так, у 2013 р. було зареєстровано 22 613 корупційних кримінальних правопорушень, у 2014 р – 18 636, у 2015 р – 18 625, у 2016 р – 18 666, а у 2017 р – 20 727.

Аналіз статичної звітності дозволяє відмітити два періоди зростання кількості зареєстрованих корупційних злочинів - це 2013 рік та 2017 рік, а також період відносної стабільності (2014-2016 рр). На думку Кондратова Д. такий стан злочинності може свідчити з одного боку про ефективність роботи антикорупційних органів з протидії корупції, а з іншого - про намагання підвести статистичну картину під вимоги громадськості та міжнародної спільноти [169, с. 152] (див. діаграму 1).

Розглянемо наступні показники офіційно облікованих корупційних злочинів. Так, у 2014 р. направлено до суду з обвинувальним актом 2 381 кримінальне провадження, а в 2018 р. їх кількість збільшилась до 3 650. У 2014 р. виявлено 1 713 осіб, що вчинили кримінальні корупційні

правопорушення, а у 2018 р їх кількість збільшилась на 64 % і становила 2 565 осіб (див. діаграму 2).

Аналіз статистичних даних дозволяє відмітити, що рівень корупції за період з 2016 ро 2019 роки характеризується відносно стабільним показниками. Значне зростання кількості направлених кримінальних проваджень відмічається у 2018 році (3 650) та 2020 році (3 117). 2018 рік характеризується найбільшою кількістю виявлених осіб, які вчинили корупційні злочини (2 565). В порівнянні з 2016 р. (2 130) кількість направлених до суду кримінальних проваджень з обвинувальним висновком збільшилася на 41,2% у 2019 р (2 944).

За даними офіційної статистики за вчинення кримінальних корупційних правопорушень виявлено у 2016 р 1974 особи, а у 2019 р. – 2 528 осіб. Поряд з цим обвинувальні вироки набрали законної сили відносно 597 осіб у 2016 р., що складає лише 30 % від загальної кількості виявлених осіб. У 2019 році обвинувальні вироки набрали законної сили відносно 695 осіб, що на складає 27% від загальної кількості. Ще нижчим є показник засудження винних у корупційних злочинах осіб. Так, у 2016 р засуджено 492 особи (25%), а у 2019 – 550 осіб (21%) (див. діаграму 3).

Аналіз статистичних даних наведеної вище діаграми засвідчує значну розбіжність між кількістю виявлених осіб, які вчинили корупційні злочини та реальною кількістю засуджених осіб. При цьому кількість засуджених осіб є відносно стабільним. Так, у 2016 р. засуджено було 492 особи, а за 9 місяців 2020 р. 459 осіб. Ці роки з найнижчим рівнем засуджених осіб. Максимальний рівень виявлених осіб (2400), осіб, вироків відносно яких набрали законної сили (2178) та засуджених осіб (1692) можемо спостерігати у 2017 році.

Зазначимо, що в 2016 р. у порівнянні з 2015 р. кількість засуджених осіб за вчинення корупційних злочинів зменшилась на 35 % (із 755 до 492 осіб). Але у 2017 р. число засуджених у порівнянні з минулим роком зросло втричі, до 1692 осіб. 50 % із них було призначено штраф як основне покарання. Позбавлення волі було призначено тільки 6 % винних (107 особам). Ця частка була майже така сама і в 2015–2016 рр. У 2014 р. даний вид покарання було призначено тільки 4 % винних. Кількість засуджених корупціонерів, та реально призначене покарання у виді позбавлення волі, є просто жалюгідними з огляду на те, що в Україні налічується приблизно 150 тисяч осіб, які посідають відповідальне та особливо відповідальне становище [48]. Число засуджених корупціонерів складає тільки 2,2 % від загальної

кількості засуджених у 2017 р. Зауважимо, до кримінальної відповідальності за корупційні кримінальні правопорушення у 2014–2016 рр. вищі посадові особи держави і державні службовці 1–2 категорії (1 групи) не притягувались. У 2017 р. було засуджено двох державних службовців цієї категорії. За означений період часу жодного народного депутата за вчинення кримінального корупційного правопорушення також не було засуджено [458, с. 177].

Рівень корупційних злочинів у сфері воєнної безпеки надано у табл. 1
Рівень корупційних злочинів у сфері військової безпеки за 2016 – 9 місяців 2020 рр.

	2016	2017	2018	2019	9 місц. 2020
Вчинено корупційних злочинів на підприємствах оборонного комплексу	4	13	6	9	6
ч. 2, 3 ст. 410 КК Викрадення, привласнення, вимагання військовослужбовцем зброї, бойових припасів, вибухових або інших бойових речовин, засобів пересування, військової та спеціальної техніки чи іншого майна, а також заволодіння ними шляхом шахрайства або зловживання службовим становищем	31	26	6	4	3
Виявлено осіб, які вчинили корупційні злочини на підприємствах оборонного комплексу	5	9	6	9	10
Виявлено службових осіб і працівників ЗСУ	64	64	57	5	24
Виявлено службових осіб державної прикордонної служби	68	48	36	14	8
Виявлено осіб інших утворених відповідно до закону військових формувань	8	2	3	4	1

Аналіз статистичних даних свідчить про незначний рівень корупційної злочинності у сфері військової безпеки. Так на підприємствах оборонного комплексу виявлено у 2016 р. – 4 корупційні злочини і 5 осіб, а у 2019 році –

9 корупційних злочинів та 9 осіб. Оскільки оборонно-промисловий комплекс - сукупність підприємств, установ і організацій промисловості та науки, що розробляють, виробляють, модернізують і утилізують продукцію військового призначення, виконують послуги в інтересах оборони для оснащення та матеріального забезпечення сил безпеки і оборони, а також здійснюють постачання товарів військового призначення та подвійного використання, надання послуг військового призначення під час виконання заходів військово-технічного співробітництва України з іноземними державами [338], то відповідно саме в співучасті з керівниками таких підприємств реалізуються корупційні злочинні схеми.

Прикладом такої корупційної схеми є справа про закупівлю нових двигунів для армії в умовах дефіциту техніки і запчастин до неї, а також збройної агресії. Так, за матеріалами НАБУ у грудні 2015 року Центральне бронетанкове управління Збройних Сил України (далі — ЦБТУ ЗСУ) за закритою процедурою закупило запчастини до танків типу Т-72. За умовами, державне підприємство «Львівський бронетанковий завод» (далі — ЛБТЗ) — переможець закупівлі, мало поставити ЦБТУ ЗСУ 40 нових двигунів В-46-6 та ще чотири бортові коробки передач на загальну суму 28,56 млн грн. Оскільки ЛБТЗ ці запчастини не виробляло, завод мав закупити їх «на стороні». Цією «стороною» виступило товариство з обмеженою відповідальністю «Булет Лайн», яке, у свою чергу, за документами за тиждень до цього придбало двигуни у ТОВ «Компанія Суфрієр». ЛБТЗ придбав у ТОВ «Булет Лайн» запчастини за 27,2 млн грн і за 28,56 млн грн поставив їх Збройним Силам України.

Пізніше, слідство з'ясувало, що: 1) договір на закупівлю двигунів ТОВ «Булет Лайн» у ТОВ «Компанія Суфрієр» є фіктивним; 2) поставлені двигуни не нові, а такі, що були у використанні; 3) ці ж двигуни у 2008–2009 роках вже продали підприємствам на внутрішньому ринку як надлишкове майно Міністерства оборони України.

Отже, ЦБТЗ ЗСУ фактично придбало старі двигуни за ціною нових, через що, як вважає слідство, з держбюджету незаконно витрачено 14,15 млн грн. Це — сума, яку переплачено за отримані двигуни з огляду на їхній фактичний стан. Суму збитків визначено за результатами низки експертиз — економічної, комплексної судової автотехнічної, трасологічної, товарознавчої.

Слідство вважає, що реалізувати таку корупційну схему стало можливим умови змови посадовців. директора ДП «ЛБТЗ» (ч.5 ст.191 Кримінального кодексу України, ч.2 ст.366 КК України); заступника директора ДП «ЛБТЗ» з комерційних питань (ч.5 ст.191, ч.2 ст.366 КК України); начальника Центрального бронетанкового управління ЗСУ, генерал-майора (ч.5 ст.191 КК України); начальника відділу в управлінні ЦБТУ ЗСУ, полковника (ч.5 ст.191 КК України) та засновника ТОВ «Булет Лайн» (ч.5 ст.27 ч.5 ст.191 КК України) [392]. Наведеній вище корупційної схемі притаманні корупційні механізми, узгодженні та наперед визначені способи здобування та передавання грошей. Саме такі схеми як феномен є складовою корупційної організованої злочинності [46, с. 267].

Повертаючись до аналізу статистичних даних, можемо відмітити статистичне суттєве зниження кількості виявлених злочинів, передбачених ч. 2, 3 ст. 410 КК Викрадення, привласнення, вимагання військовослужбовцем зброї, бойових припасів, вибухових або інших бойових речовин, засобів пересування, військової та спеціальної техніки чи іншого майна, а також заволодіння ними шляхом шахрайства або зловживання службовим становищем. Так, у 2016 р. виявлено 31 корупційний злочин, у 2017 р. – 26, у 2019 р. лише 4, а за 9 місяців 2020 р. взагалі 3 злочини.

Поряд з тенденцією до зниження кількості виявлених корупційних злочинів у сфері воєнної безпеки знижується і кількість виявлених осіб, які їх вчинили. Так, у 2016 р. виявлено 64 службові особи і працівників ЗСУ, які вчинили корупційні злочини, то за 9 місяців 2020 р. – лише 24. Найнижчим

показником за досліджуваний період характеризується 2019 р. – виявлено лише 5 осіб.

Знижується і кількість виявлених службових осіб державної прикордонної служби на 79,4 %, тобто з 68 осіб у 2016 р. до 14 осіб у 2019 р. Подібна тенденція спостерігається і щодо осіб інших утворених відповідно до закону військових формувань: у 2016 р. виявлено 8 осіб, які вчинили корупційні злочини, у 2017р. – 2 особи, а за 9 місяців 2020 р. взагалі 1 злочин.

Вважаємо, представлені в офіційних статистичних звітах дані не відображають об'єктивної картини корупційної злочинності у сфері військової безпеки, вони є лише вершиною айсбергу, яку ми можемо побачити, та яку вже приховати неможливо. Однак більшість злочинів є прихованими.

У структурі корупційної злочинності у сфері військової безпеки переважають діяння, передбачені ст. 368 КК «Прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою». Питома вага складає 44 % в загальній структурі. В період за 2016 р. – 9 місяців 2020 р. було виявлено 104 злочинів. Більш детально по роках та по статтях надана інформація у табл. 3

Таблиця 3

**Структура корупційної злочинності у сфері військової безпеки за
2016 р. – 9 місяців 2020 р. у динаміці**

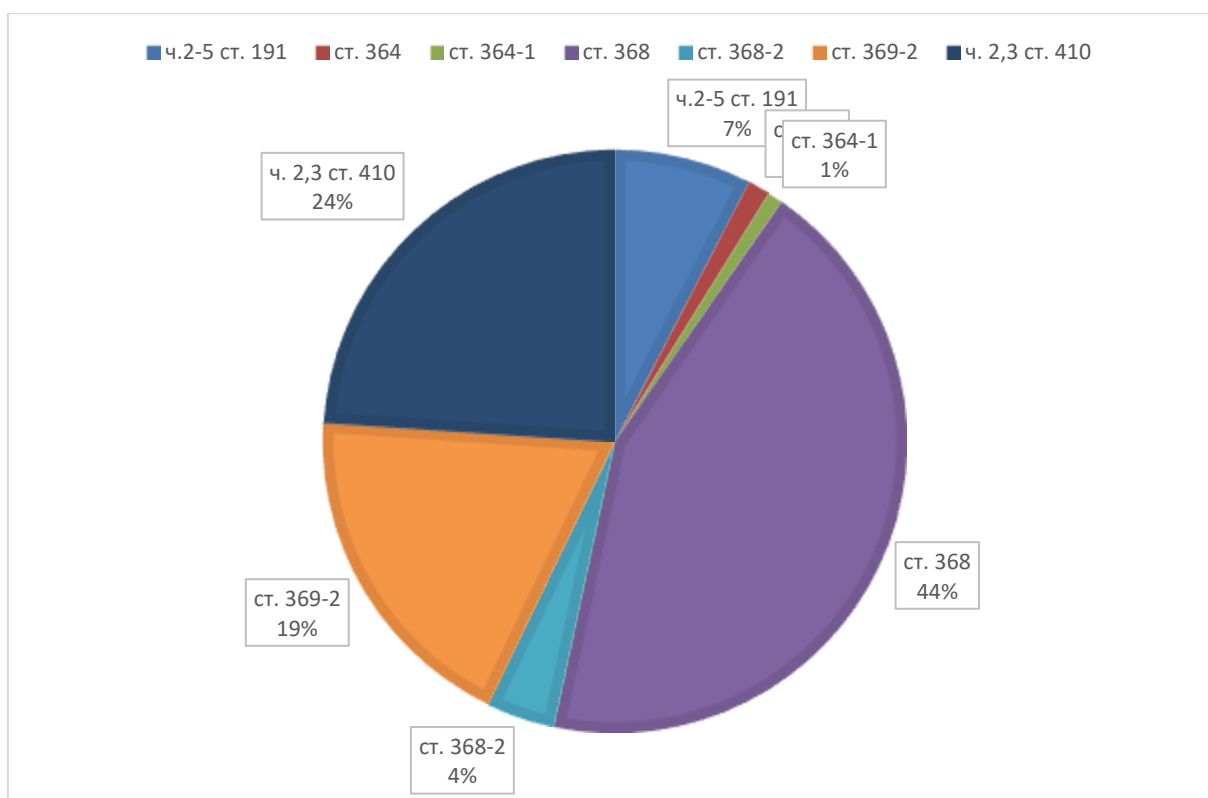
	ч.2 191	ст. Ст. 364	Ст. 364¹	Ст. 368	Ст. 368²	Ст. 369²	Ч.2,3 ст.410
2016	3			23	1	12	23
2017	2	2		29	8		22
2018	6	1		22		18	6
2019	5			23		11	3
9 місц. 2020	2		1	7		4	3

Питома вага	7%	1%	1%	44%	4%	19%	24%
--------------------	-----------	-----------	-----------	------------	-----------	------------	------------

Надана таблиця з узагальненими даними підтверджує вище окреслену тенденцію до зниження кількості виявлених злочинів і осіб, які їх вчинили за досліджуваний період. Так, якщо у 2016 р. виявлено 23 злочини, передбачені ст. 368 КК, то за неповний 2020 рік - лише 7 таких злочинів. На 86 % скоротилась кількість виявлених злочинів, передбачених ч.2, 3 ст. 410 КК, з 23 у 2016 р. до 3 у 2019 р. Більш наглядно статистичну структуру корупційної злочинності у сфері військової безпеки зображено на діаграмі 4.

Діаграма 4

Структура корупційної злочинності у сфері військової безпеки за 2016 р. – 9 місяців 2020 р.

Аналіз якісного складу корупційної злочинності у сфері військової безпеки свідчить, що в структурі даного виду злочинності переважають

ст. 368 КК (44%), ч. 2,3 ст. 410 КК (24 %) та ст. 369² КК (19%). Діяння, передбачені стст. 364, 364¹ займають лише по 1% у загальній структурі.

Питома вага ст. 410 КК «Викрадення, привласнення, вимагання військовослужбовцем зброї, бойових припасів, вибухових або інших бойових речовин, засобів пересування, військової та спеціальної техніки чи іншого військового майна або заволодіння ними шляхом шахрайства або зловживання службовим становищем» в структурі загальнокримінальної військової злочинності становить 5.4%, а ст. 426¹ «Перевищення військовою службовою особою влади чи службових повноважень» 1,8 % [149, с. 149].

Корупційна злочинність у сфері військової безпеки як будь який прояв людської активності є мінливою. Залежно від чинників, які її обумовлюють, умов, в яких вона знаходить свій прояв, тенденцій державних та правоохоронних органів в напрямку протидії злочинності, стан, структура, інтенсивність та інші показники можуть змінюватися. Саме такий показник кримінологічний показник вимірювання злочинності як динаміка дозволяє дослідити зміни у рівні, інтенсивності, структурі та інших ознаках злочинності за певний проміжок часу.

Більш детально динаміку корупційної злочинності у сфері військової безпеки, встановлену методом базисних та ланцюгових прийомів, розглянемо за період 2016 – 9 місяців 2020 р. далі у табл. 4.

Таблиця 4

Динаміка корупційної злочинності та корупційної злочинності у сфері військової безпеки за 2016 р. -9 місяців 2020 рр.

показники	роки				
	2016	2017	2018	2019	9 м.2020
Загальна кількість направлених до суду корупційних злочинів (у тис.)	2130	2786	3650	2944	3117
Приріст до 2016 у %, «базисний метод», темп приросту		+30	+71,3	+ 38,2	+ 46,3

Приріст до попереднього року, у %, «ланцюговий метод», темп приросту		+30	+31	-19,3	+5,8
Базисний темп зростання (до 2016 р.) (зниження)		130	171	138	146
Ланцюговий темп зростання (зниження)		130	131	-80	105
Коефіцієнт інтенсивності злочинності на 100 тис усього населення	5	6,56	8.64	7,01	7,43
Загальна кількість направлених до суду корупційних злочинів у сфері військової безпеки (у тис.)	4	13	6	9	6
Приріст до 2016 у %, «базисний метод», темп приросту		+225	+50	+125	+50
Приріст до попереднього року, у %, «ланцюговий метод», темп приросту		+225	-53	+50	-50
Базисний темп зростання (до 2016 р.)		216	150	225	150
Ланцюговий темп зростання		+216	-46	+150	-66

Із наведених показників видно, що розрахунок динаміки корупційної злочинності за базисним методом свідчить про те, що рівень та інтенсивність корупційної злочинності в Україні постійно зростають. Найвищий темп приросту відмічався у 2018 р. і складав 71,3 %. В інші роки темп приросту за базисним методом характеризується відносною стабільністю та коливався в межах 30-40 %. Така ситуація може свідчити про як про активізацію діяльності правоохоронних органів, повноваженням яких є протидія корупції, так і навпаки про реально зростаючий рівень корупційної злочинності. Щодо статистики корупційних злочинів у сфері воєнної безпеки, то вона виглядає досить строкато. Базисний метод розрахунку темпу приросту підтверджує

динаміку до зростання кількості злочинів. Поряд з цим, ланцюговий метод розрахунку дозволяє помітити певні коливання в динаміці злочинності.

Слід також брати до уваги, що на показники динаміки здійснюють вплив значна кількість факторів, таких як зміна кримінального законодавства: наприклад, в період з 2016 р. по теперішній час тільки в Розділ 17 «Кримінальні правопорушення у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг» понад 20 разів вносилися зміни. Стан статистичного обліку та рівень обліково-статистичної дисципліни здійснюють неабиякий вплив на динамічні коливання. Зокрема сьогодні виникають суттєві труднощі для того, щоб отримати повноцінну статистичну картину корупційної злочинності. Це пов'язано з тим, що відсутня універсальна статистична форма, яка б давала чіткі та зрозумілі для подальшого уявлення цифри щодо корупційних злочинів. Маємо ситуацію, коли на сайтах різних правоохоронних органів міститься статистична інформація, яка є не повною та не узгоджується між собою. Впливає на динаміку та структуру корупційної злочинності соціально-економічні фактори, такі як економічна криза, високий рівень інфляції, зростання цін та товари та послуги, тощо.

Корупційна злочинність як явище соціальне є мінливою та адаптивною під виклики сьогодення. Наприклад, профілактику та недопущення розповсюдження захворюваності на COVID-19 недоброчесні керівники використали як можливість збагатитися. Так, співробітниками СБУ відкрили кримінальне провадження за ч. 3 ст. 368 «Прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою» за фактом незаконної угоди, яку організували начальник управління Командування Медичної служби разом із офіцером медслужби однієї з бригад ЗСУ, посадовцем Державної інспекції енергетичного нагляду та посередником. Як зазначають правоохоронці, чиновники вимагали від представника комерційної структури, яка займається продажем медичних масок, неправомірну вигоду в розмірі 1 млн грн. За це учасники схеми обіцяли

підприємцю забезпечити перемогу у відкритих торгах. Розмір неправомірної вигоди зумовлений обсягом постачання — 1 гривня з кожної маски.

Аналіз зміни абсолютних показників корупційних злочинів у сфері військової безпеки дозволяє дійти висновку, що динаміка даного виду злочинності протягом останніх років характеризується постійними коливаннями то в бік зростання, то зниження. Однак, якщо поглянути на абсолютні показники злочинності через оптику базисного методу розрахунку динаміки, то можемо засвідчити зростання показників 2020 р. майже на 50 % в порівнянні з показниками 2016 р.

Характер корупційної злочинності у сфері військової безпеки як якісний показник визначає питому вагу тяжких та особливо тяжких злочинів в загальній структурі досліджуваної категорії злочинів. Враховуючи специфіку корупційних злочинів, переважна більшість, тобто близько 90% корупційних злочинів у сфері військової безпеки є тяжкими та особливо тяжкими злочинами. Це злочини, передбачені різними частинами ст. 368 «Прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою», ст. 369² «Зловживання впливом» та ст. 410 «Викрадення, привласнення, вимагання військовослужбовцем зброї, бойових припасів, вибухових або інших бойових речовин, засобів пересування, військової або спеціальної техніки чи іншого військового майна, а також заволодіння ним шляхом шахрайства або зловживання службовим становищем». Саме ці склади корупційних злочинів переважають у структурі корупційної злочинності у сфері військової безпеки, характеризують даний вид злочинності з якісного боку та змістовно вказують на суспільну небезпечність, шкідливість для суспільства цих злочинів, а також недостатній рівень запобіжного впливу з боку уповноважених правоохоронних органів.

Говорячи про географію корупційної злочинності у сфері військової безпеки як показник, за яким досліджується територіальне розповсюдження злочинності за певний період, а також регіональні особливості кількісних та

якісних показників, зазначимо, найбільше злочинів реєструється прокуратурою Центрального, Східного та Південного регіонів України, найменше – прокуратурою Західного регіону України [165, с. 114]. Ці дані цілком кореспондуються із географією військових злочинів залежно від області, на території якої розташована військова частина, де відбувається несення чи проходження військової служби, а також розташування підприємства оборонно-промислового комплексу, яке фінансується з державного бюджету, або інше приватне підприємство, яке виконує державне замовлення для забезпечення потреб військової сфери. За цим критерієм найчастіше такі злочини вчиняються в Одеській, Київській, Харківській та Запорізькій областях. Укроборонпром, будучи великим концерном, об'єднує понад 100 державних підприємств і заводів на території всієї країни. Поширення корупції на підприємствах оборонно-промислового комплексу пов'язано з тим, що закупівля товарів, робіт і послуг оборонного призначення здійснюється в умовах надмірного режиму засекречування та має низький рівень конкурентної, що сприяє зловживанням та необґрунтованим витратам бюджетних коштів. Так, за результатами розслідування корупції на підприємствах оборонно-промислового комплексу у 2020 р. детективами НАБУ скеровано до суду понад 10 обвинувальних актів стосовно 30 обвинувачених, серед яких зокрема й посадовці Міністерства оборони України, підприємства «СпецТехноЕкспорт», ДП «Львівський бронетанковий завод», заводу «Авіакон». Сума встановлених збитків у цих справах склала понад 88,5 млн грн [270].

Щодо такого показника як «ціна» корупційної злочинності у сфері військової безпеки, то вона оцінюється у матеріальному, фізичному й моральному вимірах. З матеріальної точки зору це збитки (у грошовому вартісному аспекті) для держави й суспільства від вчинення корупційних злочинів у сфері військової безпеки. Розуміємо, що об'єктивно, статистика таких показників відсутня. При цьому цілком усвідомленим та логічним буде висновок про те, що найбільшу шкоду завдають злочини проти порядку

збереження та користування військовим майном та службові злочини військовослужбовців. Наприклад, у Листі Генеральної прокуратури України від 10.06.2013 р. № 27/2-47вих-13. у 2011–2012 рр. частка злочинів корупційної спрямованості у військовій сфері збільшилась з 20 % до 26 %. Лише за вказаний період ці злочини заподіяли державі збитків на 124,5 млн грн, що становить п'яту частину від усіх корупційних злочинів. У 2012 р. більше половини збитків щодо військового майна (38,7 млн грн) завдані розкраданням державних коштів, 472 тис. грн – розкраданням зброї та боєприпасів, 35,5 млн грн – іншими злочинами. Враховуючи, що відповідно до Державної цільової оборонної програми розвитку озброєння і військової техніки Збройних Сил на 2012–2017 рр., затвердженої Кабінетом Міністрів України, планується суттєве збільшення обсягу державних асигнувань у розвиток й модернізацію військової сфери, умовно можемо припустити, що рівень матеріальних збитків для держави через різні зловживання лише зростатиме. У зв'язку з військовими діями на території України, закономірним є збільшення видатків бюджету на забезпечення оборони нашої країни. Поряд з цим, залишаються закритими та секретними більшість закупівель та держзамовлень, що ускладнює контроль. Останнє в свою чергу є плацдармом для корупції та збільшення кількості корупційних зловживань. За даними аналітиків, тільки по кримінальним провадженням, які є у відкритому доступі за 2014-2018 рр. сума збитків складає близько 1 млрд [414].

За оцінками авторитетної дослідницької організації «Глобальна фінансова доброчесність» (Global Financial Integrity– GFI), країни, що розвиваються, втрачають понад 1 трлн доларів на рік через «незаконні фінансові потоки», що існують завдяки злочинності та корупції. Ця швидко зростаюча цифра вже в 10 разів перевищує загальну суму іноземної допомоги, яку отримують ці країни [472].

Наслідки фізичного характеру в незначній мірі можуть бути притаманні корупційним злочинам у сфері військової безпеки, і вимірюються

шкодою для здоров'я потерпілих, фізичними стражданнями від нанесених тілесних ушкоджень. Може мати місце у випадках реальної сукупності корупційних злочинів з військовими злочинами у формі нестатутних взаємовідносин між військовослужбовцями.

Моральний вимір «ціни» корупційних злочинів у сфері військової безпеки є найбільш завуальованим. Його важко дослідити, а тим більше оцінити негативні наслідки. До цього аспекту можна віднести занепад бойового духу армії, зниження авторитету військових начальників та престижності професії військовослужбовця [165, с. 114].

Вивчення статистичних даних свідчить в абсолютній більшості випадків про відсутність належних узагальнень та досліджень наслідків злочинності в цілому та корупційної злочинності у сфері військової безпеки зокрема. Різними правоохоронними органами обліковують, переважно суми завданих злочинами збитків при цьому, інформація різних правоохоронних відомств не зводиться до «єдиної картини» зареєстрованих показників втрат від корупційної злочинності.

Таким чином, проаналізувавши кримінологічні показники корупційної злочинності у сфері військової безпеки, можемо дійти наступних висновків:

1. Рівень корупційної злочинності за досліджуваний період характеризується відносно стабільним показниками. Значне зростання кількості направлених кримінальних проваджень відмічається у 2018 р. та 2020 рр. Спостерігається зростання на 41,2% кількості направлених до суду кримінальних проваджень з обвинувальним висновком. Поряд з цим, залишається досить низьким показник реального притягнення до відповідальності осіб, які вчинили корупційні злочини. В порівнянні з 2016 р. відсоток засудження корупціонерів знизився на 3 % і у 2019 р. складав 21%.

2. У зв'язку з особливим режимом функціонування, засекреченість та закритість військової сфери, відсутня можливість отримати повноцінну та достовірну інформацію про рівень корупційної злочинності. Поряд з цим,

аналізу доступних статистичних відмічається невисокий рівень корупційної злочинності у сфері військової безпеки.

3. Структура корупційної злочинності у сфері військової безпеки складається зі злочинів, передбачених ст. 368 КК «Прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою». Питома вага складає 44 %, ч.2,3 ст. 410 «Викрадення, привласнення, вимагання військовослужбовцем зброї, бойових припасів, вибухових або інших бойових речовин, засобів пересування, військової та спеціальної техніки чи іншого військового майна або заволодіння ними шляхом шахрайства або зловживання службовим становищем» (24,1%), ст. 369² «Зловживання впливом» (19%). Саме ці злочини утворюють «ядро» корупційної злочинності у сфері військової безпеки.

4. Дослідження змін рівня та структури корупційної злочинності свідчить про те, що рівень та інтенсивність корупційної злочинності в Україні постійно зростають. Найвищий темп приросту відмічався у 2018 р. і складав 71,3 %. В інші роки темп приросту за базисним методом характеризувався стабільністю та коливався в межах 30-40 %. Така ситуація може свідчити про як про активізацію діяльності правоохоронних органів, повноваженням яких є протидія корупції, так і, навпаки, про реально зростаючий рівень корупційної злочинності. Динаміка корупційних злочинів у сфері воєнної безпеки, повторює тенденцію в цілому корупційної злочинності та характеризується векором зростання кількості злочинів.

5. Характер корупційної злочинності у сфері військової безпеки як якісний показник визначає питому вагу тяжких та особливо тяжких злочинів в загальній структурі досліджуваної категорії злочинів. Враховуючи специфіку корупційних злочинів, переважна більшість, тобто близько 90% корупційних злочинів у сфері військової безпеки є тяжкими та особливо тяжкими злочинами.

6. Територіальне поширення корупційної злочинності у сфері військової безпеки розподіляється Одеській, Київській, Харківській та

Запорізькій областях. Географічна розповсюдженість обумовлена перш за все розташуванням військових частин, підприємств оборонно-промислового комплексу або підприємств, які виконують державні замовлення для забезпечення потреб військової сфери.

7. Корупційна злочинність у сфері військової безпеки характеризується високим рівнем латентності. У зв'язку з чим, створюються сприятливі умови для реалізації корупційних намірів. Як правило, переважна більшість корупційних злочинів вчиняється у зв'язку зі здійсненням закупівель пального, військової техніки, запчастин; побудові житла для військовослужбовців; під час розпорядження майном; вчинення незаконних операцій із землею тощо.

2.3. Характеристика осіб, які вчиняють корупційні злочини у сфері воєнної безпеки в Україні

Кримінологічна характеристика будь-якого явища окрім аналізу кількісно-якісних показників, обов'язково включає характеристику особи, яка відіграє головну роль у вчиненні конкретного суспільно-небезпечного діяння. Характеристика особи, яка вчиняє злочин, є складовою частиною кожного кримінологічного дослідження. Оскільки визначення сукупності ознак, які притаманні особі, схильній до вчинення злочину, дозволяє визначити комплекс адекватних та ефективних заходів запобігання.

В кримінологічній науці вивчення особи, яка вчинила злочин має теоретичне та прикладне значення. Зокрема, для теорії кримінології важливим є питання розробки поняття «особа злочинця», здійснення структурного аналізу контингенту злочинців, охарактеризувати їх особливості, надати класифікацію та типологію злочинців. Завданням кримінологічної теорії є і з'ясування зв'язку між причинами та механізмом злочинної поведінки, вплив зовнішніх умов на генезис злочинної діяльності. Цікавить кримінологічну науку і дослідження закономірностей процесу становлення особи злочинцем [199, с. 99].

З точки зору погляду на особу злочинця через прикладну оптику, це дослідження полягає у визначенні експериментальним шляхом індивідуальних якостей, властивостей, особливостей психічних станів осіб, під впливом яких вони вчиняють злочини. Пошук відповідей на питання: яким чином домінуючі внутрішні установки та стани особи злочинця взаємодіють із зовнішніми умовами, що в очах потенційного злочинця ці умови стають сприятливими для вчинення конкретного злочину. Практичний аспект вивчення особи злочинця полягає в прогнозуванні індивідуальної злочинної поведінки для розробки релевантних та ефективних заходів виправлення та ресоціалізації засуджених, пошук та розробка нових, адаптованих під нові виклики та загрози злочинності, заходів протидії [199,

с. 99]. Синергія теоретичного та практичного аспектів можуть забезпечити комплексне дослідження особи злочинця.

Проблема особи злочинця є однією з найскладніших та ключових проблем сучасної вітчизняної кримінологічної науки [65]. У кримінологічній теорії досить розвиненою є тематика дослідження особи злочинця взагалі та особи злочинця окремої категорії злочинів. Так, неодноразово проводилися дослідження особи рецидивного злочинця (О.С Міхлін, С.В. Познишев), особи корисливого злочинця (М.Г. Міненко, В.Б. Ястребов). Вивчення спеціальної літератури свідчить, що останнім часом в межах вивчення особи корисливого злочинця приділяється увага особі економічного злочинця. Поряд з цим, зазначимо, що в більшості випадків дослідження мають загальний характер, в них не завжди акцентується проблема вивчення особи злочинця в певній галузі економічних відносин. На нашу думку, саме специфіка функціонування окремої галузі чи сфери державного регулювання визначає особливості формування особи злочинця, накладає певний відбиток на її внутрішній світ та в свою чергу обумовлюється специфічним детермінаційним комплексом. Саме ці особливості слід враховувати правоохоронним органам під час розробки та планування конкретних заходів запобігання економічним, службовим, корупційним злочинам [410, с. 48].

Дослідження осіб, які вчиняють ці злочини, в подальшому дозволить глибше та предметно з'ясувати сутність криміногенних детермінант, які обумовлюють їх вчинення. Адже особа виступає своєрідним «елементом зв'язку» між соціальними умовами суспільного життя та злочинністю, правопорушник є центральною ланкою, що поєднує причину та наслідок [208, с. 10]. Адже сама по собі, без впливу внутрішніх спонукань та зовнішніх факторів особа не буде вчиняти злочини. І саме тому вивчення сутнісних ознак, властивостей особи злочинця, результат їх взаємозв'язку, роль у вчиненні злочину є однією з обов'язкових умов здійснення ефективної запобіжної діяльності як в економічній сфері взагалі, в сфері державного управління та воєнної безпеки.

Не поглиблюючись в дискусію щодо домінування в особі злочинця біологічного чи соціального, зазначимо, що сьогодні кримінологи дійшли єдиного висновку про амбівалентну біолого-соціальну зумовленість особи злочинця. Однак залишається важливою проблема ступеня їх співвідношення, адже співвідношення соціального та біологічного в поведінці кожної особи є різним та динамічним.

Процес соціалізації особистості тісно пов'язаний з майбутньою злочинною поведінкою особи. Під час формування особистості мають значення такі біологічні якості особи, як стать, вік, а також індивідуальні фізичні та психологічні особливості людини, у тому числі патологічні відхилення від норми. Тобто під час формування особистості біологічні фактори відіграють роль умов, які полегшують або ускладнюють моральне формування особистості. Вчений зазначає, що вагому роль біологічні фактори відіграють під час формування поглядів, звичок, життєвої установки в цілому, соціальні ж фактори домінують над факторами біологічними на будь-якому етапі формування злочинної особистості [237 с. 80].

Вітчизняний кримінолог О.Г. Кальман вважає, що не тільки соціальні фактори здійснюють вирішальний вплив на поведінку особи. Слід звертати увагу і на емоційний стан винного. Кожна людина у напруженій психологічній ситуації, під впливом емоційних реакцій спроможна вчинити будь-який злочин, тому виділити окремі риси злочинця, які б принципово відрізняли його від законослухняного громадянина, досить складно [150, с. 86-87].

Таким чином, підтримуючи позиції вчених, зауважимо, що під час дослідження особи злочинця потребують врахування як біологічні, так і соціальні фактори, які впливають на формування криміногенної мотивації особи та визначають механізм її злочинної поведінки

Кримінологічна характеристика особи злочинця має певну структуру та складається з групи ознак. Саме структура цих ознак інтегрує як біологічні, так і соціальні якості та властивості особи. Професор О.М. Джужа в структурі вивчення особи злочинця виділяє соціально-рольові, соціально-

демографічні, морально-психологічні та кримінально-правові групи ознак. Ю.М. Антонян представляє характеристику особи через соціально-демографічні і кримінально-правові, соціальні прояви у різних сферах суспільного життя, моральні, психологічні. С.Ф. Мілюков структуру особи злочинця розкриває через три групи ознак – демографічні, соціально-психологічні та соціально-правові, І. М. Даньшин пропонує досліджувати соціально-демографічні ознаки, особистісно-рольові властивості, особистісно-психологічні якості, риси правової і моральної свідомості та кримінально-правові ознаки [14, с. 101; 203, с. 37-40; 204, с. 170; 261, с. 7].

Представники харківської кримінологічної школи (В. В. Голіна, Б. М. Головкін, О. В. Лисодед) наголошують на тому, що кримінологічне пізнання природи злочинця полягає у вивченні його соціальної, біологічної та психологічної сторін, під кутом їх впливу на злочинну поведінку. Саме тому, особу злочинці слід вивчати за демографічними, соціальними, психічними ознаками та ознаками, що характеризують злочинну поведінку [199, с. 106].

Запропонована система ознак, на нашу думку, дозволить в повній мірі розкрити структуру особи, яка вчиняє злочини у сфері у сфері воєнної безпеки. Системне пізнання дозволить з'ясувати особливості предметної структури ознак, властивостей, рис осіб, які вчиняють корупційні злочини у сфері військової безпеки.

Демографічні ознаки складають інформація про вік, стать, освіту, місце народження і проживання, громадянство та ін. Сукупність цих ознак, в поєднанні зі статистичним аналізом, розглядаються через призму корупційної злочинності у сфері військової безпеки, дають можливість отримати цінну кримінологічну інформація для більш глибокого пізнання.

Переважну частину злочинів у сфері військової безпеки вчиняють чоловіки, що обумовлено специфікою військової сфери та професії. Саме чоловіки в переважній більшості обіймають керівні посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих та адміністративно-управлінських

обов'язків. Найвище командування Збройних сил - це 100% чоловіки, оскільки донедавна військова справа вважалася суто «чоловічою справою». Військову службу в українській армії проходять 29 760 тис жінок, що складає 14 % від загальної кількості. З них: 4 250 офіцерів; 6 973 сержанти; 17 438 солдатів; 1 099 курсантів. Поряд з цим, останнім часом спостерігається тенденція до збільшення кількості осіб жіночої статі серед військовослужбовців. Зокрема, проходять службу близько 25 тис жінок, з яких 3,4 тис. – офіцери. Близько 31 тис жінок працює на цивільних посадах [71]. На командних посадах перебувають 86 військовослужбовиць, з них: 6 осіб – командири рот (медичних); 78 осіб – командири взводів і 2 жінки – командири мінометних батареї [419].

Для корупційних злочинів у сфері військової безпеки характерним зрілий вік осіб, які вчиняють корупційні злочини. Більшість корупційних злочинів у сфері військової безпеки вчиняють особи у віці старше 40 років. Це пов'язано з тим, що призначенню на керівну посаду, передують просування по службі. На керівні військові посади призначаються військовослужбовці, коли вони вже мають трудовий стаж, достатній професійний та життєвий досвід. В корупційні злочини у сфері військової безпеки, вчиняють особи у віці 40–50 років (69,2 %), 23–40 років (15,7 %), понад 50 років (15,1 %). В науковій літературі висловлюється думка, що в середньому віці цьому віці у людини особливо гостро стоять питання майнового характеру, і вони готові їх вирішувати, використовуючи надану владу та повноваження [368, с. 67].

Всі особи, які були притягнуті до кримінальної відповідальності за вчинення корупційних злочинів у сфері військової безпеки мають громадянство України.

Узагальнення матеріалів кримінальних справ свідчить, що 87,9 % осіб, які вчинили корупційні злочини у сфері військової безпеки мали вищу, у тому числі військову освіту, 12,1% – середню спеціальну. Слід зазначити, що особи, які вчиняють досліджувані злочини у порівнянні з особою середнього економічного злочинця відрізняються більш високим рівнем освіти.

Близько 84 % осіб мали сім'ю, розлучені – 11,7 %, неодружені особи фігурували у 4,3 % вивчених кримінальних справ.

Соціальні ознаки особи, яка вчиняє корупційний злочин у сфері військової безпеки характеризується наявністю у неї владних повноважень, адже службова особа може зловживати владою або службовим становищем тільки будучи офіційно ними наділеною. Корупційні відносини виникають внаслідок того, що особа, яка зобов'язана сумлінно дотримуватися вимог законодавства та чітко слідувати своїм службовим повноваженням, однак свідомо допускає зловживання своєю владою або посадовим повноваженнями. Корупційні діяння особа вчиняє з корисливою метою, тобто для задоволення власних матеріальних інтересів або інтересів третіх осіб.

Для осіб які вчиняють корупційні злочини у сфері військової безпеки притаманні загальні ознаки особи-корупціонера. Такі особи мають постійне місце проживання. Характеризуються наявністю родини та дітей. Не зловживає спиртними напоями, в побуті характеризується позитивно та не схильний до порушення громадського порядку. Досить часто особи-корупціонери середнього та вищого рангу являють собою взірець успішної кар'єри та просування по службі. Як правило, це особи, професіонали своєї справи, у яких налагоджені зв'язки, пов'язані із службовим становищем та посадою [152, с. 97].

У ст. 3 Закону України «Про засади запобігання і протидії корупції» визначено, що суб'єктами відповідальності за корупційні правопорушення є військові службові особи Збройних Сил України та інших утворених відповідно до законів військових формувань [328].

Статтею 1 Закону України «Про оборону України» від 6 грудня 1991 року № 1932-ХІІ визначено, що військовим формуванням визнаються створені відповідно до законодавства України і призначені для виконання конституційних функцій захисту суверенітету, територіальної цілісності і недоторканності України військові об'єднання, з'єднання, частини та органи

управління ними, які комплектуються військовослужбовцями, і в разі збройної агресії, збройного конфлікту чи загрози нападу виконують покладені на них завдання шляхом безпосереднього ведення воєнних (бойових) дій. Військовими формуваннями в Україні є: Збройні Сили України, внутрішні війська Міністерства внутрішніх справ України, Адміністрація Державної спеціальної служби транспорту України, Державна прикордонна служба України, Служба безпеки України, Служба зовнішньої розвідки України, Управління державної охорони України [340, с. 106].

Виходячи зі змісту завдань, які виконують військові формування, характеру та обсягу повноважень їх службових осіб, останні поділяють на формування зі статусом правоохоронного органу, зі статусом розвідувального органу, а також формування, які не здійснюють правоохоронної чи розвідувальної діяльності. Відповідно до ст. 2 Закону України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів» від 23 грудня 1993 року № 3781-ХІІ, правоохоронними органами є органи прокуратури, Національної поліції, служби безпеки, Військової служби правопорядку у Збройних Силах України, Національне антикорупційне бюро України, органи охорони державного кордону, органи доходів і зборів, органи і установи виконання покарань, слідчі ізолятори, органи державного фінансового контролю, рибоохорони, державної лісової охорони, інші органи, які здійснюють правозастосовні або правоохоронні функції [326, с. 50].

Військові службові (посадові) особи – це військові начальники, а також інші військово службовці, які обіймають постійно чи тимчасово посади, пов'язані з виконанням організаційно розпорядчих або адміністративно-господарських обов'язків, чи виконують такі обов'язки за спеціальним дорученням уповноваженого командування.

Військовими начальниками визнаються військовослужбовці (військовозобов'язані на час проходження зборів, резервісти) – громадяни України, які мають підлеглих за посадою або за військовим званням, наділені

правом висувати до них обов'язкові для виконання вимоги, пов'язані з проходженням або несенням військової служби, а також застосовувати передбачені чинним законодавством заходи заохочення та стягнення. Зауважимо, що в окремих випадках до військових службових (посадових) осіб можуть бути віднесені військовослужбовці, відряджені до центральних органів виконавчої влади для виконання певних завдань. Зокрема, військовослужбовці, які відряджені до Державного космічного агентства України та перебувають на військовій службі, під час виконання своїх службових обов'язків керуються вимогами військових статутів Збройних Сил України [417, с. 16].

Характерними ознаками військового начальника є: наявність підлеглих; право віддавати підлеглим обов'язкові для виконання накази (вказівки, розпорядження); право контролю виконання відданих наказів (розпоряджень); право давати оцінку діяльності підлеглих; право вимагати від підлеглих надання оперативної та іншої інформації; право приймати рішення по суті заявлених підлеглим клопотань, заяв, пропозицій, скарг тощо; право застосовувати до підлеглих заходи дисциплінарного заохочення та стягнення. При цьому слід враховувати, що військовими статутами передбачено такі категорії начальників: 1) начальники за військовим званням; 2) начальники за посадою [417, с. 16].

Службовими особами у сфері військової безпеки також є особи, які постійно чи тимчасово або за спеціальним повноваженням обіймають посади, пов'язані з виконанням організаційно розпорядчих обов'язків.

Організаційно-розпорядчі обов'язки - це обов'язки по здійсненню керівництва галуззю промисловості, трудовим колективом, ділянкою роботи, виробничою діяльністю окремих працівників на підприємствах, в установах чи організаціях незалежно від форми власності. Такі функції виконують, зокрема, керівники міністерств, інших центральних органів виконавчої влади, державних, колективних чи приватних підприємств, установ і організацій, їх заступники, керівники структурних підрозділів [346].

У військовій сфері таким органом може бути як центральний апарат того чи іншого військового формування, так і орган військового управління регіонального, міського (районного) рівнів або відповідної військової частини. Організаційно розпорядчі обов'язки можуть виконувати, зокрема, керівники структурних підрозділів органів військового управління (начальники департаментів, головних управлінь, управлінь, відділів, напрямів, відділень, секторів, а також їхні заступники. У військових частинах до зазначеної категорії військових службових осіб слід віднести командирів підрозділів, у державних підприємствах Міністерства оборони України – начальників структурних підрозділів; в умовах військових навчальних закладів – начальників кафедр (лабораторій), начальників військових кафедр (факультетів, інститутів); у військово-лікувальних установах – начальників відділень (лабораторій). Окрім того, до зазначеної категорії осіб необхідно відносити командира чи начальника штабу спільної українсько-польської військової частини.

Особами, які, виконують організаційно-розпорядчі обов'язки, також є кадровий військово-лікарський склад під час проведення військово-лікарської комісії на предмет придатності до військової служби. Рішення, прийняте під час медичного обстеження стану здоров'я військовослужбовця, безпосередньо впливає на його статус при звільненні з військової служби, а також на можливість подальшого працевлаштування. Військовими службовими особами, які виконують організаційно-розпорядчі обов'язки, за певних підстав можуть визнаватися військовослужбовці слідчого та оперативного складу Служби безпеки України, оперативний склад Військової служби правопорядку у Збройних Силах України, які не є керівниками структурних підрозділів або їхніми заступниками, оперативні співробітники Державної прикордонної служби України, Служби зовнішньої розвідки України, Управління державної охорони України, а також розвідувального органу Міністерства оборони України. Питання віднесення зазначених військовослужбовців до військових посадових осіб потрібно вирішувати з

урахуванням наявних матеріалів кожного корупційного правопорушення.

Наступною категорією військових службових (посадових) осіб є військовослужбовці, які обіймають (постійно чи тимчасово) посади, пов'язані з виконанням адміністративно-господарських обов'язків - обов'язки щодо управління чи розпорядження державним, колективним чи приватним майном. Такими повноваженнями в певному обсязі наділені начальники планово-господарських, постачальних, фінансових відділів і служб, завідувачі складів, магазинів, ательє, керівники відділів підприємств, відомчі ревізори або контролери. У Збройних Силах України та інших військових формуваннях адміністративно-господарські обов'язки виконують офіцери контрольно-ревізійних служб (управлінь), начальники житлово-експлуатаційних, продовольчих, речових, фінансових служб, служб озброєння, начальники їдальень, складів, клубів тощо [417, с. 18].

Надати повний вичерпний перелік посад, пов'язаних з виконанням організаційно-розпорядчих та адміністративно-господарських обов'язків, досить складно, оскільки в умовах активної фази військового конфлікту, реформування Збройних сил України й інших військових формувань постійно виникає необхідність створювати нові посади, розширювати чи звужувати повноваження посадових осіб, ліквідувати попередні посади тощо

Відповідно до ст. 2 Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу» 25 березня 1992 року № 2232-ХІІ військова служба є державною службою особливого характеру, яка полягає у професійній діяльності придатних до неї за станом здоров'я і віком громадян України (за винятком випадків, визначених законом), іноземців та осіб без громадянства, пов'язаній із обороною України, її незалежності та територіальної цілісності [322, с. 385].

Державна служба - це публічна, професійна, політично неупереджена діяльність із практичного виконання завдань і функцій держави, щодо: 1) аналізу державної політики на загальнодержавному, галузевому і

регіональному рівнях та підготовки пропозицій стосовно її формування, у тому числі розроблення та проведення експертизи проектів програм, концепцій, стратегій, проектів законів та інших нормативно-правових актів, проектів міжнародних договорів; 2) забезпечення реалізації державної політики, виконання загальнодержавних, галузевих і регіональних програм, виконання законів та інших нормативно-правових актів; 3) забезпечення надання доступних і якісних адміністративних послуг; 4) здійснення державного нагляду та контролю за дотриманням законодавства; 5) управління державними фінансовими ресурсами, майном та контролю за їх використанням; 6) управління персоналом державних органів; 7) реалізації інших повноважень державного органу, визначених законодавством [327].

Державним службовцем є громадянин України, який займає посаду державної служби в органі державної влади, іншому державному органі, одержує заробітну плату за рахунок коштів державного бюджету та здійснює встановлені для цієї посади повноваження, безпосередньо пов'язані з виконанням завдань і функцій такого державного органу, а також дотримується принципів державної служби [327].

Військовослужбовці, резервісти та військовозобов'язані поділяються на рядовий склад, сержантський і старшинський склад та офіцерський склад. Суб'єктами корупційних злочинів у сфері військової безпеки як правило є військовослужбовці офіцерського складу, який відповідно класифікується на молодший, старший та вищий.

За статистичними даними Державної судової адміністрації України щодо кількості засуджених військовослужбовців за видом звання, близько половини з них припадає на рядовий склад, чверть – на сержантський і старшинський склад, близько 15 % – на молодший офіцерський, а 10 % – на старший офіцерський склад. Трапляються поодинокі випадки притягнення до кримінальної відповідальності представників вищого офіцерського складу за вчинення військових злочинів, що свідчить про корумпованість військової сфери [165, с. 109].

Від посади, яку обіймає особа, схильна до вчинення злочину, сфери діяльності, рівня органу, в якому вона працює, обсягу повноважень залежать характер та наслідки злочину. Поряд з цим, наявність у особи певного соціального статусу є суттєвою перешкодою у притягненні її до кримінальної відповідальності. Це пов'язано з тим, що особа, наділена владними повноваженнями, має можливість не лише зловживати ними, але й використовувати їх для захисту від дії закону у зв'язку з наявністю в неї корумпованих зв'язків. Аналіз матеріалів кримінальних справ свідчить, що залежно від стажу роботи в керівній посаді у військовій сфері, вчиняють корупційні злочини: особи, які перебували на посаді від 1 до 5 років (52,9 %); особи, які перебували на посаді від 5 до 10 років (29,2 %); особи, які перебували на посаді понад 10 років (17,9 %). Зайняття відповідної посади та повноваження нерідко створюють в окремих осіб хибне уявлення щодо можливості використання їх для задоволення особистих інтересів або інтересів інших осіб. Водночас надання неправомірної вигоди може бути здійснено будь-якою особою незалежно від посади, яку вона обіймає.

Рівень офіційних доходів у корупціонерів не відповідає рівню проживання, переважно це матеріально забезпечені люди. Для корупційних кримінальних правопорушень характерними є соціально-ролеві ситуації, за яких особа займає одне становище, а орієнтується на інше, прагне домогтися іншого рівня життя як для себе, так і членів своєї родини тощо [253, с. 107].

Як видно з результатів дослідження, у військовій сфері спостерігається тенденція до незначного терміну перебування на посаді, коли особа наважується на вчинення суспільно небезпечного діяння. Це пояснюється прагненням керівників, які щойно отримали посаду в органах влади, збагатитися за рахунок бюджетних коштів, бажанням не упустити шанс «легкого збагачення». Щодо особи економічного злочинця, то в структурі цих осіб, навпаки, переважають особи, які обіймали посади понад 5 років – 36,7 % [150, с. 114].

Вищевикладене дає можливість дійти висновку про існування певної

залежності рівня криміногенної особи від терміну, протягом якого вона займає посаду. До того ж соціальні ролі, які виконують ці особи, тісно пов'язані зі специфікою наданих службових повноважень (щодо розпорядження бюджетними коштами). Для переважної більшості осіб, які вчиняють злочини даної категорії, характерною є о не відповідає. Врахування вищевикладеного має важливе значення при розробці та реалізації заходів запобігання цим злочинам на індивідуальному рівні.

Психологічні ознаки особи, яка вчиняє корупційні злочини у сфері військової безпеки розкривають її внутрішній світ, установки, стереотипи, емоційні, вольові, інтелектуальні якості, світогляд, ціннісні орієнтації, інтелектуальні ознаки, рівень потреб особи тощо.

Вивчення матеріалів кримінальних справ свідчить, що 100 % корупційних злочинів у сфері військової безпеки вчиняються умисно, з корисливих мотивів. І хоча особи, які вчиняють корупційні злочини, як і економічні злочинці, в більшості випадків матеріально забезпечені, за місцем роботи та проживання характеризуються з позитивної сторони, вважається, що мотивуючим фактором вчинення економічного злочину є прагнення особи злочинця покращити матеріальне становище у родині [150, с. 114]. Близько у 25% проаналізованих матеріалів кримінальних проваджень корупційні злочини вчиняються в інтересах третіх осіб.

У осіб, які вчиняють корупційні злочини у сфері військової безпеки, як і у класичного корупціонера, досить яскраво проявляються такі якості як активність, енергійність, ініціативність, емоційна стійкість, працездатність, розвинутий самоконтроль, схильність до вирішення важливих завдань, стресостійкість та здатність вирішувати складні задачі в складних умовах. Такі особи характеризуються високим рівнем комунікабельності, відкриті до співпраці та спільної роботи. Вони прагматичні, цілеспрямовані, егоїстичні. Відрізняються установкою на досягнення поставленої мети будь-якою ціною та будь-яким способом [152, с. 99].

Особі корупціонеру у сфері військової безпеки притаманний правовий

нігілізм, ставлення себе вище за інших, надмірна самовпевненість, ігнорування правил внутрішнього порядку, прагнення до збагачення будь-якими шляхами, навіть шляхом злочинних дій, егоїзм, користолюбство, усвідомлення протиправності своїх дій. Досить часто, особи, які вчиняють посадові злочини, характеризуються високим рівнем пристосованості до різних соціальних ситуацій та обставин, здатні добре контролювати свою поведінку. Вони комунікабельні, здатні встановлювати соціальні контакти. Більшості таких осіб приманне прагнення до лідерства, суспільного визнання, їх соціальний профіль цілком може збігатися зі звичайною людиною. Поряд з цим, як слушно зазначає Лазаренко В. такі слова як «чесне служіння Батьківщині», «громадський обов'язок» втратили значення для громадян, і для військовослужбовців також. Метою сучасних громадян є не суспільне благо, а особисте, індивідуальні потреби, користолюбство тощо [217, с. 88-91].

Узагальнення матеріалів кримінальних справ дозволило виділити такі соціально-психологічні ознаки особи, яка вчиняє злочин, пов'язаний з незаконним використанням бюджетних коштів: злочини завжди вчиняють у зв'язку з займаною посадою; розвинутий інтелект, психологічна установка на використання свого службового становища в протизаконних цілях; готовність проігнорувати закон та норми моралі, пожертвувати професійною честю та честю офіцера заради матеріальної або іншої вигоди; впевненість у владі грошей; переконаність у можливості та доцільності вирішення життєвих питань незаконним способом, визнання такого способу найбільш оптимальним тощо.

Ознаки, що характеризують злочинну поведінку. Найбільш поширеними злочинами у сфері військової безпеки є ст. 368 «Прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою, ст. 369-2 «Зловживання впливом» та ст. 410 «Викрадення, привласнення, вимагання військовослужбовцем зброї, бойових припасів, вибухових або інших бойових речовин, засобів пересування, військової та

спеціальної техніки чи іншого майна, а також заволодіння ними шляхом шахрайства або зловживання службовим становищем.

Більшість корупційних злочинів у сфері військової безпеки вчиняються спеціальним суб'єктом, особою з особливим соціально-правовим статусом, який обумовлений наявністю владних, організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських повноважень, без яких не можуть бути вчинені службові злочини. Від конкретного змістовного наповнення цього статусу (посади, яку особа обіймає; сфери її діяльності; рівня органу, в якому вона працює; характеру повноважень тощо) безпосередньо залежать характер службового злочину та його наслідки. Специфічний соціально-правовий статус службової особи є тим фактором, який породжує проблеми із застосуванням антикорупційного законодавства, що саме ускладнює притягнення особи до відповідальності за вчинені службові злочини. Особа, наділена владними повноваженнями, має можливість не лише зловживати ними для задоволення своїх потреб чи потреб інших осіб, а й використовувати їх для захисту від дії закону, застосування правоохоронними органами антикорупційного законодавства щодо неї або інших осіб. При цьому чим вищу посаду вона обіймає, тим більше можливостей у неї є для нейтралізації заходів соціального контролю [169, с. 152].

Суб'єктів кримінальних корупційних правопорушень необхідно виокремити: – загальних суб'єктів злочинів, передбачених частинами 1, 2 ст. 368-3, ч. 1 ст. 368-4, ст. 369, ст. 369-2 КК України; – службових осіб – осіб, які постійно, тимчасово чи за спеціальним повноваженням здійснюють функції представників влади чи місцевого самоврядування [444, с. 53], а також обіймають постійно чи тимчасово в органах державної влади, органах місцевого самоврядування, на державних чи комунальних підприємствах, в установах чи організаціях посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських функцій, або виконують такі функції за спеціальним повноваженням, яким особа наділяється

повноважним органом державної влади, органом місцевого самоврядування, центральним органом державного управління із спеціальним статусом, повноважним органом чи повноважною особою підприємства, установи, організації, судом або законом.

Корупційні злочини й сфері військової безпеки вчиняються на вищому рівні, на середньому та низькому (так звана побутова корупція). Формами корупції на нижньому рівні є передача грошей, дарування подарунків, надання зустрічних послуг тощо.

Кримінальна характеристика особи, яка вчиняє корупційні злочини у сфері військової безпеки полягає у наступному: близько 13-15 % осіб вчиняють корупційні злочини у складі групи; 5-6 % роблять це повторно тощо.

Аналіз статистичних даних правоохоронних органів про стан корупції в Україні щодо виявлення та засудження службових осіб у сфері військової безпеки. Так, наприклад у 2016 р. було виявлено 64 службові особи та працівників Збройних сил України, які вчинили корупційні правопорушення, а у 2019 р. – 5 осіб (-91 %). У 2016 році засуджено 20 службових осіб та працівників Збройних сил України, а у 2019 р. – 7 (- 35 %). Більш детально інформацію про осіб у сфері військової безпеки надано у табл.

Таблиця 5

Інформація про виявлених осіб, які вчинили корупційні злочини у сфері військової безпеки за 2016 р. – 9 м.2020 р.

	Виявлено службових осіб і працівників ЗСУ	Виявлено осіб на підприємствах оборонного комплексу	Виявлено осіб, Державної прикордонної служби	інші військові формування	Всього осіб у бюджетній сфері
2016	64	5	68	8	195
2017	64	9	48	2	264
2018	57	6	36	3	293
2019	5	9	14	4	262

9 м. 2020	24	10	8	1	248
Всього	214	39	174	18	1262

Аналізуючи представлені у таблиці статистичні дані можемо зауважити, що найбільше осіб, які вчиняють корупційні кримінальні правопорушення виявляється у Збройних силах України (всього 214 осіб за аналізований період) та органах, установах Державної прикордонної служби (174 особи). Найменше осіб-корупціонерів виявлено в інших, утворених відповідно до законодавства військових формуваннях (18 осіб).

Корупцію в сфері військової безпеки можна охарактеризувати такими ознаками: сфера діяльності – військова сфера; суб'єкт – особа, наділена владними повноваженнями; корисливий мотив, задоволення особистих інтересів, або інтересів третіх осіб; мета – отримати неправомірну вигоду; вчиняється одноособово або у співучасті.

Поширеними способами вчинення корупції у сфері військової безпеки є підкуп, зловживання владою або службовим становищем, неправомірне надання/отримання неправомірної вигоди, незаконне використання влади для заволодіння майном тощо.

Кримінально-правова характеристика корупціонера у військовій сфері в значній мірі співпадає з кримінально-правовою характеристикою службового злочинця. Зокрема, близько 13–15 % таких осіб учиняють службові злочини в складі групи; Кожний восьмий груповий службовий злочин вчинюється у складі організованої групи або злочинної організації. В середньому 5-6 % осіб, які вчинили службові злочини, вчиняють їх повторно [169, с. 152].

Інформація про засуджених осіб, які вчинили корупційні злочини у сфері військової безпеки за 2016 р. – 9 м.2020 р.

	2016	2017	2018	2019	9 м. 2020
--	-------------	-------------	-------------	-------------	------------------

Кількість осіб ЗСУ, відносно яких вироки набрали законної сили	20	81	30	7	5
Засуджено службових осіб ЗС	19	77	24	5	4
Засуджено Осіб на підприємствах оборонного комплексу	21	8	1	1	-

Аналізуючи наведенні в таблиці данні, зазначимо, що значно зменшується кількість осіб, яких реально засуджено та призначено покарання за вчинення корупційного злочину у сфері військової безпеки. Так у 2017 р. засуджено 77 службових осіб ЗСУ, а у 2019 на 93 % менше, всього 5 осіб. Також, у 2016 р. було засуджено 21 особу на підприємствах оборонного комплексу за вчинення корупційних злочинів, а у 2019 р. – лише 1 особу, а за 9 місяців 2020 р взагалі відсутні факти засудження за корупцію на підприємствах оборонного комплексу. Складно повірити у той факт, що у військовій сфері поборолі корупцію, адже по всім рейтингам та показникам в Україні рівень корупції залишається досить високим.

Щодо покарання, яке призначається особам, які вчиняють корупційні злочини в сфері військової безпеки, то у більшості випадків серед основних видів покарань - це штраф, позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю та позбавлення волі. Більш детально інформація зображена у таб. 6.

Таблиця 6

Інформація про покарання, які застосовувалися до службових осіб ЗСУ за вчинення корупційних злочинів за 2016 р.-9м.2020 р.

		2016	2017	2018	2019	9 м. 2020
Основні покарання	Позбавлення волі на певний строк	2	6	3	-	-
	Штраф	11	30	18	1	3
	Арешт	-	4	-	-	-
	Позбавлення права обіймати певні посади	-	1	10	4	1
	Службове обмеження для військовослужбовців	-	8	-	-	-
Додаткові покарання	Штраф	-	5	-	-	-
	Позбавлення військового, спеціального звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу	-	3	-	-	-
	Позбавлення права обіймати певні посади	9	19	-	-	-
	Конфіскація майна	2	1	-	-	-

Найбільше засуджено та відповідно призначено покарань було у 2017 р. найпоширенішим видом покарань є штраф [439, с. 208] серед основних видів покарань та позбавлення права обіймати певні посади серед додаткових видів покарань.

Серед осіб, які вчиняють злочини, пов'язані з незаконним використанням бюджетних коштів, досить низький показник раніше судимих осіб (0,8 %); на момент вчинення ними нового злочину судимість була знята чи погашена в порядку ст. 89 КК України.

Вчиняючи суспільно небезпечне діяння, особа знала, що за нього передбачена кримінальна відповідальність – це характерно для близько 84 % засуджених осіб, причому 100 % з них розраховували уникнути відповідальності.

Важливим елементом кримінологічної характеристики особи-корупціонера у сфері військової безпеки є типологія таких осіб. Так, взявши за основу запропоновану О.Ю. Шостко типологію осіб-корупціонерів, виділимо наступні види осіб-корупціонерів у сфері військової безпеки з урахуванням соціально-рольових ознак винних осіб.

Так, вчинення активного підкупу (ст. 354 КК України, ст. 368-3, ст. 368-4, 369 КК України), то ці корупційні правопорушення вчиняються загальними суб'єктами злочину і згідно з міжнародно-правовими нормами належать до активної корупції. На підставі цієї обставини виділяють тип *активного* корупціонера. В межах такого типу виділяють:

1. Ситуативний корупціонер використовує підкуп для вирішення особистих питань лише в окремих випадках. Важливу роль має несприятлива проблемна життєва ситуація, яка терміново виникла.

2. Звичайний корупціонер. Умисно і постійно досягає певних особистих цілей або задовольняє інтереси інших осіб не за рахунок власних умінь, професійних навичок, дотримання законних процедур тощо, а шляхом надання неправомірної вигоди службовій чи посадовій особі.

У разі вчинення корупційних злочинів спеціальними суб'єктами, то в даному випадку винна особа відрізняється особливою соціальною позицією - наявністю владних повноважень чи виконанням службових обов'язків, без яких не можуть вчинятися корупційні діяння, тобто дії особи зумовлені її становищем у системі суспільних відносин: чим вищий її статус, тим більші корупційні ризики має той чи інший посадовець. Виходячи зі змісту міжнародно-правових документів більшість корупційних злочинів цього виду належать до *пасивної* корупції.

Суб'єктів пасивної корупції умовно можна розподілити на такі типи:

1. Дрібний корупціонер (ситуативний тип), який одержує час від часу неправомірну вигоду у незначних розмірах (крім грошей це можуть бути промислові товари або продукти) за вирішення щоденних життєвих

проблем пересічних громадян. Саме з цим типом корупціонерів найчастіше стикаються громадяни.

2. Звичний корупціонер (представник корупційної системи). Особливістю цього типу є те, що людина не вважає себе злочинцем. Вона просто дотримується «правил гри», які склались в тій чи іншій організації, установі. Своїми діями виявляє лояльність до системи, яку інакше називають «корпоративною культурою». Вони є конформістами. Зазвичай, такі суб'єкти корупційних правопорушень діляться своїми прибутками з безпосереднім керівником (керівниками).

3. Ініціативний корупціонер (злісний тип) - сам створює криміногенну ситуацію, має сталу мотивацію до отримання неправомірної вигоди. Найчастіше посідає керівні посади на підприємствах, в організаціях різних форм власності, в тому числі й у правоохоронних органах, судах, органах місцевого самоврядування або представницьких органах тощо. Особи, які належать до цього типу, постійно вишукують можливості для одержання неправомірної вигоди або «продажу» своїх повноважень, хоча ініціатива щодо її отримання може мати завуальований вигляд. Такі особи прагнуть за будь-яку ціну одержати посади, є жорстокими кар'єристами. Саме вони створюють корупційні мережі і керують ними, активно просувають родичів, близьких осіб на керівні посади. Діють зазвичай через посередників.

4. Особливо злісний (політичний) корупціонер. Найбільш небезпечний тип. Це особи, які обіймають політичні, керівні посади або працюють на посаді категорії «А» державної служби, незаконно й неправомірно використовують свій державний статус для отримання переваг (соціальних, політичних, економічних тощо) для себе, близьких осіб, однопартійців тощо. Від інших корупціонерів вони відрізняється обсягами і масштабністю владних можливостей для самозбагачення та отримання інших вигод. Завдяки офіційному статусу, політичному, владному і фінансовому впливу цих осіб нейтралізується діяльність правоохоронних органів із

виявлення їх злочинів, більш того, вони активно використовують останні, а також суди у своїх протиправних цілях. До даного типу відносяться керівники військових, правоохоронних органів, представники органів влади, від яких залежить збереження ключових засад державності, політичної, правової справедливості та законності в державі [455, с. 203-204].

Заслуговує уваги, запропонована Ю.Д. Кондратовим типологія корупціонерів. За морально-психологічною спрямованістю вчений умовно виділяє два типи корупціонерів:

1) звичайний хабарник, який займається своєю злочинною діяльністю тривалий час, оскільки вміло маскує її; він дуже активний у відшуванні можливостей одержати неправомірну вигоду, готовий одержувати її у будь-якому вигляді, але краще за все грошима; нерідко такий хабарник дотримується твердого «тарифу» за виконання службових дій, пов'язаних із наданням громадянам конкретних благ матеріального або іншого характеру, такий тип незаконного збагачення є найбільш суспільно небезпечним;

2) хабарник нестійкого типу, який проявляє нездатність утримуватися від спокуси одержати «винагороду» за виконання службових обов'язків; активних дій, спрямованих на відшукування можливостей одержати неправомірну вигоду [169, с. 152].

У своїй праці, присвяченій типології злочинців-корупціонерів Волконська Е.К. виділяє наступні типи корупціонерів за ознакою відношення до вчинюваних дій та наслідків:

1. Ініціативний тип. Відмічається деформація моральної свідомості, спевнений у вседозволеності та допускає використання різних засобів та методів для забезпечення для себе матеріального благополуччя.

2. Конформний тип. Корупціонер, який підлаштовується під соціально-психологічну обстановку у відомстві, на підприємстві, де працює, де корупційна поведінка є нормою. Не плануючи вчиняти корупційні дії, вчиняє все-таки їх через небажання бути несприйнятим колективом.

3. Вимушений тип. Особа, яка через недостатній рівень знань законодавства та своїх повноважень або через страх бути виявленим, не маючи корупційних установок, під впливом провокуючої фізичної чи юридичної особи вчиняє корупційні дії [60, с. 68]. На нашу думку цей тип корупціонера зустрічається досить рідко та має єдиничний характер.

Підсумовуючи вищевикладене слід підкреслити, що запропоновані типології корупціонерів носять умовний характер. Поряд з цим, типологія, як виділення певних типів за подібними, якісними ознаками особистості, дозволяє краще пізнати сутність особи, яка вчиняє корупційні злочини у сфері військової безпеки, усвідомити їх мотивацію, ставлення до вчинюваних дій, усвідомлення протиправності діяння, кінцевий результат, до якого прагне така особа. Вся ця інформація має важливе значення для розвитку кримінологічної теорії про особу злочинця та розробку ефективних заходів індивідуального запобігання. Адже від якості виконання службовими особами своїх службових обов'язків залежить не тільки доля політичних, соціальних, економічних реформ, розвиток громадянського суспільства, але й авторитет представників влади в очах населення, міжнародного товариства, збереження суверенітету та територіальної цілісності. Адже найбільшою загрозою для держави і суспільства є ситуація, коли корупційні злочини вчиняють керівники державних, правоохоронних органів, органів місцевого самоврядування, військових органів, які незаконно й неправомірно використовують свій державний статус для отримання переваг (політичних, економічних, соціальних тощо) для себе або близьких осіб.

Висновки до розділу 2

З огляду на вищевикладене, кримінологічна характеристика осіб, які вчиняють корупційні злочини у сфері військової безпеки, складається з сукупності демографічних, соціальних, психологічних ознак. Їх дослідження допомогло відтворити кримінологічний портрет корупціонера у сфері військової безпеки:

1. За демографічними ознаками корупціонерами у сфері військової безпеки є переважно чоловіки, середнього віку, з вищою освітою, які мають родину.

2. Соціальні ознаки характеризуються наявністю у особи корупціонера владних повноважень, наявністю підлеглих осіб (військові службові особи, начальники). Особа пасивного корупціонера наділена організаційно-розпорядчими та адміністративно-господарськими повноваженнями, що обумовлюють коло її зловживань для отримання неправомірної вигоди. Найчастіше корупційні злочини вчиняються особами, які перебували на керівній посаді від 1 до 5 років (52,9%). Корупціонери у військовій сфері характеризуються високим рівнем доходів та звичкою вирішувати свої проблеми за рахунок підлеглих чи інших осіб.

3. Психологічні ознаки корупціонерів у військовій сфері характеризують їх як осіб активних, енергійніших, ініціативних, емоційно стійких, працездатних, з розвинутим самоконтролем, схильністю до вирішення важливих завдань в складних умовах, стресостійкістю. Поряд з цим, вони прагматичні, користолюбиві, цілеспрямовані, егоїстичні, з надмірною самовпевненістю. Психологічна установка на використання свого службового становища в протизаконних цілях; готовність проігнорувати закон та норми моралі, пожертвувати професійною честю та честю офіцера заради матеріальної або іншої вигоди; впевненість у владі грошей; переконаність у можливості та доцільності вирішення життєвих питань

незаконним способом, визнання такого способу найбільш оптимальним тощо.

4. Відповідно до кримінально-правових ознак більшість корупційних злочинів у сфері військової безпеки вчиняються спеціальним суб'єктом зі спеціальним статусом, як одноособово так і у складі групи. 5-6 % досліджених випадків притаманний систематичний характер вчинення корупційних дій. Мотив - корисливий мотив, задоволення особистих інтересів, або інтересів третіх осіб, мета – отримати неправомірну вигоду. Поширеними способами вчинення корупції у сфері військової безпеки є підкуп, зловживання владою або службовим становищем, неправомірне надання/отримання неправомірної вигоди, незаконне використання влади для заволодіння майном тощо. Відмічається суттєве зменшення кількості осіб, яких засуджено та реально призначено покарання за вчинення корупційного злочину у сфері військової безпеки. Найпоширенішим видом покарань за корупційні злочини у сфері військової безпеки є штраф серед основних видів покарань та позбавлення права обіймати певні посади серед додаткових видів покарань.

5. Корупціонери у сфері військової безпеки поділяються на два види: активний (переважно загальний суб'єкт) та пасивний (спеціальний суб'єкт). Активний корупціонер буває двох видів: ситуаційний та звичайний. Умовно виділяють наступні типи пасивних корупціонерів: дрібний, звичайний, ініціативний, особливо злісний.

Таким чином, характеристика осіб, які вчиняють корупційні злочини у сфері військової безпеки, має свої особливості, які проявляються у гендерному складі, освітньому рівні, соціальному статусі, а також у періоді злочинної активності. Запропонована типологія особи-корупціонера має важливе прикладне значення. Остання сприятиме відпрацюванню об'єктів військової сфери та своєчасному застосуванню превентивних заходів до осіб, які наділені владним повноваженнями.

РОЗДІЛ 3

ДЕТЕРМІНАЦІЯ КОРУПЦІЙНОЇ ЗЛОЧИННОСТІ У СФЕРІ ВОЄННОЇ БЕЗПЕКИ В УКРАЇНІ

3.1 Соціально-економічні фактори корупційної злочинності у сфері воєнної безпеки

У Конвенції ООН проти корупції зазначається, що корупція підриває не тільки демократичні інститути, етичні цінності й справедливість, але й завдає значної шкоди сталому розвитку й принципу верховенства права. Це пов'язано з тим, що існує прямий зв'язок між корупцією і організованою, економічною злочинністю, в тому числі відмиванням коштів. На світовому рівні викликає занепокоєння факти корупції з великими обсягами, оскільки це дає усвідомлення тієї шкоди, яка заподіюється економічній та політичній стабільності окремої держави, її сталому розвитку. Корупція вже давно з локальної проблеми перетворилася на явище транснаціонального масштабу, яке здійснює негативний вплив на економіки всіх країн, тому потребує різноаспектного, детального, комплексного дослідження детермінуючого комплексу, який її породжує та зумовлює [167, с. 204].

Через корупцію світовий ВВП щорічно втрачає близько 2 %, що становить приблизно 1,5-2 трильйони доларів. Поряд з цим, непрямі втрати можуть бути ще більш істотними і руйнівними. Саме вони призводять до уповільнення зростання економіки та збільшення нерівності у доходах. Окрім руйнівного впливу на економіку, негативного впливу зазнає і суспільство, оскільки довіра народу до влади втрачається [207].

Так, наприклад, за інформацією, наданою Національною поліцією України у 2019 році [443, с. 248] за кримінальними провадженнями, досудове розслідування в яких здійснювали слідчі національної поліції України, було встановлено завданих збитків від корупційних злочинів на загальну суму 1

100 732 406 грн. За інформацією НАБУ у 2019 році розмір збитків і шкоди, завданих кримінальними правопорушеннями, віднесеними законом до підслідності НАБУ, складав 229 694 480 000 грн. Органами прокуратури у провадженнях про корупційні злочини, досудове розслідування у яких здійснювалося слідчими органів прокуратури, загалом установлено збитки, завдані інтересам держави чи територіальної громади, на суму 48,8 млрд грн, з яких відшкодовано 20,1 млн грн (4%). Збитки, завдані інтересам держави чи територіальної громади (майже 38,3 млрд грн), встановлено у кримінальних провадженнях, досудове розслідування у яких здійснювалося слідчими військової прокуратури [275].

Корупція є суттєвим уповільнювачем розвитку економіки країни. Це спонукає державу протистояти цьому явищу. Корупція може спостерігатися в будь-якому суспільстві, однак негативні наслідки корупції для розвитку країни суттєво відчуються в тому суспільстві, де норма права має слабкі позиції. Водночас сектор безпеки держави є особливо вразливий для такого роду махінацій у зв'язку з його закритістю від громадського та парламентського контролю та внаслідок обмеженого доступу до його інформації. Надзвичайно важливо, щоб дії керівництва суб'єктів державного сектору безпеки були прозорими та прогнозованими, а також діяли ефективно й адекватно [425, с. 20].

Дослідження причин і умов вчинення корупційних злочинів є необхідною умовою для визначення ефективної системи протидії цьому негативному явищу. Ефективність діяльності розуміється як забезпечення досягнення максимального результату за наявних людських, фінансових, часових та інших ресурсів [331]. Саме недостатня ефективність державних органів, що ускладнює вироблення і реалізацію політики визначається як джерело загроз незалежності України, її суверенітету і демократії. Непослідовність та незавершеність реформ і корупція перешкоджають виведенню української економіки з депресивного стану, унеможливають її

стале і динамічне зростання, підвищують уразливість до загроз, та підживлюють кримінальне середовище [345, с. 26].

У сучасних умовах, коли реальний рівень злочинності в Україні значно перевищує офіційні показники, що не дозволяє адекватно запобігати їй, пріоритетом у діяльності правоохоронних органів, є виявлення криміногенних факторів, які впливають на зміну рівня та структури корупційних злочинів. Для того, щоб ефективно запобігати цим злочинам, необхідно зрозуміти, чому вони вчиняються, дослідити ті процеси та явища, які породжують, обумовлюють та супроводжують їх як свій безпосередній наслідок.

На думку професора економічних наук Мандибури В. О. феномен корупційного монстра не міг би набути в Україні таких масштабів, якби база його живлення не була настільки потужною та надійно забезпеченою. Сьогодні в Україні практично не проведена системно наукова оцінка реальних умов формування та не розкриті потенційні можливості широкого спектру існуючих джерел корупційного живлення. Для реального, а не декларативного викорінення кримінально-чорної економіки та корупції, необхідно обмежити або повністю ліквідувати умови, що сприяють їх генерації. Зокрема мова йде про джерела живлення корупції та економічної злочинності, всебічної оцінки існуючих схем та механізмів здійснення злочинів в соціально-економічній сфері [242, с. 7-8].

На високому теоретичному рівні проблеми сутності й детермінації злочинності розроблялися у працях Г. А. Аванесова, Я. І. Гілінського, В. В. Голіни, І. М. Даньшина, О. М. Джужи, А. І. Долгової, А. П. Закалюка, В. Г. Іванова, О. Г. Кальмана, В. М. Кудрявцева, Н. Ф. Кузнєцової, І. П. Лановенка, О. М. Литвинова, О. Г. Фролової, Д. А. Шестакова В. В. Панкратова, М. С. Таганцева, А. Н. Трайніна та інших.

Найбільш помітний внесок в обґрунтування і теоретичну розробку проблеми причин та умов злочинності та окремих видів злочинів зробили такі відомі вітчизняні вчені, як С. Р. Багіров, О. М. Бандурка, А. Ф. Волобуєв,

Л. М. Давиденко, О. Ф. Зелінський, О. М. Костенко, О. М. Литвак, О. М. Литвинов, О. П. Литвин, І. Б. Медицький, А. А. Музика, О. Л. Тимчук, В. П. Філонов, В. І. Шакун, Н. М. Ярмиш. Слід додати, що ґрунтовні дослідження детермінації економічної злочинності проводили А. М. Бойко, В. В. Коваленко, В. М. Попович, Є. Л. Стрельцов, О. Ю. Шостко та ін.

Розроблення проблем, пов'язаних із корупцією та тіньовою економікою знаходиться у сфері інтересів вітчизняних спеціалістів, таких як А. Базилюк, З. Варналій, А. Волошенко, В. Гончарова, І. Длугопольський, І. Мазур, В. Предборський, Р. Пустовіт, Т. Тищук, Ю. Харазішвілі, М. Фоміна, А. Скрипник, Ю. Самаєва та інші.

Проблема причин та умов злочинів є центральною проблемою кримінологічної науки. Її вирішення потребує синтезу наукових здобутків філософії, соціології, психології, юриспруденції тощо. Так, на думку В. В. Панкратова, проблема причин проступків є проблемою соціальної та психологічної обумовленості певної поведінки. Звідси логічним є дослідження співвідношення цих структур, які формують особистість та її поведінку [300, с. 21].

Зважаючи на те, що важливою проблемою теорії причинності злочинності є системний підхід до з'ясування комплексу причин та умов, які породжують та спричиняють злочинність та окремі злочини, виникає необхідність визначитися з тим термінологічним інструментарієм, яким ми будемо користуватися для висвітлення даного підрозділу дослідження. Перш за все необхідно визначити зміст понять «детермінізм», «детермінація», «причина», «причинність», «умова», «фактор».

Базуючись на філософському вченні, під детермінізмом розуміються об'єктивні закономірності взаємозв'язку та взаємообумовленості явищ матеріального та духовного світу. Ядром детермінізму є теорія причинності [422, с. 149]. Детермінація являє собою діалектичну суттєву властивість реального буття – загальний зв'язок, взаємозалежність та взаємообумовленість предметів, явищ, процесів [126, с. 184]. До системи

кримінологічної детермінації Н.Ф. Кузнєцова відносить причини, умови та кореляти [210, с. 12].

Детермінація являє собою процес обумовлення, визначення. Поняття детермінанти, обставини, фактори деякі вчені використовують як поняття, які об'єднують в собі причини та умови. Процес детермінації злочинності являє собою складну взаємодію різних форм зв'язків, не лише причинних, але й функціональних, статистичних, зв'язків станів та інших. Причинність лише одна з форм універсальної взаємодії, один з видів детермінації, який визначає генетичний, виробничий зв'язок, який визначає факт породження будь-якого процесу або явища [105, с. 147].

Під час причинного пояснення, важливо з'ясувати, під впливом яких обставин злочинність породжується, а при більш широкому - детерміністичному - не чому саме злочинність існує, а чому вона існує саме в таких формах, з такими характеристиками тощо. При детерміністичному підході злочинність розглядається як результат неоднозначного впливу будь-яких факторів, а як наслідок складної, багатопланової детермінації, у тому числі самодетермінації. Важливим аспектом пізнання процесу детермінації є врахування специфіки соціального детермінізму. Головна його особливість полягає в тому, що в суспільстві всі зв'язки проявляються в формі відносин між людьми, тобто цілеспрямованих зв'язків [105, с. 149-150].

У філософії під причиною розуміють явище, дія якого тягне за собою, визначає, змінює, продукує інше явище (наслідок). Однак В. В. Панкратов застерігає, що не можна визнавати причиною будь-яку подію, яка зовнішньо пов'язана з наслідком [300, с. 27]. А. А. Піонтковський доповнює, що для визначення причинності має бути наявним не лише зовнішній, але й внутрішній зв'язок між причиною та наслідком. В іншому випадку матиме місце лише зовнішня взаємодія [304, с. 76].

Поняття взаємодії знаходиться в тісному зв'язку зі структурою. В

цьому випадку взаємодія виступає як інтегруючий фактор, за допомогою якого відбувається об'єднання частин в певний тип цілісності [422, с. 81]. Саме тому під час дослідження причин та умов корупційних злочинів у сфері військової безпеки принциповим є встановлення не лише зовнішнього зв'язку причини та наслідку, але й визначати характер внутрішніх зв'язків.

У кримінології, поряд з поняттям причини злочину часто використовується категорія «умови вчинення злочину», під якими розуміються явища, котрі безпосередньо не породжують злочинність, але слугують певними обставинами, що сприяють її виникненню та існуванню, тобто в певний спосіб впливають на розвиток причинного зв'язку [142, с. 77; 353, с. 51]. Тобто умову розглядають як дещо зовнішнє для явища, на відміну причини, яка включає як зовнішні, так і внутрішні фактори.

Слід визначити існування в кримінологічній науці позиції, згідно з якою поділ детермінантів на причини та умови є відносним, має значення лише для цього конкретного взаємозв'язку двох явищ у певний час та за певних умов [126, с. 188]. Деякою мірою це обумовлено поширенням на початку ХХ століття факторного аналізу злочинності. Пов'язано це з теоретичною кризою, своєрідним розчаруванням вчених у епістемологічному потенціалі поняття «причина», визнанні його недостатньо коректним, переносом наукової уваги на конкретні чинники та кореляційні залежності, які можуть бути встановлені емпірично. У той же час піддавалися сумніву об'єктивні причини злочинності [236, с. 281]. Використовуючи в юриспруденції поняття «фактор», науковці розуміли рушійну силу економічних, виробничих відносин, яка здійснює вплив на результат економічної, виробничої діяльності [37, с. 667].

Серед кримінологів залишається дискусійним питання про роль та значення причин, умов та факторів в детермінації злочинної поведінки [442, с. 50]. Відома радянська кримінологиня Н. Ф. Кузнецова вказувала, що термін «фактор» за змістом практично використовується як

«детермінант» і тому не повинен протиставлятися термінам «причини» та «умови», тобто поняття «фактор» та «причини» і «умови» повинні використовуватися як тотожні поняття [210, с. 38]. Однак, А. П. Закалюк зауважував, що ці поняття можуть вживатися як синоніми, якщо у дослідженні не визначається вид зв'язку факторів (детерміністичний (причинний чи обумовлюючий), кореляційний), не з'ясовується їх змістовна частина. У іншому ж випадку ця термінологічна невизначеність порушує вимоги визначеності, точності та предметності, дотримання яких є необхідним в запобіжних цілях.

Сьогодні в кримінологічній науці висловлюється наукова позиція, пов'язана з використанням поняття «фактор» для окреслення комплексу детермінант певного виду злочинів. Сутність факторного аналізу полягає у вимірюванні коефіцієнту кореляції; при цьому цей метод не потребує заглиблення у механізм причинної обумовленості, достатньо лише констатації, що злочинність та певні суспільні явища пов'язані [236, с. 281].

На нашу думку, використання поняття «фактор» має місце на існування в кримінологічній науці, оскільки може використовуватися як універсальний термін щодо позначення комплексу детермінант злочинів. Ми повністю підтримуємо пропозицію І. Б. Медицького, який пропонує поняття «фактор» розуміти як родове поняття, що включає всі види криміногенної детермінації, тобто певну чисельність причин, умов чи інших чинників конкретного явища, що об'єднуються як за своїм змістом, значенням, так і за іншими критеріями [251, с. 13]. Вважаємо, що використання терміну «фактор» дозволить відійти від поділу на причини та умови, розмежування яких, як вже зазначалось, є умовним. Термін «фактор» є універсальним, збірним поняттям та об'єднує у своєму змісті причини, умови, кореляційні залежності, мотивацію, криміногенну ситуацію та віктимологічну поведінку. Отже, в нашому дослідженні терміни «детермінанти», «причини та умови», «фактори» будуть

використовуватись як тотожні.

Зважаючи на начеб-то достатню кількість досліджень, присвячених проблемам детермінації злочинності, здавалося б, що всі спірні та невирішені задачі вже знайшли своє розв'язання. Однак з огляду на те, що злочинність явище соціально-правове та мінливе відповідно до змін у суспільному житті, запропонувати єдиний детермінаційний комплекс не можливо, оскільки всі відносини і процеси знаходяться в динамічному стані. У зв'язку з цим у різні періоди виникає необхідність вивчення факторів злочинності, які сприяють вчиненню злочинів за нових умов.

Сучасна злочинність характеризується таким явищем як «переструктуризація», тобто коли «звичайну» злочинність витісняє злочинність, яка раніше практично не реєструвалася, латентні види злочинів, такі як кіберзлочини, економічні та посадові злочини. Властивістю сучасної злочинності є її глобалізація. Організована злочинність проявляється як підприємницька діяльність, бізнес, виробництво тощо [11, с. 110].

Сучасні кримінологи зазначають, що ми живемо в новому часі, в новій реальності, в епоху постмодерну [119, с. 5; 221, с. 160; 11]. Саме епоха постмодерна висуває перед суспільством небачені раніше життєві проблеми, а перед суспільними науками задачу осмислення тотальних змін в житті суспільства, що відбуваються. Безумовно ці процесі не можуть не впливати на злочинність та стратегію і тактику соціального контролю над нею. Відбувається глобалізація фінансових, транспортних, міграційних, технологічних потоків. Відповідним наслідком є і глобалізація злочинності. Глобалізація економіки супроводжується інтернаціональним характером економічних злочинів. Дуже часто корупція має міждержавний характер [75, с. 3].

Дослідження проблем детермінації корупційних злочинів у сфері військової безпеки окремо не проводилось. Вченими кримінологами з'ясовувалися причини економічної злочинності, злочинності у бюджетній

сфері, в різних галузях народного господарства. Поряд з цим, до сфери військової безпеки інтерес почав виникати нещодавно, що, на нашу думку пояснюється кризовим станом та глибоким занепадом військової сфери, ситуацією, в якій опинилася військова сфера у зв'язку з військовою агресією з боку РФ, критичного стану озброєння та боєздатності українського війська, набуття розголосу резонансних справ про зловживання військовими начальниками тощо.

Одразу зазначимо, що перелік всіх причин та умов дати досить складно. Оскільки негативні фактори, які створюють передумови для вчинення корупційних злочинів у сфері військової безпеки, містяться практично у всіх сферах життєдіяльності суспільства, його інститутів, соціальних груп та окремих осіб. Тому, вважаємо доцільним, більш детально зупинитись на характеристиці тих криміногенних факторів, які здійснюють визначальний вплив на криміналізацію процесу використання бюджетних коштів у військовій сфері. Більш детально у цій частині дослідження зупинимося на характеристиці соціально-економічних факторів корупційної злочинності у сфері військової безпеки. Саме економічні фактори є ядром даного виду злочинів, оскільки формують корисливу мотивацію злочинців.

Сучасний американський філософ та політичний економіст Френсіс Фукуяма вважає, що розглядаючи корупцію з економічного та політичного боку можливо сформулювати її сутність. Адже з економічної точки зору корупція вилучає ресурси з найбільш продуктивного вживання. Вона діє як регресивний податок, який підтримує елітне життя окремих соціальних класів за кошти інших [475].

Економічні фактори злочинності можуть бути загальними причинами й умовами корупції. До них зокрема можна віднести такі: а) відсутність сприятливого режиму діяльності підприємств та підприємців, особливо щодо сплати податків, відрахувань до бюджету, одержання державної підтримки, кредитів тощо; б) відсутність прозорості процесів роздержавлення

(приватизації) власності, вирішення різних економічних та господарських питань, оцінювання прибутків, обсягу податків, одержання пільг тощо, що створює умови їх вирішення за додаткову «винагороду» для службовця; в) наявність суперечностей, коли на тлі збільшення кількості заможних і багатих людей і зростання їхніх прибутків багато державних службовців, наділених повноваженнями у забезпеченні умов для прибуткової діяльності, не мають навіть помірного достатку [169, с. 152].

Визначальне місце у тінзації економіки належить сфері бюджетного фінансування, яка охоплює правоохоронну, військову, соціальні сфери та ін. На нашу думку, складна криміногенна ситуація, пов'язана з корупційними діями у сфері цільового та ефективного використання бюджетних коштів певним чином зумовлена відсутністю єдиної концепції державної політики економічного розвитку країни, яка б інтегрувала у собі основні напрямки розвитку, механізм реалізації, дієву систему стимулювання, контролю та відповідальності. Становлення ринкової економіки здійснювалося безсистемно, не було забезпечено чіткого контролю за розвитком економічної ситуації, та, відповідно, витрачанням бюджетних коштів. Адже з метою виправлення недоліків дії ринкових механізмів держава повинна регулювати розвиток економіки [251, с. 60]. Економічна злочинність змінює свій якісний склад у чіткій відповідності до тих змін, які відбуваються у легальному секторі економіки [24, с. 3].

Ознакою сучасних економічних відносин стала рентоорієнтована поведінка, тобто поведінка, спрямована на пошук ренти в діяльності, яка відрізняється від «нормальної» поведінки учасників економічного процесу, спрямованої на виготовлення продукту чи надавання послуг і отримання прибутку. Сенс пошуку ренти полягає в тому, щоб за допомогою влади штучно створити для себе або визначеної групи індивідів найбільш сприятливі умови реалізації інтересів, за яких без додаткових зусиль і витрат у виробництві можна отримати максимальний дохід. Суть такої ренти, напевно, найкраще характеризує таке спеціальне слово, як «відкат». На

відміну від звичайної ринкової конкуренції, боротьба за отримання цієї ренти не поліпшує становище споживачів, а чітко спрямоване на отримання власних вигід певними індивідами. Така конкуренція має на меті вплив на державні структури або окремі їх ланки з метою явного чи прихованого перерозподілу прибутку. Ця теорія дає відповідь на дуже важливе питання, яке хвилює не тільки економістів: чому влада, міністерства і парламент приймають неефективні, непослідовні рішення, що суперечать рекомендаціям науки і навіть здоровому глузду. Це дозволяє зрозуміти й те, чому такими складними та неефективними є система боротьби з корупцією, механізм протидії їй [291, с. 30].

Схема відкатів набула значного поширення в Збройних силах України. Так, полковник ЗСУ, начальник одного з відділів Управління розвитку речового майна Головного управління розвитку речового майна Збройних Сил України отримав 10% «відкату» від угоди з постачальником за внесення змін до технічних умов елементів військової символіки ЗСУ.

Одна зі схем зловживань під час державних закупівель для потреб ЗСУ полягає в тому, що перевіряюча комісія, що утворюється рішенням Міноборони для надання оцінки предмету закупівлі, передає персональні дані учасникам торгів. Після цього ці учасники домовляються між собою про розділення лотів із закупівель речового майна для оборонного відомства. Такі дії містять корупційні ознаки та в результаті на тендерах постачальники не знижують цінові пропозиції, що завдає шкоду державному бюджету України через сплату більш високих цін, а учасники тендеру надають «відкат» замовнику [308].

Система запобігання корупції у військовій сфері не може бути результативною до тих пір, поки очільники відомства, зацікавлені в збагаченні за рахунок коштів держави та нехтуючи життям та безпекою військовослужбовців на лінії вогню, знаходяться при владі. Так, повідомлено про підозру 8 особам, серед яких два генерали та засновник підприємства-виробника бронежилетів, який лобював через заступника Міністра оборони

України інтереси свого підприємства. Їм інкримінується вчинення за попередньою змовою групою осіб бездіяльності військовою владою, що спричинила тяжкі наслідки в умовах особливого періоду (ч. 2 ст. 28, ч. 3 ст. 426 КК України). За даними слідства, колишні високопосадовці Збройних Сил України з квітня по червень 2019 року здійснили закупівлю та прийом індивідуального обмундирування – 11 тисяч бронежилетів на суму близько 42 млн грн, які за своїми властивостями не спроможні забезпечити військовослужбовців від уражень вогнепальною зброєю. Під час слідчого експерименту з дотриманням усіх правил сертифікаційних випробувань встановлено, що захисні властивості бронежилетів не відповідають заявленим виробником 1-4 класам захисту. За результатами проведених 13 судових експертиз встановлено, що більше 70 % бронежилетів прострілюються тими видами зброї, від якої повинні захищати військовослужбовців. У вилучених бронежилетах «Корсар МЗс 1-4» за умови намокання змінюється молекулярна структура «кевлару» і втрачаються куленепробивні властивості, через що вони не витримують постріл навіть з пістолету Макарова по першому класу захисту. Окрім цього, через комплектування частини бронежилетів бронеплитами неналежної якості бронежилети четвертого класу захисту прострілюються гвинтівкою та автоматом [130].

Виходячи з наведеної вище ситуації, зазначимо, що тільки маючи особистий корисний інтерес, можна поставити під загрозу життя 11 тис. військовослужбовців заради власного збагачення. Якими низьким моральними якостями треба бути наділеними, щоб в умовах активного збройного конфлікту, збагачуватися на життях військовослужбовців.

За офіційними даними Державної аудиторської служби України за 2019 рік, в результаті аудиту стану виконання п'яти бюджетних програм Міністерством оборони України за 2017-2018 роки, за результатами якого встановлено порушень та недоліків на загальну суму 10,1 млрд грн, зокрема порушень законодавства, що призвели до втрат ресурсів, на суму 1 млрд

гривень. Зокрема, запроваджений механізм укладення державних контрактів із залученням суб'єктами господарювання кредитів під державні гарантії зумовив удорожчання вартості робіт (послуг) через сплату відсотків за користування кредитами і прибутку на 585,7 млн грн, а для їх сплати суб'єктам господарювання упродовж 2019-2021 років знадобиться збільшення бюджетних призначень на 1,1 млрд гривень. Міністерство не ініціювало зміни до нормативно-правових актів, що регулюють забезпечення речовим майном військовослужбовців та відшкодування їм грошової компенсації вартості речового майна за цінами на дату їх звільнення, що призвело до зростання у 2018 році видатків на 285,9 млн грн (що учетверо більше запланованих і за наявності залишків повсякденної форми одягу (старого зразка) майже на 61 млн грн). Міноборони, передбачивши у договорах умови продовження термінів виконання зобов'язань суб'єктами господарювання у разі істотної зміни обставин, у тому числі скориставшись нормами Закону України "Про особливості здійснення закупівель товарів, робіт і послуг для гарантованого забезпечення потреб оборони", упродовж 2018 року, беручи до уваги висновки торгово-промислових палат щодо унеможливлення виконання зобов'язань, спричинених істотною умовою обставин, яку сторони не могли передбачити (неодноразове оскарження умов тендерної документації, внесення змін до переважної частини нормативної документації на предмети речового майна, відсутність переліку випробувань, за якими учасникам необхідно проходити контроль для отримання висновку на відповідність вимогам нормативної або технічної документації тощо), за 65 договорами на суму майже 1,5 млрд грн відстрочило терміни виконання зобов'язань від 10 до 68 днів, що стало підставою для не нарахування більше як 100 млн грн штрафних санкцій та не стягнення майже 74,4 млн грн банківської гарантії. Перерахувавши упродовж 2017-2018 років 214,7 млн грн на будівництво (реконструкцію) житла, Міноборони навіть після спливу від 2-х до 4-х років не отримало 656 квартир (квартири не заселені, не приведені у відповідність санітарним нормам, житло у місті Харків не розподілене,

житловий будинок у селі Чайки Київської області до інженерних мереж не підключений, окремі підрядники зобов'язань щодо будівництва (реконструкції) житла не виконали тощо). За рахунок бюджетних коштів, виділених у 2017-2018 роках для досягнення результативних показників бюджетних програм 2101150 та 2101450, Міноборони здійснило попередню оплату за придбання і ремонт озброєння і військової техніки на суми відповідно 5,5 млрд грн і 11,4 млрд грн, чим відволікло кошти державного бюджету у дебіторську заборгованість з терміном погашення від трьох місяців до півтора року [356, с. 37-38].

Економічні фактори корупції виникають і прогресують переважно в умовах, коли недостатньо реалізуються або ігноруються національні інтереси і пріоритети держави в найважливіших структурах макроекономіки [97, с. 139]. Домінантною умовою зневажання державних інтересів є корупційні можливості державних службовців та представників бізнесу, які розуміють, що будь-яке питання влюбій сфері можна «вирішити».

На думку відомого вітчизняного економіста Т. Ковальчука «найбільших збитків економіці країни завдають «неформально-легітимні» види діяльності. Цей тип відносин широко застосовують так звані «спільні підприємства», які створюються переважно з метою виведення певної частини їх прибутків з-під оподаткування. Тут активно використовуються «паразитуючі посередники», що переводять у «чорну тінь» прибутки рентабельних підприємств, шляхом штучно збільшуючи їх витрати, а також комерційні структури, що здійснюють операції з високоліквідною, зокрема підакцизною, продукцією тощо» [162, с. 7].

Не зважаючи на кризовий стан вітчизняної економіки, за рівнем концентрації частки національного багатства вітчизняні олігархи є світовими лідерами [115, с. 5]. За співвідношенням кількості доларових мільярдів на 100 мільярдів дол. США у ВВП, що виробляється в країні, наша держава посідає перше місце у світі з показником 6,2 залишивши позаду не лише сусідні країни, а й країни, що входять до G8, БРІКС, та ті країни, що мають

найвищий у світі рівень життя (Норвегія, Швеція, Канада, Швейцарія, Нова Зеландія) де зазначений показник не перевищує 4,0 [278, с. 70].

Не викликає сумніву, що між економікою та корупцією існує стабільний зв'язок. Корупція гальмує темпи економічного зростання країни, робить її громадян біднішими, а економіку менш продуктивною, а також стримує розвиток підприємств. Чим більш корумпованою є країна, тим більшими є обсяги державних інвестицій, але тим меншою є їхня якість. Нині, незважаючи на те, що обсяг державних інвестицій в Україні є відносно низьким, країна має чисельні приклади їх розкрадання. Тому із поступовим відновленням економіки можна очікувати зростання публічних інвестицій, а отже – якщо рівень корупції не зменшиться – і корупційної складової та неефективності цих інвестицій. У корумпованих країнах неефективними є державні витрати: менше коштів виділяється на соціальні проекти в освіті та медицині. Більше того, через корупцію знижується ефективність соціальних витрат та порушується принцип адресності – тобто соціальна допомога надається не лише тим, хто її справді потребує, а й відносно заможному населенню (напр., як це було із заниженими цінами на газ для населення в Україні).

Економісти розглядають аномалії вітчизняної податкової системи як каталізатор посилення потенціалу корупційного живлення. Зокрема, аномалія системи вітчизняного оподаткування доходів фізичних осіб полягає у тому, що найбільше податкове навантаження (відносно отримуваних доходів) несе малозабезпечене населення. Це пов'язано із тим, що саме ці суспільні верстви великою мірою сплачують найбільш соціально несправедливі – «непрямі» податки, (передусім, це стосується податку на додану вартість, котрий значно підвищує для малоїмущих ціну обов'язково необхідних товарів). Саме тому у всьому світі ці податки визнаються фахівцями «як податки на бідних» і тому у переважній більшості цивілізованих та соціально орієнтованих країнах світу діють механізми повернення після завершення бюджетного

року частини доходів, що вилучені у малозабезпечених громадян при справлянні податку на додану вартість [242, с. 16].

В Україні дотепер не існує ні репрезентативної статистики, ні об'єктивної внутрішньої інформації фіскальних служб щодо реального рівня доходів по справжньому багатого населення – платників податків. Це становище є нетерпимим, адже фіскальні органи та державна статистика вважають (на підставі чинних податкових законів, ухвалених переважно всіма ж багатими депутатами, або лобістами багатих в парламенті), що сплата податку на прибуток корпорації (тобто юридичної особи) звільняє фізичних осіб – власників корпоративного капіталу від сплати податку на доходи громадян. Цим пояснюється аномальний феномен порушення принципу соціальної справедливості, який полягає у тому, що левову частку податкового тягаря, на фізичних осіб несуть якраз представники найманої праці та малозабезпечені верстви населення [242, с. 16].

Поряд з цим, збільшується фінансування військових проектів (які, своєю чергою, уповільнюють зростання ВВП). Окрім того, оскільки у країні сьогодні є об'єктивні причини для збільшення військових витрат, які є уразливими до корупції, необхідні прозорість та механізми контролю за цими витратами [386].

Маніпуляції із закупівлею шоломів та бронежилетів для прикордонників. За повідомленням сайту “Наші гроші”, в серпні 2014 р. військова частина №1471 в Київській області замовила у фірми ТОВ “НВП “Темп” 2800 кулезахисних шоломів і 2000 бронежилетів 4-го класу захисту. Усі ціни були зазначено з урахуванням ПДВ, незважаючи на те, що товари військового призначення не обкладаються цим податком. Тобто 20% від вартості були сплачені до кишені компанії-постачальника, а не повернуті до державного бюджету. Тендер був проведений за переговорною процедурою, тобто без фактичних торгів, а шляхом особистих зустрічей та перемовин з учасниками. Це пояснили нагальною потребою забезпечення службовців Держприкордонслужби, які виконують завдання в Луганській та Донецькій

областях. Державна фінансова інспекція провела ревізію, що тривала більше року. Її результати показали, що під час тендеру військова частина переплатила 2,71 млн гривень. Військова прокуратура розпочала кримінальне провадження за даною справою [403].

Наведений вище приклад підтверджує висновок дослідження, проведеного д'Агостіно, Дюнне та П'єроні, який полягав у тому, що в стані масштабного поширення корупції, зростають менш бажані державні витрати, в тому числі у військовій сфері [471, с. 204-205]. Корумпований уряд прагне витратити державні кошти на дорогі військові проекти, бо відстежити реальну вартість проектів часто неможливо через секретність та відсутність конкуренції на цьому ринку.

Високий рівень корупції впливає на економіку країни зменшенням надходжень до бюджету, що відбувається, зокрема, через ухилення від сплати податків. В Україні 62% підприємств ухиляються від сплати податків, причому майже половина із них дає хабарі. Наприклад, на підставі досліджень можна припустити, що лише у роздрібній торгівлі обсяг хабарів в Україні становить не менше 8 млрд грн на рік. Четвертий важливий канал – приватні інвестиції. Корумповані країни залучають менше приватних інвестицій через вищі ризики та вищу вартість капіталу. У структурі іноземного фінансування корумпованих країн прямі іноземні інвестиції поступаються міжнародним кредитам, що створює додатковий ризик валютної кризи [386].

Від корупції страждає якість управління державою – замість витратити час на вирішення суспільних проблем, службовці вишукують можливості збагатитися. Корупція також посилює політичну нестабільність, бюрократизованість та регуляторні бар'єри. Це, зокрема, проявляється у тінізації економіки. Так, за результатами дослідження української економіки, 846 млрд грн або 23,8% від офіційного ВВП за 2018 рік, перебуває в тіні, з них: 19,7% ВВП (702 млрд грн) становить готівкова тіньова економіка; 4,1%

ВВП (144 млрд грн) - домашнє виробництво товарів для власного кінцевого використання, тобто - негрошова тіньова економіка [108].

Негативний вплив на розвиток економіки мають окремі. За результатами економетричного аналізу було визначено, що найбільше пригнічують економічне зростання прямі податки, потім - непрямі - ПДВ та інші податки з продажу, акцизи, мита тощо, найменш шкідливими виявилися регулярні податки на землю і нерухомість.

В Україні навантаження на фонд оплати праці становить 41,5% (номінал). У перерахунку на ефективну ставку це 34% навантаження на фонд оплати праці. За цим показником Україна випереджає значну кількість навіть розвинених країн, зокрема США (із навантаженням 31,7%), Японію (32,6%), Британію (30,9%), Канаду (30,9%), Австралію (28,6%), Південну Корею (22,6%), Ізраїль (22,1%), Швейцарію (21,8%), Мексику (20,4%), Нову Зеландію (18,1%), а також значну кількість країн, що розвиваються. Серед країн, що схожі на Україну за рівнем соціально-економічного розвитку та якістю державного врядування, наша країна лідирує за розміром шкідливого навантаження на працю. Слід враховувати, що чим більшим є податкове навантаження, то сильнішими стають стимули для уникнення оподаткування. Надмірне оподаткування має наслідком прогресуючу тінізацію економіки, яка в свою чергу створює сприятливі умови для розвитку корупції.

Податки на працю дестимулюють зайнятість, збільшують вартість створення робочих місць, посилюючи тінізацію ринку праці, стимулюють трудову міграцію, дестимулюють працевістки галузі тощо [74].

Негативним наслідком корупції є зменшення ефективності економіки – наприклад, через зростання вартості капіталу чи зменшення його продуктивності. Але наслідки корупції насправді є набагато глибшими – корупція стримує розвиток державних інститутів (особливо у менш розвинутих країнах), оскільки корумпована влада зацікавлена саме в цьому, а це, своєю чергою, теж негативно впливає на економічний розвиток. Корупція має не лише економічні наслідки, а шкодить добробуту громадян загалом –

через неї потерпають соціальні функції держави (наприклад, медицина та освіта), зростає рівень бідності, посилюється нерівність доходів та зменшується рівень довіри у суспільстві. Ці чинники, своєю чергою, теж впливають на економічний розвиток.

У країнах з високим рівнем корупції влада схильна до великих та неефективних державних інвестицій. Це не дивно – адже для корупціонера це один із засобів заробити на завищеній вартості проєктів, навіть коли такі проєкти не є економічно обґрунтованими. Корумпована влада часто не реагує на реальні потреби економіки, а витрачає кошти на те, що принесе їй прибуток та збільшить її популярність [386].

Серед широкого спектру факторів економічного характеру, які суттєво вплинули на рівень, динаміку та структуру злочинів, пов'язаних з незаконним використанням бюджетних коштів, можемо виділити наступні.

Відсутність єдиної концепції державної політики економічного розвитку країни, яка б інтегрувала у собі основні напрямки розвитку, механізм реалізації, дієву систему стимулювання, контролю та відповідальності.

Падіння валового внутрішнього продукту. Прийняття державного бюджету, показники якого не відповідають дійсності, не зовсім реальні для виконання. Це створює передумови неефективного, нецільового використання бюджетних коштів, розпорошення бюджетних коштів між бюджетними програмами без концентрації на конкретних цілях, яких держава прагнула досягти [373, с. 128].

Зниження рівня матеріального забезпечення населення. Невідповідність рівня матеріального забезпечення службовців та їх життєвих потреб, що породжує корисливу мотивацію державних службовців під час розподілу та використання бюджетних коштів [76, с. 159].

Зростання рівня безробіття. В Україні рівень безробіття економічно активного населення зріс з 9,4 % у 2019 р. до 9,7 % у 2020 р. Станом на 2019 р. кількість зайнятих економічною діяльністю у віці 15-70 років 16,33

млн. осіб. Так, кількість безробітних у першому кварталі 2020 р. складала 8,9 % всього економічно активного населення, а в третьому кварталі 2020 р. на 0,8 % більше, що свідчить про існуючу тенденцію до зростання рівня безробіття в країні. Близько 10,7 % втратили роботу саме з економічних причин.

Сучасний ринок праці України характеризується наявністю комплексу проблем, серед яких: скорочення пропозиції робочої сили та зростання попиту на неї, низький рівень заробітної плати, брак високопродуктивних робочих місць, невідповідність професійних та загальних компетентностей працівників потребам роботодавців, тіньова зайнятість населення тощо. Кризові процеси в національній економіці у 2014 і 2015 роках, спричинені тимчасовою окупацією частини територій України внаслідок збройної агресії Російської Федерації, призвели до падіння економіки та згорання виробництва, що зумовило появу негативних тенденцій на ринку праці, зокрема зростання кількості безробітного населення.

Загалом за період з 2014 по 2015 рік кількість економічно активного та зайнятого населення України у віці 15-70 років різко зменшилась: економічно активного населення - із 19,9 млн. осіб у 2014 році до 18,1 млн. осіб у 2015 році (на 1,8 млн. осіб); зайнятого населення - із 18,1 млн. осіб до 16,4 млн. осіб (на 1,7 млн. осіб). З 2015 по 2017 рік кількість економічно активного та зайнятого населення продовжувала зменшуватися уповільненими темпами і досягла у 2017 році 17,9 і 16,2 млн. осіб відповідно. Водночас у 2015-2017 роках кількість безробітного населення у віці 15-70 років, за методологією Міжнародної організації праці, становила 1,7 млн. осіб, рівень безробіття зріс з 9,1 відсотка у 2015 році до 9,5 відсотка - у 2017 році.

У 2016 і 2017 роках ситуація в Україні стабілізувалась, національна економіка почала демонструвати стабільне зростання, що позитивно вплинуло на сферу зайнятості населення та ринок праці, проте рівня 2014 року не вдалося досягнути.

У 2018 році порівняно з 2017 роком середньомісячна кількість економічно активного населення віком 15-70 років зросла на 85,1 тис. осіб і становила 17,9 млн осіб; рівень економічної активності населення України у віці 15-70 років зріс із 62 до 62,6 % населення відповідного віку; кількість зайнятого населення України у віці 15-70 років зросла на 204,5 тис. осіб та досягла 16,4 млн осіб; рівень зайнятості населення України у віці 15-70 років зріс із 56,1 до 57,1 % населення відповідного віку; кількість безробітного населення, за методологією Міжнародної організації праці, у віці 15-70 років зменшилась на 119,4 тис. осіб до 1,6 млн. осіб; рівень безробіття населення у віці 15-70 років знизився з 9,5 до 8,8 % економічно активного населення відповідного віку.

Протягом 2018 року 35,4 відсотка загальної чисельності зареєстрованих безробітних становили особи у віці до 35 років. Основними причинами безробіття серед молоді є невідповідність обсягів та напрямів професійного навчання потребам економіки та ринку праці, недостатній рівень якості професійної підготовки, незадовільні умови праці, які пропонуються молоді роботодавцями на конкретних робочих місцях. Така ситуація виникла, зокрема, внаслідок недосконалого формування державного/регіонального замовлення на підготовку кадрів, відсутності дієвих взаємозв'язків між закладами освіти, роботодавцями та місцевими органами виконавчої влади та недостатньою мотивацією молоді до оволодіння робітничими професіями.

Незважаючи на позитивні зрушення в економіці, рівень безробіття в Україні залишається на високому рівні - 8,8 % у 2018 році. Найвищий рівень безробіття спостерігався у Луганській (15,1 в%), Донецькій (14 %), Кіровоградській (11,6 %), Волинській (11,4 %) та Полтавській (11,2 %) областях. Найбільший попит роботодавців на працівників спостерігається у переробній промисловості (19,8 % загальної кількості вакансій), оптовій та роздрібній торгівлі (16,1 %), сільському, лісовому та рибному господарстві (10,4 %) і транспорті (9 %) [296].

Негативно впливає на створення умов для працевлаштування

безробітних відсутність Державної програми зайнятості населення. В Україні після 2012 р. не затверджувались державні програми зайнятості, які забезпечували б комплексний підхід до вирішення завдань збалансування попиту на робочу силу та її пропонування. Натомість Кабінетом Міністрів України Розпорядженням Кабінету Міністрів України 24 грудня 2019 р. № 1396-р. затверджено Основні напрями реалізації державної політики у сфері зайнятості населення та стимулювання створення нових робочих місць на період до 2022 року. Державна політика у сфері зайнятості населення до 2022 року здійснюватиметься за такими основними напрямками: розвиток національної економіки як основи для забезпечення продуктивної зайнятості та створення нових робочих місць; стимулювання розвитку підприємництва та самозайнятості; забезпечення створення гідних умов праці та детінізація відносин у сфері зайнятості населення; розвиток системи професійної (професійно-технічної) освіти та забезпечення створення умов для професійного навчання впродовж життя; забезпечення розвитку інклюзивного ринку праці. Сприяння зайнятості молоді; реформування державної служби зайнятості та забезпечення інноваційного розвитку послуг на ринку праці; забезпечення реалізації ефективної державної політики у сфері трудової міграції [296].

Однак, відмітимо, що зміст документу носить декларативний характер, на реалізацію напрямів не передбачається обсягів фінансового забезпечення, не фіксуються кількісні показники та виконавці.

Суттєвим економічним фактором, який впливає на корупційну злочинність є зростання загальної суми заборгованості з виплати заробітної плати. Так, сума заборгованості з виплати заробітної плати у 2015 р. становила 2 010,9 млн грн, у 2016 р. – 2004,0 млн грн, у 2017 р. – 2 581,7 млн грн (+22,3%), у 2018 р. - 2 819,4 млн грн (+ 8,4 %), у 2019 р. – 3220,9 млн грн (+12,4%). В цілому за останні 5 років заборгованість із виплати заробітної плати зросла на 37,6 %. [122].

Серед широкого загалу економічних детермінант найважливішими,

такими, що потребують негайного реагування з боку державних інституцій, є такі: існування «тіньового» сектора економіки, який охоплює майже всі сфери життєдіяльності країни та забезпечує своє функціонування переважно через створення фіктивних фірм, використання підставних осіб, проведення безтоварних операцій; падіння вітчизняного виробництва, криза робочих місць, дефіцит бюджету, наявність можливостей для юридичних та фізичних осіб ухилитися від сплати податків, що створює значні труднощі у виконанні дохідної частини, повноту стягнення податкової заборгованості. Відсутність економічно обґрунтованого та законодавчо регламентованого механізму надання фінансової підтримки за рахунок бюджетних коштів, сприяє зловживанням з бюджетними коштами, їх неефективному та нецільовому використанню.

Слід вказати і на такий фактор економічного характеру, як відсутність економії бюджетних коштів та використання їх виключно за цільовим призначенням з боку несумлінних отримувачів бюджетних коштів. Така поведінка, як правило, зумовлюється прагненням незаконно отримати фінансову допомогу та використати її на власний розсуд.

Такі зловживання свідчать про відсутність економічно обґрунтованого та законодавчо регламентованого механізму надання фінансової підтримки за рахунок бюджетних коштів. Це сприяє зловживанням з бюджетними коштами, неефективному та нецільовому їх використанню. Тобто причина зловживань полягає у неузгодженості інтересів держави з особистими інтересами одержувача бюджетних коштів. Однак без двосторонньої зацікавленості (з боку держави та громадянина) та бажання сприяти стабілізації та розвитку окремої галузі народного господарства шляхом цільового та ефективного використання бюджетних коштів не можна встановити економічний баланс у державі в цілому.

Для оптимізації процедури державних закупівель для потреб оборонної галузі необхідним є усунення корупційних чинників. З метою зробити

планування розвитку оборонної промисловості конкурентним і прозорим та ліквідувати корупційні ризики при ухваленні закритих рішень в оборонних закупівлях.

Кризові явища в економіці та нерозвиненість малого і середнього бізнесу створюють ґрунт для розвитку корупції перш за все тому, що призводять до масового безробіття та зниження рівня соціального захисту населення. Так, на початку 2018 року рівень безробіття серед населення працездатного віку склав 9,9%. Тобто, у пошуках роботи перебував кожен 10-й працездатний громадянин. У такому випадку з'являється масова корупція при працевлаштуванні і укладанні трудових контрактів. Найбільша небезпека полягає у тому, що вона вражає не лише державну сферу, а і приватні компанії. Схильні до наживи менеджери починають створювати для себе умови щодо отримання незаконних прибутків. Це стимулюється налаштованістю свідомості працівника приватного бізнесу, основним завданням якого є максимізація прибутків. Лише відбувається часткова підміна понять – від максимізації прибутків компанії, що прямо впливає на доходи даного індивіда, він переходить до отримання зисків в обхід усіх інституційних утворень. Якщо не відбувається покарання, то отримання незаконного прибутку стимулює утворення нових корупційних схем, і у приватному бізнесі також починають розвиватися процеси хабарництва та відкатів при формуванні замовлень і укладанні контрактів купівлі-продажу (особливо товарів стійко високого попиту та ресурсних товарів).

Існує проблема обмеженого набору ресурсів суб'єктів. Розпорядник обмежених ресурсів – чи то державний чиновник, чи концесіонер, чи будь-яка інша особа – володіє дискреційними повноваженнями при їх розподілі. Це стає важливою причиною корупції, оскільки відкриває можливості незаконного збагачення. При цьому у випадку з ресурсами утворюються цілі взаємопов'язані корупційні мережі, які охоплюють вищі ешелони влади, менеджмент приватних компаній, середні ланки державного управління. Різниця з попередньою причиною полягає лише в тому, що коло пересічних

громадян, які стикаються з корупцією через обмеженість ресурсів, є значно вужчим. Оскільки власники приватного бізнесу добре розуміють неможливість збільшення обсягів окремих ресурсів та розширення доступу до них, то не варто сподіватися на взаєморозуміння з ними у питаннях боротьби з корупцією такого роду. Тут державні антикорупційні органи повинні покладатися на власні сили та єдино можливого союзника – громадський контроль [254, с. 210].

Таким чином, можемо резюмувати, що причинний комплекс корупційних злочинів у сфері військової безпеки доцільно розглядати як систему взаємопов'язаних криміногенних явищ і процесів об'єктивного та суб'єктивного характеру, що в поєднанні з іншими факторами прямо й опосередковано детермінують злочинність у сфері військової безпеки. Цілком можемо стверджувати, що основними факторами корупційних злочинів у сфері військової безпеки є саме економічні.

Так, економічними факторами корупційної злочинності у сфері військової безпеки є наступні: не розробленість єдиної концепції державної політики економічного розвитку країни, яка б інтегрувала у собі основні напрямки розвитку, механізм реалізації, дієву систему стимулювання, контролю та відповідальності; відсутність репрезентативної статистики, об'єктивної внутрішньої інформації фіскальних служб щодо реального рівня доходів по справжньому багатого населення – платників податків, в наслідок чого маємо місце порушення принципу соціальної справедливості, коли більша частина податкового навантаження оплачується з рахунків представників найманої праці та малозабезпечених верств населення; низький рівень добросовісної конкуренції на ринку державних закупівель для потреб військової сфери, через закритість, засекреченість сфери.

Саме тому для їх подолання необхідно більше уваги приділяти не силовим та каральним методам, а обирати шлях реформування економічної системи в частині нівелювання економічних факторів, зміщення орієнтирів державної політики на підвищення рівня соціально-економічного

забезпечення та стабільності пересічних громадян, формуючи свідоме несприйняття корупції в усіх сферах суспільного життя.

3.2 Політичні фактори корупційної злочинності у сфері воєнної безпеки

Важко вигадати політичне благо, яке повсюдно вихваляли би більше, ніж прозорість державного управління. Зважаючи на таємні сховки корупції, зловживання владою, неправомірний вплив і масу інших хиб, прозорість дозволяє громадянам тримати своїх можновладців під контролем. Або так є в теорії [426]. Так охарактеризував явище корупції відомий професор Стенфордського університету, Френсіс Фукуяма. На його думку, антикорупційній політиці в нашій країні притаманний високий рівень популізму. Формується система антикорупційного законодавства, створюються антикорупційні державні структури, поряд з цим, корупція в країні продовжує процвітати. Це свідчить про те, що всі вжиті заходи ефективні не повною мірою і відсутня ключова умова подолання корупції – це верховенство права, яке реалізується через незалежну від влади судову систему. Саме за наявності професійної, незалежної судової гілки влади можливим буде реально притягнути винних в корупційних злочинах осіб до відповідальності. З політичної точки зору, корупція надломлює законність політичної системи держави, що дає альтернативні можливості елітам утримувати владу в своїх руках, позбавляючи народ можливості демократичного вільного вибору. Корупція є суттєвою перешкодою на шляху до перспективної демократії, коли народ сприймає авторитаризм у владі як ефективне управління, а не корумповану демократичну владу [474].

Значний вплив на поширення корупційної злочинності у сфері військової безпеки здійснюють політичні фактори. На думку директора НАБУ А. Ситника саме державні підприємства є джерелами політичної корупції в державі. Збитки від корупції на державних підприємствах більші за трансі від Міжнародного валютного фонду [487]. Збитки від корупційних злочинів надзвичайно великі, однак відшкодовуються до бюджету «копійки». Так, за перші три місяці 2020 року до державного бюджету надійшло 14 тис

грн від реалізації майна, а також коштів, конфіскованих за вчинення корупційних та пов'язаних із корупцією правопорушень. Зокрема, від реалізації майна та надходження національної та іноземної валюти, конфіскованих за рішенням суду за вчинення корупційного та пов'язаного з корупцією правопорушення до держбюджету надійшло 950 грн. Сума конфіскованих коштів та коштів, отриманих від реалізації майна, конфіскованого за рішенням суду за вчинення корупційного та пов'язаного з корупцією правопорушення становить 13,3 тис грн. Таким чином протягом січня - березня 2020 року у корупціонерів було конфіковано трохи більше 14 тис грн. [120].

Аналізуючи стан бюджетної сфери, вітчизняний економіст та вчений А. Гальчинський зазначив: «сегмент живлення корупції – бюджетна сфера. Високий рівень її тінізації має свої пояснення. Це щонайперше – нереальність бюджету, відсутність балансу між доходами й зобов'язаннями держави, брак прозорості та ефективної контрольованості бюджетного процесу, відсутність податкової системи, яка активно сприяла б легалізації економіки. Як результат – за всі роки реформ Україна практично жодного разу не мала хоча б у наближених параметрах збалансованого бюджету. І тут є своє пояснення. Якщо виходити з чинного законодавства, то легко підрахувати, що державний сектор економіки щороку забезпечується фінансовими ресурсами в обсягах, які, за найбільш оптимістичними оцінками, не перевищують 30—40% задекларованих законом асигнувань. Вже сам по собі цей факт не потребує коментарів» [66, с. 144-145].

Політична криза, нестабільність та невизначеність політичної волі, обумовлюють недолік бюджетного процесу, що створюють сприятливі умови перетікання бюджетних коштів за відповідну корупційну «допомогу» у тіньову кримінальну сферу. До них відносять: 1) порушення законодавства в процесі розробки, затвердження і виконання Державного та місцевих бюджетів; 2) існуюча у Верховній Раді України практика затверджувати зміни до законодавства, що коректують бюджетні параметри вже після

прийняття Закону про Державний бюджет на відповідний рік; 3) видання органами виконавчої влади у ході виконання бюджету нормативних документів, що змінюють параметри надходжень і витрат Державного та місцевих бюджетів; 4) недосконалість і неузгодженість законодавства; 5) незадовільний рівень обґрунтування обсягів доходних і видаткових статей бюджету; 6) недосконалий механізм руху коштів у процесі виділення запланованих бюджетних асигнувань; 7) неефективний внутрішньовідомчий контроль за витрачанням бюджетних коштів; 8) повне і безкарне ігнорування висновків і рекомендацій Рахункової палати.

Особливе місце у корупційних схемах належить бюджетній сфері. Матеріали проведених органами фінансового контролю перевірок постійно фіксують численні випадки порушень та ігнорування чинного законодавства у здійсненні фінансових операцій, що виявляється у незаконному отриманні бюджетних коштів та кредитів під державні гарантії, марнотратстві й безгосподарності при витрачанні державних коштів і майна. Це є однією з передумов формування живильного середовища для корупційного отримання окремими комерційними структурами надприбутків, безпідставного збагачення та переміщення коштів у сферу тіньової економіки.

Серед головних недоліків бюджетного процесу, що створюють сприятливі умови для корупційного використання бюджетних коштів та їх перетікання у тіньову сферу, можна назвати наступні: 1) незадовільний рівень обґрунтування дохідних і видаткових статей бюджету; 2) порушення законодавства у процесі формування і виконання Державного бюджету України та місцевих бюджетів; 3) недосконалий механізм руху коштів у процесі виділення запланованих бюджетних асигнувань; 4) недостатній рівень контролю та відповідальності у всіх ланках державної влади за цільове і ефективне використання бюджетних коштів [242, с. 35].

Поширення масштабів корупції, неспроможність ефективно протидіяти їй є одним з основних негативних чинників процесу реформування сфери

військової безпеки. Недоброчесне управління своєю чергою спричиняє проблеми адміністрування реформ, відсутність підтримки реформ з боку суспільства. З огляду на специфіку, обсяг функцій і повноважень інституцій сектору безпеки є достатньо привабливим як засіб реалізації політичних та економічних інтересів. Досі у законодавстві України, а головне – у практиці врядування відсутнє розуміння необхідності запобігання конфлікту інтересів, що призводить до посилення бізнесового впливу на політику загалом і сектор безпеки зокрема. Це виявляється у практиці використання владних повноважень для реалізації особистих або групових інтересів, тривалого існування схем привласнення державних ресурсів. Так, досі збереглися непрозорі схеми державних закупівель у Міністерстві оборони України. Закупівля пального та продовольства для Збройних сил України здійснюється в одного й того ж постачальника за завищеними цінами. Ці постачальники зберегли свої позиції попри зміну політичних команд. Умови проведення закупівель виключають прозору конкуренцію. Адміністративне супроводження непрозорих схем вимагає і відповідного кадрового забезпечення, що сприяє залученню до керівної ланки «бізнесменів у погонах». Зрощення політики та бізнесу, результатом чого є політична корупція, не дозволяє здійснювати послідовне реформування – приймати управлінські та кадрові рішення всупереч інтересам бізнесових груп чи окремих осіб, навіть коли це диктується потребами забезпечення національної безпеки, існує острах у застосуванні безкомпромісних, непопулярних рішень. Таким чином, корупція створює умови, в яких стимули для реформування сектору безпеки залишаються слабкими, а стимули, пов'язані зі збереженням чинної системи – сильними. Особливо небезпечний є незадовільний стан кримінального переслідування корупції. Низький рівень координації, численність суб'єктів боротьби з корупцією та слабка співпраця з громадськістю призводять до розпорошеності антикорупційних зусиль державних органів. Традиційний репресивний підхід до боротьби з корупцією посадовців нижньої та середньої ланки ніяк не

впливає на існування та зростання корупції. Майже не вживаються заходи щодо її запобігання. На практиці заходи щодо протидії корупції, зокрема хабарництву, вжиті правоохоронними органами, є неефективними, не виконують жодної стримуючої ролі, оскільки корупціонери часто залишаються безкарними [244, с. 9].

Аналіз політичної ситуації в країні свідчить про поверхневе дослідження передумов недосконалості державного механізму, що призводило до прорахунків у проведенні політичних реформ; відсутність комплексного підходу до формування політичної системи та повільного розвитку політичної культури та свідомості суспільства; політична нестабільність, яка проявляється у нестабільності існуючих політичних інститутів; дисбаланс функцій та повноважень законодавчої, виконавчої та судової гілок влади; непослідовність у проведенні суспільних перетворень, безсистемне та нерішуче впровадження демократичних засад у різні сфери суспільного життя; недосконалий механізм парламентського контролю за діяльністю вищих посадових осіб виконавчої гілки влади, у тому числі керівників правоохоронних та контролюючих орган [255, с. 189], відсутність єдиної скоординованої політики запобігання злочинності у бюджетній та економічній сферах; незабезпеченість з боку уряду позитивного балансу доходів і витрат громадян країни; розбіжності у політичних інтересах представників різних гілок влади як на державному, так і на місцевому рівнях; надто широкі розпорядчо-управлінські повноваження народних обранців та депутатська недоторканність [244, с. 9].

Специфіка дії політичних факторів в Україні обумовлюється радикальним переходом суспільства від партійно-тоталітарної системи до демократичної, соціальної та правової держави. При цьому гіпертрофовані командно-адміністративні методи й функції управління різними сферами суспільного життя (закритість державного апарату, відсутність ефективного громадського контролю за його діяльністю, тотальність державного регулювання тощо) не були повністю змінені відповідно до обраного шляху

реформування політичного та соціально-економічного життя держави. Стратегічні помилки, допущені в процесі переходу від бюрократично-планового регулювання економіки до регулювання, що ґрунтується на ринкових відносинах, призвели до специфічних проявів корпоративного та локального регулювання, які не вдалося вчасно усунути або нейтралізувати. Вплив на економічні й політичні процеси в суспільстві почали чинити корпоративно-бюрократичні структури, що призвело до дисбалансу в системі розподілу ресурсів і, як наслідок, до появи сфер діяльності з надприбутками (бізнес у сфері металургійної промисловості та торгівлі металобрухтом, енергоносіями, банківська діяльність тощо) та сфер із низькою концентрацією ресурсів (сільськогосподарське виробництво, виробництво товарів народного споживання тощо) [205, с. 299].

Так, до політичних причин відносимо дисбаланс владних повноважень на різних рівнях; політичну нестабільність, лобіювання та легалізацію напів законних форм фінансово-економічної діяльності. До правових – недосконалість нормативної системи та небажання суб'єкта діяти в її межах; нерегульованість форм господарської діяльності; прогалини у економічному законодавстві; неефективність судової системи та її залежність. До організаційно-управлінських – надмірна роль бюрократії та складність бюрократичних процедур; нечіткість регламентації діяльності державних службовців та недостатня їх відповідальність; відсутність ефективних механізмів ротації кадрів; зрощування державного апарату з підприємницькими структурами; дисбаланс владних повноважень на різних рівнях; непрозорість приватизації і державної підтримки бізнесу. Все назване цілком залежить від рішень правлячих структур та осіб [254, с. 211].

Суддя Конституційного Суду М. Мельник зазначав, що корупція, будучи соціальним явищем має виразне політичне забарвлення. Це означає, що з одного боку, вона є продуктом діяльності влади, з іншого – безпосередньо впливає на формування та функціонування владних інститутів, значною мірою визначає саму сутність публічної влади. Оскільки

публічна влада сама по собі є політичним інститутом, то й корупція як форма зловживання цією владою є насамперед політичним феноменом. За такого підходу можна стверджувати, що будь-які корупційні діяння, вчинені представниками державної влади чи місцевого самоврядування, мають політичний зміст і можуть вважатися політичною корупцією [257].

Корупцію у сфері військової безпеки, яка вчиняється вищим керівництвом Міністерства оборони України та Збройних сил, цілком можна вважати різновидом політичної корупції, оскільки сферою поширенні політичної корупції є вищий рівень державного та регіонального управління.

Якщо говорити лише про основні політичні чинники корупції у сфері військової безпеки, то на сучасному етапі розвитку країни до них можна віднести, насамперед такі.

Політична нестабільність, яка проявляється в нестабільності головних існуючих політичних інститутів, що тягне за собою неефективність їх функціонування, підміни правових засад діяльності політичною доцільністю. Найбільш показовим прикладом нестабільності та її “затяжного” характеру є перманентна «політична війна», яка ведеться вже не тільки і навіть не стільки з політичними опонентами, скільки з політичними соратниками. Така війна апріорі передбачає неправомірне використання владних повноважень і системне зловживання владою в політичних та особистих цілях, що становить суть політичної корупції [257].

Відсутність політичних реформ та їх хибна ідеологія. Реформи, що формально проводяться, є популістичними та позбавлені системного характеру. Фрагментарні зміни не є суспільно вмотивованими та зорієнтованими – вони мають переважно суб’єктивну мотивацію і спрямовані на задоволення особистих чи вузько корпоративних інтересів головних політичних гравців (отримання державної влади, утримання її, збільшення владних повноважень, а також отримання різноманітної вигоди від перебування при владі – тобто, ці інтереси практично повністю збігаються з тими, що притаманні політичній корупції).

У результаті такої ситуації, назрілі політичні проблеми або ж не розв'язуються зовсім, що призводить до уповільнення суспільного розвитку, або ж розв'язуються в неадекватний і неприпустимий з правової точки зору спосіб (зокрема, шляхом підкупу політичних діячів, суддів, ухвалення неправових рішень), що дає імпульс для подальшого поширення політичної корупції та ускладнює соціально-політичну ситуацію в країні.

Існуючи дисбаланс функцій і повноважень гілок влади та порушення принципу поділу державної влади, який зумовлений незавершеністю формування політичної системи держави, постійними намаганнями її керівників наділити себе додатковими повноваженнями. Протягом 1994-2004рр. в Україні спостерігалася тенденція до необґрунтованого вивищення виконавчої гілки влади над двома іншими, зниження ролі законодавчої влади, несформованості сильної незалежної судової влади. Така тенденція значною мірою була закріплена й розвинута Конституцією України 1996р., яка істотно звузила повноваження Парламенту. Що стосується проблем становлення та розвитку судової влади, то цей процес характеризується істотними протиріччями, безсистемністю, незавершеністю, а на нинішньому етапі – ще й наполегливими намаганнями на законодавчому рівні взяти під контроль суди, отримати додаткові засоби впливу на ухвалення ними рішень, політизувати процес правосуддя.

Відхід від демократичних засад у діяльності головних політичних суб'єктів. Сьогодні в українській дійсності спостерігаються явища, які вказують на те, що демократичний спосіб формування органів влади та їх функціонування підміняється авторитарними та/ або корупційними методами (під час проведення виборів, призначення (обрання) на посади, прийняття ключових рішень). Спостерігаються прояви організованої інформаційної блокади суспільно важливих подій, які мали критичну стосовно діючої влади спрямованість [257].

Впливає на поширення корупції в сфері військової безпеки й досить актуальна кадрова проблема, що полягає у дефіциті професійних і

добросовісних управлінців і працівників, виходить на перший план. Інституції сектору безпеки постали перед ризиком втрати професійного ядра, оскільки працівники не мають мотивації до сумлінної праці: відсутні достойне матеріальне забезпечення, соціальний захист, можливості прозорого кар'єрного просування. Практика призначення на керівні посади за політичними квотами або за протекцією завдає значної шкоди авторитету влади та посилює розчарування у середовищі професіоналів (МНС, СБУ, СЗРУ, Міноборони, ДПАУ, Держмитслужба). Поряд з цим, новопризначені керівники не мають відповідної освіти, досвіду, тому й не користуються повагою колег. Реформи сектору безпеки переважно стосувалися структури інституцій, їх чисельності, вдосконалення нормативної бази. Набагато менше уваги приділялося реформуванню внутрішнього управління цих відомств: процедурам ухвалення рішень, стилю управління, постійному навчанню персоналу. Наслідком цього є нестача управлінців вищої та середньої керівної ланки, спроможних адекватно запроваджувати реформи (замість звички командувати й контролювати), нестача компетентних працівників, які свідомо сприймають і підтримують реформи, погоджуються з тимчасовими труднощами задля позитивних перспектив. Структури інституцій сектору безпеки є надмірно громіздкими й витратними, а кількість керівників – безпрецедентно численна [244, с. 12].

Корупція у сфері військової безпеки будучи різновидом публічної сфери характеризується безпосереднім заподіянням шкоди державі та її інтересам, які охороняються законом та сферою діяльності – публічна сфера (військова сфера); суб'єктом – особою, наділеною владними повноваженнями в сфері використання коштів та матеріальних цінностей, виділених на забезпечення ефективного та цільового функціонування військової сфери; корупційні відносини виникають внаслідок того, що особа публічної служби допускає зловживання своєю владою або посадовими повноваженнями; діяння вчиняються з метою задоволення особистих корисливих інтересів, або інтересів третіх осіб

Дослідження економістів та політологів, дозволяють зазначити, що по-справжньому «родючим полем» для розквіту корупції, її політичних факторів стала сфера управління державними корпоративними правами. Це, може бути пояснено тим, що закону, який би унеможлиблював «розмивання», а по суті розкрадання, державної власності, за два десятиріччя урядовими структурами так і не було розроблено. Внаслідок цього економічними шахраями за корупційною домовленістю були задіяні найбільш типові та масові схеми, що пов'язані зі злочинним використанням та привласненням державного майна. Послідовність взаємозв'язку корупціонерів має приблизно такий вигляд:

1) цілеспрямоване і неухильне зменшення державної частки у статутних фондах акціонерних товариств, передусім, шляхом випуску додаткової та нічимне обмеженої емісії акцій;

2) шахрайське штучне нарощування кредиторської заборгованості, що здійснюється з метою подальшого доведенням підприємств з державною часткою власності до банкрутства та забезпечення створення умов для наступного їх викупу за цінами, значно нижчими за ринкові;

3) забезпечення умов для жорсткої примусової реалізації майна акціонерних товариств за некомпетентно (або злочинно) взятими, а тому економічно непосильними борговими зобов'язаннями;

4) допущення створення так званих компаній – «клонів» з подальшим привласненням ними високоліквідних активів та прибутків від діяльності основної компанії, а також залишенні збитків на балансі останньої;

5) усунення конкурентів шляхом монополізації постачання сировини та збуту готової продукції посередницькими структурами;

6) безкарне пряме ухилення від виконання взятих на себе інвестиційних зобов'язань та приватизаційних умов, тощо [242, с. 16].

Критичним станом як в управлінському аспекті так і з точки зору породження корупційних злочинів характеризується стан управління корпоративними правами у національних (державних) акціонерних та

холдингових компаніях. Поряд з цим, нічим не прикритий корупційний інтерес керівників значної частини державних підприємств досить часто призводив до ситуації, коли вони активно співпрацювали з комерційними структурами, здійснюючи при цьому численні порушення законодавства, наприклад, шляхом фальсифікації документів звітності тощо. Внаслідок цього найбільш ліквідне державне майно передавалось і продовжує передаватись у безкоштовне використання приватними компаніями без відповідного підтвердження на нього прав держави [242, с. 16].

Слід також враховувати, що основні об'єкти державної власності – засоби виробництва в даний час знаходяться у віданні і розпорядженні керівників державних підприємств, які практично втратили важелі управління і зараз не несуть майже ніякої відповідальності перед державою за використання загальнонаціональної власності. Очевидно на них необхідно поширити хоча б ті обмеження, які передбачені для Державних службовців.

Деякі рішення на зорі незалежності ухвалювались аврально і «ура-революційно» задля відмови від радянського. Так сталося із рішенням Верховної Ради України про ліквідацію Комітету народного контролю. Здійснення цієї акції вважалось значною перемогою ринкової демократії над рудиментарним анахронізмом, своєрідним «відголоском» радянського тоталітаризму. Проте подальший перебіг подій незаперечно засвідчив, що саме з цього моменту розпорядження державною власністю стало повністю безконтрольним. Забезпечення реалізації економічної і соціальної сфери інтересів держави опинилось поза обліком і контролем з боку громадянського суспільства. Це стосується в першу чергу забезпечення надійності збереження державного майна, яке передавалась у користування приватним структурам та у процесі створення так званих змішаних структур на засадах державно-приватного партнерства [242, с. 16].

За межами контролю і обліку опинились також і такі доленосно важливі сфери діяльності, як роздержавлення і приватизація, земельна реформа, зовнішня економічна діяльність регіональних органів влади, а

також утилізації продаж військової техніки і майна, ігорний бізнес, розподіл кредитів (у т.ч. і фермерам), валютні операції, декларування доходів державних службовців і представників інших ланок державної влади і багато іншого. Після скасування народного контролю особливо гостро постало питання обвального поширення корупції, яка вразила всі ланки, структури і рівні функціонування державного організму. Реальна практика свідчить, що боротьба з корупцією не може бути зведена лише до показових процесів над окремими зверх знахабнілими хабарниками. У всіх правових державах такі процеси є важливим напрямом політики, спрямованої на створення чіткого і безперервного механізму для тримання «державного люду» (і не тільки чиновників, а й представників всіх гілок державної влади) в рамках моральності і законності, стимулювання їх чесної праці на благо суспільства [242, с. 13].

Корупція в секторі безпеки може проявлятися в різних формах, таких як: відкати і хабарі, просування неконкурентних контрактів або маніпуляції з зарплатами солдат, зловживання бюджетними коштами і використання військових ресурсів для отримання позабюджетних доходів [430]. Нещодавне і швидке зростання приватних військових і охоронних компаній, які здійснюють в рамках держави певну діяльність, яка передається на аутсорсинг відповідно до обмежених правил, ще більше розширило можливості для корупції [272, с. 5]. Матс Р. Бердал і Девід М. Мелоун виділяють три типи корупції: корупція (дрібна), заснована на потребах: поширена серед військовослужбовців нижчої та середньої ланки, які не можуть задовольнити свої основні соціальні потреби через низьку заробітну платню. Корупція жадібна (елітна) корупція: включає високопоставлених військових і державних чиновників, а також приватні компанії та посередників / агентів. Пірамідальна корупція: пов'язує високопоставлених урядових і військових чиновників з військовослужбовцями нижчої та середньої ланки через перерозподіл незаконних доходів і потік корумпованих грошей знизу – вгору [47, с. 151-152].

Окрім того, Кримінальний кодекс Франції розрізняє пасивну і активну корупцію. Пасивна корупція є прямим або непрямим запитом, або неправомірним прийняттям пропозицій, пожертвувань, подарунків або переваг. Активна корупція – це пряма або непряма неправомірна пропозиція, обіцянка, пожертвування, подарунки або переваги [47, с. 174].

Потреба виявлення факторів корупції у сфері військової безпеки зумовлена тими негативними ризиками, які породжує корупція. Корупція стримує розвиток і підриває безпеку сучасних суспільств. Корупція також руйнує суспільну довіру до інститутів країни. Корупція особливо перешкоджає прогресу країн з перехідною економікою, розкрадаючи такі необхідні ресурси у тих, хто намагається будувати державу. Ресурси, що отримуються завдяки корупційній діяльності, часто трансформуються в економічний і політичний вплив, тим самим послаблюючи демократичні інститути і розширюючи масштаби корупції. Оборонний сектор часто сам забезпечує сприятливі умови для корупційних дій через культуру секретності і безкарності, яка приховує їх від жорсткого контролю [47, с. 6].

Крім того, корупція підриває ефективність і економічність збройних сил. Моральна пригніченість військовослужбовців і брак відповідного обладнання є причиною збільшення втрат на полі бою, що може поставити під загрозу глобальні завдання національної безпеки. Армія побачить, що їх бюджет скорочується, оскільки зазвичай менше коштів виділяється сфері, яка вважається корумпованою. Це породжує ще більшу корупцію, оскільки зацікавлені групи конкурують за забезпечення своєї частки обмежених коштів, що призводить до замкнутого кола корупції. Корупція витягує і так обмежені кошти з інших сфер, які самі їх потребують, таких як охорона здоров'я та освіта. Корупція також перешкоджає ефективному функціонуванню сектора безпеки. Корумповані і неефективні збройні сили знижують рівень суспільної довіри до державних інституцій. Боездатність військ при виконанні поставлених завдань значно знижена. Корумповані процедури, що стосуються призначень і заохочень за заслуги, сильно

впливають на моральний дух військ. Корупція також може допомагати терористам і організованій злочинності отримувати інформацію, ноу-хау, небезпечні матеріали, технології та системи озброєння. Корумповані зв'язки організацій сфери безпеки і оборони з організованою злочинністю є безпосередньою загрозою безпеці країни та її громадян. Корупція негативно позначається на авторитеті збройних сил у міжнародних операціях [47, с. 7-12].

Численні випадки корупційних зловживань у багатьох сферах оборонної діяльності в Україні дозволяють дійти висновку, що корупція у сфері військової безпеки характеризується ознаками системного явища. Так, у таких сферах діяльності, як миротворчість, харчування військовослужбовців, забезпечення їх житлом, відчуження військового майна, закупівля та ремонт військової техніки й майна, утилізація тощо. Загалом корупцією суттєво вражені майже всі сфери діяльності Міністерства оборони України, де розподіляються ресурси. Окрім оборонного відомства, корупційні зловживання мають місце і в оборонній промисловості. Поясненням низького рівня доброчесності в Україні, зокрема в сфері військової безпеки, є наявність величезного розриву між деклараціями про демократичність, заявами про боротьбу з корупцією, правову культуру, верховенство права та реальним станом забезпечення цих питань з боку політичного керівництва держави. Недостатність фінансування соціальних потреб, зокрема забезпечення військовослужбовців житлом, провокує корупцію. Україна сьогодні не в змозі забезпечити необхідним житлом власних громадян, і це пов'язано переважно зі збереженням у цій сфері застарілої, помилкової радянської розподільчої практики, що лише сприяє поширенню корупції. У 2008 р. була спроба спростити процедуру отримання житла: Верховна Рада України схвалила механізм, що відповідає міжнародному досвіду, тобто черговикам можна було отримувати компенсацію від держави і на власний розсуд вирішувати це питання [309, с. 42].

Отже, підсумовуючи дослідження політичних факторів корупційної злочинності у сфері військової безпеки зазначимо, що корупція у сфері військової безпеки, яка вчиняється вищим керівництвом Міністерства оборони України та Збройних сил, цілком можна вважати різновидом політичної корупції, оскільки сферою поширенні політичної корупції є вищий рівень державного та регіонально управління.

Політична криза, нестабільність та невизначеність політичної волі, обумовлюють недолік бюджетного процесу, що створюють сприятливі умови перетікання бюджетних коштів за відповідну корупційну «допомогу» у тіньову кримінальну сферу. Серед головних недоліків бюджетного процесу, що створюють сприятливі умови для корупційного використання бюджетних коштів та їх перетікання у тіньову сферу, можна назвати наступні: 1) незадовільний рівень обґрунтування дохідних і видаткових статей бюджету; 2) порушення законодавства у процесі формування і виконання Державного бюджету України та місцевих бюджетів; 3) недосконалий механізм руху коштів у процесі виділення запланованих бюджетних асигнувань; 4) недостатній рівень контролю та відповідальності у всіх ланках державної влади за цільове і ефективне використання бюджетних коштів.

Позитивно впливає на процвітання корупції незадовільний стан кримінального переслідування корупції. Низький рівень координації, численність суб'єктів боротьби з корупцією та слабка співпраця з громадськістю призводять до розпорошеності антикорупційних зусиль державних органів. Поряд з цим, поверхневе дослідження передумов недосконалості державного механізму, що призводить до прорахунків у проведенні політичних реформ; відсутність комплексного підходу до формування політичної системи та повільного розвитку політичної культури та свідомості суспільства також живлять корупційне середовище.

Вагомим політичним фактором виступає дисбаланс владних повноважень на різних рівнях; політична нестабільність, лобіювання та

легалізацію незаконних форм фінансово-економічної діяльності. Відсутність політичних реформ та їх хибна ідеологія. Реформи, що формально проводяться, є популістичними та позбавлені системного характеру. Фрагментарні зміни не є суспільно вмотивованими та зорієнтованими – вони мають переважно суб'єктивну мотивацію і спрямовані на задоволення особистих чи вузько корпоративних інтересів головних політичних гравців.

Корупція в сфері військової безпеки призводить до низького рівня доброчесності в Україні, зокрема в сфері військової безпеки, величезного розриву між деклараціями про демократичність, заявами про боротьбу з корупцією, правову культуру, верховенство права та реальним станом забезпечення цих питань з боку політичного керівництва держави

На нашу думку, визначені вище політичні фактори створюють умови для вчинення корупційних злочинних діянь, поглиблюють економічну та політичну кризу в країні, а також безпосередньо впливають на зміну кількісних та якісних показників корупційної злочинності у сфері військової безпеки.

Найбільш вагомими політичними факторами, які обумовлюють корупційну злочинність у сфері військової безпеки є: політична криза; нестабільність політичної волі; низький рівень фінансування соціальних потреб; незадовільний стан кримінального переслідування корупції; низький рівень координації між суб'єктами запобігання корупції; недостатній рівень взаємодії з громадськістю; дисбаланс владних повноважень на різних рівнях; відсутність комплексного підходу до формування політичної системи та повільного розвитку політичної культури та свідомості суспільства також живлять корупційне середовище.

3.3 Культурно-психологічні фактори корупційної злочинності у сфері воєнної безпеки

На 13-му Конгресі Організації Об'єднаних Націй з попередження злочинності та кримінальному судочинству, який проходив з 12 по 19 квітня 2015 року в Досі, Катар, було акцентовано увагу міжнародної спільноти на тому, що освіта для всіх дітей і молоді, включаючи викорінення неписьменності, є необхідною умовою для попередження злочинності та корупції, а також сприяння створенню культури дотримання положень законів, культури, яка підтримує верховенство права і права людини при повазі культурної самобутності. Поряд з цим, підкреслюється основоположна роль участі молодого покоління в зусиллях щодо попередження злочинності. У зв'язку з цим, світова спільнота прийняла рішення прагнути до: 1) створення безпечних, позитивних і надійних умов для навчання в школах за підтримки з боку громад, в тому числі шляхом забезпечення захисту дітей від усіх форм насильства, переслідування, цькування, сексуальної наруги і зловживання наркотиками відповідно з внутрішнім законодавством; 2) включати питання попередження злочинності, кримінального правосуддя та інші аспекти верховенства права в внутрішні системи освіти; 3) включати стратегії в галузі попередження злочинності та кримінального правосуддя в усі відповідні соціально-економічні принципи і програми, зокрема в ті з них, які впливають на молодь, приділяючи особливу увагу програмам, спрямованим на розширення можливостей в галузі освіти і зайнятості для підлітків і молоді; 4) забезпечувати доступ до освіти для всіх, включаючи розвиток технічних і професійних навичок, а також заохочення розвитку навичок навчання протягом усього життя для всіх [109].

Тобто, світовою спільнотою актуалізується питання культурних, психологічних якостей особи. Саме викорінення неписьменності, є важливою умовою для попередження злочинності та корупції. Освічена людина, з

базовим набором соціально орієнтованих цінностей та інтересів схильна до дотримання положень законів, культури. Така особа підтримує верховенство права і права людини при повазі культурної самобутності кожного.

Професійно усвідомлюючи важливість морально-психологічного стану особи, філософ К.-Г. Юнг свого часу зазначав, що корупція, як тенденція до зловживання владою є відображенням своєрідної макросоціальної манії (патології, девіації), що може за певних умов перерости у гіперболізовану форму – авторитаризм, тоталітаризм. Згідно з поглядами Юнга, сучасна людина залишається «дикуном» у своїй глибинній сутності, приховує в собі ірраціональне, хтонічне начало («тінь»), що прагне гіперкомпенсації. За певних умов колективна психологічна деструктивність може спричинити регресію індивідів до примітивних форм поведінки. Дослідник погоджувався з античним мислителем Платоном, консервативно налаштованими філософами сучасності в тому, що індивіди не є рівними у духовному розвитку. Значний відсоток людей у суспільстві духовно незрілі, аморальні у своїй сутності, самотужки не здатні контролювати себе, схильні до задоволення своїх нищих пожадань. Допускати до влади та соціального управління такий контингент людей – чинити зло для суспільства. Аморальні управлінці та політики обов'язково зловживатимуть владою, нищитимуть (нівелюватимуть) духовно та інтелектуально розвинених людей, спричинять деморалізацію, криміналізацію, деградацію соціуму [227].

В суспільстві з морально-психологічною деструкцією (в стані соціального психозу, істерії, манії, фобії) найгіршою формою правління є демократія, оскільки дозволяє прийти до влади найбрутальнішим, кримінальним за сутністю людям. Корупція у контексті поглядів К.-Г. Юнга є поведінковою регресією морально незрілого індивіда, який, маючи владні повноваження, зухвало використовує їх з метою владних пожадань, садистичних схильностей, особистого збагачення. У соціологічному аспекті, політичні корупціонери є здебільшого вихідцями з «соціальних низів», яким тривалий період життя доводилось жити в жорстких умовах зовнішнього

соціального контролю (авторитарна сім'я, військова муштра, тюрма, тоталітарний клан). Іншими словами, у таких осіб функція Его гіперболізована, а ціннісно-світоглядна складова психіки (самість, почуття гідності, інтелект, моральний самоконтроль) непропорційно збіднена та слабка. Вони не є духовно інтегрованими (підсвідомо відчують власну примітивність, приховують її), тому вкрай невротично та амбіційно ставляться до зовнішніх атрибутів домінування – звань, титулів, відзнак, нагород, посад, іміджу, уваги керівництва, майна тощо. Такі особи можуть більш-менш пристойно жити лише за умов жорсткого зовнішнього контролю. Але, отримавши владу (посаду), відчувши власну безконтрольність і безкарність, у таких психологічно ущербних осіб «тінь» оволодіває розумом – корупційні зловживання, приниження навколишніх людей є гіперкомпенсацією їх духовного примітивізму та внутрішньої порожнечі [227].

В продовження наданого вище контексту, слід зазначити про структуралістичну в своїх принципах теорію соціального наuczання А. Бандури. Суть теорії полягає в тому, що будь-яка поведінка, корупційна в тому числі, засвоюється внаслідок наслідування. Молодше покоління вчиться зловживанням від свої попередників (батьків, наставників, керівників). Соціальне середовище (старше покоління) привчає, заохочує, змушує людину прийняти аморальні соціальні стандарти як «норму» і поводитися певним чином: одних – зловживати владою, інших – зносити аморальність функціонерів. На глибинно-психологічному рівні корупційний досвід засвоюється у садистсько-мазохістських моделях соціальних відносин. Це стосується, зокрема, посттоталітарних спільнот, де соціум десятиліттями привчався до владних зловживань як «соціальної норми», де значна частина громадян на несвідомому рівні ідентифікують себе з роллю «жертви» (комплекс підданого, раба), уможливлуючи тим самим існування деспотичної, корумпованої влади [227].

У виникненні корупційної поведінки не можна виключати також роль конфліктів різних сфер діяльності, в якій вона здійснюється: особистій, сімейно-побутовій, професійній тощо. Внутрішні конфлікти посилюють психічну напругу і, як спробу її компенсувати, – спричиняють різні форми девіантної поведінки, в тому числі корупційної. Професійна діяльність посадових осіб державних органів характеризується негативним впливом чинників зовнішнього середовища, дефіцитом часу, відповідальністю за прийняття рішення, пов'язана з реалізацією владних повноважень, протікає в психологічно напружених умовах, що призводить до виникнення нервово-психічних перевантажень, погіршення функціонального стану і зниження працездатності. Тому вона пред'являє високі вимоги до особистості: до рівня розвитку самосвідомості та психічних процесів (уваги, мислення, пам'яті, мовлення, емоційновольової регуляції, тощо) і потребує наявності спеціальних здібностей (комунікативних, організаційних, тощо). Слід зазначити, що найбільш високий рівень ймовірності залучення до протиправних дій у діяльності державних службовців має місце під час їх індивідуальних контактів із особами, які мають намір «обійти» чинні норми права. Недосконалість законодавства, відсутність строго відпрацьованих схем оформлення окремих документів, прийняття одноосібних рішень з виникаючих питань, виїзд для оформлення документів на місцях – ось неповний перелік ситуацій, що сприяють створенню обставин, за яких посадовець залишається один на один із особою, зацікавленою в порушенні законодавства. При цьому з'являється ймовірність спокуси, можливість вплинути на посадову особу і схилити її до корупційного правопорушення. У сучасному суспільстві поняття «професіоналізм» обов'язково включає усвідомлення спеціалістом наслідків власних дій для інших людей. Тому й створюються етичні кодекси, встановлюються стандарти поведінки службовців [355, с. 46].

Класик психології Альфред Адлер, розкриваючи запропоноване ним поняття «соціальний інтерес», писав, що «почуття соціального інтересу тісно

пов'язане з довірою до себе» і «якщо ви сприяєте благополуччю інших, ви стверджуєте і зміцнюєте відчуття власної сили». З цього випливає, що державний службовець, який використовує свій професійний статус в цілях особистого збагачення, не усвідомлює повною мірою соціальної значущості своєї професії; не відчуває поваги і довіри до власної особистості, йде шляхом деформації свого морального розвитку [355, с. 46].

Щодо державної служби, особа, яка оформлює документи корупційним способом, обходячи вимоги законодавства, мимоволі приходять до висновку, що дотримання закону не має цінності, а його порушення не спричиняє відповідальності. Це спонукає до наступних дій з отримання незаконного прибутку і породжує зневагу до цінностей професійної діяльності. Далі відбувається спотворення світосприйняття – і службовці-хабарники викликають у осіб, які звертаються до них, презирство і цинічне ставлення, що потім поширюються на всю систему державної влади, оскільки посадовець в даному випадку є представником влади. І, наприкінці, виникає уявлення про те, що за гроші можна купити все, що завгодно. Формується тип особистості, описаний Е. Фроммом як «ринковий». Його характерні риси: залежність самооцінки від думки інших людей; відсутність чіткої самоідентифікації; пред'явлення якостей особистості, затребуваних в даний час в даному місці, незалежно від їх відповідності нормам моралі та закону. «Діапазон психологічних якостей особистості хабарника досить широкий – відзначають В. Є. Квашис і С. Ш. Цагікян. Спільними тут є, в першу чергу, негативне ставлення до закону і жага наживи, зневага до моральних і етичних норм, свідоме культивування аморальних колізій і ігнорування таких негативних наслідків, як дискредитація діяльності державного апарату, розбещення підлеглих, підрив принципу соціальної справедливості [355, с. 46].

Для хабарника характерний синдром кругової поруки, протекціонізм, психологія споживацтва, яка найчастіше превалює над усім іншим». Зазначене проявляється у формуванні певного стилю поведінки, що

характеризується наполегливим прагненням до досягнення мети, розмаїтими спробами знайти ситуацію можливого «збагачення», невмінням або небажанням прийняти правильне рішення. Ю. М. Антонян, ґрунтуючись на результатах власних досліджень, вважає, що окрім корисливого, провідним мотивом тут є ігровий. Ігрові мотиви в корупційній поведінці переплітаються з корисливими і починають потужно впливати один на одного. Таким чином, атмосфера корупції призводить не тільки до девальвації норм моралі і моральності, але й до деградації суспільства. Узагальнення наукових джерел дозволяє сформулювати наступний висновок: залежно від джерел та умов буття людини як соціальної істоти сутність зовнішніх поведінкових форм потенційного корупціонера обумовлюється: 1) впливом на психіку соціуму, тобто мікро- та макросередовища; 2) умовами соціалізації, тобто засвоєнням соціальних норм у процесі навчання і виховання; 3) індивідуально-психологічними властивостями; 4) біологічними засадами формування особистості [355, с. 47].

За даними дослідників психологічних особливостей корупціонерів, формування внутрішнього світу потенційного корупціонера ґрунтується на таких компонентах: – трансформація поведінкових реакцій підліткового віку (опозиції, негативізму, компенсації) в сталі індивідуальнопсихологічні властивості, що виявляються у формі внутрішнього протесту проти існуючого стану речей; – прагнення до визнання оточення чи соціуму, не підкріплене критичною оцінкою своїх можливостей; – гіпертрофоване бажання схвалення з боку значимих людей.

Кожен окремий із цих компонентів не містить у собі небезпеки за умови, що він врівноважується іншими складовими структури особистості; їх сукупність спричиняє формування асоціальної спрямованості та латентної делінквентності, часто – корупційного забарвлення. Потенційна схильність особистості до вчинення усвідомлених корупційних дій виникає у соціально благополучної особистості (у законослухняної людини) як переживання нею своєї недосконалості (реальної чи уявної) внаслідок зазначеної нами вище

перебудови ієрархії мотивів: – почуття соціальної несправедливості та нерівності; – почуття неповноцінності чи ущербності; – усвідомлення власної другорядності чи непотрібності. В сукупності ці морально-психологічні чинники створюють потенційну налаштованість (якнайменше – готовність) на вчинення усвідомлених протиправних дій, зокрема, корупційних. Схильність до вчинення корупційних діянь завжди є певним симптомокомплексом, в якому домінуючого значення набувають особливості соціально-психологічної сфери особистості. Ми не схильні думати, що підґрунтя для формування таких особливостей закладається в ранньому дитинстві та є відображенням певних психотравмуючих чи невротичних переживань дитини, хоча й не виключаємо, що деякі особливості сімейного мікроклімату (гіперчи гіпоопікування, емоційна холодність батьків, конфлікти в сім'ї, почуття самотності, тощо) вирішальним чином впливають на психологічний профіль дорослої людини [355, с. 58].

Узагальнення наявних наукових публікацій (Р. Р. Гарифуллін, А. Л. Журавльов, О. В. Вановська) дозволяє окреслити наступний узагальнений психологічний портрет корупціонера. Йому притаманні: – відсутність жалості відносно жертв корупції; – прихована агресія; – спілкування з обмеженим колом людей (при цьому він дуже обережний при встановленні близьких стосунків); – цинізм; – толерантність до корупції; – викривлене самоствердження (через багатство, славу, силу, владу); – переважання матеріальних, а не духовних цінностей; – екстернальний локус контролю; – недиференційована структура моральної поведінки; – неможливість подолання фрустрації та безпорадність при зустрічі із труднощами. С. В. Алексєєв зазначає, що «...динамічне сучасне суспільство регулюється універсальною нормативною моделлю мотивації діяльності – прагненням до успіху. Влада, гроші, власність виступають інструментом та мірилом успіху». При цьому корупціонери є творчими людьми, які відрізняються нестандартним підходом до рішення виникаючих завдань. Вони ставляться відносно до корупції як до небезпечної та захоплюючої гри. Водночас,

існує інший погляд на психологію корупціонера. Так, О. С. Капінус стверджує, що наявність негативних психологічних характеристик, найчастіше приписуваних корупціонерам (таких як меркантильність, користолюбство, мотивація володіння, домінування матеріальних цінностей тощо), як правило, не підтверджується результатами психологічних досліджень. Навпаки, такі результати неоднозначні, що свідчить про внутрішню суперечливість, дисгармонічність їх особистісної структури. Відповідно до ціннісно-нормативної теорії особистості правопорушника О. Р. Ратінова, особи, які вчиняють корупційні злочини, відрізняються не стільки наявністю якихось специфічних соціальних та психологічних властивостей та якостей (за виключенням моральних), скільки особливостями центральних, ядерних структур особистості, що визначають її загальну спрямованість: рівнем правосвідомості, специфікою ціннісно-нормативної та мотиваційних систем. Саме дефекти, викривлення цих базових утворень, в першу чергу, визначають корупційну спрямованість особистості. Вони ж змінюють, деформують всю структуру особистості таким чином, що навіть наявність у суб'єкта професійно сприятливих властивостей (високий інтелект, комунікативна компетентність, організаторські якості тощо) тільки дозволяє йому успішніше досягати протиправних цілей. До числа найбільш значущих характеристик корупціонерів належать: активність, енергійність, ініціативність, висока емоційна стійкість, працездатність, розвинений самоконтроль, здатність до продуктивної діяльності в складних, стресових умовах, виражені організаторські та комунікативні якості. Таки люди товариські, комунікабельні, готові до спільної роботи. Корупціонери, як правило, прагматичні, прагнуть до досягнення особистих цілей, готові жорстко відстоювати власні права та інтереси, егоїстичні. Вони відрізняються спрямованістю на досягнення конкретних практичних результатів будь-якої діяльності. Особи, які вчиняють корупційні злочини в сфері державного управління, найчастіше зовні є зразком успішного кар'єрного зростання. В

більшості, вони на доброму рахунку у керівництва, це – професіонали в своїй галузі, мають широкі зв'язки, зумовлені службовими стосунками [355, с. 61].

Ідеологічний вакуум, що виник після швидкого руйнування традиційної системи моральних цінностей, загальне зниження культури населення і правової культури у т. ч., тенденції вседозволеності, правовий нігілізм та відсутність правосвідомості в більшій частини населення, заповнюється очікуванням подарованих, а не зароблених власною працею матеріальних благ. Прагнення до задоволення життєвих потреб за зразком західного способу життя тягне призводить до розповсюдження в масовій свідомості культу наживи будь-яким, і переважно кримінальним, шляхом. Тому не дивно, що в таких умовах в ставленні населення до чиновника існує стає та зростаюче напруження і незадоволеність його діяльністю, у суспільстві існує вкрай низький рівень довіри до правоохоронців. Унаслідок цього до їх лав потрапило чимало тих, хто зухвало зневажає закон, службовий обов'язок. Загрузнувши в корупції, ці люди псують репутацію всієї держави. Злочинець чиновник – це явище набуло масштабів соціальної епідемії [355, с. 67].

Необхідно погодитися з Ю. С. Лук'яненко, який визначив особисті риси керівника державного органу. Такими, наприклад, є: чесність і порядність, здатність домінувати, прагнення до перемоги, впевненість у собі, креативність, емоційна врівноваженість, відповідальність, надійність, не приховувати своїх поглядів, захищати до кінця ті цінності, які він сповідує і допомагати знаходити такі цінності іншим на особистому прикладі, хороше здоров'я, яке допомагає бути енергійним і мужньо переносити удари долі, успішно долати стреси, відповідна кваліфікація, досвід, навички формування своєї робочої групи, об'єднувати їх, навчати ефективно працювати на досягнення спільної мети, здатність проводити засідання, наради, виконувати представницькі функції, прагнення саморозвитку, адаптація до змін в оточуючому середовищі тощо. Такі риси необхідно виховувати не лише в керівника державного органу, а й у керівників різних рівнів, та в рядових

державних службовців. Для керівників усіх рівнів можна додати іще й такі риси, як обов'язкове особисте дотримання норм закону та вимогливість цього від підлеглих працівників, а в разі порушень з їх боку – бути безкомпромісним до порушників та незаангажованим у прийнятті рішень щодо їх усунення від виконання службових та посадових обов'язків, або й клопотання перед вищестоящим керівництвом про звільнення з посади або й від служби. Також шляхом якісного відбору кадрів на державну службу та їх навчання, перепідготовки й підвищення кваліфікації можна сформувати кадрове ядро державних службовців. Беззаперечно, основою для формування такого кадрового ядра мають бути особи з відповідною фаховою підготовкою, які пройшли якісний психологічний відбір. Такі працівники мають бути чесними і безкомпромісними в боротьбі з корупційними та іншими негативними виявами в середовищі державних службовців, вимогливими до себе та інших, і про всі випадки порушень закону повідомляти по інстанції, повинні мати тверду переконаність у необхідності й обов'язковості виконання всіх покладених на них службових обов'язків у повному обсязі й без будь-яких виключень чи послаблень. Надалі можна 70 сформувати інші групи якостей, необхідних для державної служби (психологічні, управлінські, організаційні, технічні тощо). Складовою такого виховання має стати й естетична культура державних службовців. Цілком правильно зазначає А. С. Романова, що, наприклад, юрист з високою естетичною культурою здатний ізолюватися від негативного впливу оточення сторонніх осіб і не піддаватися на провокацій спокуси [365, с. 33]. Таким чином, виховання почуття прекрасного, гармонії в особистості кожного державного службовця буде формувати в нього і почуття відповідальності за свої вчинки, поваги до закону як одного з виявів гармонії, досконалості і краси в діяльності органів держави [355, с. 70].

Поширення фактів корупції в сфері військової безпеки свідчить про наявність у свідомості державних службовців та військовослужбовців ідей,

поглядів, стереотипів, які допускають можливість корупційної поведінки на військовій службі.

Серед культурно-психологічних факторів виникнення корупційної злочинності можна виділити такі: а) зорієнтованість значної частини населення на протиправне вирішення життєвих питань, внаслідок чого корупція із соціальної аномалії перетворюється у правило поведінки; б) низька психологічна готовність громадян до протидії корупції та відсутність належного механізму залучення громадян до здійснення соціального контролю за діяльністю службових осіб органів влади та місцевого самоврядування; в) корислива спрямованість багатьох державних службовців, що призводить до порушення закону, норм моралі та професійної етики; г) моральна деформація частини керівників, яка проявляється як у вчиненні ними злочинів, так і в поблажливому ставленні до корупційних діянь із боку підлеглих (кругова порука) [200, с. 424-425].

Варто зазначити, що як наднизьке, злиденне споживання (недоспоживання), так і надвисоке (тобто розкішне) споживання впливають на людську особистість однаково негативно. Багатство і розкіш, за умови коли вони досягнуті, передусім, антисупільним способом життя, не лише не сприяють розвитку індивіда, а, навпаки, руйнують моральні якості особистості, спотворюють життєві орієнтири, фетишизують багатством мотиваційні прагнення і суспільну поведінку [242, с. 7-8].

Однією з головних причин корупції, яка є не лише самостійним генеруючим чинником, а і значною мірою сприяє викривленню свідомості індивідів щодо оцінки корупційних процесів і явищ, унеможлиблює громадський спротив і громадський контроль, слід, на нашу думку, вважати низький рівень доходів державних службовців та працівників установ публічного сектору. Так звана «корупція через злидні» помилково оцінюється окремими авторами як найбільш безпечний вид цього правопорушення. Така думка обґрунтовується тим, що корупційні дії вчинялися через матеріальну безвихідь і збіг обставин, але при цьому багато

хто із суб'єктів є справжнім патріотом та має високий моральний рівень. Однак, проблема полягає в тому, що відбувається психологічне звикання індивідів до незаконних доходів. Якщо зважити на те, що мова йде про сфери діяльності, які стосуються найширшого кола споживачів певних послуг, то дана причина корупції породжує чи не найбільш відчутні і явні наслідки як для суспільства в цілому, так і для окремих індивідів [254, с. 215].

Слід погодитися з позицією М. Мельника, що державна антикорупційна політики має базуватися на таких важливих складових, як: 1) підвищення ризику вчинення корупційного діяння; 2) підвищення престижу і рівня соціальної забезпеченості державної служби; 3) зменшення передумов корупції [256, с. 285].

Вважаємо доцільним згадати про теорію професора економіки та соціології Чиказького університету Гері Стенлі Беккера, який запропонував економічну модель сучасної злочинності. Зокрема, Г. Беккер у роботі «Злочин та покарання: економічний підхід» розробив теорію «раціонального злочину», яка побудована на аналізі переваг і можливих втрат від скоєння злочину з боку державного службовця чи виборної посадової особи [73, с. 169-217].

Ключовою ознакою теорії є вигода, яка, зумовлює вчинення злочину. Г. Беккер виходить з того, що злочинці, до яких належать і корупціонери, не психопатологічні особи і не жертви соціального гноблення, а раціональні економісти-аналітики. Потенційний правопорушник перед скоєнням май нового злочину об'єктивно усвідомлює, що він отримає, будучи законослухняним громадянином, та що зможе отримати у разі скоєного правопорушення.

Потенційний злочинець аналізує не тільки вигоди (отримання прибутку, користі, переваг від злочину), але і його негативні наслідки, які настануть у разі несприятливого результату, зокрема у випадку притягнення до відповідальності. Якщо у наслідок раціонального аналізу ризиків і

переваг, вигоди від злочину переважають, то для певних громадян потенційно виникають передумови для скоєння злочину [391, с. 138].

Тобто, за теорією Беккера, будь-який працівник, який має можливості для участі в корупційних діях, завжди оцінює потенційні (мінімально виправдані) доходи від корупційних дій по відношенню до очікуваних (максимально виправданим) втрат від таких дій в разі викриття і покарання. Г. Беккер стверджує, що «окремі люди йдуть на вчинення злочину тому, що це дає їм можливість отримати більш вагомі фінансові та інші переваги в порівнянні з легальною діяльністю, враховуючи при цьому ймовірність викриття, засудження та призначення покарання.

Пізніше, окрім економічних втрат, в предмет дослідження були включені і морально-етичні наслідки злочинності. Відповідно до цього підходу, існують два головні чинники стримування випадків корупції серед виборних посадових осіб, державних службовців цивільного та військового секторів, постачальників товарів і послуг для збройних сил і інших учасників оборонної сфери. Перший фактор - це культурно зумовлене та етичне (морально) несприйняття наслідків корупційної поведінки. Тобто, стримуючим фактором корупційної поведінки є визнання працівниками того факту, що корупційні дії суперечать законам моралі і етики. Другий фактор – це не бажання бути викритим та притягнутим до відповідальності. Тобто стримуючим фактором в даному випадку є визнання корупційних дій протизаконними, а значить і такими, які, в разі викриття, можуть спричинити за собою суворе покарання у вигляді позбавлення волі [235, с. 320].

Тобто, якщо говорити з точки зору цих двох чинників стримування корупції [118, с. 112], коли особа приймає рішення щодо участі або неучасті в корупційних діях, вона розглядає свій можливий вибір з урахуванням можливих втрат цих двох видів, тобто: а) морально-етичного тягаря від скоєння протиправних дій; б) ймовірності викриття, арешту і покарання. Ці стримуючі мотиви аналізуються в порівнянні з потенційними перевагами участі в корупційному злочині. З огляду на тенденцію до зниження

мінімально виправданих переваг корупційних дій і одночасне зростання максимально виправданих втрат, посадова особа матиме схильність до участі в корупційних діях до того часу, поки очікуваний рівень мінімально виправданих переваг таких дій буде перевищувати очікуваний рівень максимально виправданих втрат, і поки потенційні втрати не почнуть хоча б мінімально перевищувати потенційні переваги. Аналіз і оцінка загальних втрат від корупції мають також враховувати і пошкодження суспільної моралі, а також виникнення диспропорцій в економіці, які, в свою чергу, призводять до підвищення вартості комунальних та інших послуг для населення і гальмують загальний економічний розвиток держави. Виходячи з цього, заходи по зниженню корупції повинні здійснюватися в двох напрямках: це зниження потенційних мінімально виправданих переваг від участі в корупційних діях, з одного боку, і збільшення очікуваних максимально виправданих втрат, з іншого боку [64, с. 5].

Слід зазначити, що 15 березня 2017 р. Міністерством оборони України було затверджено Кодекс доброчесної поведінки та професійної етики військових службових осіб, державних службовців та інших осіб, уповноважених на виконання функцій держави в Міністерстві оборони України та Збройних Силах України (далі Кодекс) [163]. Кодекс встановлює принципи доброчесної поведінки, загальні вимоги, яких рекомендовано дотримуватися під час виконання службових (посадових) обов'язків всіма без винятку військовослужбовцями та цивільним персоналом, а також відповідні санкції до осіб, які є порушниками норм поведінки [72].

Відповідно до положень Кодексу основним принципом діяльності військовослужбовців, які обіймають посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських обов'язків, державних службовців, директорів державних підприємств, які входять до сфери управління Міністерства оборони України є чесне і віддане служіння Українському народові, непорушне дотримання Конституції та законів України, виконання взятих зобов'язань. Основними принципами доброчесної

поведінки військової (цивільної) посадової особи при виконанні службових обов'язків є пріоритет службових інтересів; політична нейтральність; неупередженість; компетентність і ефективність; прозорість; нерозголошення службової інформації; утримання від виконання незаконних наказів; корпоративність [163].

Як вбачається зі змісту Кодексу, службова особа повинна в першу чергу володіти такою якістю як чесність. Саме чесність є відображенням найважливішої вимоги моральності. Тільки правдива, чесна людина може викликати повагу та довіру з боку інших осіб. Особливо цінною ця властивість є для службових осіб сфери військової безпеки. Адже від рівня доброчесності та етичних якостей службових осіб сфери військової безпеки залежить рівень до віри з боку населення, їх віра у надійний захист країни, держаного суверенітету та обороноздатності держави. Поряд з цим, низький рівень доброчесності в середині сфери військової безпеки дезорганізує одне з найголовніших структурних утворень, сприяє військової спроможності та можливостей якісно служити народові України та захищати державу від зовнішньої військової агресії.

Дослідження культурно-психологічних факторів корупційної злочинності у сфері військової безпеки дозволяє дійти висновку про існуючу кризу культурного та ідеологічного розвитку членів суспільства, в тому числі представників керівної ланки оборонного сектору. Проблема є комплексною, оскільки заходи по розвитку духовності, культурності, високих моральних цінностей, естетики в країні проводяться в недостатній мірі. Поряд з цим, в епоху активного процвітання сфери інформаційних технологій, широкого доступу до низькоякісного контенту, спостерігається деградація суспільства, зниження духовності, процвітання безініціативності, вседозволеності та низької моральності. У зв'язку з цим, стає очевидним, що культурно-психологічні фактори у сфері військової безпеки значною мірою обумовлюють динаміку, структуру та характер корупційної злочинності у цій сфері. Свідомо, більша частина суспільства та сфери військової безпеки

допускають можливість легкого досягнення благополуччя, шляхом незаконних дій на взаємовигідних умовах.

На нашу думку, політичні, економічні, правові фактори можна ззовні мінімізувати, а для зміни свідомості, світогляду людини повинні пройти роки. Для формування правильного набору ціннісних орієнтацій, виховання нетерпимості до корупції необхідно створити такі умови формування особистості, за яких корупція усвідомлювалася б як найгірше зло, яке не допустимо та огидно вчиняти будь кому. Зрозуміло, що це кропітка систематична праця над зміною культури та процесів у державному управлінні, однак тільки вчасне осмислення та виправлення помилок може допомогти прискорити антикорупційні трансформації. Тільки комплексно підходячи до вирішення проблеми, шляхом одночасного масово-роз'яснювальних і культурно-просвітницьких методів роботи з населенням, громадського контролю та силового впливу на корупціонерів можна вести мову про комплексну антикорупційну політику в сфері військової безпеки.

3.4 Правові та організаційно-управлінські фактори корупційної злочинності у сфері воєнної безпеки.

В Стратегії національної безпеки України, затвердженій Указом Президента України від 14 вересня 2020 року № 392/2020 зазначається, що основним завданням у сфері воєнної безпеки є розвиток потенціалу стримування. Безумовним пріоритетом є боєздатні Збройні Сили України, підготовлений і вмотивований військовий резерв та ефективна територіальна оборона, які у поєднанні зі можливостями інших органів сектору безпеки і оборони здатні завдати таких неприйнятних для противника втрат на землі, у повітрі, на морі та у кіберпросторі, що унеможливить реалізацію його агресивних намірів [345, с. 26].

Поряд з цим, для керівництва Міністерства оборони України та Збройних Сил України пріоритетним напрямком залишається підвищення ефективності протидії корупції на рівні з'єднань, військових частин та державних підприємств. Без довіри до захисників країни, тим особам, які захищають територіальну цілісність та недоторканість, конституційний устрій та безпеку країни, взагалі неможливо забезпечити економічну, правову, безпекову стабільність країни.

Головна роль державних службовців у сфері військової безпеки полягає у відстоюванні конституційних цінностей, а також захисті загальних інтересів і безпеки держави відповідно до законодавства. Механізми управління персоналом істотно впливатимуть на ступінь виконання зазначеної ролі. Системи управління персоналом на державній службі мають бути побудовані за принципом особистих заслуг, тобто вони повинні спиратися на конкурсний відбір, професіоналізм і чесність та спрямовані на служіння державним інтересам. Система за принципом особистих заслуг є протилежною системі, у якій посади державної служби отримують особи на

основі, скажімо, політичної чи особистої симпатії, а не професійних якостей [121, с. 10].

До чинників правового характеру поширення корупції Кондратов Д. відносить наступні: а) недосконалість чинного законодавства, яка знаходить свій прояв у тому, що воно не передбачає цілісної системи заходів протидії корупції, необхідного впливу на її причини й умови; б) повільний розвиток політичної структури та свідомості суспільства, передусім його громадянських інституцій; в) відсутність системи виховання у службовців патріотичних почуттів, моральних і професійних якостей, розуміння того, що корупція підриває авторитет держави й етичні основи суспільної свідомості; г) недостатня визначеність і непослідовність у здійсненні антикорупційної політики, що породжує у службовців, схильних до корупційних діянь, відчуття безкарності; ґ) відсутність державної ініціативи та необхідних організаційних зусиль щодо створення громадських формувань задля підвищення активності населення у боротьбі з корупцією; д) відсутність ефективного парламентського контролю за діяльністю вищих посадових осіб виконавчої гілки влади, серед іншого керівників правоохоронних органів [169, с. 152].

Організаційно-управлінські причини корупційної злочинності є такими: а) відсутність чіткої регламентації повноважень, механізмів унеможливлення прийняття на службу лідерів і членів злочинних угруповань, відсутність певних працівників, які б контролювали цю сферу; б) недостатня регламентація правил поведінки та процедур здійснення повноважень; в) наявність широких можливостей для ухвалення рішень на свій розсуд; г) поширеність випадків заміщення посад не на підставі ділових і моральних якостей особи, а через знайомство, особисту відданість, близькість політичних уподобань тощо [169, с. 152]. Надмірна роль бюрократії та складність бюрократичних процедур; нечіткість регламентації діяльності державних службовців та недостатня їх відповідальність; відсутність ефективних механізмів ротації кадрів; зрощування державного

апарату з підприємницькими структурами; дисбаланс владних повноважень на різних рівнях; непрозорість приватизації і державної підтримки бізнесу - всі ці фактори значною мірою обумовлюють корупційну злочинність у сфері військової безпеки.

Поряд з набором певних професійних якостей державного службовця, не можна знижувати конституційної ролі державної служби у справі захисту основоположних цінностей політичної системи, таких як демократія, особисті права, верховенство права, а також загальний інтерес. Для того, щоб підтримувати ці цінності, державні службовці зобов'язані бути віддані чинному урядові і, водночас, бути неупередженими, політично нейтральними і професійно незалежними. Коли йдеться про управлінські аспекти, акцент зміщується, в основному, в бік економічних чинників, в результаті чого державна служба розглядається як робоча сила, великий суспільний потенціал, яким потрібно ефективно керувати для виправдання витрат із державного гаманця. Інституційні та управлінські аспекти мають бути одночасно запроваджені до системи державної служби таким чином, щоб урівноважити суперечливі питання і досягти внутрішньої узгодженості в межах усієї системи. Важливо запобігти наданню надмірного значення ефективності управління, яке не повинно знівелювати питання неупередженості та професійної незалежності державних службовців. Правильний баланс цих двох аспектів є підходом, який культивується добре усталеними демократіями, що мають у розпорядженні реально діючі ефективні механізми контролю, у тому числі механізми захисту професіоналізму в державній службі [121, с. 10].

Інституційність професіоналізму державної служби підтримується цілою низкою чинників, які можна назвати опорами професіоналізму. Головні правові та інституційні опори, які підтримують основу професіоналізму, можна систематизувати таким чином: нормативно-правова база, яка чітко визначає обсяг державної служби (тобто відмежування державної служби від політики і від тих видів зайнятості населення, які

підпадають під загальне трудове законодавство); 2) механізми відбору (найму і службового зростання); 3) регулювання прав і обов'язків (особливо тих, які мають стосунок до конституційних зобов'язань); 4) система винагород та компенсацій; 5) система управління.

Ці опори професіоналізму вимагають, щоб нормативно-правова база та адміністративні або управлінські практики: - забезпечували призначення на посаду і службове зростання висококваліфікованих кандидатів відповідно до заздалегідь встановлених прозорих процедур, які підлягають судовому нагляду; - забезпечували, хоча державна служба повинна віддано та ефективно служити чинному уряду, щоб вона, перш за все, виконувала свої конституційні та юридичні зобов'язання; - заохочували максимальну відданість державних службовців законодавству і правопорядку в країні; - унеможливили участь державних службовців у виконанні незаконних або етично сумнівних чи неправомірних наказів; - зобов'язували державних службовців дотримуватися нейтральної і неупередженої позиції під час виконання ними своїх службових обов'язків за допомогою, серед іншого, систем, які врегульовують несумісності і запобігають конфліктам інтересів; - гарантували неможливість самовільного звільнення або застосування до державних службовців довільних дисциплінарних заходів; - забезпечували адекватне визначення обсягу політичних призначень, а також прав і обов'язків призначенців; - враховували зовнішні механізми для забезпечення законності управлінських рішень і підзвітності державних службовців, а також політичних призначенців; - заохочували державних службовців використовувати свій професійний досвід під час виконання ними своїх службових обов'язків; - забезпечували належне навчання державних службовців і справедливий та відповідний моніторинг їх роботи; - встановлювали баланс централізації і децентралізації в управлінні персоналом шляхом забезпечення належного управління кадрами і застосування однорідних стандартів управління в усіх положеннях державного управління. Державна служба, як установа, має перебувати під

централізованим управлінням повноважного політичного органу, тоді як за використання засобів управління персоналом відповідальність мають нести галузеві міністерства і відомства шляхом впровадження централізовано встановлених стандартів; - забезпечували чесну, передбачувану і об'єктивну систему оплати праці, встановлену у законодавчому порядку, у якій розмір чистого заробітку фізичної особи мінімально залежить від рішення керівника [121, с. 10].

Окрім корупційних проявів економічного характеру, для сфери військової безпеки притаманні такі явища як фаворитизм, непотизм і протекціонізм. Корупційний протекціонізм у сфері військової безпеки проявляється через підбір на військові посади військовослужбовців на за критерієм ділових та професійних якостей, а по знайомству, за протекцією, за грошову винагороду. Поширеним є незаконне сприяння призову на військову службу, просування по службовій сходінці, безпідставне заохочення військовослужбовця, а також заступництво, що здійснюється з корисливої або іншої особистої зацікавленості. Корупційний фаворитизм у сфері військової безпеки сприяє формуванню такої військово-кадрової політики, яка обумовлена впливом фаворитів і улюбленців. Окрім корупційного фаворитизму у військовій сфері поширеним є корупційний непотизм, тобто службове заступництво для родичів та «своїм людям», так зване «кумівство». Як наслідок, на військову службу на важливі військові посади призначаються особи, які не є професіоналами ні за професійними якостями, ні за морально-психологічними. Так особи не мотивовані на якісне професійне виконання своїх посадових обов'язків. Основним пріоритетом знаходження на військовій службі є отримання матеріальних благ, особистої вигоди і переваг, що в активній формі створює передумови корупції та безпосередньо породжує корупційні правопорушення у сфері військової безпеки. Важливо зазначити, що корумпованість командного складу Міністерства оборони та Збройних сил, утворює складну криміногенну обстановку і формує середовище для вчинення не лише корупційних злочинів, але і інших

суспільно-небезпечних діянь, таких як розкрадання, торгівля зброєю і боєприпасами, контрабанда, передача іноземним спецслужбам відомостей, що представляють державну таємницю тощо [181, с. 5].

Певною мірою, детермінанти виникнення та поширення корупції у сфері військової безпеки обумовлені нестабілізаційними процесами в сучасному суспільстві, в якому корупційні взаємовідносини перетворилися на норму громадського життя. Досить значимим фактором, який породжує корупційні прояви у військовій сфері є небажання та відсутність зацікавленості найвищих органів військового керівництва в ліквідації корупційної складової у сфері військової безпеки. Це пов'язано з тим, що корумпованими підлеглим керівниками легше керувати, сприяти прийняттю «потрібних» рішень тощо. Низький морально-культурний рівень багатьох військових керівників і начальників, орієнтованих у своїй службовій діяльності на матеріальне збагачення.

Значного поширення та загрозливих масштабів корупція набула на підприємствах оборонного комплексу, які використовують «корупційні схеми» [177, с. 38] з метою збільшення розкрадань бюджетних коштів, які виділяються з Державного бюджету для потреб військової сфери. Наведені вище по тексту приклади незаконних операцій з придбання техніки, обладнання для потреб військовослужбовців, підтверджує, що продукція, яка виробляється підприємствами оборонного-промислового комплексу має неналежну якість за високу вартість. При чому технічні характеристики також досить часто не відповідають потребам та заявленим характеристикам [173].

За оцінками фахівців, річні втрати від корупційних зловживань у сфері публічних закупівель складають 10 – 15 % видаткової частини державного бюджету або 35 – 50 млрд. грн. Корупція у сфері державних закупівель означає, що державні кошти витрачаються не доцільно, а вигоди, які ці кошти повинні були принести, втрачаються. Наприклад, гроші платників

податків для оплати обладнання для лікарень або більш безпечних доріг осідають у кишенях корупціонерів [179].

В сфері військової безпеки поширеною є кадрова корупція, тобто це корупція, яка пов'язано кадровою політикою. Даний різновид корупції є максимально руйнівною формою протиправної поведінки, оскільки вона не дає дозволяє ефективно використовувати найважливіший ресурс оборонної системи, - людей.

Відомо, що метою системи кадрового менеджменту в сфері оборони є забезпечення наявності на потрібних посадах і позиціях потрібної кількості людей з необхідним набором професійних компетентностей, навичок та досвідом для вирішення завдань оборони, таких як участь у військових операціях, розвиток оборонних можливостей для вирішення майбутніх завдань, здійснення функцій управління і командування тощо.

Система кадрового менеджменту у сфері військової безпеки може бути ефективно, за умови реалізації двох взаємопов'язаних функцій, що доповнюють один одного: 1. Визначення потреби в людських ресурсах, виходячи з існуючих і перспективних оборонних потреб і планів розвитку сил і засобів. Ця діяльність передбачає визначення короткострокових потреб для підтримки існуючого рівня і структури збройних сил, середньострокових (5-6 років) потреб для забезпечення розвитку збройних сил та довгострокових (15 або більше років) потреб відповідно до стратегічних параметрів розвитку збройних сил. 2. Менеджмент та розвиток людських ресурсів, як на рівні окремого представника збройних сил, так і військової організації в цілому, з метою максимального підвищення потенціалу людських ресурсів відповідно до оборонних потреб. Це вимагає постійної системної роботи по залученню на військову службу, навчання та підготовку, призначення на посади, присвоєння чергових військових звань та утриманню на військовій службі необхідної кількості особового складу необхідної професійної кваліфікації [64, с. 51].

Для корумпованої службової особи найбільший інтерес представляє друга функція, оскільки рішення в сфері кадрового менеджменту безпосередньо впливають на життя людей, відповідно надаючи широкі можливості для корупції [64, с. 51].

Посадові особи, відповідальні за прийняття кадрових рішень, мають досить широкі повноваження, з яких витікають безліч можливостей для корупції, незалежно від того, представляють вони військову команду вертикаль або займають посади в спеціалізованих кадрових управліннях. Стимулом до корупційних дій може бути будь-яке рішення, яке буде мати безпосередній вплив на життя військовослужбовця. Це можуть бути рішення про призначення на вищу посаду або бажане місце проходження служби, надання грошової винагороди чи премії за зразкове виконання професійних обов'язків, або розподіл дуже обмежених ресурсів (наприклад, житла) Корупційний ризик можуть нести в собі і рішення, пов'язані з повсякденною діяльністю військовослужбовця, такі як розподіл службових доручень на кожен день або дозвіл на додатковий вихідний тощо. Крім того, величезна влада, яку, згідно із законом або відповідно до традицій, мають над своїми підлеглими керівники або військовослужбовці вищого рангу, також містить передумови для корупційних вчинків, таких як підкуп підлеглими своїх начальників з метою уникнення важкої або небезпечної роботи, шантаж або вимагання з боку начальників чи колег військовослужбовців старшого віку [64, с. 53].

Посадові особи, які наділені повноваженнями надавати і розподіляти матеріальні блага та інші ресурси, наприклад, заробітну плату військовослужбовців, продовольство, обмундирування або житло, мають можливість привласнити якусь частину цих благ або ресурсів. Іноді це відбувається у вигляді простого ненадання благ або ресурсів тим, кому вони призначені. Але найчастіше для цього використовуються різні шахрайські схеми, зокрема, технології «мертвих душ» або грошові «компенсації». Під цю ж категорію потрапляють і інші форми корупції, коли начальники

(офіцери або колеги-військовослужбовці, наділені керівними повноваженнями) зловживають наданими їм повноваженнями з метою крадіжки особистого майна або вимагання неправомірної вигоди або особистих послуг під загрозою втрат для кар'єри або безпеки підлеглого [64, с. 53]. Наявність в сфері військової безпеки широкого кола сприятливих умов для вчинення корупції, зумовлені практично абсолютною владою і значними привілеями військових начальників, суворі відносини підпорядкування та субординації, які і створюють умови для зловживань з боку недобросовісних керівників. підкуп

Службові особи в сфері військової безпеки, які наділені повноваженнями щодо прийняття позитивних кадрових рішень, можуть отримувати винагороду з боку осіб, на користь яких приймається рішення. Розмір такої винагороди коливається від невеликого подарунка, до дуже значних грошових сум «подяки». У системах, що працюють за іншими принципами, підкуп посадової особи найчастіше застосовується як засіб для отримання - шляхом порушення або в обхід встановлених правил і процедур - вигідного рішення (призначення на бажану посаду, надання переваг перед іншими претендентами на вступ до навчального закладу або навчальну програму, дозвіл на додаткові вихідні і т.п.), яке неможливо було б отримати за умови суворого дотримання цих правил та передбачених законодавством процедур. У багатьох випадках, коли бажане кадрове рішення несе з собою матеріальні переваги для особи, на користь якої воно приймається (наприклад, призначення на більш високооплачувану посаду), розмір очікуваної «компенсації» пропорційно відповідає розміру очікуваної матеріальної переваги. Зі сторони, різновид системної корупції такого типу на перший погляд проявляється як добровільна «ділова угода», з наперед відомими тарифами, однак насправді вона має примусовий характер, в основі якого лежить позбавлення військових їх законних прав та можливостей тими, хто займає керівні посади та наділені владою [64, с. 54].

Одним з факторів, який породжує корупцію є недостатньою мірою реалізований принцип жорсткого адміністративно-юридичного контролю за реалізацією права бізнесу брати участь у політичному житті, зокрема під час виборчих кампаній, на чому базується антикорупційна практика Канади. При цьому виховання належного рівня політичної культури забезпечить необхідне підґрунтя для формування вищезазначених принципів. Формування культури означає формування поведінки, відповідної природному способу життя, а стосовно сфери публічно-правових відносин, функціонування інституту державної служби – означає створення культурного клімату у сфері реалізації владних повноважень службовими особами. Зокрема, з огляду на зарубіжний досвід, слід зазначити, що одним із напрямів протидії корупції в Китаї є заохочення непідкупності. Також там поєднується покарання із запобіжними заходами [451, с. 187].

Окрім цього, слід звернути увагу на принцип позапартійності професійної служби, який проголошено в законодавстві більшості зарубіжних країн, що, з одного боку, слугує неупередженості в діяльності службовців і виступає однією з важливих засад професійної етики службовців, а з іншого – створює умови для нейтралізації політичних причин корупції взагалі. Його зміст полягає в обмеженні впливу на публічних службовців при виконанні ними службових обов'язків окремих партій, політичних рухів чи громадських організацій і в обмеженні використання публічної служби для політичної кар'єри, зокрема залученні підлеглих до передвиборчої кампанії, що є характерною ознакою й часто використовується при проведенні виборів в Україні [213, с. 144].

Для усунення кадрових причин корупції доцільно було б посилити кадровий відбір осіб на посади, які наділені корупційними ризиками. Вважається, позитивно можна було б вплинути на зниження рівня корупції у сфері військової безпеки за умови створення та функціонування внутрішнього антикорупційного підрозділу, завданням якого було б контроль за дотриманням корупційного законодавства в військовій сфері.

Надзвичайно важливе значення має усунення такого фактору корупційної злочинності як безкарність [438, с. 138]. Застосування принципу невідворотності покарання з реальним притягненням винної особи до відповідальності максимально ефективний захід на шляху подолання корупції у сфері військової безпеки.

Корупція у сфері військової безпеки носить системний характер. Поряд з цим, вона є частиною масштабної корупції всього вітчизняного суспільства, Корупція притаманна в більшій мірі тим відомствам, діяльність яких пов'язана з витрачанням, розподілом і освоєнням великих обсягів грошових коштів, що виділяються щорічно з державного бюджету. Саме тому, знизити рівень корупції можна лише за умови впровадження дієвої багатогранної та багатовекторної системи антикорупційної політики.

Відомо, що для будь-якої країни ефективність запобігання злочинам визначається значною мірою якістю законодавства, що є сутнісною складовою державної політики такого запобігання [40, с. 14]. Вважається, що однієї з причин непереможності корупції є недосконала, недопрацьована нормативно-правова база.

Вагомою подією для України та значимим кроком на шляху формування сучасної правової бази, яка б регулювала питання зниження найбільш корупційної ланки у сфері військової безпеки - сферу здійснення оборонних закупівель, стало прийняття 17 липня 2020 року Закону України № 808-IX «Про оборонні закупівлі», який набрав чинності 1 січня 2021 року [339].

Закон «Про оборонні закупівлі» (далі Закон) є проривним та адаптованим до стандартів НАТО та ЄС. Як зазначається в самому Законі, його основною метою є визначення правових засад для забезпечення матеріально-технічних і наукових потреб сектору безпеки і оборони держави шляхом ефективного та прозорого здійснення оборонних закупівель із дотриманням заходів захисту національних інтересів, створення конкурентного середовища, запобігання корупції у сфері оборонних

закупівель, розвитку добросовісної конкуренції, а також ефективного та прозорого планування, реалізації і контролю за здійсненням оборонних закупівель [339].

Згідно закріплених в Законі положень, процедури оборонних закупівель мають стати конкурентнішими, прозорими, а використання бюджетних коштів – ефективнішим.

Принципами здійснення оборонних закупівель законодавцем визначено: своєчасність та відповідність прийнятим рішенням щодо захисту національних інтересів України, забезпечення потреб безпеки і оборони; послідовність прийняття та виконання рішень щодо розроблення, закупівлі товарів, робіт і послуг оборонного призначення, систематичність їх виконання; конкурентність; ефективність використання коштів, результативність; відкритість та прозорість (крім відомостей, що становлять державну таємницю і розголошення яких може завдати шкоди національній безпеці); запобігання корупції, зловживанням та дискримінації; цілісність, узгодженість, системність планування та фінансування оборонних закупівель, урахування пріоритетів і обмежень, встановлених державними програмами у сферах національної безпеки і оборони [339]. Наведені головні ідеї, цілі Закону, визначаючи найбільш болючі та важливі питання, які потребують вирішення, чітко акцентують особливу увагу на необхідності підвищення прозорості в оборонній сфері, ефективність використання коштів, а також недопущення корупційних проявів, зловживань та дискримінації.

Придбання державними замовниками товарів, робіт і послуг може здійснюватися шляхом застосування однієї з таких закупівель: 1) закрыта закупівля (переговори; поетапні переговори); 2) торги з обмеженою участю; 3) спрощені торги із застосуванням електронної системи закупівель; 4) спрощений відбір без застосування електронної системи закупівель [339]. Новелою Закону є те, що він запроваджує аукціони та реєстр виконавців.

На думку експертів, Закон розсекречує понад 70% інформації про оборонне замовлення. Закон передбачає замовлення зброї, військової техніки (всього іншого, що потрібне армії та бойовим підрозділам) на відкритих електронних аукціонах. Більшість покупок для армії та силових структур відбувається за правилами закону «Про публічні закупівлі». Закон дозволяє без електронної системи закупівель проводити закупівлю лише під час воєнного стану.

Виробники озброєнь конкуруватимуть між собою в усіх випадках, де це можливо: крім ситуацій, коли йдеться про унікальну зброю чи обладнання, яку виробляє єдине підприємство. До прикладу, якщо ракету «Нептун» на аукціоні не можна купити, бо існує лише один виробник цієї зброї, її характеристики не можна розсекречувати, бо їх може скопіювати інша держава. Поряд з цим, розсекречуються закупівлі великої кількості техніки подвійного призначення, наприклад автомобілі звичайні або броньовані. Засекречувати інформацію про такі закупівлі немає потреби, оскільки характеристики такої техніки давно відомі, виробників багато. Таємними залишаються лише критично важливі дані про зброю і техніку, які не повинні потрапити до країни-агресора [151].

Законом передбачено створення реєстру учасників, як автоматизованої системи, з метою моніторингу інформації про виконані державні контракти (договори), підтримання в актуальному стані і забезпечення прозорості відомостей щодо учасників відбору та виконавців державних контрактів (договорів), об'єктивності оцінювання, відбору і повторного оцінювання виконавців державних контрактів (договорів), зважаючи на їх здатність виробляти та постачати товари, виконувати роботи та надавати послуги відповідно до потреб державних замовників.

Реєстр забезпечує систематизацію та здійснення ретроспективного аналізу даних щодо суб'єктів господарювання в оборонних закупівлях за такими класифікаційними ознаками, зокрема: 1) номенклатура товарів, робіт, послуг оборонного призначення, що виробляється суб'єктом

господарювання, робіт і послуг, що виконуються таким суб'єктом; 2) ціна на товари, роботи, послуги оборонного призначення, у тому числі, але не виключно, фіксована ціна на товари, роботи, послуги оборонного призначення, у тому числі за результатами попередніх закупівель, з додержанням законодавства про захист інформації; 3) фінансово-економічний стан підприємства; 4) наявність окремих видів виробничої діяльності підприємства; 5) наявність необхідних виробничих потужностей та технічної спроможності підприємства; 6) наявність необхідних об'єктів права інтелектуальної власності; 7) виконання або участь у виконанні науково-дослідних та інших робіт; 8) наявність потенційних підстав, передбачених цим Законом, для відмови в укладенні контракту (договору) за результатами торгів [339].

Реєстр учасників дозволить забезпечити моніторинг виконання оборонних контрактів, і для того, щоб забезпечити прозорість цієї галузі.

Окремо регулюється питання забезпечення якості виконання оборонних закупівель, оскільки поширеними є факти закупівлі за завищеними цінами товарів, робіт та послуг неналежної якості. У зв'язку з цим, законом передбачена можливість державним замовникам, з метою забезпечення контролю виконання державних контрактів (договорів), розміщувати на підприємствах, в установах та організаціях, визначених виконавцями державних контрактів (договорів), свої представництва або залучати до такої роботи на договірній основі представництва інших державних замовників. Заходи щодо державного гарантування якості здійснюються представниками уповноваженого органу з державного гарантування якості, якщо державним замовником встановлено відповідні вимоги та проведено аналіз ризиків, результати якого доводять необхідність застосування механізму державного гарантування якості. Державне гарантування якості може здійснюватися на будь-якому етапі виконання державного контракту (договору).

Виконавці державних контрактів (договорів) зобов'язані забезпечити безперешкодний доступ представників уповноваженого органу з державного гарантування якості для забезпечення здійснення ними своїх повноважень до всіх документів, процесів та інформації, пов'язаних з виконанням державного контракту (договору), з дотриманням законодавства про захист інформації з обмеженим доступом [339].

Зазначимо, що Закон «Про оборонні закупівлі» запускає реформу, яка покликана збільшити конкуренцію в сфері військової безпеки та сприятиме зниженню рівня закритості та секретності в тих випадках, коли вона використовується в корупційних цілях. Адже, проведення закупівель за застарілою схемою та процедурою, так би мовити за старими лекалами без конкурсу, породжує корупцію, зловживання з бюджетними коштами, які виділяються на потреби військової сфери та сприяє збагаченню недобросовісних керівників військових підрозділів.

Позитивно оцінюючи прагнення керівництва держави подолати корупцію у військовій сфері, варто зазначити, що станом на лютий 2021 р. Закон хоча юридично і набрав чинності, але фактично він не діє. Це пов'язано з тим, Закон ухвалений, але понад 60 підзаконних актів (різноманітних рішень та документів уряду) не готові. На доопрацюванні перебувають проекти постанов, які мають розпочати реформу закупівель – унормувати процедури закупівель та порядок введення електронного реєстру виконавців.

Національне агентство з питань запобігання корупції надало висновки щодо низки проектів постанов Кабінету Міністрів України, вказавши на корупційні ризики. Так, щодо проекту постанови Кабінету Міністрів України «Питання оборонних закупівель» виявлено корупціогенні фактори щодо:

необґрунтованого встановлення пільг та переваг для окремих суб'єктів господарювання;

дискреційних повноважень державних замовників у сфері оборонних закупівель;

відсутності порядку проведення переговорів та укладення державного контракту (договору) з єдиним виконавцем.

Так, зокрема, у п. 49 проекту Порядку планування, формування, особливості розміщення, коригування оборонних закупівель, здійснення контролю та звітування про їх виконання, а також оприлюднення інформації про оборонні закупівлі (далі – Порядок) пропонується встановити, що прибуток під час розрахунку ціни визначається суб'єктом господарювання на основі розрахованої величини прибутку, з урахуванням витрат на сплату податків та зборів, а також відсотків за кредитами, що забезпечують умови ефективної діяльності суб'єкта господарювання. При цьому прибуток у складі ціни становить 30% витрат у складі суми виробничої собівартості (кошторисної вартості) та 35% у разі надання вітчизняним виробником замовнику плану розвитку виробництва.

Встановлення або розширення дискреційних повноважень органу державної влади чи органу місцевого самоврядування, особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, за відсутності визначення вичерпних випадків, підстав, форм, строків, порядку здійснення таких повноважень, контролю за їх здійсненням та відповідальності за можливі зловживання під час їх здійснення

У п. 58 проекту Порядку планування, формування, особливості розміщення, коригування оборонних закупівель, здійснення контролю та звітування про їх виконання, а також оприлюднення інформації про оборонні закупівлі пропонується встановити, що попередню оплату суб'єктам господарювання, які мають заборгованість з обов'язкових платежів до бюджетів або відносно яких порушено справу про банкрутство, можливо здійснювати за умови наявності позитивного висновку державного замовника (представництва замовника) щодо зазначеного суб'єкта господарювання.

Указане положення створить ризик суб'єктивного підходу відповідальних осіб під час надання таких висновків та, як наслідок, може

призвести до вчинення корупційних правопорушень. У зв'язку з цим, рекомендацією НАЗК є виключення п. 58 проєкту Порядку.

Відповідно до ч. 13 ст. 18 Закону України «Про оборонні закупівлі» порядок проведення переговорів, порядок укладення державного контракту (договору) з єдиним виконавцем та положення про міжвідомчу комісію та її склад розробляються головним органом у сфері здійснення оборонних закупівель і затверджуються Кабінетом Міністрів України.

Однак, у проєкті Порядку проведення переговорів та укладення державного контракту (договору) з єдиним виконавцем відсутній, власне, сам порядок проведення таких переговорів, а наведено лише інформацію про необхідність створення робочої групи для проведення переговорів та можливість залучення представника юридичної служби Державного замовника. З огляду на те, що проєктом Порядку не забезпечено врегулювання процедури проведення переговорів, проєкт потребує доопрацювання в частині деталізації переговорного процесу (очно, онлайн, раунди переговорів, тривалість переговорного процесу тощо). НАЗК зазначає на необхідності визначення порядку проведення переговорів та укладання державного контракту (договору) з єдиним виконавцем [55].

Наступним нормативним документом, який потребує прийняття для запуску реформи оборонних закупівель є проєкт постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку створення, формування та ведення електронного реєстру учасників відбору та виконавців державних контрактів (договорів)» [53]. Експертами НАБУ в зазначеному проєкті постанови вичлені наступні криміногенні фактори.

Так в проєкті встановлюються або розширюються дискреційні повноваження органу державної влади чи органу місцевого самоврядування або особи, уповноваженої на виконання функцій держави чи місцевого самоврядування, за відсутності визначення вичерпних випадків, підстав, форм, строків, порядку здійснення таких повноважень, контролю за їх

здійсненням та відповідальності за можливі зловживання під час їх здійснення.

1) Проектом Порядку пропонується врегулювати порядок подання даних до Реєстру суб'єктами господарської діяльності та їх перевірки (п. 16), визначити процедуру включення суб'єктів господарювання до Реєстру або про відмову у їх включенні (п. 19), а також підстави для відмови у включенні суб'єктів господарської діяльності до реєстру (п. 20).

Відповідно до ч. 4 ст. 18 Закону України «Про оборонні закупівлі» учасниками закупівель товарів, робіт і послуг оборонного призначення за закритими закупівлями є суб'єкти господарювання, внесені до Реєстру за номенклатурою, що планує закупити державний замовник. Відповідно до п. 1 ч. 2 ст. 22 цього Закону наявність учасника відбору в Реєстрі є додатковим кваліфікаційним критерієм, який може встановити державний замовник.

Таким чином передбачена проектом Порядку процедура внесення уповноваженим органом інформації про суб'єктів господарювання до Реєстру має ознаки адміністративної послуги в розумінні Закону України «Про адміністративні послуги». Відповідно до ст. 1 цього Закону адміністративна послуга – результат здійснення владних повноважень суб'єктом надання адміністративних послуг за заявою фізичної або юридичної особи, спрямований на набуття, зміну чи припинення прав та/або обов'язків такої особи відповідно до закону.

Відповідно до абз. 1 п. 16 проекту Порядку суб'єкти господарської діяльності для включення їх до відкритого сегменту реєстру подають уповноваженому органу за встановленою ним електронною формою низку передбачених у цьому пункті відомостей та документів. Разом з тим вказана пропозиція не враховує вимог ч. 1 ст. 5 Закону України «Про адміністративні послуги» стосовно необхідності врегулювання суспільних відносин щодо надання таких послуг виключно законами, які регулюють суспільні відносини щодо надання адміністративних послуг, а саме:

- переліку та вимог до документів, необхідних для отримання адміністративної послуги;
- платності або безоплатності надання адміністративної послуги;
- граничного строку надання адміністративної послуги;
- переліку підстав для відмови у наданні адміністративної послуги.

Відсутність законодавчо визначених вимог до процедури включення відомостей про суб'єктів господарювання до реєстру, а також вичерпних умов та підстав для прийняття такого рішення створює ризик корупційних зловживань та безпідставних відмов [53].

Така невизначеність зумовлює виникнення ризику довільного тлумачення положень проекту постанови та упередженості під час прийняття рішень, що, як наслідок, може призвести до вчинення корупційних правопорушень відповідальними особами уповноваженого органу.

На підставі цих положень НАЗК рекомендовано привести положення проекту постанови у відповідність до Закону України «Про адміністративні послуги» шляхом визначення найменування адміністративної послуги та підстав для її одержання, суб'єкта надання та його повноважень, переліку та вимог до документів, необхідних для отримання адміністративної послуги, її платності або безоплатності, граничного строку надання адміністративної послуги, переліку підстав для відмови у наданні адміністративної послуги.

Також, відповідно до п. 4 ч. 1 ст. 5 Закону України «Про адміністративні послуги» платність або безоплатність надання адміністративної послуги визначається виключно законами, які регулюють суспільні відносини щодо надання адміністративних послуг. Крім того, відповідно до ч. 8 ст. 11 цього Закону внесення відомостей до реєстрів, інших інформаційних баз, що використовуються для надання адміністративних послуг і є їх складовою, здійснюється безкоштовно. Натомість у проекті не врегульовано питання платності чи безоплатності надання інформації користувачам з Реєстру, що може збільшити ризик необґрунтованого стягнення коштів за доступ до реєстру, а у разі формування платного доступу

для користувачів – ризик нецільового використання таких коштів. Виходячи з цих зауважень НАЗК рекомендує більш чітко визначити положення щодо безоплатності надання користувачам реєстру інформації відповідно до чинного законодавства України. Також, одним із принципів функціонування реєстру у п. 4 проєкту Порядку вказано забезпечення прозорості відомостей щодо учасників відбору та виконавців державних контрактів (договорів). Разом з тим у положеннях проєкту Порядку не врегульовано порядку доступу до відомостей відкритого сегмента реєстру. У зв'язку з цим, актуальним залишається питання правового врегулювання процедури доступу до відкритого сегмента реєстру [53].

Ще одним документом, який потребує прийняття для запуску реформи оборонних закупівель у військовій сфері з метою збільшення відкритості, прозорості та зниження корупції в оборонній сфері, є постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку застосування видів цін на товари, роботи та послуги оборонного призначення, формування та коригування очікуваної та розрахунково очікуваної вартості та ціни, встановлення договірної ціни при проведенні закритих закупівель (неконкурентною процедурою закупівель) та спрощеного відбору без застосування електронної системи закупівель». Проект зазначеної постанови розроблено, однак він потребує доопрацювання та усунення корупційних положень.

Так, за висновком НАЗК, в результаті проведення антикорупційної експертизи проєкту постанови «Про затвердження Порядку застосування видів цін на товари, роботи та послуги оборонного призначення, формування та коригування очікуваної та розрахунково очікуваної вартості та ціни, встановлення договірної ціни при проведенні закритих закупівель (неконкурентною процедурою закупівель) та спрощеного відбору без застосування електронної системи закупівель» НАБУ ідентифікувало у його положеннях корупціогенні фактори щодо: відсутності вичерпного переліку випадків та умов, що можуть бути підставою для перегляду сторонами

договірної ціни; невідповідності окремих положень проекту постанови Закону України «Про оборонні закупівлі» [54].

Поряд з цим, корупціогенним фактором є нечітка, з порушенням принципу юридичної визначеності, регламентація прав, обов'язків чи відповідальності юридичних та фізичних осіб у будь-якій сфері правового регулювання

Так, у У п. 9 проекту Порядку застосування видів цін на товари, роботи та послуги оборонного призначення, формування та коригування очікуваної та розрахунково очікуваної вартості та ціни, встановлення договірної ціни при проведенні закритих закупівель (неконкурентною процедурою закупівель) та спрощеного відбору без застосування електронної системи закупівель» (далі – проект Порядку) пропонується встановити, що в обґрунтованих випадках, зазначених у державних контрактах (зміна тарифів, цін на матеріали та покупні комплектуючі вироби, системи оплати праці, мінімальної заробітної плати та інших умов, обумовлених нормативно-правовими актами), очікувана (розрахункова ціна) вартість (ціна) контракту (етапів, складових частин етапів) може бути переглянута сторонами. Однак, встановлення невичерпного переліку випадків та умов, що можуть бути підставою для перегляду сторонами договірної ціни суперечить принципу юридичної визначеності правових норм. Таке положення нормативно-правового акту створює загрозу прийняття того чи іншого управлінського рішення залежно від суб'єктивної оцінки окремих вимог, а також розширює дискреційні повноваження як державних замовників, та і контрагентів.

У зв'язку з цим, з метою мінімізації корупційних ризиків у проекті Порядку необхідно навести вичерпний перелік випадків та умов, що можуть бути підставою для перегляду сторонами договірної ціни [54].

Наступне зауваження стосується невідповідності положень нормативно-правового акту положенням нормативно-правового акту, що має вищу юридичну силу, або міжнародним зобов'язанням України. Так, у п. 3 проекту Порядку зазначено, що цей порядок застосовується при проведенні

закритих закупівель та спрощеного відбору без застосування електронної системи закупівель з метою, серед іншого, розрахунку єдиним учасником переговорів або учасником поетапних переговорів очікуваної (розрахункової очікуваної) вартості та орієнтовних цін товарів, робіт і послуг при поданні цінової пропозиції для проведення переговорів. Однак, поетапні переговори закритої закупівлі є конкурентною процедурою, хоча й з обмеженим доступом.

Державне регулювання ціноутворення, відповідно до вимог Закону України «Про оборонні закупівлі», поширюється виключно на неконкурентні закупівлі у єдиного постачальника. З огляду на вказане застосування положень проекту Порядку на конкурентні закриті закупівлі є неправомірною.

Таким чином, залишаються актуальними та остаточно не врегульованими законодавчі питання впровадження в дію Закону України «Про оборонні закупівлі» та пов'язаних з ним нормативно-правових актів. Історія про впровадження закону про оборонні закупівлі – це саме той випадок, коли політична воля є, але бракує політичних рук для її втілення [151].

Не викликає сумнівів позитивне значення нормативного закріплення інституту протидії корупції, зокрема в Законі України «Про запобігання корупції» [328]. Поряд з цим, низка існуючих у зарубіжній практиці механізмів його забезпечення вимагає врахування цього досвіду при його врегулюванні в системі державного управління в Україні. Зокрема, для запобігання виникнення корупційного конфлікту в окремих країнах створено спеціальні органи, на які покладаються контролюючі функції в цій сфері. У Великобританії це відноситься до компетенції Комітету Нолана, окрім цього в Англії претендент на міністерський пост зобов'язаний подати список усіх своїх фінансових інтересів, а не тільки декларацію про доходи. Далі ці дані піддаються ретельній перевірці, після якої особі можуть

запропонувати змінити установу розташування своїх активів і припинити співпрацю з певними компаніями [434, с. 115].

У Нідерландах у всіх організаціях створено служби внутрішньої безпеки, які займаються виявленням помилок чиновників. У Німеччині для іншої роботи держслужбовця, крім служби, потрібно отримати попередній дозвіл вищої службової інстанції. Окрім цього, трудова діяльність після припинення службових правовідносин державного службовця буде заборонена, якщо визнають, що вона завдає шкоди службовим інтересам [434, с. 114].

Одним з недостатньо обґрунтованим є пропозиція створення нового державного органу контролю за дотриманням вимог законодавства про доступ до публічної інформації. На думку експертів, вже існуючі державні органи у сфері запобігання, протидії та боротьби з корупцією мають достатньо повноважень щодо здійснення контролю за дотриманням вимог законодавства про доступ до публічної інформації, застосуванні заходів щодо припинення порушень вимог нормативно-правових актів у цій сфері та притягнення винних осіб до відповідальності.

В даному контексті, доцільно зауважити, що на відміну від України, успішна міжнародна практика свідчить про тяжіння до мінімізації кількості органів, відповідальних за протидію корупції при максимальному розширенні переліку притаманних їм функцій. Адже важко не погодитись з очевидністю наслідків дублювання компетенції антикорупційних інституцій та здійснення «контролю над контролюючим» – замість посилення протидії корупції все це призводить до її ослаблення, оскільки спрацьовує банальний принцип колективної безвідповідальності [262, с. 12].

В даному аспекті позитивним є дослідження зарубіжного досвіду антикорупційної архітектури антикорупційних органів. Так, у Франції систему протидії корупції утворюють спеціальні підрозділи при прокуратурі, митній службі, податковій інспекції, кримінальній поліції та в ін. державних структурах. Окремо діє служба «ТРАКФІН», що займається комплексом проблем, пов'язаних з відмиванням грошей. Координацію антикорупційної

політики здійснює Центральна міжвідомча служба з протидії корупції при Міністерстві Юстиції. У Великобританії створено незалежний консультативний Комітет зі стандартів поведінки громадського (державного) життя під головуванням лорда Нолана. До складу Комітету увійшли 10 авторитетних громадських діячів, в тому числі два члена парламенту, завдання яких полягає у вивченні та оцінці норм поведінки всіх керівників громадських і державних установ, включаючи всі дії, пов'язані з їх фінансовою та комерційною діяльністю; вироблення рекомендацій щодо поліпшення моральних критеріїв учасників «публічного життя». Під наглядом перебувають міністри, державні службовці, члени національного і Європейського парламентів, вищі чиновники всіх неурядових громадських установ, представники місцевої влади. У США, де антикорупційне законодавство характеризується надзвичайною жорсткістю, фактично немає імунітетів для посадових осіб. Контролем за виконанням антикорупційного законодавства займаються спеціально призначені в будь-якому державному управлінні або департаменті особи або групи осіб, комісії, які при необхідності можуть запитувати додаткову інформацію, викликати на бесіду самих чиновників, проводити службове розслідування. Центральною ланкою антикорупційної політики Сингапуру є постійно діючий спеціалізований орган по боротьбі з корупцією – Бюро з розслідування випадків корупції, що володіє політичною і функціональною самостійністю. Цей незалежний орган розслідує та запобігає корупції в державному і приватному секторі економіки країни. У країні з найвищим антикорупційним рейтингом Фінляндії основні антикорупційні принципи закріплені в Конституції, а державна політика профілактики та припинення корупції викладена в загальнонаціональній «Програмі по боротьбі зі злочинами в економічній сфері». Інші спеціалізовані антикорупційні проекти, а також спеціальні правоохоронні служби в країні відсутні [262, с. 14].

В даному підрозділі важливим є дослідження Проекту Кіотської декларації «Активізація заходів попередження злочинності, кримінального

правосуддя і забезпечення верховенства права : назустріч здійсненню Порядку денного в області стійкого розвитку на період до 2030 року», за результатами проведення Чотирнадцятого Конгресу Організації Об'єднаних Націй з попередження злочинності і кримінального правосуддя, який проходив 7-12 березня 2021 року [348]. Міжнародним товариством зазначається, що дієвість антикорупційних заходів залежить від повноти та ефективності використання існуючих інструментів міжнародної антикорупційної архітектури [348].

Ускладнює процес дослідження корупції, відсутність об'єктивної достовірної статистичної інформації про реальний стан корупційної злочинності, що актуалізує питання вдосконалення процесу збору, аналізу та оцінки інформації про корупційну злочинність, її причини та умови, недоліки в діяльності уповноважених суб'єктів запобігання тощо.

Факторами корупційної злочинності залишаються недостатній рівень сумлінності, прозорості і підзвітності публічних установ, в інтересах попередження, виявлення і розслідування фактів корупції та кримінального переслідування. Низький показник притягнення до відповідальності винних в корупційних злочинах осіб, що породжує безкарність та забезпечує подальше процвітання корупційної злочинності, у тому числі в сфері військової безпеки.

Сприятливою умовою для поширення корупції по всіх сферах суспільного життя є існуючий зв'язок між організованою злочинністю та корупцією. Такий стан речей вимагає від уповноважених правоохоронних органів здійснення комплексних заходів, спрямованих на попередження хабарництва та відмивання доходів, отриманих від незаконної, злочинної діяльності, недопускання використання нелегальних доходів у легальному секторі економіки і їх використання в легальному секторі економіки та попередження незаконного руху фінансових ресурсів.

Однією з умов, що корупція продовжує залишатися високо корумпованим злочином, є відсутність надійних механізмів забезпечення

безпеки осіб, які повідомляють компетентним органам про корупційні діяння, чим сприяють інформуванню про факти корупції. В даному напрямку необхідно актуалізувати роботу щодо підвищення обізнаності населення про способи повідомлення про факти корупції, в тому числі шляхом поширення інформації про права та обов'язки осіб, які повідомляють про корупційні правопорушення зокрема інформацію про дієві заходи їх захисту.

Основними галузями у сфері оборони і безпеки, в яких поширена корупція є : управління персоналом; бюджетування та управління фінансами, закупівлями, процедури по виплаті компенсацій; аутсорсинг, приватизація, партнерство між державним і приватним секторами; використання надлишкового обладнання та інфраструктури; військові операції, а також залучення особового складу та обладнання до господарської діяльності [47, с. 151-152].

Експерти Трансперенсі Інтернешнл вважають, що політичний компонент сектора безпеки вельми схильний до корупції. З цієї точки зору, політика безпеки; зв'язок між обороною і національними активами; контроль розвідувальних служб та інші процедури планування й політики, такі як Стратегія національної безпеки, потенційно можуть стати джерелами для корупційних дій, які здійснюються, незважаючи на правові рамки [489].

Корупція стосується співробітників всіх рівнів сектора безпеки і оборони і може виражатися в таких формах, як: крадіжка, вимагання, хабарництво і кумівство. Чинниками корупційних правопорушень у сфері військової безпеки є відсутність прозорості (культура секретності), оперативна терміновість, відсутність механізмів контролю та відсутність адекватних правил і нормативів, можуть створити атмосферу, схильну до корумпованої поведінки фінансових та інших джерел.

В даному контексті, інформатори відіграють найважливішу роль, інформуючи про правопорушення. Комітети з питань контролю, інститути омбудсменів та інспектори мають важливе значення для боротьби з корупцією. Їх присутність сама по собі має профілактичну дію. Верховна

Рада України, Міністерство оборони України та інші міністерства, громадянське суспільство, засоби масової інформації і наукове співтовариство можуть бути важливим елементом у боротьбі з корупцією. Крім того, міжнародні організації та інші країни можуть забезпечувати рекомендаціями, передовим досвідом і міжнародними нормами [433].

Опосередковано впливає на поширення корупції і відсутність належного розслідування фактів погроз та актів насильства, які вчиняються по відношенню до журналістів та працівників засобів масової інформації, які під час виконання своїх професійних обов'язків стають жертвами залякування, погроз та насильства. В контексті попередження корупційної злочинності така ситуація є недопустимою, та потребує реагування з боку спеціалізованих суб'єктів з метою протидії корупції та припинення безкарності за корупцію [433].

Сприяють поширенню корупції в сфері воєнної безпеки й такі, притаманні їм явища як «секретність», «крайня необхідність і терміновість» та «турбота про людей». Подібні мотиви іноді можуть бути дійсно виправданими, але має місце й спекуляція такими поняттями в кінцевому рахунку призводить до різкого зниження рівня прозорості процесів прийняття та виконання рішень, а разом з цим і рівня звітності та відповідальності учасників оборонного сектора, і таким чином створює сприятливі умови для корупційних дій.

Головним і найнебезпечнішим ворогом прозорості у військовому секторі є «таємність». Досить часто до грифу секретності вдаються, коли мова нібито йде про «захист інтересів національної безпеки». Поряд з цим, надмірне застосування такого мотиву різко звужує можливості для парламентського нагляду та інших видів громадського контролю над діяльністю виконавчої гілки влади. Коли йде мова, наприклад, про військові закупівлі, посилення на секретність значно обмежує коло потенційних постачальників, які бажали б взяти участь у відповідному тендері, а іноді навіть призводить до того, що закупівля здійснюється у одного єдиного

джерела. Це не тільки суперечить законам чесної конкуренції, але, як, на жаль, дуже часто буває, подібні схеми створюються та підтримуються з метою сприяння корупційним діям [64, с. 5].

Посилання на «крайню необхідність» і «терміновість» забезпечення окремих оперативних та інших оборонних потреб дозволяє застосовувати спрощені процедури закупівлі необхідного майна і обладнання або навіть здійснювати закупівлі в обхід існуючих правил, наприклад, без проведення відкритих тендерів, тобто з порушенням основних принципів прозорості і чесної конкуренції. До посиланнях на «крайню необхідність» і «терміновість» часто вдаються оборонні організації нових членів або партнерів НАТО, які час від часу надають свої військові підрозділи або іншим чином допомагають в проведенні окремих міжнародних операцій або беруть участь у формуванні оперативних військових «контингентів» для одноразової ротації міжнародних сил. Необхідність забезпечення термінових потреб, особливо у випадках, коли при цьому також має місце і посилання на необхідність дотримання секретності, створює надзвичайно сприятливі умови для прийняття непрозорих одноосібних рішень, а отже і для корупції [64, с. 6].

Поширеною практикою є приховування корупційних дій популістськими гаслами на кшталт «купуй вітчизняне». Коли це стосується військових товарів або послуг, часто буває так, що в державі існує всього декілька або навіть тільки один єдиний виробник необхідного товару або необхідних послуг, який до того ж не здатний конкурувати з зарубіжними постачальниками аналогічної продукції або послуг. Інший приклад такого популістського гасла - це «турбота про добробут військовослужбовців», під завісою якого можуть бути приховані непрозорі схеми обміну надлишкового військового майна на житло для військового персоналу або непрозорі контракти на організацію відпочинку або санаторно-курортного лікування військових і членів їх сімей. Ще одним прикладом є заклик «діяти заради суспільного блага». В даному випадку мова може йти про офсетні

домовленості, які не тільки спотворюють ринкові механізми, а й часто створюють ґрунт для таких корупційних дій, як «відкат» або інші форми «подяки» за надані контракти [64, с. 6].

Цікавими видаються результати одного з неурядових досліджень 2008 року, в результаті якого були визначені декілька найбільш важливих заходів, спрямованих на швидке і різке зниження корупційних ризиків в оборонному секторі Болгарії. Такими заходами були в першу чергу створення сприятливого нормативно-правового середовища для викорінення корупції в сфері оборони. При цьому, головними пріоритетами повинні бути: виховання доброчесності та боротьба з корупцією в оборонному секторі, розробка і постійне застосування принципів цільового фінансування на базі конкретних програм; безперервне зростання прозорості закупівельного процесу і розширення можливостей для залучення якомога більшої кількості учасників до внутрішніх тендерів на придбання необхідної військової техніки та майна; негайне позбавлення міністерства оборони і збройних сил будь-яких економічних функцій; припинення діяльності з обміну військового майна та інших подібних трансакцій; напрямок для участі в експедиційних операціях тільки існуючих підрозділів, у яких вже є відповідні можливості. Проведення додаткових досліджень з питань корупції, пов'язаних з участю в міжнародних стабілізаційних заходах та операціях з відновлення держав; формування та реалізація офсетних програм і проектів, а також інших подібних ініціатив; визначення факторів неефективності державного управління; розробка і проведення порівняльного аналізу різних методів і підходів до вирішення вищезазначених питань. Моніторинг: динаміки корупційного потенціалу в оборонному секторі; антикорупційних заходів законодавчої і виконавчої гілок влади, бізнесових структур та неурядових організацій; реального рівня корупції [413, с. 192].

Отже, однією з важливих передумов подолання корупції є створення сприятливого нормативно-правового середовища для викорінення корупції в сфері оборони. Саме нормативно-правове забезпечення протидії корупції є

надійним фундаментом у справі побудови сфери військової безпеки та держави з низьким рівнем корупції. Поряд з цим, домінуючими пріоритетами повинна бути діяльність по вихованню та утвердженню доброчесності, нетерпимості до корупції в сфері військової безпеки, дотримання принципів цільового та раціонального використання бюджетного фінансування виключно на потреби оборонної сфери та цільових програм.

В представленому НАЗК Проекті антикорупційної стратегії на 2020-2024 роки в п. 3.6. Сектор оборони, акцентується увага на проблемі непрозорого та неефективного користування та розпорядження землями оборони, об'єктами нерухомості в оборонно-промисловому комплексі, а також надлишковим рухомим військовим майном, об'єктами інтелектуальної власності; неконтрольоване споживання пального, яке закуповується для потреб Збройних Сил України. Однак, після впровадження Стратегії очікується стратегічні результати: 1) до системи електронного обліку внесено усі дані, отримані за результатами повної інвентаризації об'єктів у сфері оборони, у тому числі дані про землі оборони і земельні ділянки суб'єктів господарювання оборонно-промислового комплексу; 2) забезпечено державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно суб'єктів господарювання оборонно-промислового комплексу (із включенням відомостей про земельні ділянки до спеціального інформаційного шару в Публічній кадастровій карті); 3) створено автоматизовану систему обліку і моніторингу споживання та якості пального, яке закуповується для потреб Збройних Сил України; 4) проведено повну інвентаризацію та оцінку об'єктів інтелектуальної власності суб'єктів господарювання оборонно-промислового комплексу [16].

Залишається високо-корумпованою сфера закупівлі товарів, робіт і послуг оборонного призначення, через те, що закупівлі для потреб оборонного відомства здійснюється в умовах надмірного режиму засекречування та має низький рівень конкурентності, що сприяє зловживанням та необґрунтованим витратам бюджетних коштів. Очікувані

стратегічні результати: 1) процедури закупівель товарів, робіт і послуг оборонного призначення є конкурентними і передбачають застосування з певними застереженнями 32 електронної системи закупівель; закрита процедура закупівель застосовується як виняток, а законодавчо визначена процедура закупівлі у єдиного виконавця має детальне врегулювання на рівні підзаконних актів, у тому числі – щодо формування вартості та рівня прибутку; 2) секретність у сфері оборонних закупівель знижено до обґрунтованого рівня, за результатами закупівель оприлюднюється визначений законом обсяг відомостей, у тому числі у вигляді наборів даних; діє прозора система ціноутворення на продукцію оборонного призначення; 3) запроваджено можливість здійснювати закупівлі не лише за критерієм найнижчої ціни, а й з урахуванням вартості життєвого циклу продукції та з урахуванням інших нецінових критеріїв, необхідних для закупівлі товарів, робіт або послуг, що відповідають потребам Збройних Сил України та інших сил безпеки і оборони; 4) прозоро сформовано електронний реєстр учасників відбору та виконавців державних контрактів (договорів), а також забезпечено прозоре інформування потенційних постачальників щодо планів закупівель товарів, робіт і послуг оборонного призначення; 5) з метою мінімізації ризиків корупції в закупівлях за імпортом налагоджено взаємодію з Агенцією НАТО з підтримки та постачання.

У проєкті Антикорупційної стратегії на 2020-2024 роки визначено, що корупцію в сфері військової безпеки породжує неефективна модель контролю продукції оборонного призначення у процесі виробництва, яка не дає змоги вчасно та у повному обсязі запобігати постачанню бракованих зразків озброєння та військової техніки. У зв'язку з цим, планується створити систему державного гарантування якості товарів, робіт і послуг оборонного призначення в Україні, яка впроваджує міжнародні вимоги і стандарти оцінювання відповідності системи менеджменту якості виробників, постачальників, які також відповідають стандартам НАТО; створення та

функціонування уповноваженого органу з державного гарантування якості оборонної продукції, який видає сертифікати відповідності [16].

В Проекті Закону України «Про засади державної антикорупційної політики на 2020—2024 роки № 4135 від 21.09.2020 р. зазначається, що засади державної антикорупційної політики [437, с. 100] на відповідний період визначаються Верховною Радою України в Антикорупційній стратегії, яка затверджується законом. Антикорупційна стратегія розробляється Національним агентством на основі аналізу ситуації щодо корупції та результатів виконання попередньої антикорупційної стратегії. Антикорупційна стратегія реалізується шляхом виконання державної антикорупційної програми, яка розробляється Національним агентством, затверджується Кабінетом Міністрів України на строк дії Антикорупційної стратегії. Державна антикорупційна програма визначає заходи, спрямовані на реалізацію Антикорупційної стратегії, які є обов'язковими для виконання державними органами, органами місцевого самоврядування та іншими суб'єктами, визначеними виконавцями заходів державної антикорупційної програми [330].

05 листопада 2020 р проект Закону України «Про засади державної антикорупційної політики на 2020—2024 роки № 4135 від 21.09.2020 р. був прийнятий за основу зі скороченням терміну підготовки. Однак станом на березень 2021 року Закон Про засади державної антикорупційної політики на 2020—2024 роки, Антикорупційна стратегія, Державна антикорупційна програма так і не прийняті.

Висновки до розділу 3

Отже, вважаємо таку ситуацію з нормативно-правовим забезпеченням протидії корупції максимально не прийнятною та не допустимою. Не можливо ефективно протидіяти явищу, якщо відсутні правові механізми, правові важелі впливу на корупційну злочинність, яка перетворилась на

системне явище. Поряд з цим, не врегульованими в повній мірі залишаються питання запуску реформи системи оборонних закупівель. Потенційно корупційним є нормативні положення щодо: необґрунтованого встановлення пільг та переваг для окремих суб'єктів господарювання; дискреційних повноважень державних замовників у сфері оборонних закупівель; відсутності порядку проведення переговорів та укладення державного контракту (договору) з єдиним виконавцем; нечітка, з порушенням принципу юридичної визначеності, регламентація прав, обов'язків чи відповідальності юридичних та фізичних осіб у будь-якій сфері правового регулювання та ін.

Корупційна злочинність у сфері військової безпеки обумовлюється цілим комплексом організаційно-управлінських факторів: надмірна роль бюрократії та складність бюрократичних процедур; нечіткість регламентації діяльності державних службовців та недостатня їх відповідальність; відсутність ефективних механізмів ротації кадрів; зрощування державного апарату з підприємницькими структурами; дисбаланс владних повноважень на різних рівнях; відсутність чіткої регламентації повноважень, механізмів унеможливлення прийняття на службу лідерів і членів злочинних угруповань, відсутність певних працівників, які б контролювали цю сферу; недостатня регламентація правил поведінки та процедур здійснення повноважень; наявність широких можливостей для ухвалення рішень на свій розсуд; поширеність випадків заміщення посад не на підставі ділових і моральних якостей особи, а через знайомство, особисту відданість, близькість політичних уподобань; неефективна система кадрового менеджменту; безкарність; відсутність надійних механізмів забезпечення безпеки осіб, які повідомляють компетентним органам про корупційні діяння, чим сприяють інформуванню про факти корупції

Таким чином, резюмуючи вищевикладене, зазначимо, що зниження корупції в сфері військової безпеки є можливим за умови усунення факторів, які породжують цю злочинність та сприяють її поширенню. Для подолання корупції необхідно нейтралізувати державу від впливу олігархічних кіл і

очистити її від корумпованих посадових осіб, структур і механізмів для ведення незаконного бізнесу. Принциповим є впровадження та беззаперечне дотримання принципу верховенства закону, який повинен мати силу в усіх без винятку сферах діяльності та на всіх рівнях владної вертикалі. За умови, коли національній безпеці загрожує зовнішній військовий окупант, ситуація максимально ускладнюється за умови панування внутрішнього ворога - тотальної системної корупції.

Ускладнює процес дослідження корупції, відсутність об'єктивної достовірної статистичної інформації про реальний стан корупційної злочинності у сфері військової безпеки, що актуалізує питання вдосконалення процесу збору, аналізу та оцінки інформації про корупційну злочинність, її причини та умови, недоліки в діяльності уповноважених суб'єктів запобігання тощо.

Сприяють поширенню корупції в сфері воєнної безпеки й такі, притаманні їм явища як «секретність», «крайня необхідність і терміновість» та «турбота про людей». Подібні мотиви іноді можуть бути дійсно виправданими, але має місце й спекуляція такими поняттями в кінцевому рахунку призводить до різкого зниження рівня прозорості процесів прийняття та виконання рішень, а разом з цим і рівня звітності та відповідальності учасників оборонного сектора, і таким чином створює сприятливі умови для корупційних дій.

Детально дослідивши соціально-економічні, політичні, культурно-психологічні, правові та організаційно-управлінські фактори корупційної злочинності у сфері військової безпеки, зазначимо, що запропонований детермінаційний комплекс слугуватиме теоретичною базою для конструювання ефективної системи заходів протидії корупційній злочинності.

Так, *економічними факторами* корупційної злочинності у сфері військової безпеки є наступні: не розробленість єдиної концепції державної політики економічного розвитку країни, яка б інтегрувала у собі основні

напрямки розвитку, механізм реалізації, дієву систему стимулювання, контролю та відповідальності; відсутність репрезентативної статистики, об'єктивної внутрішньої інформації фіскальних служб щодо реального рівня доходів по справжньому багатого населення – платників податків, в наслідок чого маємо місце порушення принципу соціальної справедливості, коли більша частина податкового навантаження оплачується з рахунків представників найманої праці та малозабезпечених верств населення; низький рівень добросовісної конкуренції на ринку державних закупівель для потреб військової сфери, через закритість, засекреченість сфери.

Найбільш вагомими *політичними факторами*, які обумовлюють корупційну злочинність у сфері військової безпеки є: політична криза; нестабільність політичної волі; низький рівень фінансування соціальних потреб; незадовільний стан кримінального переслідування корупції; низький рівень координації між суб'єктами запобігання корупції; недостатній рівень взаємодії з громадськістю; дисбаланс владних повноважень на різних рівнях; відсутність комплексного підходу до формування політичної системи та повільного розвитку політичної культури та свідомості суспільства також живлять корупційне середовище.

Дослідження *культурно-психологічних факторів* корупційної злочинності у сфері військової безпеки дозволяє дійти висновку про існуючу кризу культурного та ідеологічного розвитку членів суспільства, в тому числі представників керівної ланки оборонного сектору. Проблема є комплексною, оскільки заходи по розвитку духовності, культурності, високих моральних цінностей, естетики в країні проводяться в недостатній мірі

Корупційна злочинність у сфері військової безпеки обумовлюється цілим комплексом *організаційно-управлінських факторів*: надмірна роль бюрократії та складність бюрократичних процедур; нечіткість регламентації діяльності державних службовців та недостатня їх відповідальність; відсутність ефективних механізмів ротації кадрів; зрощування державного апарату з підприємницькими структурами; дисбаланс владних повноважень

на різних рівнях; відсутність чіткої регламентації повноважень, механізмів унеможливлення прийняття на службу лідерів і членів злочинних угруповань, відсутність певних працівників, які б контролювали цю сферу; недостатня регламентація правил поведінки та процедур здійснення повноважень; наявність широких можливостей для ухвалення рішень на свій розсуд; поширеність випадків заміщення посад не на підставі ділових і моральних якостей особи, а через знайомство, особисту відданість, близькість політичних уподобань; неефективна система кадрового менеджменту; безкарність; відсутність надійних механізмів забезпечення безпеки осіб, які повідомляють компетентним органам про корупційні діяння, чим сприяють інформуванню про факти корупції

В нормативному полі породжують злочинність наступні *правові фактори*: необґрунтоване встановлення пільг та переваг для окремих суб'єктів господарювання; наявність дискреційних повноважень державних замовників у сфері оборонних закупівель; відсутність порядку проведення переговорів та укладення державного контракту (договору) з єдиним виконавцем; нечітка, з порушенням принципу юридичної визначеності, регламентація прав, обов'язків чи відповідальності юридичних та фізичних осіб у будь-якій сфері правового регулювання та інше.

Проте не можна забувати про багатогранність та важливість проблеми детермінації злочинності, мінливість у часі та просторі передумов такого системного явища як корупція, що робить актуальність дослідження проблем причин та умов злочинності перманентною. Важливим є усвідомлення того, що більшість деструктивних факторів та наслідків від корупції в сфері військової безпеки можна знизити в результаті застосування принципів, механізмів та позитивного досвіду та ефективного менеджменту у військовій сфері. Умовно, ці механізми і засоби можна поєднують в три групи щодо побудови цілісності і виховання доброчесності; підвищення стандартів прозорості; підвищення стандартів звітності та відповідальності. Однак, дієвою ця система буде за умови наявності політичної волі, бажання та

реальних конструктивних дій з метою зниження рівня корупційної злочинності у сфері військової безпеки.

РОЗДІЛ 4.

ПРОТИДІЯ КОРУПЦІЙНІЙ ЗЛОЧИННОСТІ У СФЕРІ ВОЄННОЇ БЕЗПЕКИ В УКРАЇНІ

4.1 Механізм протидії корупційній злочинності у сфері воєнної безпеки

Однією з глобальних проблем сучасності, від вирішення якої залежить подальший світовий розвиток є проблема корупції. Корупція перетворилася на явище масового, системного характеру, яким пронизані усі сфери життєдіяльності суспільства. Саме корупція є головною перепорою економічного розвитку нашої держави, утвердженню верховенства права, норм Конституції України та законів. Важливою умовою подолання корупції повинно стати дійсне прагнення та реальні дії політичного керівництва країни у справі зниження рівня корупції в країні. Ті країни, представники влади яких працюють не в неособистих інтересах, а в інтересах суспільства, де громадяни мають повноцінний доступ до результатів та способів діяльності влади, корупція знаходиться на низькому рівні. Саме засекреченість, обмеженість доступу до інформації, монополія на інформацію обумовлюють процвітання корупції на різних ланках державної влади.

Корупція взагалі та у сфері військової безпеки є серйозною загрозою національній безпеці держави, при цьому має синергетичний вплив на всі інші загрози у безпековій сфері, сприяючи діяльності різних форм організованої злочинності, посилюючи суспільну нестабільність, позбавляючи державу можливостей виконувати покладені на неї суспільством функції, унеможливаючи економічний розвиток. Корупція в сфері оборони є стримуючим фактором розвитку країни в мирний час, а в умовах воєнного стану або конфлікту стає загрозою існуванню держави. Важливе місце в гарантуванні національної безпеки держави посідають [62, с. 98].

За сучасних умов активної фази збройного конфлікту на території України сектор оборони відноситься до найбільш фінансовоємних. Поряд з цим, непосильні для держави оборонні фінансові витрати (117 млрд грн заплановано видатків на 2021 рік) не завжди є прозорими у практичному використанні, що тягне за собою незворотні наслідки не тільки у втраті авторитету оборонного відомства в очах населення, але й до втрати території держави, суверенітету та незалежності.

Варто усвідомлювати, що окрім безлічі негативних наслідків, корупція сприяє зростанню геополітичних загроз для нашої держави та територіальної цілісності в цілому. Сьогодні ми спостерігаємо, що корупція перетворилася на один з невід'ємних елементів функціонування суспільства. Її негативний вплив проявляється в глобальних деформаціях та диспропорціях функціонування державних інституцій.

Наслідком корумпованості керівників бюджетної галузі будь-якої сфери є безвідповідальність, некомпетентність, нездатність реалізовувати державну політику в інтересах служіння народу України [5, с. 342-344].

Корупційну злочинність у сфері військової безпеки безпосередньо обумовлюють закритість та засекреченість усіх процесів, які стосуються оборонної сфери. Антикорупційна реформа, яка почалася в Україні у 2016 р. створила передумови та інституційні засади для протидії корупції та її проявам. Зокрема у сфері військової безпеки здійснюються реальні кроки на подолання корупції по найбільш криміногенним сферам, пов'язаним з державними закупівлями, будівництвом й розподілом житла, військовою освітою, управлінням та контролем за виконанням завдань програм і планів, призовом на військову службу, кадровою політикою, миротворчою діяльністю, отриманням житла тощо.

Різні аспекти корупційної проблематики як загрози національній безпеці в Україні розглядали у своїх працях А. Л. Баланда, З. С. Варналій, Т. І. Ковальчук, Є. М. Невмержицький. Правовим аспектам протидії корупції в оборонному секторі присвячено публікації А. В. Волошенко, М. Я. Голомші,

О. П. Голоти, О. П. Котляренко та ін. Вплив корупції на реформи українського війська досліджував Л. І. Поляков. Проблеми, пов'язані з формуванням і реалізацією антикорупційної політики держави, були предметом вивчення іноземних науковців, серед яких М. Пайман (M. Payman), С. РоузАккерман (Rouz-Akkerman, 2003).

На думку, Б. М. Головкина в Україні за допомогою міжнародних інституцій, держави і громадянського суспільства сформовано антикорупційну платформу та створено відповідну інфраструктуру. Умовно її можемо назвати антикорупційною системою. Вона включає державну політику в цій сфері, законодавство, антикорупційні органи, офіси міжнародних антикорупційних організацій, громадські антикорупційні об'єднання, аналітичні центри, ради громадського контролю при центральних органах виконавчої влади, міжнародні програми (проекти) у сфері запобігання та протидії корупції. Діяльність всіх цих інституцій здійснює превентивний вплив переважно на рівні побутової корупції та бюрократичної корупції нижчої і середньої ланок. Поряд з цим, політична і ділова корупція залишаються на досить високому рівні [81, с. 254].

Однак, для підвищення ефективності реалізації міжнародних антикорупційних стандартів і положень національного антикорупційного законодавства в країні має запрацювати антикорупційний механізм. Механізм запобігання корупції - це імплементація міжнародних антикорупційних стандартів у правову систему України, практична реалізація державної антикорупційної політики, втілення антикорупційних ініціатив, міжнародна співпраця і діяльність громадських об'єднань у сфері запобігання та протидії корупції з метою захисту особи, суспільства, держави і бізнесу від корупційних посягань. Зазначений механізм включає приведення у відповідність національного законодавства до міжнародних антикорупційних стандартів, застосування уповноваженими суб'єктами положень антикорупційного законодавства України, виконання антикорупційних програм, а також рекомендацій міжнародних організацій у

сфері боротьби з корупцією. Тобто, механізм запобігання корупції являє собою засоби досягнення мети, забезпечення конкретного результату у сфері протидії корупції [81, с. 254].

Взявши за основу запропоновану Б. М. Головкіним структуру механізму запобігання корупції, розглянемо механізм запобігання корупції у сфері військової безпеки.

Механізм запобігання корупції у сфері військової безпеки складається з

- 1) Цілей і завдань запобігання корупції у сфері військової безпеки.
- 2) Об'єктів запобігання корупції у сфері військової безпеки.
- 3) Суб'єктів запобігання корупції у сфері військової безпеки.
- 4) Методів запобігання корупції у сфері військової безпеки

Загальними цілями запобігання корупції є захист інтересів особи, суспільства, держави і бізнесу від корупційних правопорушень, забезпечення прозорого та ефективного державного управління і ведення бізнесу, зниження рівня корупції до соціально допустимої межі [81, с. 254]. Прикладні цілі запобігання корупції визначені в Антикорупційній стратегії. Вони спрямовуються на вирішення конкретних проблем в різних сферах суспільного життя. Завдання запобігання корупції конкретизують шляхи і засоби досягнення цілей. Перелік завдань запобігання корупції наведено в Антикорупційній стратегії [81, с. 254].

Метою Антикорупційної програми на 2018-2020 роки є реалізація чинних та вжиття додаткових заходів, спрямованих на ефективне і дієве запобігання корупції у всіх сферах діяльності Міністерства оборони України [15].

Засади антикорупційної політики у сфері військової безпеки будуються з урахуванням: високого рівня довіри суспільства до ЗСУ; існування умов для високого корупційного потенціалу сфери оборони, пов'язаного з управлінням значними державними ресурсами, підвищеним рівнем закритості та принципом єдиноначальності, який наділяє командирів (начальників) певними дискреційними повноваженнями [15].

До об'єктів запобігання корупції у сфері військової безпеки належать: корупціогенні фактори; корупційні ризики в діяльності органів та підрозділів військової сфери; неправомірна поведінка службових і посадових осіб посадових осіб військової сфери.

Основним напрямком у сфері запобігання та протидії корупції в сфері воєнної безпеки є виявлення найбільш вразливих до корупції процесів, які мають місце під час здійснення посадовими особами своїх повноважень, а також причин і умов, що сприяють виникненню корупційних схем[15].

Корупціогенні фактори - це системні проблеми, що призводять до корупції та сприяють її поширенню. Більшість цих проблем носять інституційний, нормативно-правовий та морально-психологічний характер. Корупціогенні фактори були нами досліджені в попередньому розділі монографії. Інституційні корупціогенні фактори зумовлені протиріччями між призначенням державних органів, їх основними завданнями та фактичною спрямованістю їхньої діяльності. Сюди відносять також недоліки правового регулювання і державного управління. Корупціогенні фактори морально-психологічного характеру включають дефекти правосвідомості і корупційно орієнтовану поведінку осіб, уповноважених на виконання функцій держави. Зазначені фактори полягають у несприйнятті етичних норм, антикорупційних обмежень і заборон, зневажанні інтересами державної служби, недоброчесності посадових осіб та ін. Сукупна дія перелічених чинників формує мотиви злочинної поведінки і викликає внутрішню готовність до корупційних дій [81, с. 255].

Вагомим корупціогенним фактором є поведінка державних службовців і посадових осіб, спрямована на здійснення незаконного впливу, втручання у законну діяльність та інше створення умов для одержання неправомірної вигоди під час реалізації службових і представницьких повноважень. До морально-психологічних факторів належить також корупційний корпоративізм, тобто закрита від соціального контролю система неформальних норм, антисупільних цінностей і корупційних відносин, що

поділяються окремими представникам апарату державного органу, колективу структурного підрозділу або певною частиною професійної групи. Корупційний корпоративізм виникає в сприятливому для корупції інформаційному і психологічному середовищі, де панують правовий нігілізм, традиції приховування корупційних проявів, взаємна підтримка та меркантильні настрої. Як корупціогенний фактор, соціальне середовище формує дефекти правосвідомості, визначає корупційний характер службових і позаслужбових відносин, стимулює посадових осіб до вчинення корупційних правопорушень [81, с. 255].

Відповідно до Методології оцінювання корупційних ризиків у діяльності органів влади, затвердженої Рішенням НАЗК02.12. 2016 № 126 корупційний ризик – це ймовірність того, що відбудеться подія корупційного правопорушення чи правопорушення, пов'язаного з корупцією, яка негативно вплине на досягнення органом влади визначених цілей та завдань. Оцінка корупційних ризиків являє собою процес визначення, аналізу та безпосередньої оцінки корупційного ризику. Чинники корупційного ризику - умови та причини, що заохочують (стимулюють), викликають або дозволяють скоєння посадовою особою при виконанні нею функцій держави або місцевого самоврядування діянь, які можуть призвести до вчинення корупційного правопорушення чи правопорушення, пов'язаного з корупцією [260].

Джерелами отримання інформації для ідентифікації корупційних ризиків є: інтерв'ювання (соціологічне опитування), анкетування (в тому числі анонімне) працівників органу влади, а також представників громадськості, які взаємодіяли (взаємодіють) з органом влади, зокрема з використанням електронної пошти, мережі Інтернет, телефону тощо; нормативно-правові та організаційно-розпорядчі акти, що регулюють діяльність органу влади; аналіз здійснених заходів щодо усунення виявлених корупційних ризиків за попередні періоди; результати перевірок, аудитів, проведених контролюючими органами, а також внутрішніх перевірок та

службових розслідувань в органі влади; публікації в засобах масової інформації та соціальних мережах; інформація з відкритих реєстрів; звернення, що надійшли до органу влади від фізичних та юридичних осіб.

Ідентифікація корупційних ризиків передбачає визначення та класифікацію корупційних ризиків за категоріями та видами. За категоріями корупційні ризики можуть бути: зовнішні (ймовірність виникнення корупційних ризиків не пов'язана з виконанням органом влади відповідних функцій та завдань); внутрішні (ймовірність виникнення корупційних ризиків безпосередньо пов'язана з організаційно-управлінською діяльністю в органі влади відповідно до покладених на нього функцій і завдань).

За видами корупційні ризики можуть бути: нормативно-правові (відсутність, суперечність або нечітка регламентація у законодавстві положень щодо виконання органом влади функцій та завдань); організаційні (невизначення або нечітке визначення процедур виконання органом влади функцій та завдань); кадрові; фінансово-господарські; адміністративні; контрольньо-наглядові тощо [260].

Далі зупинимося на найбільш поширених корупційних ризиках у сфері військової безпеки, які були представлені у Звіті за результатами оцінки корупційних ризиків у діяльності Міністерства оборони України [292].

1. Корупційні ризики, пов'язані з функціями та організаційною структурою оборонного відомства:

1. Наявність корупціогенного фактору, пов'язаного з неналежним визначенням компетенції структурних підрозділів, службових осіб, необґрунтованим збереженням дискреційних повноважень, дублюванням функцій структурних підрозділів, збільшенням адміністративних та фінансових витрат. Виконання споріднених завдань та дублювання функцій, створює умови для: неправомірного використання владних повноважень у приватних інтересах, зниження відповідальності за результат; зосередження матеріальних та фінансових ресурсів в органі, який безпосередньо не відповідає за визначений напрям роботи; здійснення перевірок в умовах

відсутності вичерпного переліку підстав для їх проведення та кола контролюючих суб'єктів; необґрунтованого розширення дискреційних повноважень службової особи та можливостей для зловживання шляхом маніпуляції різними строками виконання, формами роботи, підставами, методиками, переліками, вимогами і нормами, використовуючи юридичні прогалини, розбіжність або суперечність між нормативно-правовими актами, що регулюють одні й ті ж або суміжні правовідносини, а також між компетенцією структурних підрозділів органу влади.

2. Можливість протиправного використання керівником середньої ланки, іншою службовою особою наданих їй повноважень чи пов'язаних з ними можливостей для прийняття (формування пропозицій для прийняття) управлінських рішень в умовах частоті інституційної реструктуризації та плинності кадрів керівників структурних підрозділів МОУ, підпорядкованих органів військового управління. Часта зміна керівників та переформування структурних підрозділів Міноборони створює умови для зловживання впливом службових осіб на прийняття рішень (підписання договорів, кадрових призначень та інше) по яких раніше вмотивовано приймалися рішення щодо відмови або отримано негативні результати. Порушення принципу безперервності та наступності у процесі реформування структурного підрозділу органу влади, органу військового управління, одночасна заміна керівника структурного підрозділу та його заступників, керівників ключових структурних підрозділів. Розформування органу влади без визначення правонаступника, перехідного періоду для завершення реалізації взятих зобов'язань та договірних відносин.

3. Ймовірність реалізації приватного інтересу під час виконання контрольних наглядових функцій службовими особами структурних підрозділів Міноборони шляхом використання протиріч у нормативно-правовому регулюванні сфери військової освіти та підготовки кадрів. Відсутність чітких критеріїв адміністрування діяльності вищих військових навчальних закладів з боку апарату Міноборони та органів військового

управління, до сфери управління яких відносяться суб'єкти. Наявність надмірних дискреційних повноважень службових осіб ДПуСО МОУ, ДКП МОУ, ДВОН МОУ, органів управління в системі військової освіти та реалізації кадрової політики.

4. Ризик одержання службовою особою будь-якої неправомірної вигоди для самої себе чи іншої фізичної або юридичної особи шляхом перевищення законодавчо встановлених повноважень структурного підрозділу Міноборони, органу військового управління. Надання повноважень керівникам структурних підрозділів ГШ та ЗСУ на виконання функцій державних замовників у сфері оборони. Перевірка військовими представництвами підприємств усіх форм власності щодо спроможності проведення науково-дослідних та конструкторських робіт, виготовлення продукції у рамках оборонних закупівель.

2. Корупційні ризики в системі внутрішнього контролю.

1. Ймовірність використання службовими особами своїх дискреційних повноважень та пов'язаних з ними можливостей в приватних інтересах за відсутності оперативного доступу керівників до вичерпної бази нормативно-правових актів та керівних документів Міноборони та ЗСУ. Неякісне регулювання окремих сфер діяльності, нечітке визначення або не визначення порядку виконання процесів, функцій та завдань, двозначність в окремих актах, що регулюють діяльність у відповідній сфері суттєво знижує ефективність здійснення контрольних функцій з боку командирів і начальників в системі внутрішнього контролю Міноборони та ЗСУ, дозволяють службовим особам обмежувати або приховувати інформацію для прийняття обґрунтованих і законних рішень, формувати пропозиції, які створюють умови для корупційних або пов'язаних з корупцією правопорушень.

2. Недодержання особами, уповноваженими на виконання функцій держави, основ ефективного внутрішнього контролю, пов'язаних із виконанням правил етичної поведінки, установлених Законом України "Про

запобігання корупції”, відомчого Кодексу доброчесної поведінки та професійної етики військових посадових осіб, державних службовців та інших осіб, уповноважених на виконання функцій держави в МОУ та ЗСУ . Факти виконання особами, уповноваженими на виконання функцій держави, незаконних рішень чи доручень, використання службових повноважень з метою одержання неправомірної вигоди, прийняття управлінських рішень в умовах існування реального конфлікту інтересів та інші корупційні правопорушення, вчинені внаслідок існування слабкої системи внутрішнього контролю та моніторингу додержання етичних норм поведінки, які вимагають діяти в інтересах держави, неупереджено, сумлінно, компетентно, вчасно, результативно і відповідально.

3. Недостатня ступень розвитку системи внутрішнього контролю сприяє існуванню латентних корупційних схем та відносин, створює умови для привласнення, розтрати майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем. Органами державного фінансового контролю, в ході перевірки виявляються прорахунки в організації та ефективності внутрішнього контролю у структурних підрозділах апарату Міноборони, які мають наслідком неефективне та нерезультативне використання ресурсів, що спрямовуються на досягнення цілей діяльності Міноборони та розвитку ЗСУ

3. Корупційні ризики в сфері реалізації державної політики з питань управління персоналом.

1. Використання посадовою особою дискреційних повноважень чи/або пов'язаних з ними можливостей з одержання неправомірної вигоди, пов'язаних з призначенням на посади та просування по службі осіб офіцерського складу, порушення меритократичного принципу відбору та призначення кадрів . Просування по службі осіб офіцерського складу, які не відповідають визначеним показникам рівня індивідуальної підготовки та професійної компетенції для виконання обов'язків за майбутньою посадою.

2. Імовірність зловживання службовою особою дискреційними повноваженнями чи/або пов'язаними з ними можливостями з одержання

неправомірної вигоди, під час направлення на навчання до ВНЗ іноземних держав та зарахування до Резерву кандидатів для проходження військової служби за кордоном. Порухення строків та недотримання вимог щодо відбору військовослужбовців для направлення на навчання до військових навчальних закладів іноземних держав та для поновлення Резерву кандидатів для проходження військової служби за кордоном відповідно до вимог Директиви МО України від 14 травня 2020 року № Д-2.

3. Умисне створення службовою особою, яка оформлює та перевіряє документи необхідні для надання статусу учасника бойових дій, умов, за яких зацікавлена особа вимушена обіцяти або надати неправомірну вигоду . Наявність можливостей для навмисного порушення вимог нормативно-правових актів України та керівних документів стосовно термінів та порядку оформлення документів про визнання військовослужбовців учасниками бойових дій. Несвоєчасна подача матеріалів для розгляду комісією, невірне оформлення, недбале збереження документів, вимагання додаткових підтверджуючих довідок про визнання військовослужбовця учасником бойових дій.

4. Можливість умисного прийняття на посади осіб, які не відповідають встановленим вимогам, або тих, які подали недостовірні відомості у зв'язку з відсутністю законодавчого обов'язку проведення спеціальної перевірки. Прийняття на посади осіб, які не відповідають встановленим вимогам, або тих, які подали недостовірні відомості у зв'язку з відсутністю законодавчого обов'язку проведення спеціальної перевірки, може призвести до зайняття посади державної служби особами, які не мають на це право, що призведе до неправомірного витрачання коштів державного бюджету

5. *Корупційні ризики , пов'язані з організацією та проведенням публічних оборонних закупівель.*

1. Ймовірність запізнення з розробленням урядових та відомчих підзаконних актів щодо реалізації Закону України “Про оборонні закупівлі”,

створення умов для неефективного використання коштів, зловживань владою або службовим становищем всупереч інтересам служби внаслідок перенесення строків укладання та оплати контрактів на друге півріччя та кінець 2021 року, загрози не ефективного використання виділених бюджетних коштів в умовах дефіциту часу З 1 січня 2021 року Закон України “Про державне оборонне замовлення” та Закон України “Про особливості здійснення закупівель товарів, робіт і послуг для гарантованого забезпечення потреб оборони” втратили чинність. Водночас, впровадження Закону України “Про оборонні закупівлі” не забезпечено пакетом необхідних нормативно-правових актів. За цих умов виникає загроза зриву строків укладання контрактів щодо закупівлі озброєння та бойової техніки в першому півріччі 2021 року, строків фінансування, як наслідок можуть створитися умови для закупівлі неякісної продукції, яку можливо швидко придбати з метою повного використання виділених коштів.

2. Використання дискреційних повноважень з метою зайвих витрат бюджетних коштів в умовах змови посадових осіб замовника та потенційних контрагентів. Зловживання владою або службовим становищем всупереч інтересів служби в умовах змови з потенційним контрагентом шляхом: встановлення дискримінаційних, необґрунтованих вимог для потенційних учасників процедури закупівлі з метою надання переваги окремим учасникам; штучного “укрупнення” предмета закупівлі із зазначенням сукупності таких технічних або інших споживчих характеристик товару (послуг, робіт), яким може відповідати лише один виробник в умовах, коли кожне найменування може бути закуплене окремо та бути представлене різними виробниками; неякісне визначення технічної специфікації із застарілими чи оціночними нормами, або під конкретного виробника; закупівлі конкретного предмета закупівлі; організації зриву процедури закупівлі.

3. Вплив на прийняття рішень уповноважених осіб (членів тендерних комітетів) шляхом маніпулювання процесом їх призначення,

відбору без врахування рівня фахової підготовки та доброчесності Організація їх роботи в умовах обмеженого часу та недостатнього обсягу інформації для попереднього поглибленого вивчення тендерних пропозицій та умов договору. Через недостатній фаховий рівень осіб, що відповідають за організацію та проведення закупівель, допускаються матеріальні втрати, порушення, укладання неефективних договорів тощо Внутрішній та зовнішній вплив/тиск на членів тендерного комітету.

4. Навмисна дія (бездіяльність) службової особи з метою одержання неправомірної вигоди на кожному із етапів процесу закупівель. Штучне завищення обсягів закупівлі, завищення очікуваної вартості закупівлі та ціни договору. Не включення до договорів (контрактів) повного переліку положень щодо відповідальності сторін та застосування штрафних санкцій за невиконання або несвоєчасне виконання договорів. Завищення фактичних витрат підприємства. Приймання продукції яка не відповідає стандартам якості. Необґрунтоване продовження термінів постачання товарів (виконання робіт, надання послуг). Зміни цін за укладеними договорами шляхом укладання додаткових угод до договорів. Незастосування штрафних санкцій та не зупинення операцій з бюджетними асигнуваннями у наслідок порушення бюджетного законодавства в частині дотримання строків надання підтвердних документів про отримані товари, роботи, послуги, за якими була здійснена передоплата.

5. Можливість суб'єкта владних повноважень діяти на власний розсуд в інтересах третіх осіб під час визначення централізованого або децентралізованого варіанту закупівель. Навмисний вибір централізованого або децентралізованого способу закупівель призводить до неефективного планування, зміни розподілу бюджетних коштів протягом бюджетного року, неефективного використання майна та ресурсів, зловживання службовими повноваженнями

6. Загроза використання високого рівня секретності закупівлі товарів, робіт і послуг оборонного призначення з метою зловживання владою

та одержання неправомірної вигоди. Значна частина закупівель оборонного призначення здійснюється без дотримання принципу прозорості та підзвітності, сприяє неправомірному використанню коштів оборонного бюджету [292]. Перелік корупційних ризиків не є вичерпним.

До об'єкту запобігання корупції належить також неправомірна поведінка службових і посадових осіб під час реалізації владних повноважень. Це можуть бути службові і посадові особи, які займають відповідальне та особливо відповідальне становище; особи, що займають посади з високим та підвищеним рівнем корупційних ризиків; особи, які обіймають інші посади в державних органах, а також юридичні особи приватного права. Перелік посад з високим і підвищеним рівнем корупційних ризиків затверджений рішенням Національного агентства з питань запобігання корупції від 17 червня 2016 р. № 2 (зі змінами 12.11.2019 р.) [332].

У примітці до ст. 51 Закону України «Про запобігання корупції» міститься перелік службових осіб, які займають відповідальне та особливо відповідальне становище.

Умовно, систему суб'єктів протидії корупційній злочинності [436, с. 170] у сфері військової безпеки можна представити у вигляді чотирьох категорій:

1) Суб'єкти із загальним повноваженнями у сфері протидії корупції (Верховна Рада України, Президент України, Кабінет Міністрів України).

2) Суб'єкти зі спеціальними повноваженнями у сфері протидії корупції (НАЗК, НАБУ, САП Генеральної прокуратури, і повноважені підрозділи з питань запобігання та виявлення корупції міністерствах та відомствах);

3) Суб'єкти, які протидіють корупції у межах основних функцій (Національна поліція України, СБУ, ДБР, Міністерство юстиції України, органи прокуратури, АРМА, Державна служба фінансового моніторингу).

4) Суб'єкти, які приймають участь у здійсненні заходів запобігання та протидії корупції (консультативно-дорадчі органи з протидії корупції (Рада бізнес-омбуцмена), міжнародні організації та їх представництва, громадські організації, фізичні особи, які беруть участь у виконанні програм, проектів та імплементують стандарти у сфері антикорупційної політики) [199, с. 18].

Методи запобігання корупції – це шляхи і засоби захисту інтересів особи, суспільства і бізнесу від корупційних посягань, зниження рівня корупційних проявів у країні. Серед методів запобігання корупції необхідно вказати на такі: метод вимог, обмежень і заборон; електронне декларування; метод відкритості й прозорості (транспарентності) діяльності органів державної влади і місцевого самоврядування; стимулювання доброчесної поведінки посадових осіб; перевірки сумлінності ділових партнерів при укладенні угод «Due Diligence»; контролю за дотриманням вимог антикорупційного законодавства; громадського впливу; викриття корупційних проявів; спеціальної конфіскації; пошуку і повернення активів; притягнення до відповідальності за вчинення корупційних правопорушень і правопорушень, пов'язаних з корупцією [199, с. 18].

4.2. Загальносоціальні заходи протидії корупційній злочинності у сфері воєнної безпеки

На сучасному етапі кардинальної трансформації суспільних інституцій, зміні орієнтирів та базових особистісних цінностей членів суспільства, все більш усвідомленою є необхідність зниження злочинності не каральними методами, а шляхом гуманних механізмів кримінологічного впливу на суспільство та злочинність. Кримінологічний вплив на злочинність передбачає перш за все реакцію суспільства на фактори, які детермінують злочинність, шляхом їх усунення, пом'якшення чи блокування [94, с. 6].

Корупція існує в суспільстві давно, вона має глибокі біологічні, психологічні і соціологічні корені, є природним і постійним супутником влади. Вона як соціальне явище (феномен) не може бути цілком подолана навіть в окремій державі чи на конкретному етапі розвитку соціально-політичної системи; є супутньою цивілізаційною ознакою й може бути лише максимально обмежена; належить до тих проблем, які неможливо розв'язати шляхом репресивного законодавства або у відриві від вирішення політичних, економічних, соціальних, культурних, освітніх та інших питань.

Важко не погодитися з твердженням, що хворобу краще не допустити, попередити, чим потім лікувати. Подібну ситуацію маємо зі злочинністю як хворобою суспільства. Корупційну злочинність називають «раковою пухлиною» суспільства, яку якщо не «лікувати», не створювати умови для того, щоб вона не розвивалася, знищить організм у вигляді держави. У зв'язку з цим, особливо актуальним є питання протидії корупційній злочинності в державі. Адже, соціальні наслідки корупції тягнуть за собою невідворотні деформації державного механізму внаслідок відволікання значних обсягів держаних фінансів від цілей суспільного розвитку, чим створюється бюджетна криза, знижується здатність влади вирішувати соціальні проблеми. Саме корупція породжує та укріплює майнову

нерівність, бідність значної частини населення, відбувається несправедливий перерозподіл коштів на користь олігархічних груп за рахунок найбільш вразливих верств населення. Корупція нівелює та дискредитується право як основний інструмент регулювання життя держави і суспільства. У суспільній свідомості формується уявлення про беззахисність громадян як перед злочинністю, так і перед обличчям влади, оскільки органи влади та правоохоронні органи також пронизані корумпованим корінням. За таких умов зростання соціальної напруженості в суспільства, дисбалансує політичну, економічну, соціальну стабільність і під загрозою опиняється територіальна цілісність та державний суверенітет.

Призначення кримінологічної науки корелюється з детермінантами та негативними наслідками, які спричиняє злочинність. Головним завданням кримінологічної науки є розроблення рекомендацій щодо боротьби зі злочинністю, яка здійснюється на національному рівні.

Кримінологічній науці притаманний плюралізм підходів щодо термінологічного визначення діяльності уповноважених органів, спрямованої на усунення причин та умов, які сприяють вчиненню злочинам. Так, наприклад А. Ф. Зелінський, В. В. Голіна, О. М. Литвак всі форми та заходи превентивного характеру називають терміном «запобігання», а профілактика охоплює сукупність заходів щодо усунення або нейтралізації криміногенних чинників [222, с. 14].

Під запобіганням злочинності в широкому розумінні мають на увазі історично сформовану систему подолання об'єктивних та суб'єктивних передумов злочинності, яка реалізується шляхом цілеспрямованої діяльності всіх інститутів суспільства щодо усунення, зменшення та нейтралізації факторів, які детермінують існування злочинності та вчинення злочинів.

У більш вузькому, прикладному значенні запобігання злочинам являє собою діяльність, спрямовану на недопущення їх вчинення шляхом виявлення та усунення причин та умов, які сприяють їх вчиненню, здійснення впливу на осіб, схильних до їх вчинення [190, с. 116].

Головна мета заходів запобігання полягає в тому, щоб створити в державі таке сприятливе становище, такий міцний правопорядок, що гарантували б зниження злочинності до мінімального рівня, який доступний у суспільстві з урахуванням його економічних, організаційно-управлінських, суспільно-психологічних та інших умов існування [317, с. 353].

У дослідженні під «запобіганням злочинності» будемо розуміти різновид суспільної соціально-профілактичної діяльності, функціональний зміст та мета якого полягає у перешкоджанні дії детермінантів злочинності та її проявів, передусім причин та умов, через обмеження, нейтралізацію, а за можливістю – усунення їхньої дії [126, с. 324]. Запобігання – це комплекс заходів впливу саме на причини та умови злочинної поведінки, спрямований на обмеження їхньої дії та усунення. Метою запобігання – є недопущення їх вчинення [199, с. 18]. У тому разі, коли запобігти злочинам не вдалося, в наслідок різних причин, починається протидія злочинності.

Протидія злочинності являє собою діяльність органів кримінальної юстиції та інших уповноважених суб'єктів щодо виявлення, припинення, розслідування та притягнення до відповідальності винних у вчиненні кримінальних правопорушень. Метою протидії злочинності є охорона правопорядку і забезпечення публічної безпеки [199, с. 18].

За рівнем виділяють загальносоціальне, спеціально-кримінологічні та індивідуальні заходи запобігання злочинності. Загальносоціальне запобігання злочинності є найважливішим аспектом соціальної політики, оскільки створює соціально-економічне та культурне підґрунтя для ефективного здійснення спеціально-кримінологічного та індивідуального запобігання [199, с. 19]. Усталеною є позиція, що загальносоціальні заходи запобігання спрямовуються на вирішення широкого кола соціальних проблем, але побічно сприяють запобіганню злочинності. Це пов'язано з тим, що соціальні об'єкти, явища, події мають зі злочинністю кореляційний зв'язок, тобто такий вид залежності, коли зміна стану однієї величини приводить до вірогідної зміни стану іншої величини.

Заходи загальносоціального запобігання злочинності не ставлять перед собою спеціальних цілей запобігання злочинності та окремим злочинам. Однак вони мають важливий кримінологічний аспект, виступаючи основою спеціальної профілактики, оскільки їх спрямованість на вирішення проблемних завдань, які стоять перед нашою державою, створює передумови для зменшення рівня злочинності [266, с. 212]. В.В.Голіна розглядає загальносоціальне запобігання злочинності як стратегію, а спеціально-кримінологічне запобігання – як тактику протидії злочинності [80, с. 125]. Дослідження проблем запобігання злочинності загальними та спеціальними заходами дозволить забезпечити системний вплив на саму злочинність, а також на фактори, що її детермінують та створюють умови для існування. Це сприятиме підняттю управління антикримінальною діяльністю на рівень загальнодержавної стратегії [126, с. 372].

Важливе місце в системі заходів загальносоціального запобігання корупційній злочинності належить мінімізації факторів, які породжують корупцію через підвищення ефективності державного управління, прозорий виборчий процес, розвиток системи електронного урядування, реформування системи державного нагляду та контролю. Важливу роль у справі запобігання корупції відіграє судова влада та реформована прокуратура.

У 2014 році в Україні розпочалися радикальні демократичні зміни. Протидія корупції визначена як ключовий пріоритет державної політики. Зокрема створено портал відкритих даних, проведено реформу державних закупівель, запущено електронну систему систему ProZorro, електронну систему декларування майна, доходів, видатків та зобов'язань фінансового характеру, запроваджена антикорупційна експертиза нормативно-правових актів, у відкритому доступі міститься інформація про фінансові здобутки політичних партій, створено Єдиний державний реєстр осіб, які вчинили корупційні або пов'язані з корупцією правопорушення. Поряд з цим, створено систему абсолютно нових антикорупційних інституцій: Вищий антикорупційний суд, Національне антикорупційне бюро України,

Спеціалізована антикорупційна прокуратура, Державна служба фінансового моніторингу, Національне агентство з питань запобігання корупції.

Угода про Асоціацію з Європейським Союзом, яка була підписана у червні 2014 р. і набрала чинності у вересні 2017 р. передбачає поглиблення співпраці України та ЄС з метою попередження та боротьби з шахрайством, корупцією та незаконною діяльністю, зокрема шляхом поступової гармонізації українського законодавства у цій сфері із законодавством ЄС, обміну відповідною інформацією тощо [420].

України, будучи державою-учасницею Конвенції ООН проти корупції взяла на себе зобов'язана щодо виконання її вимог по розробленню та здійсненню ефективної скоординованої політики протидії корупції, яка відображає принципи правопорядку, належного управління державними справами й державним майном, чесності й непідкупності, прозорості й відповідальності. Конвенція застосовується відповідно до її положень до запобігання, розслідування та кримінального переслідування за корупцію та до призупинення операцій (заморожування), арешту, конфіскації та повернення доходів від злочинів [167, с. 204].

Суттєвий напрям загальносоціально запобігання корупції передбачає активну участь громадян, об'єднань, ЗМІ та всього громадянського суспільства у зменшенні проявів корупції та її руйнівного впливу. Громадські організації виконують важливу функцію контролю за діяльністю державного апарату, активно реагують на корупційні прояви.

В Україні діяльність антикорупційних організацій громадянського суспільства здійснюється по таким напрямкам: моніторинг та звітування, підвищення обізнаності, адвокація, акції прямої дії, нарощування експертних компетенцій та співурядування. Багато організацій громадянського суспільства здійснюють моніторинг діяльності осіб або установ, які є або потенційно можуть стати корумпованими. Загальні сфери моніторингу включають публічні закупівлі, де активісти можуть знайти конфлікти інтересів або розбіжності між цінами закупівель та ринковими цінами;

декларації майнового стану політиків і посадових осіб, в яких можуть виявити розбіжності між оголошеними та фактично наявними активами; а також державні витрати, де можуть виявити «витік» державних коштів на приватні рахунки [238, с. 7].

Організації громадянського суспільства також здійснюють моніторинг діяльності постачальників послуг на предмет прозорості та доброчесності, використовуючи звіти та громадські перевірки. Організації громадянського суспільства займаються підвищенням обізнаності з метою інформування громадськості про корупцію та розповсюдження знань про корупцію серед більш широкого кола людей. Яскравим прикладом проведення стабільної кампанії з підвищення обізнаності є розрахунок індексу сприйняття корупції Transparency International. Організації громадянського суспільства можуть бути залучені до адвокації законодавчих змін та реформування державного сектору. Цю діяльність вони можуть здійснювати мирним шляхом за допомогою лобізму, але часто адвокаційні заходи приймають форму громадських кампаній і здійснюються коаліціями однодумців. З метою максимізації ефекту, активісти також можуть заручитися допомогою інших суб'єктів, таких як ЗМІ або міжнародні партнери. Існує декілька способів, за допомогою яких організації громадянського суспільства можуть використовувати акції прямої дії. Організації з достатнім авторитетом та ресурсами можуть подавати позови проти корумпованих суб'єктів, коли існує принаймні певна ступінь довіри до незалежності правової системи. Вони також можуть чинити тиск на представників органів влади або інших суб'єктів шляхом організації демонстрацій або інших видів громадських заходів, для участі в яких мобілізують своїх прибічників [238, с. 7].

Громадські організації мають значний потенціал у справі протидії корупції, однак на сьогодні виникають певні проблеми їх функціонування. Зокрема, більше половини антикорупційних організацій функціонують без будь-якого виду фінансування за рахунок добровільних внесків основних активістів. Фінансування інших організацій зазвичай відбувається у формі

грантів від іноземних урядів, неурядових організацій та фондів. Однак, за невеликим винятком такі гранти невеликі і розраховані на короткий період. Також, багатьом організаціям бракує надійної бази підтримки. Вони далекі від ідеального типу громадських організацій, які представляють інтереси своїх членів і сприяють побудові соціального капіталу. Більшість з них замість цього покладаються на відданість, як правило, від одного до п'яти активістів, а членство найчастіше є ефемерним. Оскільки вони не мають суттєвої бази підтримки, антикорупційні організації, як і багато інших організацій громадянського суспільства в Україні, не можуть мобілізувати своїх прихильників для розвитку їхньої справи і часто не мають достатньої легітимності, щоб сприяти суспільно корисним змінам [238, с. 8].

Щодо спеціально-кримінологічної протидії корупції – це сукупність заходів із застосуванням спеціальних знань, методів та прийомів, що мають виключно цільове запобіжне призначення, спрямовуються на усунення, послаблення, нейтралізацію криміногенних факторів соціального середовища, виправлення осіб, які можуть вчинити злочини, а також застосовуються спеціально уповноваженими державними органами з метою не допустити або припинити вчинення злочину.

Тобто основним завданням системи спеціально-кримінологічної протидії є як упередження виникнення криміногенних детермінант, їх обмеження і усунення, так і оперативне реагування на формування і розвиток злочинної поведінки. В кримінологічній літературі прийнято виділяти три напрямки спеціально-кримінологічної протидії злочинності: кримінологічна профілактика, відвернення і припинення злочинів. Ці етапи виділено в залежності від стадії генезису злочинної поведінки.

Перший напрямок (кримінологічна профілактика) полягає у діяльності суб'єктів, яка спрямована на послаблення та ліквідацію негативних явищ та процесів, пов'язаних зі злочинністю. Відвернення складається із сукупності заходів, спрямованих на окремі групи чи конкретних осіб, які замислюють вчинення злочинів, домовляються про це заздалегідь, позитивно сприймають

злочинний спосіб життя, з метою дискредитування злочинної поведінки, відмови від злочинної мотивації та продовження злочинної діяльності. Має місце від моменту формування злочинного мотиву до початку виконання злочину. Припинення – сукупність заходів суб'єктів спеціально-кримінологічного запобігання, спрямованих на їх силове втручання у розвиток і продовження злочину чи злочинної діяльності. Припинення злочину можливе на стадіях готування до злочину, замаху на злочин та закінченого злочину з метою недопущення рецидиву злочину або настання більш тяжких наслідків [317, с. 361-363].

Масштаб застосування спеціально-кримінологічної протидії менший за масштаб, на який розповсюджуються загальносоціальні заходи, хоча в окремих випадках перший охоплює цілі галузі чи стосується окремої категорії осіб. В даному випадку об'єктами запобігання є як злочинність в цілому, так і її види, а також окремі злочини.

В нашому дослідженні масштаб спеціально-кримінологічного запобігання розраховується сферу воєнної безпеки в частині протидії корупційним злочинам.

Об'єктами протидії корупції у сфері військової безпеки виступають 1) корупціогенні фактори; 2) корупційні ризики в діяльності суб'єктів, залучених у військову сферу; 3) неправомірною поведінкою службових і посадових осіб воєнної сфери.

Україна на сьогодні має достатню базу антикорупційного законодавства, яке при наявній політичній волі може бути достатньо дієвим у справі протидії корупції у сфері військової безпеки.

Закон України «Про запобігання корупції» містить нормативні положення щодо загально-соціальних заходів запобігання корупційним злочинам. Зокрема, у ст. 28 зазначено, що суб'єкти запобігання зобов'язані:

1) вживати заходів щодо недопущення виникнення реального, потенційного конфлікту інтересів; 2) повідомляти не пізніше наступного робочого дня з моменту, коли особа дізналася чи повинна була дізнатися про

наявність у неї реального чи потенційного конфлікту інтересів безпосереднього керівника, а у випадку перебування особи на посаді, яка не передбачає наявності у неї безпосереднього керівника, або в колегіальному органі - Національне агентство чи інший визначений законом орган або колегіальний орган, під час виконання повноважень у якому виник конфлікт інтересів, відповідно;3) не вчиняти дій та не приймати рішень в умовах реального конфлікту інтересів;4) вжити заходів щодо врегулювання реального чи потенційного конфлікту інтересів.

Особи, уповноважені на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, не можуть прямо чи опосередковано спонукати у будь-який спосіб підлеглих до прийняття рішень, вчинення дій або бездіяльності всупереч закону на користь своїх приватних інтересів або приватних інтересів третіх осіб.

Безпосередній керівник особи або керівник органу, до повноважень якого належить звільнення/ініціювання звільнення з посади протягом двох робочих днів після отримання повідомлення про наявність у підлеглої йому особи реального чи потенційного конфлікту інтересів приймає рішення щодо врегулювання конфлікту інтересів, про що повідомляє відповідну особу.

НАЗК у випадку одержання від особи повідомлення про наявність у неї реального, потенційного конфлікту інтересів упродовж семи робочих днів роз'яснює такій особі порядок її дій щодо врегулювання конфлікту інтересів.

Безпосередній керівник або керівник органу, до повноважень якого належить звільнення/ініціювання звільнення з посади, якому стало відомо про конфлікт інтересів підлеглої йому особи, зобов'язаний вжити передбачені цим Законом заходи для запобігання та врегулювання конфлікту інтересів такої особи.

У разі існування в особи сумнівів щодо наявності в неї конфлікту інтересів вона має право звернутися за роз'ясненням до Національного агентства. У разі якщо особа не отримала підтвердження про відсутність

конфлікту інтересів, вона діє відповідно до вимог, передбачених у цьому розділі Закону [328].

Слід зазначити, що заходи загальносоціального запобігання корупційній злочинності у сфері військової безпеки не мають чітко вираженої спрямованості на усунення певних криміногенних факторів, натомість, здійснюючи широкий вплив на відповідні сфери суспільних відносин, вони тим самим непрямо позначаються на детермінантній складовій корупційної злочинності. Механізм такого запобігання має містити узгоджену систему кримінологічних заходів правового та організаційного характеру, який спрямований на запобігання, виявлення та припинення детермінантів вчинення корупційних злочинів у сфері військової безпеки. Проведення таких заходів має сприяти реалізації антикорупційного потенціалу суспільства загалом, й органів державної влади зокрема. Такі загальносоціальні заходи мають бути відображені у Стратегії запобігання корупційним кримінальним правопорушенням в органах державної влади. Тільки таким шляхом має бути закладено основи ефективної роботи щодо зменшення рівня корупційних злочинів у сфері діяльності органів державної влади й державних службовців до мінімального рівня.

Основним напрямками загальносоціального запобігання корупційним злочинам у сфері військової безпеки повинні стати: 1) окреслення головних напрямів антикорупційної політики; 2) визначення пріоритетних напрямів удосконалення нормативно-правового забезпечення антикорупційного законодавства; 3) окреслення перспектив розвитку органів державної влади та проведення адміністративної реформи; 4) формування антикорупційної ідеології державної служби; 5) забезпечення відкритості й прозорості діяльності органів державної влади й підвищення їх авторитету.

На спеціально-кримінологічному рівні запропоновано доповнити наявні на сьогодні заходи запобігання злочинам, що вчиняються державними службовцями, такими, як: 1) покладення на детективів НАБУ обов'язку заводити оперативно-розшукові справи (на зміну права, визначеного п. 1 ч. 1

ст. 17 Закону України «Про Національне антикорупційне бюро України»), привівши таким чином статусне законодавство у відповідність до оперативно-розшукового (ч. 1 ст. 9 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність»); 2) конкретизація порядку реєстрації, обліку та розгляду заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення, віднесені законом до підслідності НАБУ, або про необґрунтовані активи, – шляхом передбачення особливих процедур для НАБУ в Положенні про ЄРДР, порядок його формування та ведення; 3) проведення аналізу діяльності окремих державних органів, підрозділів і служб, службових повноважень державних службовців із метою виявлення потенційних можливостей для зловживання; 4) запровадження сучасних психотехнологій для проведення професійно-психологічного добору кадрів з урахуванням специфіки служби (високий рівень емоційно-стресових навантажень, наявність чинників ризику, підвищених вимог до «морального обличчя» працівника) з метою запобігання прийняттю на службу в органи влади осіб, які пов'язані з антигромадськими елементами, кримінальними структурами (з числа осіб, які не пройшли психологічний відбір через непридатність до певних видів службової діяльності, утворювати кадровий резерв); 5) визначення переліку посад працівників управлінських ланок, кандидати на заміщення яких підлягають обов'язковій спеціальній перевірці, умов її проведення, у тому числі щодо тих, хто вже працює на цих посадах, переліку обов'язкових документів для особової (кадрової) справи зазначених категорій працівників та умов її ведення, порядку періодичної ротації таких осіб та їх однорівневого переміщення; 6) запровадження на постійній основі профілактичної ротації керівного складу через кожні п'ять років; 7) розроблення спеціальних програм навчання та підвищення кваліфікації працівників з питань запобігання корупції у професійній та службовій діяльності; 8) запровадження практики оперативного інформування кадрів щодо усіх виявлених фактів корупції серед їх працівників; 9) оприлюднення через засоби масової інформації та прес-службу матеріалів, що пов'язані з

корупційними діями працівників, запровадження постійної практики радіо- та телевізійних виступів (звітів) перед населенням керівників територіальних органів з висвітленням як позитивних, так і негативних фактів їх роботи на місцях; 10) вирішення проблеми про підвищення рівня матеріального забезпечення державних службовців із низькими окладами і встановлення доплат до їх заробітної плати залежно від кількості та якості роботи, у тому числі запровадження грошової та іншої компенсації за роботу в позаробочий час; 11) використання анонімних «телефонів довіри», за допомогою яких будь-який громадянин може повідомити підрозділи внутрішньої безпеки про неправомірні (на його думку) дії державних службовців; 12) запровадження комісій з етики та службової дисципліни.

12. Визначено поняття індивідуально-профілактичного запобігання злочинам, що вчиняються державними службовцями, під яким слід розуміти комплекс різномірних заходів, що ґрунтуються на кримінологічних знаннях про специфічні антисуспільні риси державних службовців, які вчиняють злочини, індивідуальному кримінологічному прогнозуванні їх виникнення та розвитку і спрямовані на виявлення й припинення, упередження формування, вчасну діагностику та нейтралізацію, обмеження можливостей кримінальної протиправної діяльності.

Основними напрямками індивідуально-профілактичного запобігання щодо конкретного державного службовця є: виявлення «небезпечних» категорій співробітників; встановлення осіб, непридатних або малоприсадибних до певної діяльності; підбір резерву для висунення на керівні посади: формування професійно важливих якостей для резерву на висунення; стимулювання самовиховання і саморозвитку особистості у структурі резерву на висунення; визначення рівня антикорупційної стійкості особистості; поліграфічне дослідження особи; моніторинг особистісних ознак, матеріального становища і способу життя державного службовця.

З урахуванням компаративного методу обґрунтовано, що в умовах розбудови в Україні осучасненої державної служби найбільш

перспективними є такі головні напрями запобігання злочинності (зокрема корупційній) державних службовців, як: 1) утвердження політичної волі та спрямування зусиль усіх державних і недержавних інституцій на запобігання та протидію корупції в системі державної служби; 2) розроблення та прийняття в Україні за позитивним прикладом зарубіжних країн (Польщі, Італії, Гонконгу, Сінгапуру та ін.) державних програм з формування антикримінальної культури та антикорупційної свідомості населення; 3) підвищення рівня професійної компетентності державних службовців; 4) неупереджений моніторинг способу життя як один із факторів запобігання корупційним правопорушенням у системі державної служби; 5) широка просвітницька антикорупційна діяльність; 6) підвищення ефективності державної служби (зокрема повернення до позитивної вітчизняної й зарубіжної практики періодичного проведення атестації державних службовців); 7) підвищення рівня соціальної захищеності державних службовців.

Існуючий колапс законодавства, коли держзамовлення скасоване, а оборонні закупівлі не втілені, призвів до того, що доплати за контрактами за 2020 рік та укладання нових угод може початися не скоро. Зрозуміло, що така ситуація несе значну кількість загроз щодо обороноздатності армії, забезпечення військових технікою, зброєю, речами, продуктами харчування тощо. Для мінімізації негативних наслідків такої ситуації пропонується:

1. Ухвалити термінове перехідне законодавство на період введення в дію закону «Про оборонні закупівлі», щоб розблокувати чинні оборонні контракти.

2. Встановити нові розумні строки Міністерству з питань розвитку стратегічних галузей промисловості України та Міністерству оборони України для доопрацювання підзаконних актів з урахуванням висновків НАЗК та інших органів влади.

3. Посилити кадровий склад обох міністерств фахівцями з питань закупівель.

4. Залучити консультантів з питань закупівель з міжнародних проєктів країн НАТО, що діють в Україні, до обговорень підзаконних актів.

5. Ухвалити кадрові рішення щодо вищої ланки управління міністерствами після аналізу ситуації, чому закон не був імплементований вчасно [328].

У статті 9 Конвенції ООН проти корупції, ратифікованій Україною 18 жовтня 2006 р., зазначається, що з метою недопущення корупційних проявів кожна держава-учасниця вживає, згідно з основоположними принципами своєї правової системи, необхідних заходів для створення належних систем закупівель, які ґрунтуються на прозорості, конкуренції та об'єктивних критеріях прийняття рішень і є ефективними, щодо запобігання корупції.

Зокрема такими заходами можуть бути: 1) публічне поширення інформації, яка стосується закупівельних процедур і контрактів на закупівлі, зокрема інформацію про запрошених до участі в тендерах і належну або доречну інформацію про укладання контрактів, щоб надати потенційним учасникам тендерів достатній час для підготовки й подання їхніх тендерних заявок; 2) установлення, завчасно, умов участі, зокрема критеріїв відбору й прийняття рішень про укладання контрактів, а також правил проведення тендерів, та їхнього опублікування; 3) застосування завчасно встановлених й об'єктивних критеріїв стосовно прийняття рішень про державні закупівлі з метою сприяння подальшій перевірці правильності застосування правил або процедур; 4) ефективну систему внутрішнього контролю, у тому числі ефективну систему оскарження, для забезпечення можливості звернення в суд захисту та отримання компенсації у випадку недотримання правил або процедур, установлених згідно із цим пунктом; 5) у належних випадках заходи регулювання питань, що стосуються персоналу, який несе відповідальність за закупівлі, наприклад вимога про декларування заінтересованості в конкретних державних закупівлях, процедури перевірки й вимоги до професійної підготовки [167, с. 204].

Поряд з цим, важливим елементом забезпечення прозорості й звітності в управлінні державними фінансами є затвердження збалансованого бюджету, своєчасне звітування про доходи та видатки; постійне вдосконалення системи бухгалтерського обліку й аудиту; управління системою державних ризиків та системою внутрішнього контролю [167, с. 204].

Однією з умов, що корупція продовжує залишатися високо корумпованим злочином, є відсутність надійних механізмів забезпечення безпеки осіб, які повідомляють компетентним органам про корупційні діяння, чим сприяють інформуванню про факти корупції. В даному напрямку необхідно актуалізувати роботу щодо підвищення обізнаності населення про способи повідомлення про факти корупції, в тому числі шляхом поширення інформації про права та обов'язки осіб, які повідомляють про корупційні правопорушення зокрема інформацію про дієві заходи їх захисту.

Високим корупційним потенціалом наділена сфера використання бюджетних коштів під час забезпечення житлом військовослужбовців. З метою усунення корупційних факторів, на державному рівні планується 1) проводити аудит існуючої житлової черги військовослужбовців; функціонування повністю автоматизованої системи управління чергами на житло, завдяки якій забезпечення ним військовослужбовців відбувається прозоро та відповідно до черговості; 2) запровадження нових механізмів задоволення житлових потреб військовослужбовців. Це використання державних іпотечних та лізингових програм; впровадження грошового відшкодування; будівництво житла з залученням зовнішніх кредитних коштів; визначення переліку об'єктів незавершеного будівництва, які реконструйовано для житлових потреб; відкритий доступ на офіційному веб-сайті Міністерства оборони України до інформації про надане військовослужбовцям житло із зазначенням площі, вартості, кількості жилих приміщень та джерел фінансування [16].

Важливо усвідомлювати, що подолання необхідно більше уваги приділяти не силовим та каральним методам, а обирати шлях реформування економічної системи в частині нівелювання економічних факторів, зміщення орієнтирів державної політики на підвищення рівня соціально-економічного забезпечення та стабільності пересічних громадян, формуючи свідоме несприйняття корупції в усіх сферах суспільного життя

З метою підвищення ефективності механізмів моніторингу та координації реалізації державної антикорупційної політики. Зокрема, пропонується внести зміни до деяких положень Закону України «Про запобігання корупції» [330].

Поряд з цим, у Проект Закону про засади державної антикорупційної політики на 2020-2024 роки пропонується :

- передбачити повноваження Національного агентства з питань запобігання корупції щодо визначення порядку здійснення моніторингу, координації, оцінки ефективності реалізації державної антикорупційної політики;

- передбачити запровадження інформаційної системи з метою забезпечення відкритості відомостей про стан реалізації державної антикорупційної політики, інших заходів із запобігання та протидії корупції;

- переглянути періодичність підготовки національних доповідей щодо ефективності державної антикорупційної політики та порядок їх затвердження;

- визначити строки, на які мають розроблятися і затверджуватися Антикорупційна стратегія та відповідна державна програма;

- уточнити положення щодо збору та опрацювання статистичної інформації про результати діяльності спеціально уповноважених суб'єктів у сфері протидії корупції [330].

Однак слід вказати, що сьогодні спостерігається недостатня скоординованість зусиль правоохоронних органів щодо запобігання корупційній злочинності у сфері військової безпеки. На нашу думку, така

ситуація певним чином зумовлена відсутністю розробленої в рамках державної політики запобігання злочинності концепції реалізації державної політики щодо запобігання злочинам корупційним злочинам.

Висновки до розділу 4

Механізм протидії корупції у сфері воєнної безпеки розглядається як складний феномен, що включає в себе менші за обсягом елементи, які тісно пов'язані та взаємодіють між собою. До внутрішньої будови згаданого механізму пропонується включати такі складові: а) цілі і завдання протидії корупції у сфері військової безпеки; б) об'єкти протидії корупції у сфері військової безпеки; в) суб'єкти протидії корупції у сфері військової безпеки; г) методи протидії корупції у сфері військової безпеки.

Встановлено, що загальною ціллю протидії корупції є захист інтересів особи, суспільства, держави та бізнесу від корупційних правопорушень. Прикладні цілі та завдання протидії корупції визначені в Антикорупційній стратегії. До об'єктів протидії корупції у сфері воєнної безпеки належать: корупціогенні фактори; корупційні ризики в діяльності органів та підрозділів військової сфери; неправомірне поведінка службових і посадових осіб військової сфери. Систему суб'єктів протидії корупційній злочинності у сфері воєнної безпеки складають: а) суб'єкти із загальним повноваженнями; б) суб'єкти зі спеціальними повноваженнями; в) суб'єкти, які протидіють корупції у межах основних функцій; г) суб'єкти, які приймають участь у здійсненні заходів щодо протидії корупції на добровільній основі.

Встановлено, що на сьогодні заходи загальносоціальної протидії корупційній злочинності у сфері воєнної безпеки не мають чітко вираженої спрямованості на усунення існуючих криміногенних факторів, натомість, здійснюючи широкий вплив на відповідні сфери суспільних відносин, вони тим самим непрямо позначаються на детермінантній складовій корупційної злочинності. До системи загальносоціальних кримінологічних заходів слід

віднести заходи правового та організаційного характеру, що спрямовані на запобігання, виявлення та припинення детермінантів вчинення корупційних злочинів у сфері військової безпеки. Вжиття таких заходів має сприяти реалізації антикорупційного потенціалу суспільства загалом, й органів державної влади, зокрема. Вказані загальносоціальні заходи мають бути відображені у Стратегії протидії корупційним кримінальним правопорушенням у сфері військової безпеки. Основним завданням системи спеціально-кримінологічної протидії є як упередження виникнення криміногенних детермінант, їх обмеження і усунення, так і оперативне реагування на формування і розвиток злочинної поведінки.

ВИСНОВКИ

У дисертації здійснено теоретичне узагальнення й запропоновано нове вирішення наукової проблеми, пов'язаної зі з'ясуванням кримінологічних засад протидії корупції у сфері воєнної безпеки України. За результатами дослідження сформульовано низку висновків, пропозицій і рекомендацій, з яких найбільш важливими є такі:

1. Огляд наукових, науково-публіцистичних і навчальних джерел, присвячених питанням протидії злочинності дозволяє стверджувати про відсутність фундаментальних досліджень кримінологічних засад протидії корупційній злочинності в сфері воєнної безпеки. Ця проблематика була розглянута вченими лише фрагментарно, в сукупності із іншими корупційними кримінально караними діяннями, без виокремлення корупційної злочинності в сфері воєнної безпеки як різновиду корупційної злочинності. Значна частина праць учених підготовлена без урахування останніх змін до національного антикорупційного законодавства, а також Закону про кримінальну відповідальність. Відтак, специфічні кримінологічні ознаки, кількісні та якісні показники, характеристика осіб, які вчиняють корупційні злочини у сфері воєнної безпеки, особливості детермінації та протидії корупційній злочинності у сфері воєнної безпеки України дотепер не були предметом окремого комплексного наукового осмислення.

2. Під методологію дослідження кримінологічних засад протидії корупції у сфері воєнної безпеки пропонується розуміти сукупність принципів (об'єктивності, всебічності й повноти, комплексності, детермінізму, розвитку, єдності теоретичного й емпіричного, теорії та практики), підходів (комплексного, системного, синергетичного), а також методів пізнання: а) філософського діалектичного методу; б) загальнонаукових методів (формально-логічних аналізу та синтезу, індукції і дедукції, абстрагування, системно-структурного, історичного); в) конкретно-наукових спеціальних методів юридичної науки (формально-правового,

формально-догматичного, компаративістського, кримінологічного моделювання); г) методів інших наук (соціологічного, статистичного, історико-правового порівняльного).

3. Обґрунтовано практичну значимість виділення корупційної злочинності у сфері воєнної безпеки окремим видом злочинності, що потребує комплексного дослідження як об'єкт кримінологічного аналізу. Встановлено, що корупційна злочинність у сфері воєнної безпеки є видом корупційної та, відповідно, елементом загальної злочинності, якій притаманні такі відмінні риси: а) об'єктивний, історично обумовлений характер; б) поширеність у сфері воєнної безпеки, що обумовлює її підвищену суспільну небезпечність; в) особливий механізм вчинення корупційних злочинів; г) специфічні суб'єкти вчинення корупції; д) висока латентність.

4. Встановлено, що стан протидії злочинності у сфері воєнної безпеки характеризується поступовим формуванням законодавчої бази, спрямованої на максимальне охоплення усіх сфер та мінімізації корупційних ризиків та проявів в сфері оборони. Основним вектором антикорупційної роботи у сфері воєнної безпеки є виявлення та усунення корупційних ризиків, зокрема в фінансово-економічній сфері. Керівництву держави та оборонного відомства варто зосередити увагу на усуненні всіх можливих корупційних ризиків, не допускати можливості суб'єктам владних повноважень ухвалювати рішення, які суперечать інтересам військової служби та держави. Державна антикорупційна політики має ґрунтуватися на комплексному підході та спрямована на: а) формування патріотичного, добросовісного кадрового апарату, б) реальне, а не формальне запровадження зарубіжного досвіду протидії корупції; в) впровадження у військовий менеджмент інноваційних методів управління; г) усунення бюрократизму у справі протидії корупції, що дозволить покращити стан протидії корупційній злочинності в сфері воєнної безпеки України.

5. З'ясовано, що рівень та інтенсивність корупційної злочинності в Україні постійно зростають. Найвищий темп приросту за останні п'ять років відмічався у 2018 році і склав 71,3 %. В інші роки темп приросту за базисним методом характеризувався стабільністю та коливався в межах 30-40 %. Така ситуація може свідчити як про активізацію діяльності правоохоронних органів, до повноважень яких входить протидія корупції, так і, навпаки, про реально зростаючий рівень корупційної злочинності. Динаміка корупційних злочинів у сфері воєнної безпеки, повторює вищевказану загальну тенденцію корупційної злочинності в державі та характеризується вектором зростання кількості вчинених злочинів.

Структура корупційної злочинності у сфері військової безпеки складається зі злочинів, передбачених ст. 368 КК «Прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою», питома вага яких складає 44 %; ч.ч. 2 та 3 ст. 410 «Викрадення, привласнення, вимагання військовослужбовцем зброї, бойових припасів, вибухових або інших бойових речовин, засобів пересування, військової та спеціальної техніки чи іншого військового майна або заволодіння ними шляхом шахрайства або зловживання службовим становищем» (24,1%), ст. 369² «Зловживання впливом» (19%). Вказані злочини утворюють «ядро» корупційної злочинності у сфері військової безпеки. За якісним показником переважна більшість, тобто близько 90% корупційних злочинів у сфері військової безпеки є тяжкими та особливо тяжкими.

6. Кримінологічна характеристика осіб, які вчиняють корупційні злочини у сфері воєнної безпеки, складається з сукупності демографічних, соціальних, психологічних ознак, дослідження яких дозволило сформувати кримінологічний портрет корупціонера у сфері воєнної безпеки. Встановлено, що більшість корупційних злочинів у сфері воєнної безпеки вчиняються спеціальним суб'єктом зі спеціальним статусом, як одноособово, так і у складі групи. 5-6 % дослідженим випадкам притаманний систематичний характер вчинення корупційних дій. Корупціонери мають

корисливий мотив – задоволення особистих інтересів, або інтересів третіх осіб та мету – отримати неправомірну вигоду.

Поширеними способами вчинення корупції у сфері воєнної безпеки є підкуп, зловживання владою або службовим становищем, неправомірне надання/отримання неправомірної вигоди, незаконне використання влади для заволодіння майном тощо. Спостерігається суттєве зменшення кількості осіб, яких засуджено за вчинення корупційного злочину у сфері воєнної безпеки. Найпоширенішим видом покарань за корупційні злочини у сфері воєнної безпеки є штраф серед основних видів покарань та позбавлення права обіймати певні посади серед додаткових видів покарань.

7. Економічними факторами корупційної злочинності у сфері воєнної безпеки є: а) не розробленість єдиної концепції державної політики економічного розвитку держави, яка б інтегрувала у собі основні напрямки розвитку, механізм реалізації, дієву систему стимулювання, контролю та відповідальності; б) відсутність репрезентативної статистики, об'єктивної внутрішньої інформації фіскальних служб щодо реального рівня доходів по справжньому багатого населення – платників податків, в наслідок чого маємо місце порушення принципу соціальної справедливості, коли більша частина податкового навантаження оплачується з рахунків представників найманої праці та малозабезпечених верств населення; в) низький рівень добросовісної конкуренції на ринку державних закупівель для потреб військової сфери, через її закритість, засекреченість.

8. До найбільш вагомих політичних факторів, які зумовлюють корупційну злочинність у сфері військової безпеки віднесено: політичну кризу; нестабільність політичної волі; низький рівень фінансування соціальних потреб; незадовільний стан кримінального переслідування корупції; низький рівень координації між суб'єктами запобігання корупції; недостатній рівень взаємодії з громадськістю; дисбаланс владних повноважень на різних рівнях; відсутність комплексного підходу до

формування політичної системи; повільний розвиток політичної культури і правосвідомості суспільства, що живлять корупційне середовище.

9. Дослідження культурно-психологічних факторів корупційної злочинності у сфері військової безпеки дозволяє дійти висновку про існуючу кризу культурного та ідеологічного розвитку членів суспільства, в тому числі представників керівної ланки оборонного сектору. Проблема є комплексною, оскільки заходи щодо розвитку духовності, культурності, високих моральних цінностей та естетики в нашій державі проводяться в недостатній мірі. Поряд з цим, в епоху активного процвітання сфери інформаційних технологій, а також широкого доступу до низькоякісного контенту, спостерігається деградація суспільства, зниження духовності, процвітання безініціативності, всездозволеності та низької моральності. У зв'язку з цим, стає очевидним, що культурно-психологічні фактори у сфері військової безпеки значною мірою обумовлюють динаміку, структуру та характер корупційної злочинності у цій сфері. Свідомо, більша частина суспільства та особи сфери військової безпеки допускають можливість легкого досягнення благополуччя шляхом незаконних дій на взаємовигідних умовах.

10. Правовими факторами, що породжують корупційну злочинність є: необґрунтоване встановлення пільг та переваг для окремих суб'єктів господарювання; наявність дискреційних повноважень державних замовників у сфері оборонних закупівель; відсутність порядку проведення переговорів та укладення державного контракту (договору) з єдиним виконавцем; нечітка, з порушенням принципу юридичної визначеності, регламентація прав, обов'язків чи відповідальності юридичних та фізичних осіб у будь-якій сфері правового регулювання та інше.

Встановлено, що корупційна злочинність у сфері військової безпеки обумовлюється й низкою організаційно-управлінських факторів, а саме: а) надмірна роль бюрократії та складність бюрократичних процедур; б) нечіткість регламентації діяльності державних службовців та недостатня їх відповідальність; в) відсутність ефективних механізмів ротації кадрів; г)

зрошення державного апарату з підприємницькими структурами; д) дисбаланс владних повноважень на різних рівнях; е) відсутність чіткої регламентації повноважень, механізмів унеможливлення прийняття на службу лідерів і членів злочинних угруповань, відсутність певних працівників, які б контролювали цю сферу; є) недостатня регламентація правил поведінки та процедур здійснення повноважень; ж) наявність широких можливостей для ухвалення рішень на свій розсуд; з) поширеність випадків заміщення посад не на підставі ділових і моральних якостей особи, а через знайомство, особисту відданість, близькість політичних уподобань; и) неефективна система кадрового менеджменту; безкарність; і) відсутність надійних механізмів забезпечення безпеки осіб, які повідомляють компетентним органам про корупційні діяння.

11. Механізм протидії корупції у сфері воєнної безпеки розглядається як складний феномен, що включає в себе менші за обсягом елементи, які тісно пов'язані та взаємодіють між собою. До внутрішньої будови згаданого механізму пропонується включати такі складові: а) цілі і завдання протидії корупції у сфері військової безпеки; б) об'єкти протидії корупції у сфері військової безпеки; в) суб'єкти протидії корупції у сфері військової безпеки; г) методи протидії корупції у сфері військової безпеки.

Встановлено, що загальною ціллю протидії корупції є захист інтересів особи, суспільства, держави та бізнесу від корупційних правопорушень. Прикладні цілі та завдання протидії корупції визначені в Антикоруptionній стратегії. До об'єктів протидії корупції у сфері воєнної безпеки належать: корупціогенні фактори; корупційні ризики в діяльності органів та підрозділів військової сфери; неправомірною поведінкою службових і посадових осіб військової сфери. Систему суб'єктів протидії корупційній злочинності у сфері воєнної безпеки складають: а) суб'єкти із загальним повноваженнями; б) суб'єкти зі спеціальними повноваженнями; в) суб'єкти, які протидіють корупції у межах основних функцій; г) суб'єкти, які приймають участь у здійсненні заходів щодо протидії корупції на добровільній основі.

12. Встановлено, що на сьогодні заходи загальносоціальної протидії корупційній злочинності у сфері воєнної безпеки не мають чітко вираженої спрямованості на усунення існуючих криміногенних факторів, натомість, здійснюючи широкий вплив на відповідні сфери суспільних відносин, вони тим самим непрямим позначаються на детермінантній складовій корупційної злочинності. До системи загальносоціальних кримінологічних заходів слід віднести заходи правового та організаційного характеру, що спрямовані на запобігання, виявлення та припинення детермінантів вчинення корупційних злочинів у сфері військової безпеки. Вжиття таких заходів має сприяти реалізації антикорупційного потенціалу суспільства загалом, й органів державної влади, зокрема. Вказані загальносоціальні заходи мають бути відображені у Стратегії протидії корупційним кримінальним правопорушенням у сфері військової безпеки. Основним завданням системи спеціально-кримінологічної протидії є як упередження виникнення криміногенних детермінант, їх обмеження і усунення, так і оперативне реагування на формування і розвиток злочинної поведінки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. А не учредит ли орден Меньшикова? *Информационный бюлетьень*. 1999. 9 квітня.
2. Абдиев К. М. Понятие коррупции и система уголовно-правовых средств борьбы с нею: по материалам Кыргызской Республики: автореф. дис. на соискание научн. степени канд. юрид. наук : 12.00.08. Москва, 1995. 21 с.
3. Абрамов Ф. В. Економічний зміст корупції : інституційний підхід автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : 08.00.01. Донецьк, 2010. 20 с.
4. Абрамовская О. Р. Противодействие коррупционной преступности в органах государственной власти и местного самоуправления (криминологический аспект): автореф. дис. на соискание научн. степени канд. юрид. наук : 12.00.08. Челябинск, 2011. 20 с.
5. Айрапетян Э. С. Механизм эффективного противодействия коррупции, его элементы и совершенствование. *Молодой ученый*. 2013. № 3 (50). С. 342–344.
6. Акрам Трад Аль-Фаїз. Відповідальність за хабарництво за кримінальним законодавством Йорданії і України (порівняльно-правове дослідження): автореф. дис. здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2002. 16 с.
7. Алакшина И. С. Коррупция как элемент социальной действительности современного российского общества: дисс. ... канд. филос. наук : 09.00.11 / Краснодар. акад. МВД России. Краснодар, 2005. 133 с.
8. Александров В. М. Військова служба як особливий вид державної служби в Україні: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : 12.00.07. Харків, 2009. 20 с.
9. Алексеев С. В. Коррупция в переходном обществе: социологический анализ: автореф. дис. на соискание учен. степени д-ра социолог. наук : 22.00.04. Новочеркасск, 2008. 49 с.

10. Алфьоров С. М. Адміністративно-правовий механізм протидії корупції в органах внутрішніх справ: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра юрид. наук : 12.00.07. Харків, 2011. 38 с.
11. Андерсон П. Истоки постмодерна. М., 2011. 208 с.
12. Андреева И. А., Анохин А. М. Социальная адаптация и порядок: коррупция как механизм интеракций в теории социального обмена. *Вестник Санкт-Петербургского университета МВД России*. 2007. №4. С. 189–198.
13. Андрійчук В. Г. Сутнісний аспект методології наукових досліджень. *Економіка АПК*. 2016. №7. С. 87–94.
14. Анисимов Ю. Л. Квалификация преступлений в сфере бюджетных отношений : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. / Анисимов Юрий Леонидович. – Н. Новгород, 2002. – 235 с.
15. Антикорупційна програма Міністерства оборони України на 2018-2020 роки. Наказ Міністерства оборони України від 27 квітня 2018 р. № 190.
16. Антикорупційна стратегія на 2020-2024 роки. НАЗК. Проект. Київ. 2020. URL : <https://nazk.gov.ua/wp-content/uploads/2020/09/Antykoruptsijna-strategiya-na-2020-2024-roky-za-rezultatamy-publichnyh-obgovoren-16.09.2020.pdf>
17. Антонян Ю. М. Криминология : учебник для бакалавров. Москва : Юрайт, 2012. 523 с.
18. Аркуша Л. И. Выявление и расследование организованной преступной деятельности при наличии коррупционных связей. Одесса : Одесская нац. юр. академия, 2003. 207 с.
19. Аркуша Л. І. Основи методики виявлення і розслідування організованої злочинної діяльності при наявності корумпованих зв'язків : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2002. 19 с.
20. Ахметова Г. Р. Коррупция в нефтедобывающих странах : учеб. пособ. Алматы : Кульжахан, 2002. 150 с.

21. Багрий-Шахматов Л. В. Уголовно-правовые и криминологические проблемы коррупции, теневой экономики и борьбы с ними. Одесса : Ластар, 2001. 530 с.
22. Бакуменко В. Д., Кравченко С. О. Методологія системних досліджень в державному управлінні : навч. посіб. Київ : ВПЦ АМУ, 2011. 116 с.
23. Баланда А. Л. Соціальні детермінанти національної безпеки України: теорія, методологія, практика: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра. екон. наук: 08.00.07. Київ, 2008. 40 с.
24. Бандурка О. М. Чинники, що впливають на стан злочинності у сфері економіки. Шлях України до економічної безпеки : матер. наук.-практ. конференції (Харків, 16-17 квіт. 2007 р.). Харків : Нац. ун-тет внутр. справ, 2004. С. 3.
25. Басецкий И. И., Баштан О. В. . Корупция: теория и практика противодействия : монографія. Минск : Акад. МВД Респ. Беларусь, 2005. 567 с.
26. Басецкий И. И., Безлюдов О. А., Легенченко Н. А. Организованная преступность (опыт теоретико-правового осмысления и поиска адекватных средств противодействия): учеб. пособ. Минск : акад. МВД Респ. Беларусь, 1997. 383 с.
27. Баскаков А. Я., Теленков Н.В. Методология научного исследования : учеб. пособ. Изд. 2-е, испр. Киев : МАУП, 2004, 216 с.
28. Батиргареева В. С. Щодо методологічних підходів до вивчення проблеми рецидивної злочинності. *Проблеми законності*. 2006. Вип. 77. С. 124–131.
29. Бездольний М. Ю. Адміністративно-правові засади діяльності органів внутрішніх справ щодо протидії корупції : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : 12.00.07. Харків. 2009. 20 с.
30. Безжалостные цифры, или Что скрывает нынешний Индекс восприятия коррупции URL :
<https://www.pravda.com.ua/rus/columns/2020/01/23/7238169/>

31. Беккер Г. Преступление и наказание: экономический подход. *Истоки: вопросы истории народного хозяйства и экономической мысли*. 2000. Вып. 4. С. 28–90.
32. Беккер Г. С. Человеческое поведение: экономический подход : избр. тр. по экон. теории / пер. с англ. Р. И. Капелюшникова. Москва : ГУ ВШЭ, 2003. 672 с.
33. Бибики С. П., Сюта Г. М. Словник іншомовних слів. Тлумачення, словотворення та слововживання : близько 35000 слів і словосполучень. Харків: Фоліо, 2005. 623 с.
34. Бовкун Є. А. Адміністративно-правові засади інформаційного забезпечення боротьби з корупцією в діяльності органів державної податкової служби України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2013. 19 с.
35. Богатирьов І. Г. Кримінологія: підручник / заг. ред. І. Г. Богатирьова, В. В. Топчія. Київ : ВД Дакор, 2018. 352 с.
36. Большая советская энциклопедия: в 30 т. / глав. ред. А. М. Прохоров. Москва : Сов. энциклопедия, 1977. Т. 27. 623 с.
37. Большой юридический энциклопедический словарь. [ред. Баракни А. Б.] М. : Книжный дом, 2003. 720 с.
38. Бондаренко О. С. Історичний аспект формування поняття «неправомірна вигода». *Юридичний вісник*. 2014. № 2 (31). С. 20–23.
39. Борзова Е. Б. Характеристика криминогенной ситуации в социально-бюджетной сфере. *Российский следователь*. 2006. № 11. С. 34–37.
40. Борисов В. І. Дослідження інститутом вивчення проблем злочинності АПрН України якості законодавства та правозастосовчої діяльності у сфері боротьби зі злочинністю. *Теоретичні основи забезпечення якості кримінального законодавства та правозастосовчої діяльності у сфері боротьби зі злочинністю в Україні* : матер. наук. конф. (Харків, 15 травня 2009 р.). Харків : Право, 2009. С. 14–20.

41. Борков В. Н. Уголовно-правовое предупреждение коррупции : монография. Омск : Омская академия МВД России, 2014. 172 с.
42. Боровик А. Корупційні практики та методи їх подолання у державах Європи. *Підприємство, господарство і право*. 2019. №5. С. 229–236.
43. Борьба с коррупцией: помощь государствам в создании потенциала в целях содействия вступлению в силу и последующему осуществлению Конвенции Организации Объединенных Наций против коррупции : Резолюция ООН от 20 дек. 2004 г. № 59/155. URL: <https://undocs.org/ru/A/RES/59/155> (дата обращения: 10.01.2019).
44. Буряк С. Г. Корупційні відносини в сучасних умовах інституціоналізації світової економіки: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : 08.00.02. Київ, 2010. 24 с.
45. Бусол О. Ю. Протидія корупційній злочинності в Україні в контексті сучасної антикорупційної стратегії: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2015. 40 с.
46. Бусол О. Ю. Протидія корупційній злочинності в Україні у сучасний період : монографія. Київ. Ін Юре. 564 с.
47. В НАТО-ДКЗС, (2010). Виховання доброчесності, стор. 151-152. See: Mats R. Berdal and David Malone, eds., *Greed and Grievance: Economic Agendas in Civil Wars*. (London 2009).
48. В Україні з'явився довідник з перевірки е-декларацій чиновників. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/2371885-v-ukraini-zavivsa-posibnik-z-perevirki-edeklaracij-cinovnikiv.html>.
49. Варналій З. С. Корупція як інституціональна загроза національній безпеці України. *Реалізація державної антикорупційної політики в міжнародному вимірі*. Матеріали II міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 8 груд. 2017 р.). [Редкол. В. В. Черней, В. В. Гусарев, С. С. Чернявський та ін.]. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2017. С. 59–63.

50. Веклич В. О. Публічна політика щодо запобігання і боротьби з корупцією в Україні (адміністративно-правові засади) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2018. 40 с.

51. Вербенський М.Г. До питання розуміння поняття «злочинність» у кримінологічній теорії: генеза та сучасний стан. *Публічне право*. 2012. № 3. С. 104–111.

52. Вигасин А. А., Самозванцев А. М. Артхашастра. Проблемы социальной культуры и права. Москва: Наука. 1984. 256 с.

53. Висновок антикорупційної експертизи проекту постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку створення, формування та ведення електронного реєстру учасників відбору та виконавців державних контрактів (договорів)». 10 лютого 2021. URL : <https://nazk.gov.ua/uk/documents/vysnovok-antykoryuptsijnoyi-ekspertyzy-proyektu-postanovy-kabinetu-ministriv-ukrayiny-pro-zatverdzhennya-poryadku-stvorennya-formuvannya-ta-vedennya-elektronного-reyestru-uchasnykiv-vidboru-ta-vykonavt/>.

54. Висновок антикорупційної експертизи проекту постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку застосування видів цін на товари, роботи та послуги оборонного призначення, формування та коригування очікуваної та розрахунково очікуваної вартості та ціни, встановлення договірної ціни при проведенні закритих закупівель (неконкурентною процедурою закупівель) та спрощеного відбору без застосування електронної системи закупівель». 05 лютого 2021 р. URL : <https://nazk.gov.ua/uk/documents/vysnovok-antykoryuptsijnoyi-ekspertyzy-proyektu-postanovy-kabinetu-ministriv-ukrayiny-pro-zatverdzhennya-poryadku-zastosuvannya-vydiv-tsin-na-tovary-roboty-ta-poslugy-oboronного-pryznachennya-formuvann/>.

55. Висновок антикорупційної експертизи проекту постанови Кабінету Міністрів України «Питання оборонних закупівель». 10 лютого 2021. URL :

<https://nazk.gov.ua/uk/documents/vysnovok-antykoryuptsijnoyi-ekspertyzy-proyektu-postanovy-kabinetu-ministriv-ukrayiny-pytannya-oboronnyh-zakupivel/>

56. Воєнна доктрина України. Указ Президента України від 24.09.2015 р. № 555/2015. *Офіційний вісник Президента України* від 05.10.2015. 2015. № 22. С. 19

57. Волженкин Б. В. Коррупция: Серия «Современные стандарты в уголовном праве и уголовном процессе». Санкт Петербург, 1998. 44 с.

58. Волков А. А. Коррупция военнослужащих (на материалах Дальнего Востока РФ Специальность 12.00.08. Владивосток, 2020. 256 с.

59. Волков А.А. Криминологическая характеристика коррупции военнослужащих (на примере Дальнего Востока). Пролог. 2013.№ 4. С. 73–76.

60. Волконская Е.К. Типология личности преступника-коррупционера. *Российский следователь*. 2013. № 14. С. 68.

61. Володавська О. С. Історичний аспект становлення кримінальної відповідальності за перевищення повноважень службовою особою юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми. *Вісник Криминологічної асоціації України*. 2013. № 5 , С. 43–53.

62. Волошенко А. В. Корупційні ризики в оборонній сфері: природа, чинники та шляхи мінімізації. *Актуальні проблеми економіки*. 2015. № 10. С. 95–105.

63. Волошенко А. В. Корупція: історичні витоки та сучасні прояви. *Актуальні проблеми економіки*. 2015. № 3. С. 8–16.

64. Воспитание добропорядочности и борьба с коррупцией в оборонном секторе. Сборник примеров (компендиум) положительного опыта. Под редакцией Тодора Тагарева, Building Integrity and Reducing Corruption in Defence: A Compendium of Best Practices. (Geneva, Geneva Centre for the Democratic Control of Armed Forces, 2010). 384 с.

65. Гавриленко О. А. Історія держави і права України: стародавня доба: навч. посіб. Харків: ХНУВС, 2011. 64 с.

66. Гальчинський А. С. Суперечності реформ: у контексті цивілізаційного процесу. К.: Українські пропілеї 2001. 320 с.
67. Гаухман Л. Д. Коррупция и коррупционное преступление. *Частный сыск. Охрана*. 2000. №1. С. 2–6.
68. Гевелінг Л. В. Клептократия. Социально-политическое измерение коррупции и негативной экономики. Борьба африканского государства с деструктивными формами организации власти. Москва: Гуманитарий, 2001. 590 с.
69. Гедульянов В. Е. Адміністративно-правові засади запобігання корупційним та пов'язаним з корупцією правопорушенням: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук. Київ, 2020. 20 с.
70. Гейц О. О. Публічно-правовий механізм протидії корупції в Україні: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: 12.00.07. Дніпро, 2019. 20 с.
71. Гендер, рівноправ'я й переваги. Скільки в ЗСУ жінок та чому їм легше. Міністерство оборони України. URL : <https://www.mil.gov.ua/ministry/zmi-pro-nas/2019/02/15/gender-rivnopravya-j-perevagi-skilki-v-zsu-zhinok-ta-chomu-im-legshe/>.
72. Генерал армії України Степан Полторак затвердив Кодекс добросовісної поведінки та професійної етики в Міноборони та Збройних Силах України. URL:<https://www.kmu.gov.ua/news/249817521>.
73. Гері С. Беккер, «Злочин і кара: Економічний підхід», *Journal of Political Economy* 76 (1968): Р. 169–217.
74. Гетьман О. Гальма економічного зростання. 21 лютого 2020. URL: https://zn.ua/ukr/macrolevel/galma-ekonomichnogo-zrostannya-339315_.html.
75. Гишинский Я. И. Преступность и социальный контроль над ней в современном обществе постмодерна: взгляд криминолога. *Криминалист*. 2016. № 1 (18). С. 3–20.

76. Гладун О. З. Детермінанти злочинів проти порядку виконання бюджету. *Вісник Запорізького юридичного інституту Дніпроп. держ. ун-ту внутр. справ.* 2009. № 4. С. 159–164.

77. Глушко Є. В. Адміністративно-правове забезпечення участі громадськості у протидії корупції: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: 12.00.07. Київ, 2015. 20 с.

78. Голик Ю. В., Коробеев А. И. Преступность – планетарная проблема. (К итогам XI Конгресса ООН по предупреждению преступности и уголовному правосудию). Санкт-Петербург: Юридический центр Пресс, 2006. 215 с.

79. Голина В.В. Преступность: многообразие понятий и предметная сущность явления. *Проблеми злочинності.* 2010. № (111). С. 335–340.

80. Голіна В. Запобігання злочинності: проблеми оптимізації соціальної активності. *Вісник Академії правових наук України.* 2006. № 3 (46). С. 125.

81. Головкін Б. М. Механізм запобігання корупції. *Часопис Київського університету права.* 2018. № 4. С. 254–260.

82. Голомша М. Корупційні ризики оборонного сектору України. *Посилення доброчесності та протидія корупції в оборонному секторі України:* зб. матеріалів Міжнар. конф., 16 трав. 2011 р. Київ: Нац. ін-т стратегічних досліджень, 2011. С. 20–22.

83. Горган О. Л. Історичні аспекти боротьби з корупцією в Україні. *Порівняльно-аналітичне право.* 2015. № 2. С. 277–280.

84. Горшенков Г. Н. Криминологический словарь. Сыктывкар : Филиал Моск. спец. школы МВД России,, 1995. 111 с.

85. Государственная служба: комплексный подход: учебник / отв. ред. А .В. Оболонский. Москва : Дело АНХ, 2009. 512 с.

86. Грабець І. Н. Адміністративно-правові засади діяльності прокурора щодо протидії адміністративним правопорушенням, пов'язаним з корупцією в Україні: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук. Київ, 2015. 20 с.

87. Григорян В. А. Криминологическое исследование: понятие и процедура проведения. *Lex Russica*. Том LXVI. 2007. №1. С. 160–173.

88. Гудков Д. В. Адміністративно-правові засоби запобігання і протидії корупції: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : 12.00.07. Суми, 2018. 18 с.

89. Гусева В. П. Відповідальність за вчинення корупційних правопорушень учасників кримінального процесу УСРР у 20-х роках ХХ століття. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. 2013. № 2. С. 102–108.

90. Давиденко М. Л. Незаконне підприємництво: криминологічне дослідження : автореф. дис. на здобуття наук. докт. юрид. наук: спец. 12.00.08. Харків, 2004. 20 с.

91. Давиденко М. Л. Новікова Л. В. Криминологічна характеристика злочинів у сфері інтелектуальної діяльності. *Форум права*. 2009. № 1. С. 123–129.

92. Давидова Т.О. Система кількісних та якісних показників як основа дослідження криминологічної характеристики корупції. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 5. 2014 С. 107.

93. Давыденко Л. М. Проблемы предупреждения преступлений, посягающих на безопасность труда в промышленности и строительстве: автореф. дис. на соискание уч.степени канд. юрид. наук. М., 1976. 20 с.

94. Давыденко Л. М., Л. М. Давыденко, А. Н. Литвинов Противодействие преступности: вопросы теории и практики: [курс лекций]Х. : Тимченко, 2009. 152 с.

95. Данчук М. Д. Психологічні особливості виникнення та подолання корупційного делікту правоохоронців: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук: 19.00.09. Хмельницький, 2007. 20 с.

96. Даньшин И. Н. Введение в криминологическую науку. Харьков: Право, 1998. 144 с.

97. Дарнопих Г. Ю. Актуальні проблеми запобігання злочинам економічної спрямованості у сфері паливно-енергетичного комплексу. *Теоретичні основи забезпечення якості кримінального законодавства та правозастосовчої діяльності у сфері боротьби зі злочинністю в Україні*: матер. наук. конф., 15 травня 2009 р. / ред. кол. В.І. Борисов (гол.ред.) та ін. Харків: Право, 2009. 304 с.

98. Декларація Організації Об'єднаних Націй про боротьбу з корупцією і хабарництвом у міжнародних комерційних операціях від 16 груд. 1996 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_369#Text (дата звернення: 10.01.2019 р.).

99. Дем'янчук В. А. Організаційно-правовий аспект антикорупційної політики України: монографія. Харків : Константа, 2017. 480 с.

100. Державна програма щодо запобігання і протидії корупції на 2011-2015 роки. Постанова Кабінету Міністрів України від 28 листопада 2011 року № 1240. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1240-2011>.

101. Джужа О. М., Орлов Ю. Ю., Калюжний Р. А. Щодо можливості вивчення правових явищ з позицій синергетики. *Право і суспільство*. 2009. Вип. 2. С. 3–12.

102. Джужа О.М. Кримінологія. Підручник для студентів вищих навчальних закладів. К.: Юрінокм Інтер. 2002. 192 с.

103. Довідковий документ про міжнародну боротьбу з корупцією: підготовлений Секретаріатом ООН, № 169/14. Каїр : ООН, 1995. 47 с.

104. Договори і постанови прав і свобод військових між Ясновельможним Його Милості паном Пилипом Орликом, новообраним гетьманом Війська Запорізького, і між генеральними особами, полковниками і тим же Військом Запорізьким з повною згодою з обох сторін: від 05.04.1710. *Верховна Рада України* : веб-сайт. URL: <http://gska2.rada.gov.ua/site/const/istoriya/1710.html> (дата звернення: 28.05.2020).

105. Долгова А. И. Криминология: [краткий учебный курс] [2 изд.]. М.: Норма, 2005. 352 с.
106. Долгова А. И. Проблема криминологической обусловленности уголовного законодательства о коррупционных преступлениях. *Уголовное право*. 2013. № 5. С. 61–63.
107. Долгова А. И. Системно-структурный характер преступности. *Вопросы борьбы с преступностью*. 1984. Вып. 41. С. 3–16.
108. Дослідження тіньової економіки в Україні: майже чверть ВВП - або 846 млрд гривень - перебуває в тіні. Національний банк України. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/>.
109. Дохинская декларация о включении вопросов предупреждения преступности и уголовного правосудия в более широкую повестку дня Организации Объединенных Наций в целях решения социальных и экономических проблем и содействия обеспечению верховенства права на национальном и международном уровнях, а также участием общественности. Нью-Йорк. 2015. URL: https://www.unodc.org/documents/congress/Declaration/V1504153_Russian.pdf.
110. Дудоров О. О., Мовчан Р. О., Сенник В. Г. Кваліфікація адміністративних правопорушень, пов'язаних з корупцією (коментар судової практики). Київ: Дакор, 2020. 508 с.
111. Дьомін І. А. Адміністративно-правові засади запобігання та протидії корупції міліцією України: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2011. 16 с.
112. Егорова Н. А. Уголовно-правовые формы борьбы с коррупцией в новых экономических условиях: автореф. дис. на соискание научн. степени канд. юрид. наук: 12.00.08. Саратов, 1996. 20 с.
113. Етимологічний словник української мови: в 7 т. Т. 3: Кора–М / гол. ред. О. С. Мельничук. Київ: Наукова думка, 1989. 553 с.
114. Єрмаков О. Ю. Основи наукових досліджень в економіці: навч. посіб. Київ: Компринт, 2015. 177 с.

115. Єщенко П. С. Фінансіалізація у круговерті глобальної економіки. К. Знання, 2016. 211 с.
116. Жаленко Н. Історичні аспекти виникнення корупції в Україні. *Правові горизонти*. 2019. №15. С. 7–12.
117. Жигарев Е. С. Методология криминологии: проблемы, поиски, решения: монография. Москва: Щит-М, 2012. 269 с.
118. Житний О.О., Ключко А.М. Деякі проблеми звільнення від відбування покарання з випробуванням особи, яка засуджується за корупційний злочин. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна Серія «ПРАВО»*. Випуск 24. 2017. С. 111–114.
119. Жмуров Д. В. Криминология в эпоху постмодерна. В поисках новых ответов. Иркутск, 2012. 21 с.
120. За перший квартал у корупціонерів конфіскували 14 тисяч гривень – Держказначейство. Еконромічна правда. 2020. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2020/04/17/659511/>.
121. Забезпечення професіоналізму і доброчесності у Міністерстві оборони України. Аналіз ситуації. 2016. 58 с.
122. Заборгованість із виплати заробітної плати 2015-2021 роки. URL : http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2015/gdn/zvz/zvz2015_u.htm.
123. Заброда Д. Г. Взаємодія суб'єктів боротьби з корупцією (адміністративно-правовий аспект): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук. Київ, 2005. 19 с.
124. Завгородній В. А. Адміністративно-правове регулювання взаємодії органів внутрішніх справ та громадських організацій у протидії корупції: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук. Дніпропетровськ, 2010. 20 с.
125. Зайчук О. В., Оніщенко М. Н. Теорія держави і права. Академічний курс: підручник. Вид. 2-ге, переробл. і допов. Київ : Юрінком Інтер, 2008. 688 с.

126. Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології : теорія і практика : у 3 кн. К. : Видавничий Дім «Ін Юре», 2007. Кн. 1. 424 с.
127. Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології: в 3 кн. Київ : Ін Юре, 2007. Кн. 2: Кримінологічна характеристика та запобігання вчиненню окремих видів злочинів. 2007. 712 с.
128. Закони Хаммурапі: Практикум / Укладач канд. істор. наук. Д. Г. Каюк. Дніпропетровськ: Юридична академія Міністерства внутрішніх справ, 2005. 52 с.
129. Законы ману. Москва: ЭКСМО-Пресс, 2002. 496 с.
130. Закупівля неякісних бронежилетів для ЗСУ – досудове розслідування завершено. Офіс Генерального прокурора України. 21.10.2020. URL:
https://www.gp.gov.ua/ua/news?_m=publications&_c=view&_t=rec&id=282673
131. Запобігання корупції: підручник / Головкін Б. М., та ін.; за заг. ред. Б.М. Головкіна. Харків: Право, 2019. 296 с.
132. Запобігання проявам корупції Міністерство оборони України. Міністерство оборони України. URL:
<https://www.mil.gov.ua/diyalnist/zapobigannya-proyavam-korupczii/>.
133. Засади державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційна стратегія) на 2020 – 2024 роки (проект для публічного обговорення). Національне агентство з питань запобігання корупції. Київ. 2020. URL: <https://nazk.gov.ua/wp-content/uploads/2020/06/NAZK-Antykoruptsijna-strategiya-23.06.2020.pdf>.
134. Зателепин О. К. Уголовно-правовая охрана военной безопасности Российской Федерации: автореф. дис. на соискание научн. степени д-ра юрид. наук. Москва., 2013. 57 с.
135. Захарчук О. З. Використання досвіду органів влади зарубіжних країн у боротьбі з корупційними правопорушеннями в Україні: адміністративно-правовий аспект: дис. .. канд. юрид. наук: 12.00.07. Львів. 218 с.

136. Захарчук О. З. Використання досвіду органів влади зарубіжних країн у боротьбі з корупційними правопорушеннями в Україні: адміністративно-правовий аспект: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук. Львів, 2012. 20 с.
137. Зелинская Н. А. Международные преступления и международная преступность: монография. Одесса: Юридична література, 2006. 568 с.
138. Зелинский А. Ф. Понятие «преступная деятельность». *Советское государство и право*. 1978. №10. С. 98–100.
139. Зелинский А. Ф. Рецидив преступлений (структура, связи, прогнозирование). Харьков : вища школа, 1980. 152 с.
140. Зелінський А.Ф. Методика кримінологічних досліджень. Київ : УМК ВО, 1992. 48 с.
141. Иншаков С. М. Исследование преступности. Проблемы методики и методологии: монография. Москва : ЮНИТИ-ДАНА, 2012. 335 с.
142. Іванов Ю. Ф., О. М. Джужа Кримінологія: навч. посіб. К.: ПАЛИВОДА А.В., 2008. 292 с.
143. Індекс сприйняття корупції – 2017. Трансперенсі Інтернешнл Україна. URL : <https://ti-ukraine.org/research/indeks-koruptsiyi-spi-2017/> (дата звернення 14.01.2020)
144. Індекс сприйняття корупції – 2019 р. Трансеренсі Інтернешнл Україна. URL : <https://ti-ukraine.org/research/indeks-spryjnyattya-koruptsiyi-2019/>
145. Історична правда з Вахтангом Кіпіані: корупція в Київській Русі. URL: <https://ranok.ictv.ua/ua/videos/koruptsiya-v-ukrayini-bere-pochatok-iz-chasiv-kuivskoyi-rusi/> 3 (дата звернення: 28.01.2020).
146. Йосифович Д. І. Адміністративна відповідальність посадових осіб органів місцевого самоврядування за корупційні злочини: автореф дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук. Львів, 2009. 20 с.

147. Кабанов П. А. Коррупция и взяточничество в России: исторические, криминологические и уголовно-правовые аспекты : монография. Нижнекамск : Гузель, 1995. 172 с.
148. Кабанов П. А. Борьба со взяточничеством и иными формами коррупции в условиях реформирования государственного аппарата и перехода к рынку: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук. Нижний Новгород, 1994. 19 с.
149. Казначеева Д.В. Військова злочинність: аналіз та прогнозування. *Вісник кримінологічної асоціації України*. 2018. № 1. С. 143–150.
150. Кальман О. Г. Стан та головні напрямки попередження економічної злочинності в Україні: теоретичні та прикладні проблеми: монографія. Харків, Гімназія, 2003. 352 с.
151. Каневський Г. Криза оборонних закупівель як відповідь, чому країна не в НАТО. Економічна правда. 22 лютого 2021. URL : <https://www.epravda.com.ua/columns/2021/02/22/671218/>
152. Капинус О.С. Криминологическое исследование личности коррупционного преступника. *Журнал зарубежного законодательства и сравнительного правоведения*. 2018. № 1. С. 95–100.
153. Кедров Б. М. Научная концепция детерминизма. *Современный детерминизм. Законы природы* / редкол. Г. А. Свечников и др. Москва: Мысль, 1973. С. 6–35.
154. Керимов Д. А. Методология права. Предмет, функции, проблемы философии права : монография. Изд. 3-е перераб. и дополн. Москва: СГА, 2003. 521 с.
155. Кирпичников В. И. Взятка и коррупция в России. Санкт-Петербург: Альфа, 1997. 351 с.
156. Кікалішвілі М. В. Стратегія й тактика протидії корупційній злочинності в Україні : монографія. Запоріжжя: Гельветика, 2020. 416 с.
157. Клак І. І. Хабарництво: від минулого до сьогодення. *Бюлетень з обміну досвідом роботи*. 2007. № 168. С. 123–125.

158. Клейменов М. П. Криминология: учебник. Москва. Норма. 2018., 400 с. URL: <https://be5.biz/pravo/k044/index.html> (дата обращения: 10.01.2019).
159. Клок О. В. Протидія корупційним правопорушенням засобами адміністративного права: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук. Харків, 2016. 20 с.
160. Коваленко В. В. Сучасний стан та перспективи криминології: деякі методологічні аспекти. *Криминологічна теорія і практика: досвід, проблеми сьогодення та шляхи їх вирішення*. Матеріали наук.-теор. конф., 20 бер. 2014 р. Київ : Національна акад. внутр. справ, 2014. С. 5–9.
161. Коваленко Ю. М. Адміністративно-правові засоби протидії корупції в органах державної митної служби України: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук. Київ, 2011. 23 с.
162. Ковальчук Т. Т. Тіньова економіка і фінансова безпека України. *Економіка і управління*. 2002. № 1. С. 5–19.
163. Кодекс доброчесної поведінки та професійної етики військових службових осіб, державних службовців та інших осіб, уповноважених на виконання функцій держави в Міністерстві оборони України та Збройних Силах України. Міністр оборони України. 15 березня 2017 р. URL: <https://www.mil.gov.ua/content/corruption/Codecs.pdf>.
164. Козак Л. С., Федорук О. В. Формування у суспільстві ідеї нетерпимості до проявів корупції як базисна складова механізму реалізації антикорупційної стратегії в Україні. *Економіка та управління на транспорті*. 2016. Вип. 3. С. 15–31.
165. Колодяжний М.Г. Криминологічна характеристика військових злочинів. *Наукові дослідження*. 2016. Вип. 26. С. 109–117. URL: http://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/6227/1/Kolodygnyu_109.pdf.
166. Конвенция по борьбе с подкупом должностных лиц иностранных государств при проведении международных деловых операций от 21 нояб. 1997 г. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/998_154#Text (дата звернення: 10.01.2019 р.).

167. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції. *Відомості Верховної Ради України* від 07.12.2007. 2007 р. № 49.
168. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності : прийнята Резолюцією 55/25 Генеральної Асамблеї ООН від 15 листопада 2000 р. *Офіційний вісник України*. 2006. № 14. Ст. 340.
169. Кондратов Д. Кримінологічна характеристика сучасної корупційної злочинності в Україні. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2018. №1. С. 152–157.
170. Константинов А. Коррупцированная Россия. Москва : Олма Пресс, 2006. 633 с.
171. Копотун І. М. Поняття та зміст оперативної обстановки у виправних колоніях. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2015. № 1. С. 385–394.
172. Короткий тлумачний словник української мови. ред. Д. Г. Гринчишина. 2-ге вид., пероб. і допов. К.: Рад.шк., 1988. 320 с.
173. Коррупция в Вооруженных Силах и ее влияние на государственную безопасность Российской Федерации URL : http://www.rusnauka.com/4_SND_2014/Politologia/10_157698.doc.htm
174. Коррупция: опасная болезнь государства: учеб. пособ. Ярославль: ЯГТУ, 2018. 68 с.
175. Корсаков С. Н. Философская концепция комплексного исследования человека в творчестве И. Т. Фролова: автореф. дис. на соискание учен. степени д-ра филол. наук: 09.00.13. Москва, 2011. 45 с.
176. Корупційні ризики в кримінальному процесі та судовій системі / Буроменський М. В. та ін. Київ : ФОП Москаленко О. М., 2009. 220 с.
177. Корупційні схеми: їх кримінально-правова кваліфікація і досудове розслідування / Дудоров О.О., Житний О.О., Задоя К.П., Калмиков Д.О., Луцик В.В., Навроцький В.О., Хавронюк М.І., Шехавцов, Р.М.; за ред М.І. Хавронюка. К.: Москаленко О.М., 2019. 464 с.

178. Корупція в Україні: сприйняття, досвід, ставлення. Київський міжнародний інститут соціології. 2018. 18 с.
179. Корупція під час публічних закупівель. URL : <https://acwalks.com.ua/knowledgebase/publiczni-zakupivli/>
180. Корупція: теоретико-методологічні засади дослідження / керівник авт. кол. І.О. Ревак. Львів: ЛьВДУВС, 2011, 220 с.
181. Косован О. А. Правовое регулирование противодействия преступности военнослужащих в интересах национальной безопасности России. *Закон и право*. 2012. С. 5.
182. Костенко Д. В. Система запобігання корупції в Україні: становлення та розвиток: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. наук з держ. упр. Київ, 2020. 20 с.
183. Костенко О. М. Модернізації доктрини сучасної кримінології у парадигмі соціального натуралізму. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2014. № 1(2). С. 190–208.
184. Костенко. Г. Ф. Воєнна безпека. *Енциклопедія Сучасної України*: веб-сайт. URL. http://esu.com.ua/search_articles.php?id=27375 (дата звернення: 20.01.2019).
185. Костенок О. М. Корупція кризового типу: поняття і шляхи протидії. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. 2008. Вип. 18. С. 136–141.
186. Костицький М. В. Філософсько-правові питання методології юридичної науки. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2011. №3. С. 13–27.
187. Котелянець О. Громадський контроль як інструмент протидії корупції у секторі безпеки України. *Посилення доброчесності та протидія корупції в оборонному секторі України*: зб. матеріалів Міжнар. конф., 16 трав. 2011 р. Київ : Нац. ін-т стратегічних досліджень, 2011. С. 32–35.

188. Котляренко О. П. Сучасний стан протидії корупції у сфері використання коштів оборонного бюджету та військового майна. *Юридична наука*. 2013. №7. С. 54–62.
189. Кривенко В. В. Кримінологічні засади запобігання корупційним та пов'язаним із корупцією правопорушенням в органах місцевого самоврядування України: автореф. дис. на здобуття наук.ступеня канд. юрид. наук. Київ, 2019. 20 с.
190. Кримінологія: учеб. для вузов / под ред. проф. В. Д. Малкова.[2-е изд.]. М. : ЗАО «Юстицинформ», 2006. 528 с.
191. Кримінологія : учебник / под. ред. А.И. Долговой. Изд. 4-е перераб и доплн. Москва: Норма: Инфра-М, 2010. 1008 с.
192. Кримінологія: учебник / Агапов А. Ф. и др. Изд. 2-е, перераб. и доп. Москва: Юстицинформ, 2006. 528 с.
193. Кримінологія: учебник / Г. А. Аванесов и др. Изд. 5-е, перераб. и доп. Москва: ЮНИТИ-ДИАНА, 2012. 921 с.
194. Кримінальна конвенція про боротьбу з корупцією від 27 січ. 1999 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_101#Text /(дата звернення: 10.01.2021).
195. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05 квіт. 2001 р. № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 28.12.2019).
196. Кримінальний кодекс України : Закон України від 28 груд. 1960 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2002-05#Text> (дата звернення: 28.12.2020).
197. Кримінальний кодекс УРСР 1927 р. Офіціальний текст із змінами і доповненнями на 1 листопада 1949 р. з постатейними матеріалами і додатками. Київ : Держполітвидав УРСР, 1950. 168 с.
198. Кримінологія : навчальний посібник. О.М. Джужа, В.В. Василевич, О.Г. Колб та ін. За заг. ред. О.М. Джужі. К. : Атіка, 2010. 312 с.

199. Кримінологія : підручник. Б.М. Голвкін, В. В. Голіна, О.В. Лисодєд. За заг. Ред. Б.М. Головкина. Харків. Право. 2019. 384 с.
200. Кримінологія. Академічний курс / кол. авт. ; за заг. ред. О. М. Литвинова. Київ : Кондор, 2018. 588 с.
201. Кримінологія: Загальна та Особлива частини. Підручник для студ юрид. спец. вищ. навч. закладів. І.М Даньшин, В.В. Голіна, О.Г. Кальман, О.В. Лисодєд. Х.. Право. 2003. 311 с.
202. Кримінологія: Загальна та Особлива частини: підручник / Даньшин І. М. та ін. Вид. 2-ге, перероб. і доп. Харків: Право, 2009. 288 с.
203. Кримінологія: Загальна та Особлива частини: підручник / І. М. Даньшин, В. В. Голіна, М. Ю. Валуйська та ін.; під ред. В. В. Голіни. [2-ге вид.]. Х.: Право, 2009. 288 с.
204. Кримінологія: навч. посіб. / [В. В. Василевич, Т. Л Кальченко, Н. В. Кулакова та ін.]; за заг. ред. проф. О.М. Джужи. К.: Атіка, 2008. 316 с.
205. Кримінологія: питання та відповіді / за заг. ред. О. М. Литвинова. Харків: Золота миля, 2015. 324 с.
206. Кримінологія: Підручник / За заг. ред. Л. С. Сміяна, Ю. В. Нікітіна. Київ: Національна академія управління, 2010. 496 с.
207. Крістін Лагард. URL. <https://www.imf.org/en/Countries>.
208. Кудрявцев В. Н. Причинность в криминологии (О структуре индивидуального преступного поведения). М.: Юрид. лит., 1968. 211 с.
209. Кузнецов А. Н. Преодоление коррупции в государственном аппарате. (Теоретико-правовой аспект): автореф. дис. на соискание научн. степени канд. юрид. наук. Санкт-Петербург, 2000. 18 с.
210. Кузнецова Н. Ф. Проблемы криминологической детерминации. М., 1984. 99 с.
211. Кузьмин И. А. Формально-юридический метод в составе методологии компаративистского исследования. *Право. Журнал Высшей школы экономики*. 2017. № 2. С. 18–29.

212. Кулик О. Г. Злочинність в Україні : теорія і практика кримінологічного дослідження: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2013. 618 с.
213. Куліш А. Досвід боротьби з корупцією в поліції Великої Британії. *Право України*. 2005. № 12. С. 142–145.
214. Курс лекцій по кримінології / И. Н. Даньшин, В. В. Голіна, А. Г. Кальман, А. В. Лысодед. Харьков: Одиссей, 2007. 280 с.
215. Курс советской кримінології: в 2 т. / под ред. В. Н. Кудрявцева и др. Москва: Юрид лит. 1985. Т. 1. 416 с.
216. Кучук А. М. Аксіологічний підхід до дослідження правових явищ. *Підприємництво, господарство і право*. 2016. № 9. С. 116–120.
217. Лазаренко В. В. Кримінологічна характеристика особи працівника кримінально-виконавчої установи, який вчиняє злочини у сфері службової діяльності. *Підприємництво, господарство і право*. 2008. № 1. С. 88–91.
218. Лаптеакру В. Д. Борьба с коррупцией в Республике Молдова (социальные, уголовные и кримінологические аспекты): автореф. дис. на соискание учен. степени канд. юрид. наук Кишиневу, 1998. 22 с.
219. Левин М., Саратов Г. Явление коррупции в России. Победить это зло можно, но бороться с ним сложно. *Независимая газета*. 1997. 2 октября.
220. Лехин И. В., Петров Ф. Н. Словарь иностранных слов. Москва: ГИЗ иностр. и нац. словарей, 1954. 854 с.
221. Лиотар Ж.-Ф. Состояние постмодерна. СПб., 1998. 160 с. ; Честнов И. Л. Постклассическая теория права. СПб., 2012. 650 с.
222. Литвак О. Загальнотеоретичні підвалини спеціально-кримінологічного запобігання злочинності. *Право України*. 2001. № 5. С. 11–15.
223. Литвиненко В. І. Концепція адміністративно-правового забезпечення протидії корупції в Україні: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра юрид. наук: 12.00.07. Київ, 2015. 40 с.

224. Литвинов О. М. Соціально-правовий механізм протидії злочинності в Україні (теоретичні та прикладні засади): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: 12.00.08. Дніпропетровськ. 2010, 41 с.
225. Лихолоб В. Г. Криминология: учебник для заведений МВД Украины. Киев. Донецк. 219 с.
226. Ліпкан В. А. Неопарадигма боротьби з тероризмом. *Збірник наукових праць Харківського центру по вивченню організованої злочинності спільно з Американським університетом у Вашингтоні*. 2003. Вип. 7. С. 131–164.
227. Лозинський О.М. Психологічні чинники політичної корупції у підходах структуралізму. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2012. № 2. С. 35–45.
228. Лукашевич С. Ю. Евристичний потенціал синергетичної парадигми в методології кримінологічних досліджень. *Сучасні кримінологічні дослідження: методи, напрями, перспективи*: матеріали Міжнар. наук.-практ. круглого столу, 14 лист. 2019 р. Київ: ДНДІ МВС України. 2019. С. 28–31.
229. Лукашевич С. Ю., Груба Д. І. Місце синергетичної парадигми в методології правових і кримінологічних досліджень. *Теорія і практика правознавства*. 2013. Вип.1. С. 1–17.
230. Лукьянов В. Г. Методология гуманитарного знания в перспективе XXI века. *К 80-летию профессора Моисея Самойловича Кагана*: материалы Междунар. науч. конф. Санкт-Петербург : Санкт-Петербургское философское общество, 2001. С. 221–224.
231. Лунеев О. С. Особенности пораженности правоохранительных органов. *Следователь*. 2001. № 2. С. 43–50.
232. Лурье И. М. Очерки древнеегипетского права XVI–X вв. до н. э. (памятники и исследования). Ленинград: Изд-во Гос. Эрмитажа, 1960. 357 с.

233. Луценко Ю. В., А. І. Спирін, В. В. Мозговий. Актуальні питання протидії корупції у війсьній сфері. *Наше право*. 2015. № 5. С. 90–93.
234. Мазур І. І. Антикорупційна політика в системі детінізації економіки. *Реалізація державної антикорупційної політики в міжнародному вимірі*. Матеріали II міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 8 груд. 2017 р.). [Редкол. В. В. Черней, В. В. Гусарев, С. С. Чернявський та ін.]. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2017. С. 133–135.
235. Майкл К. Блок (Michael K. Block) і Джон М. Хайнекен (John M. Heineke) «Аналіз злочинного вибору з точки зору теорії роботи» (A Labor Theoretic Analysis of the Criminal Choice), *The American Economic Review* 63: 3 (1975): 314–325.
236. Майстренко М. М. Факторний аналіз злочинів, причини та умови злочинів: основний зміст понять та їх співвідношення. *Науковий вісник Львівського держ. ун-ту внутр. справ*. 2009. № 3. С. 278–285.
237. Макаров А. В. Преступность в бюджетной сфере: понятие, тенденции, предупреждение: дис. ... доктора юрид. наук: 12.00.08. СПб., 2005. 399 с.
238. Макс Бадер, Оксана Гус, Андрій Мелешевич, Оксана Нестеренко. Громадянське суспільство проти корупції в Україні: способи впливу. 2019. 24 с.
239. Максимов С. В. Корупция. Закон. Ответственность: монография. Изд. 3-е перераб. и допол. Москва, 2017. 290 с.
240. Максимович Р. Л. Коментар Закону України «Про засади запобігання і протидії корупції». Львів : ЛДУВС, 2012. 280 с.
241. Маляшкевич Д. С., Литвинов О. М. Стратегії запобігання і протидії корупції в Україні : монографія. Харків : В деле. 2016. 260 с.
242. Мандибура В. О. Економічні джерела живлення корупції та особливості умов їх формування в Україні. *Проблеми економіки та політичної економії*. 2017. № 1. С. 7–13.

243. Марич М. І. Поняття і сутність корупції та корупційної злочинності. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2013. Вип. 61. С. 312–317.
244. Маркєєва О. Корупція як негативний чинник реформ сектору безпеки. *Посилення доброчесності та протидія корупції в оборонному секторі України*: зб. матеріалів Міжнар. конф., 16 трав. 2011 р. Київ : Нац. ін-т стратегічних досліджень, 2011. С. 9–14.
245. Мартинишин Г.Й. Логіко-філософські основи правозастосування: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.12. Хмельницький, 2016. 200 с.
246. Марчін К. НАТО – transparency international: досвід подолання та запобігання корупції в оборонному секторі. *Посилення доброчесності та протидія корупції в оборонному секторі України*: зб. матеріалів Міжнар. конф., 16 трав. 2011 р. Київ: Нац. ін-т стратегічних досліджень, 2011. С. 28–29.
247. Маськовіта М. М. Присяга працівників ОВС України: історико-правовий вимір: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Львів, 2017. 224 с.
248. Мацкевич И. М. Коррупция в вооружённых силах: криминологический аспект. *Прокурорская и следственная практика*. 2000. №6. С. 158–162.
249. Мацкевич И. М. Преступность военнослужащих (криминологические и социально-правовые проблемы): дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.08. Москва, 2000. 357 с.
250. Мацкевич И.М. Современные методологические проблемы криминологии. *Российский криминологический взгляд*. 2010. № 2. С. 284–290.
251. Медицький І. Б. Вплив соціальних факторів на злочинність в умовах становлення незалежної Української держави: монографія. Івано-Франківськ, 2007. 222 с.
252. Мезенцева І. Визначення предмета корупційних злочинів. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2014. № 5(38). С. 76–81.

253. Мезенцева І. Кримінологічна характеристика корупційної злочинності *Науковий часопис Національної академії прокуратури України*. 2014. № 4 С. 106–113. URL: <http://www.chasopysnapu.gp.gov.ua/chasopys/ua/pdf/4-2015/mezenceva.pdf>.
254. Мельник В. М., Н. В. Корень Основні причини корупції в Україні та шляхи її подолання. *Збірник наукових праць Університету державної фіскальної служби України*. 2018. № 2. С. 207–221.
255. Мельник М. І. Корупція – корозія влади (соціальна сутність, тенденції та наслідки, заходи протидії): монографія. К. : Юридична думка, 2004. 400 с.
256. Мельник М. І. Корупція: сутність, поняття, заходи протидії: монографія К.: Атіка, 2001. 303 с.
257. Мельник М. Політична корупція: сутність, чинники, засоби протидії. *Українське юридичне товариство*. 2009. URL: <http://justice.org.ua/politika-i-pravo-podiji-fakti-komentari/politichna-koruptsiya-sutnist-chinniki-zasobi-protidiji>.
258. Мельник М. І. Кримінологічні та кримінально-правові проблеми протидії корупції: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра юрид. наук. Київ, 2002. 31 с.
259. Мельничук Т. В. Постмодерністська парадигма кримінології. *Сучасна кримінологія: досягнення, проблеми, перспективи*: матеріали Міжнар. наук. конф., 9 груд. 2016 р. Харків: Право, 2016. С. 172–173.
260. Методології оцінювання корупційних ризиків у діяльності органів влади, затвердженої Рішенням НАЗК02.12. 2016 № 126. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1718-16#Text>.
261. Милюков С. Ф. Учет личности преступника в деятельности аппаратов БХСС: учеб. пособие. Горький: Горьковская высшая школа МВД СССР, 1985. 34 с.

262. Миськевич Т. Стратегія антикорупційної політики України. *Громадська думка про правотворення*. 2018. № 10 (154). С. 10–14. URL: <http://nbuviar.gov.ua/images/dumka/2018/10.pdf>.
263. Михайленко Д.Г. Концепція кримінально-правової протидії корупційним злочинам в Україні: автореф. дис. на здобуття наук.ступеня д-ра юрид. наук. Одеса, 2018. 42 с.
264. Міжнародний кодекс поведінки державних посадових осіб від 23 лип.1996 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_788#Text (дата звернення: 10.01.2019 р.).
265. Міжнародні правові акти та законодавство окремих країн про корупцію / упоряд. М. І. Камлик та ін. Київ : Школяр, 1999. 480 с.
266. Мінченко С. І. Основні напрями загальносоціальної профілактики злочинності в Україні. *Науковий вісник Київського націон. ун-ту внутр. справ*. 2009. № 5. С. 211–215.
267. Мірошниченко С. С. Діяльність прокуратури з попередження організованої злочинності: монографія. К.: Видавничий дім «Ін Юре», 2008. 212 с.
268. Московенко В. Запобігання та протидія корупції у збройних силах України. *Посилення доброчесності та протидія корупції в оборонному секторі України*: зб. матеріалів Міжнар. конф., 16 трав. 2011 р. Київ: Нац. ін-т стратегічних досліджень, 2011. С. 14–19.
269. Мусієнко О. П. Адміністративно-правові заходи запобігання та протидії корупції в органах виконавчої влади і місцевого самоврядування в Україні: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук. Київ, 2017. 22 с.
270. НАБУ та «Укроборонпром» спільно протидіятимуть корупції в ОПК. 23.11.2019. URL: <https://nabu.gov.ua/novyny/nabu-ta-ukroboronprom-spilno-protidyatymut-korupciyi-v-opk>.

271. Настільна книга детектива, прокурора, судді: коментар антикорупційного законодавства / за ред. М. І. Хавронюка. Київ: Дакор, 2016. 496 с.
272. НАТО-ДКЗС, (2010). Виховання доброчесності і боротьба з корупцією в оборонному секторі. Збірник прикладів (компендіум) позитивного досвіду, <https://securitysectorintegrity.com/publication/building-integrity-reducing-corruption-defence-compendium-best-practices/>.
273. Науково-практичний коментар Закону України «Про запобігання корупції» / за заг. ред. Т.О. Коломєць, В.К. Колпакова. Запоріжжя : Гельветика, 2019. 588 с.
274. Національна антикорупційна стратегія на 2011-2015. Указ Президента України від 21 жовтня 2011 року № 1001/2011. *Урядовий кур'єр* від 27.10.2011. № 199.
275. Національна доповідь щодо реалізації засад антикорупційної політики у 2019 році. Проект. Національне агентство з питань запобігання корупції. URL: <https://nazk.gov.ua/wp-content/uploads/2020/05/Proyekt-Natsdopovidi-2019.pdf>
276. Невмержицький Є. В. Корупція як соціально-політичне явище: особливості проявів і механізми подолання в сучасній Україні: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. політ. наук. Київ, 1999. 19 с.
277. Невмержицький Є. В. Корупція як соціально-політичний феномен: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра політ. наук: 23.00.02. Київ, 2009. 34 с.
278. Нигматулин Р. И. Украина. Цена независимости. *Свободная мысль*. 2014. С. 59–82.
279. Новиков А. М., Новиков Д. А. Методология. Москва : СИНТЕГ. 668 с.
280. Новикова Ю. В. История зарождения и становления теории криминологической характеристики преступлений. *История государства и права*. 2007. № 3. С. 4–7.

281. Новіков О. Кабінет Міністрів України схвалив проект Антикорупційної стратегії на 2020-2024 роки, розроблений НАЗК. Кабінет Міністрів України. 16.05.2020. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/kabinet-ministriv-shvaliv-proekt-antikorupcijnoyi-strategiyi-na-2020-2024-roki-rozroblenij-nazk>.

282. Номоконов В. А. Парадигмы криминологии. *Правоведение*. 1994. № 3. С. 106–110.

283. Нуруллаєв І. Роль ООН у формуванні глобальної міжнародно-правової антикорупційної стратегії. *Юридична Україна*. 2007. № 12. С. 93–96.

284. Нуруллаєв І. С. О. Міжнародно-правове співробітництво в системі Ради Європи у боротьбі з корупцією: монографія. Київ: Алерта; КНТ; ЦУЛ, 2009. 160 с.

285. Нуруллаєв І. С. Контрольний механізм Ради Європи у сфері запобігання корупції. *Проблеми законності*. 2008. Вип. 93. С. 204–208.

286. Нуруллаєв І. С. Міжнародно-правове співробітництво в системі Ради Європи у боротьбі з корупцією: автореф. дис. на здобуття наук.ступеня канд. юрид. наук: 12.00.11. Харків, 2008. 20 с.

287. О взяточничестве и незаконных поборах: Декрет СНК от 26 апр.1919 г. / Центральный державный архив вищих органів влади та управління України, ф. 1738, оп.1, спр.13, арк. С. 129–130.

288. О двадцати принципах борьбы с коррупцией : Резолюция № (97) 24 Комитета министров Совета Европы от 6 нояб. 1997 г. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_845#Text/(дата обращения: 10.01.2019).

289. Об общих правилах борьбы с коррупцией при финансировании политических партий и избирательных кампаний: Рекомендация N Res (2003) 4 Комитета министров Совета Европы государствам-членам от 8 апр. 2003 г. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_867#Text/(дата обращения: 10.01.2019).

290. Оболенцев В. Ф. Нові кримінологічні теорії та перспективи розвитку кримінології в Україні. *Проблеми законності*. 2012. Вип. 120. С. 183–194.
291. Оленцевич Н. В., Фоміна О. О. Корупція в системі публічного управління: причини та запобігання. *Бізнес Інформ*. 2018. № 11. С. 28–33. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/binf_2018_11_5.
292. Опис ідентифікованих корупційних ризиків у діяльності Міністерства оборони України, чинників корупційних ризиків та можливих наслідків корупційного правопорушення чи правопорушення, пов'язаного з корупцією. https://www.mil.gov.ua/content/corruption/Opus_24_02_2021.pdf.
293. Организация противодействия коррупции: учеб. пособ. / Н. Э. Мартыненко и др. Москва: Акад. управл. МВД России, 2020. 100 с.
294. Організаційно-методичні вказівки щодо реалізації державної антикорупційної політики в діяльності Міністерства оборони України та Збройних Сил України в 2019 році. Міністерство оборони України. 22.11.2018. URL: https://www.mil.gov.ua/content/corruption/Org_metod_vkazivky_ANTUCORUP_2019.pdf (дата звернення 15.11.2019).
295. Основы методологии та організації наукових досліджень: навч. посіб. / за ред. А. Є. Конверського. Київ : Центр учбової літератури, 2010. 352 с.
296. Основні напрями реалізації державної політики у сфері зайнятості населення та стимулювання створення нових робочих місць на період до 2022 року. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 24 грудня 2019 р. № 1396-р. *Урядовий кур'єр*. 17.01.2020. № 9. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1396-2019-%D1%80#Text>.
297. Основы борьбы с организованной преступностью: монография / Коннов А.И. и др.; под ред. В.С. Овчинского и др. Москва : Инфра-М, 1996. 400 с.

298. Павленко С. О. Основні етапи боротьби з хабарництвом: історичний аспект. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2013. № 2. С. 373–382.
299. Палеха Ю. І., Леміш Н. О. Основи науково-дослідної роботи: навч. посіб. Київ: Ліра-К, 2013. 336 с.
300. Панкратов В. В. Методология и методика криминологических исследований. Москва : Юрид. лит., 1972. 134 с.
301. Пасіка С.П. Поняття корупції у війсьній сфері. матер. Всеукр. конференції молодих учених і студентів «Аеро-2013. Повітряне і космічне право. Київ 22 листопада 2013 р. К. С. 59–62.
302. Петелина Л. В. Изучение и предупреждение коррупции в правоохранительных органах: автореф. дис. на соискание научн. степени канд. юрид. наук. Омск, 1998. 20 с.
303. Пилипенко В. В. Корупція на українських землях як питання курсу історії держави та права. *Вісник ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка*. 2020. Вип.2 (90). С. 278–287.
304. Пионтковский А. А. Проблема причинной связи в праве. Ученые записки ВИЮН СССР и ВЮУ Вооруженных сил СССР. М., 1949. 76–79.
305. План дій щодо впровадження оборонної реформи у 2019 - 2020 роках від 23.01.2019 . Міністр оборони України: URL https://www.mil.gov.ua/content/oboron_plans/2019.01.23_Plan_diy_2019-2020.pdf.
306. Подольская Е. А. Методология научных исследований : терминологический словарь. Харьков : НУА, 2016. 124 с.
307. Подоляка С. А. Адміністративно-правове забезпечення протидії корупції в органах прокуратури в Україні: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра юрид. наук. Київ, 2019. 37 с.
308. Полковник ЗСУ мав 10% «відкату» від угоди з постачальником. 12 листопада 2020. URL : <https://mil.in.ua/uk/news/polkovnyk-zsu-mav-10-vidkatu-vid-ugody-z-postachalnykom/>.

309. Поляков Л. До питання корупції в оборонній сфері України. *Посилення доброчесності та протидія корупції в оборонному секторі України*: збірник матеріалів міжнародної конференції. За ред. О. О. Котелянець. К.: НІСД, 2011. 48 с.
310. Поляков Л. Корупція гальмує реформи Українського війська. *Альманах сектору безпеки України*. 2012. / за ред. О. Мельника та ін. Київ : Заповіт, 2013. С. 79–90.
311. Попович В. М. Загальнотеоретичне значення кримінології для формування запобіжного потенціалу кримінально-правового циклу наук. *Шлях до кримінології. Пам'яті А. П. Закалюка* : зб. матеріалів / Нац. акад. правових наук України. Координаційне бюро з проблем кримінології та кримінологічних досліджень. Київ; Запоріжжя: КПУ, 2010. С. 156–169.
312. Попченко Т. П. Розвиток державно-управлінських механізмів протидії виникненню корупції у сфері охорони здоров'я в Україні: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. наук з держ. упр. Київ, 2010. 20 с.
313. Порхун Т. Хабар означав новину чи інформацію, пізніше – плату за повідомлення. *Країна*. 2012. № 110. URL: http://gazeta.ua/articles/opinions-journal/_habaroznachav-novinu-chi-informaciyu-piznishe-platuza-povidomlenn-ya/423929 (дата звернення: 28.12.2019).
314. Посилення доброчесності та протидія корупції в оборонному секторі України: зб. матеріалів доп. учасн. Міжнар. конф. / за ред. О. О. Котелянець. Київ: НІСД, 2011. 48 с.
315. Походзіло Ю. М. Становлення податкової функції держави на українських землях у часи Київської Русі та феодальної роздробленості XII – XIVст. *Право та інновації*. 2017. N 4(20). С. 69–74.
316. Правда руська. *Тексти на основі 7 списків та 5 редакцій* / упоряд. С. Юшков. Київ : ВУАН, 1935. С. 137-144. URL: <http://litopys.org.ua/oldukr2/oldukr51.htm> (дата звернення: 28.12.2019).

317. Правова система України: історія, стан та перспективи : [у 5-ти т. / за заг. ред. В.В. Сташиса]. Харків : Право, 2008. Т. 5 : Кримінально-правові науки. Актуальні проблеми боротьби зі злочинністю в Україні. 840 с.

318. Практичні заходи боротьби з корупцією: Резолюція VIII Конгресу ООН з попередження злочинності та поводження з правопорушниками (Гавана, 27 серпня – 07 вересня 1990 р.). *Міжнародні правові акти та законодавство окремих країн про корупцію* / упоряд. М. І. Камлик та ін. Київ: Школяр, 1999. С. 65–68.

319. Предупреждение коррупции и перевода средств незаконного происхождения, борьба с этим явлением и возвращение таких средств в страны происхождения: Резолюция ООН от 22 дек. 2004 г. № 59/242. URL: <http://www.supcourt.ru/files/15932/> (дата обращения: 10.01.2019).

320. Приймак Вадим. Сучасний стан і проблеми антикорупційної діяльності у сфері оборони. Міністерство оборони України. URL: <https://www.mil.gov.ua/news/2020/05/29/suchasnij-stan-i-problemi-antikorupczijnoi-diyalnosti-u-sferi-oboroni/>.

321. Приходько А. А. Адміністративно-правове забезпечення запобігання та протидії корупції в Україні за умов євроінтеграції: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра юрид. наук. Дніпро, 2020. 40 с.

322. Про військовий обов'язок і військову службу: Закон України від 25 бер. 1992 р. № 2232-ХІІ. Відомості Верховної Ради України. 07.07.1992. № 27.

323. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень : Закон України від 22 лист. 2018 р. № 2617-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2617-19#n132/> (дата звернення: 10.05.2020).

324. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо відповідальності за порушення законодавства у сфері підтвердження відповідності, виготовлення,

виробництво, реалізацію, придбання продукції, робіт та послуг, що призвело до створення реальної або потенційної загрози національній безпеці України у воєнній сфері від : Проект Закону України від 19 січ. 2015 р. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=53630 (дата звернення: 01.12.2019 р.).

325. Про Воєнну доктрину України: Указ Президента від 15.06.2004 р. №648/2004. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/648/2004/ed20040615#Text> (дата звернення: 20.01.2019).

326. Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів Закон України від 23 грудня 1993 року № 3781-ХІІ . *Відомості Верховної Ради України* від 15.03.1994. № 11. С. 50.

327. Про державну службу. Закон України від 10 груд. 2015 р. № 889-VIII. *Урядовий кур'єр* від 03.02.2016. № 21

328. Про запобігання корупції : Закон України. 14 жовтня 2014 року № 1700-VII. *Голос України*. 25.10.2014 № 206.

329. Про засади внутрішньої і зовнішньої політики : Закон України від 01.07.2010 р. № 2411-VI. *Голос України*. 20 липн. 2010.(№ 132).

330. Про засади державної антикорупційної політики на 2020-2024 роки № 4135 від 21.09.2020 р. Проект Закону України. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=70007.

331. Про затвердження критеріїв та Методики проведення оцінювання ефективності діяльності Національного агентства з питань запобігання корупції. Постанова Кабінету Міністрів України від 20 травня 2020 р. № 458. *Урядовий кур'єр* від 11.06.2020. № 109.

332. Про затвердження Переліку посад з високим та підвищеним рівнем корупційних ризиків. Рішення НАЗК від 17.06.2016 № 2 із змінами 12.11.2019 <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0987-16#Text>.

333. Про затвердження плану заходів з реалізації Стратегії комунікацій у сфері запобігання та протидії корупції на 2020 рік та внесення

змін до деяких актів Кабінету Міністрів України. Постанова Кабінету Міністрів України від 2 вересня 2020 р. № 781. *Офіційний вісник України* від 18.09.2020. 2020. № 73. С. 81.

334. Про затвердження Плану розміщення та забезпечення службових осіб спеціальних підрозділів по боротьбі з корупцією Військової служби правопорядку у Збройних Силах України: Наказ Міністерства оборони України від 27 грудня 2012 року № 891. URL: https://www.mil.gov.ua/content/other/MOU891_2012.pdf

335. Про затвердження Положення про Департамент внутрішнього аудиту та фінансового контролю Міністерства оборони України: Наказ Міністерства оборони України від 1 квітня 2013 року № 222. URL : https://www.mil.gov.ua/content/other/MOU222_2013.pdf

336. Про Збройні Сили України: Закон України від 06.12.1991 р. № 1934-XII. *Голос України*. 20 груд. 1991.

337. Про Національне антикорупційне бюро України: Закон України від 14 жовт. 2014 року № 1698-VII. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1698-18/page>.

338. Про національну безпеку України від 21 черв. 2018 р. № 2469-VIII : Закон України від URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text> (дата звернення: 20.01.2019).

339. Про оборонні закупівлі. Закон України від 17 лип.2020 № 808-IX. *Урядовий кур'єр*. 09 верес. 2020. № 174

340. Про оборону України : Закон України від 6 груд. 1991 року № 1932-XII. *Відомості Верховної Ради України* від 03.03.1992. № 9. С. 106

341. Про організацію діяльності з внутрішнього аудиту та затвердження Порядку проведення внутрішнього аудиту підрозділами Служби внутрішнього аудиту Збройних Сил України: Наказ Міністра оборони України від 14 листопада 2012 року № 753. Поточний архів Головного управління Військової служби правопорядку Збройних Сил України за 2012 рік.

342. Про організацію керівництва Військовою службою правопорядку у Збройних Силах України. Наказ Міністерства оборони України від 4 лютого 2013 року № 71. Поточний архів Головного управління Військової служби правопорядку Збройних Сил України за 2013 рік.

343. Про постійно діючу мобільну групу з питань дотримання у Міністерстві оборони України та Збройних Силах України антикорупційного законодавства у сфері використання державних коштів і майна: Наказ Міністерства оборони України від 28 березня 2013 року № 204. Поточний архів Головного управління Військової служби правопорядку Збройних Сил України за 2013 рік.

344. Про ратифікацію Цивільної конвенції про боротьбу з корупцією: Закон України від 16 бер. 2005 р. № 2476-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2005. № 16. Ст. 266.

345. Про Стратегію національної безпеки України Указ Президента України від 14 вересня 2020 року № 392/2020. *Офіційний вісник Президента України* від 21.09.2020. № 19. С. 26. Ст. 926.

346. Про судову практику у справах про хабарництво. Постанова Пленуму Верховного Суду України від 26 квітня 2002 року №5. *Юридичний вісник*. №28 (368). 2002 р.

347. Про утворення постійно діючої координаційної робочої групи з питань запобігання та протидії корупції: наказ Міністерства оборони України від 25 лютого 2013 року № 140. Поточний архів Головного управління Військової служби правопорядку Збройних Сил України за 2013 рік.

348. Проект Кіотської декларації «Активізація заходів попередження злочинності, кримінального правосуддя і забезпечення верховенства права : назустріч здійсненню Порядку денного в області стійкого розвитку на період до 2030 року». 07-12 березня 2021 р. URL : <https://undocs.org/ru/A/CONF.234/L.6>.

349. Противодействие коррупции: новые вызовы : монография / С.Б. Иванов и др. Москва: Инст-т законодательства и сравнительного

правоведения при Правительстве Российской Федерации : ИНФРА-М, 2016. 384 с.

350. Противодействие коррупции: новые вызовы: монография / Иванов С. Б. и др. ; отв. ред. Т. Я. Хабриева. Москва : ИНФРА-М, 2016. 384 с.

351. Протидія корупційній злочинності в Україні: навч. посіб. / Дмитрик Ю. І. та ін.; за заг. ред. І. В. Красницького. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2010. 308 с.

352. Протидія хабарництву у бюджетній сфері підрозділами Державної служби з економічною злочинністю: наук.-практ. посіб. / Коряк В. В. та ін. Київ, 2011. 185 с.

353. Профілактика злочинів: підр. А.М. Джужа, В.В. Василевич, О.Ф. Гіда та ін.; За заг. ред. О.М. Джужи К.: Атіка, 2011. 720 с.

354. Прохоренко О. Я. Протидія корупційним проявам у системі державної служби України (організаційно-правовий аспект): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. наук з держ. упр. Київ, 2004. 20 с.

355. Психологічні засади запобігання корупційним правопорушенням в органах державної влади та місцевого самоврядування: навч. посіб. О. І. Кудерміна, Л. І. Казміренко, В. Г. Андросюк, А. Б. Фодчук. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2019. 168 с.

356. Публічний звіт про діяльність Державної аудиторської служби України за 2019 рік. Державна аудиторська служба України. 2019. 86 с.

357. Ракитов А. И. Курс лекций по логике науки. Москва: Высш.шк.,1971. 176 с.

358. Рекомендація № R (2000) 10 Комітету Міністрів державам-членам Ради Європи щодо кодексів поведінки державних службовців від 11 трав. 2000 року. URL: http://www.dridu.dp.ua/cpk/Lib/7_Zapobigannya%20ta%20protydiya%20proyavam%20korup/Legislation/Legislature/Rekomend_poved_DS.pdf/(дата звернення: 10.01.2019).

359. Репіло Ю. Є., Тарасов С. В. Адаптація методу нечітких множин для оцінки корупційних ризиків у збройних конфліктах. *Сучасні інформаційні технології у сфері безпеки та оборони*. 2016. № 2 (26). С. 87–94.
360. Репіло Ю. Є., Тарасов С. В. Можливість виникнення та існування корупційних загроз у системі вищої військової освіти. *Сучасні інформаційні технології у сфері безпеки та оборони*. 2015. № 1 (22). С. 157–164.
361. Річний звіт Transparency International 2017 р. Transparency International URL : <https://ti-ukraine.org/wp-content/uploads/2019/08/ТИ-Richnyj-zvit-2017-interaktyvnyj.pdf>.
362. Рогозин Д. Обзор публикаций о коррупции. *Отечественные записки* 2012. №2 (47). URL: <http://www.strana-oz.ru/2012/2/obzor-publikacij-okorrupcii> (дата звернення 15.12.2019).
363. Рогульський С. С. Адміністративно-правові заходи боротьби з корупцією в Україні. автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук. Київ, 2005. 21 с.
364. Розин В. М., Швырёв В. С., Голдберг Ф. И., Бернштейн В. С., Методология. *Гуманитарный портал*: веб-сайт. URL: <https://gtmarket.ru/concepts/6870> (дата обращения: 01.01.2019).
365. Романов М. В. Основні засади запобігання корупції / М. В. Романов; ГО «Харківська правозахисна група». Харків: ТОВ «Видавництво «Права людини», 2017. 176 с.
366. Романюк Б. В., Бусол О. Ю. Законодавство України та зарубіжних країн щодо протидії корупції. Міжнародний досвід боротьби з корупцією: монографія. Київ, 2010. 628 с.
367. Ромашов Р. А. Теория государства и права: учеб. пособ. Санкт-Петербург: Питер, 2006. 256 с.
368. Ромців О. І. Характеристика осіб, що вчиняють посадові злочини. *Митна справа*. 2013. № 5 (2.2). С. 66–71. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ms_2013_5\(2\)](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ms_2013_5(2)).

369. Российская криминологическая энциклопедия / под ред. А. И. Долговой. Москва: Норма, 2000. 808 с.
370. Роуз-Аккерман С. Коррупция и государство: Причины, следствия, реформы / пер с англ. О. А. Алякринского. Москва: Логос, 2003. 343 с.
371. Рузавин Г. И. Методология научного познания: учеб. пособ. Москва: ЮНИТИ-ДАНА, 2005. 287 с.
372. Русяева А. С. О присяге граждан Херсонеса Таврического и загадочном слове ΣΑΣΤΗΡΑ. *Боспорские исследования*. 2010. Вып. XXIII. С. 212–191.
373. Руфанова В.М., Титаренко О.О. Запобігання органами внутрішніх справ злочинам, пов'язаним з незаконним використанням бюджетних коштів : монографія. Дніпропетровськ : 2012. 253 с.
374. Савченко А. В. Кримінальні правопорушення, пов'язані з корупцією: моделювання поняття. *Актуальні проблеми кримінального права: матеріали X Всеукр. наук.-теорет. конф., присвяч. пам'яті проф. П. П. Михайленка*, 22 листоп. 2019 р. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2019. С. 138–141.
375. Савченко А. В. Генезис визначення поняття «корупційні кримінальні правопорушення» в Кримінальному кодексі України. *Реалізація державної антикорупційної політики в міжнародному вимірі* : матеріали V Міжнар. наук.-практ. конф., 9–10 груд. 2020 р. : у 2 ч. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2020. Ч. 1. С. 225–228.
376. Сайгитов У. Т. Коррупция как фактор организованной преступности в сфере экономики (Криминологический анализ): автореф. дис. на соискание научн. степени канд. юрид. наук : 12.00.08. Махачкала, 1998. 20 с.
377. Санчес О. А. Анализ коррупции в различных странах. *Следователь*. 2006. № 10. С. 55–58.

378. Саратов Г. А. Некоторые задачи и проблемы социологии. *Социология коррупции: материалы научн.-практ. конф.*, 20 мар. 2003 г. Москва, 2003. С. 32–33.
379. Селихов Н. В. Формы борьбы с коррупцией. *Российский следователь*. 2001. №6. С. 34–40.
380. Сервецький І. В. Теоретичні основи боротьби з організованою злочинністю і корупцією. *Вісник Запорізького юридичного інституту*. 1999. № 2. С. 53–63.
381. Сердюк П. П. Относительное измерение преступности: монографія. Запорожье: Кругозор, 2016. 1000 с.
382. Серьогін С. С. Механізми попередження та протидії корупції в органах публічної влади України: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. наук з держ. упр. Харків, 2010. 20 с.
383. Сімах Р. Поняття корупційного злочину за законодавством України та Федеративної Республіки Німеччина (порівняльно-правовий аспект). *Науковий часопис Національної академії прокуратури України*. 2015. № 1. С. 161–169.
384. Сіренко Д. О. Правові засади запобігання адміністративним правопорушенням, пов'язаним з корупцією, здійснюваного суб'єктами приватної детективної діяльності: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук. Київ, 2019. 23 с.
385. Скакун О. Ф. Методы, общие (методологические) подходы и принципы в юридических исследованиях. *Методологічні проблеми історико-правових досліджень* : матеріали XXIII Міжнар. істор.-прав. конф., 24-26 вер. 2010 р. Київ; Сімферополь : Доля, 2011. С. 19–27.
386. Скільки коштує суспільству корупція. Аналітична записка. Центр економічної стратегії. 5 жовтня 2016 р. URL : file:///C:/Users/User/Downloads/How-much-does-Corruption-Cost-Ukraine_Research-Paper.pdf.

387. Словник української мови: в 11 томах / за ред. А. А. Бурячок, П. П. Доценко. Київ : Наукова думка, 1973. Том 4. 840 с.
388. Словник української мови: у 11 т. Київ: Наук. думка, 1978. Т. 9. 920 с.
389. Сметаніна Н.В. Наукові підходи до теорії злочинності у сучасній українській кримінології : монографія. За загю ред В.В. Голіни. Харків. Право. 2016. 211 с.
390. Соловйов В. Земельна власність як основний об'єкт корупції в оборонній сфері. *Посилення доброчесності та протидія корупції в оборонному секторі України: зб. матеріалів Міжнар. конф., 16 трав. 2011 р. Київ: Нац. ін-т стратегічних досліджень, 2011. С. 23–25.*
391. Соловйов В. Теорія «раціонального злочину» як підґрунтя для антикорупційної політики. *Вісник Національної академії державного управління. 2013. № 6. С. 132–140.*
392. Справа Львівського бронетанкового заводу. URL : <https://nabu.gov.ua/kontakty-dlya-zmi>.
393. Стан корупції в Україні за оцінками населення, бізнесу та експертів. Національне антикорупційне бюро України. URL: <https://nabu.gov.ua/open-office/biblio/sociologiya/stan-korupciyi-v-ukrayini-za-osinkami-naselennya-biznesu-ta-ekspertiv>.
394. Стан корупції в Україні. Київський міжнародний інститут соціології. Київ 2015. С. 34. URL : https://kiis.com.ua/materials/pr/20161602_corruption/Corruption%20in%20Ukraine%202015%20UKR.pdf.
395. Старцев О. В. Адміністративно-правове регулювання відповідальності посадових осіб органів виконавчої влади : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук. Ірпінь, 2004. 20 с.
396. Статут комісії по запобіганню корупції від 07 лист. 1997р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_147#Text/(дата звернення: 10.01.2019).

397. Статути Великого князівства Литовського : у 3 т. Т.1. Статут Великого князівства Литовського 1529 року / за ред. С. Ківалова. Одеса: Юридична література, 2002. 464 с.
398. Стефанишин С. С. Предупреждение коррупционных преступлений в зарубежных странах: автореф. дис. на соискание научн. степени канд. юрид. наук. Москва, 2005. 28 с.
399. Стеценко С. Г., Ткаченко О. В. Корупція в органах внутрішніх справ: проблеми протидії : монографія. Київ : Алерта, 2008. 168 с.
400. Стратегічний оборонний бюлетень України. Указ Президента України від 06 червня 2016 року № 240/2016. *Офіційний вісник України* від 17.06.2016. 2016. № 45. С. 15
401. Стратегія національної безпеки України: Указ Президента України від 14.09.2020 р. № 392/2020. *Урядовий кур'єр*. 16.09.2020. № 179.
402. Структурна схема підпорядкування Міністерства оборони України та Збройних Сил України Міністру оборони України: Наказ Міністерства оборони України від 4 лютого 2013 року № 72. Поточний архів Головного управління Військової служби правопорядку Збройних Сил України за 2013 рік.
403. Суд вирішив, що прикордонники законно переплатили 3 мільйони ПДВ за бронежилети для АТО. URL : <https://nashigroshi.org/?s=%D0%BA%D0%BE%D1%80%D1%83%D0%BF%D1%86%D1%96%D1%8F+%D0%B2+%D0%B7%D1%81>.
404. Сухонос В. В., Сухонос В. В. Кримінологічний аспект корупційної злочинності. *Правові горизонти*. 2018. Вип. 9 (22). С. 56–60.
405. Сьюзан Роуз-Аккерман: Коррупция и государство. Причины, следствия, реформы / пер с англ. О. А. Алякринского. Москва : Логос, 2003. 356 с.
406. Тагарєв Т. Протидія корупції в оборонному секторі: основні ризики та виклики. *Посилення доброчесності та протидія корупції в*

оборонному секторі України: зб. матеріалів Міжнар. конф., 16 трав. 2011 р. Київ : Нац. ін-т стратегічних досліджень, 2011. С. 6–9.

407. Терещук О. В. Адміністративна відповідальність за корупційні правопорушення: автореф. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук. Одеса, 2000. 20 с.

408. Тимчук О. Л. Філософські засади сучасної кримінології: методологічні аспекти. *Вісник Південного регіонального центру Національної Академії правових наук України*. 2016. № 7. С. 185–194.

409. Типове положення про уповноважений підрозділ з питань запобігання та виявлення корупції. Наказ Національного агентства з питань запобігання корупціїю 17 березня 2020 року № 102/20. *Офіційний вісник України* від 05.05.2020. 2020. № 34. С. 140.

410. Титаренко О. О. Кримінологічна характеристика та протидія економічним злочинам у вугільній промисловості: [монографія]. Дніпропетровськ: Дніпроп. держ ун-т внутр. справ, 2008. 196 с.

411. Титаренко О. О. Державне програмування протидії злочинності в Україні: монографія. Харків: Промарт, 2019. 698 с.

412. Ткаченко О. В. Адміністративно-правові засади протидії корупції в органах внутрішніх справ: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук. Київ, 2008. 20 с.

413. Тодор Тагарі «Процес прийняття рішень і корупційні ризики в сфері оборони», в збірнику *Цілісність і добродесність в оборонному секторі: Ефективне, прозоре та відповідальне управління*, під редакцією Августини Цветкової. (Софія: Проект євроатлантичного освіти / Euro-Atlantic Education Initiative, 2009). С. 189-214.

414. Топ-5 корупційних схем в оборонпромі. Четверта влада. URL : <https://4vlada.com/top-5-koruptsijnyh-shem-v-oboronpromi-za-2018-rik>

415. Трепак В. М. Теоретико-прикладні проблеми запобігання та протидії корупції в Україні: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра юрид. наук. Київ. 2020. 36 с.

416. Тулі Х. А. Адміністративно-правові засоби боротьби з корупцією в державних органах: на прикладі України та Іраку (порівняльно-правове дослідження) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук. Київ, 2015. 19 с.
417. Туркот М. Військові службові особи як суб'єкти відповідальності за корупційні адміністративні правопорушення. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2012. № 4. С. 15-19. – URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnapu_2012_4_5.
418. Тучак Р. М. Адміністративно-правові засади боротьби з корупцією: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук. Харків, 2007. 21 с.
419. У війську нині 78 жінок – командири взводів, 6 – командують ротами. *Армія інформ*. 15 квіт. 2020 . URL : <https://armyinform.com.ua/2020/04/u-vijsku-nyni-78-zhinok-komandyry-vzvodiv-6-komanduyut-rotamy/>
420. Угода про Асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони . URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011/print.
421. Уголовный кодекс УССР. Введен в действие Постановлением Всеукраинского Центрального исполнительного Комитета от 23 августа 1922 года. *Собрание узаконений и распоряжений Рабоче-Крестьянского Правительства Украины*. 1922. №36. Ст. 553.
422. Философский энциклопедический словарь [гл.ред. Л.Ф. Ильичев]. М.: «Совет. Энцикл.», 1983. 840 с.
423. Філософський енциклопедичний словник / за ред. В. І. Шинкарука. Київ : Абрис, 2002. 742 с.
424. Флейчук М. І. Теоретико-методологічні засади детінізації економіки та протидії корупції в Україні в умовах глобалізації: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра. екон. наук : 21.04.01. Київ, 2010. 34 с.

425. Флурі Ф. Посилення доброчесності та протидія корупції в оборонному секторі України: збірник матеріалів міжнародної конференції. За ред. О. О. Котелянець. К.: НІСД, 2011. 48 с.
426. Френсіс Фукуяма. Чому прозорість може бути поганим словом. URL: <https://zbruc.eu/node/40174>.
427. Хачикян П. П. Противодействие коррупции в вооруженных силах Российской Федерации : Перо. 2017. 110 с.
428. Хрестоматия по всеобщей истории государства и права / под ред. З. М. Черниловского. Москва, 1994. 413 с.
429. Хряпінський П. Є. Заохочувальні норми у кримінальному законодавстві України : навч. посіб. Київ: Центр учбової літератури, 2008. 192 с.
430. Центр доброчесності в оборонному секторі. Integrity Action Plan. A handbook for practitioners in defence establishments (2014).
431. Цивільна конвенція про боротьбу з корупцією від 04 лист. 1999 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_102#Text /(дата звернення: 10.01.2019).
432. Цитряк В. Я. Хабарництво: історико-правові аспекти соціального явища та протидії йому в Україні. *Актуальні проблеми держави і права*. 2010. Вип. 55. С. 587–591.
433. Цілісність сектору безпеки. URL: https://securitysectorintegrity.com/uk/%D0%B2%D0%B8%D1%85%D0%BE%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F-%D0%B4%D0%BE%D0%B1%D1%80%D0%BE%D1%87%D0%B5%D1%81%D0%BD%D0%BE%D1%81%D1%82%D1%96/%D0%BA%D0%BE%D1%80%D1%83%D0%BF%D1%86%D1%96%D1%8F/#_ftnref10.
434. Чемерис І. В. Зарубіжний досвід протидії корупції в системі державного управління. *Стратегічні пріоритети*. № 3(12). 2009. С. 110–118.
435. Четвернин В. А. Современные концепции естественного права. Москва : Наука, 1988. 144 с.

436. Шаблистий В. В. Питання системності кримінально-правового забезпечення протидії корупції в Україні. *Актуальні питання протидії корупції у сучасних умовах*: матер. наук.-практ. семінару (м. Дніпропетровськ, 29 лист. 2013 р.). Дніпропетровськ: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2014. С. 168–171.

437. Шаблистий В. В. Особливості вітчизняної антикорупційної політики або як хабар став некорупційною неправомірною вигодою. *Кримінально-правові та кримінологічні засади протидії корупції*: Збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції (17 квітня 2014 року, м. Харків) / МВС України; Харків. нац. ун-т внутр. справ; Наук.-дослід. ін-т вивч. пробл. злочинності ім. акад. В. В. Сташиса НАПрН України; Кримінологічна асоціація України. Х.: Золота миля, 2014. С. 98–101.

438. Шаблистий В.В. Постійно оновлювана політика в сфері боротьби із корупцією або безкарність службової злочинності в Україні. Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «*Політика в сфері боротьби зі злочинністю*». Івано-Франківськ, 2016. С. 135–140.

439. Шаблистий В.В. Сучасний стан кримінально-правового забезпечення протидії найпоширенішим корупційним злочинам. *Кримінально-правові та кримінологічні засади протидії корупції*: зб. тез доп. V Міжнар. наук.-практ. конф., (31 берез. 2017 р., м. Харків, Україна) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ; Кримінол. асоц. України. Харків: ХНУВС, 2017. С. 207–208.

440. Шаблистий В.В. Конфіскація та спеціальна конфіскація як можливі наслідки вчинення корупційних правопорушень. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ: науковий журнал*. 2018. № 1. С. 129–139.

441. Шаблистий В.В. Питання безкарних службових (корупційних) злочинів. *Реалізація державної антикорупційної політики в міжнародному вимірі*: матеріали III Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 7 груд. 2018 р.): у 2 ч.

/ [редкол.: В.В. Черней, С.Д. Гусарев, С.С. Чернявський та ін.]. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2018. Ч. 1. С. 178–183.

442. Шаблистий В.В. Дискусійні питання притягнення до кримінальної та адміністративної відповідальності за вчинення корупційних та пов'язаних із корупцією правопорушень. *Дискусійні питання застосування антикорупційного законодавства*: матер. Міжнар. наук.-практ. конф. 15 листопада 2019 року, м. Дніпро, ДДУВС Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2019. С. 49–52.

443. Шаблистий В.В. Особливості антикорупційної поліцейської діяльності в сучасних умовах. *Реалізація державної антикорупційної політики в міжнародному вимірі*: матер. Міжнар. наук.-практ. конф. Ч. 1. (м. Київ, 12 грудня 2019 року). Київ: НАВС, 2019. С. 247–249.

444. Шаблистий В.В. Способи забезпечення доступу до правосуддя посадових осіб місцевого самоврядування у справах про їх необережні адміністративні правопорушення, пов'язані з корупцією. *Доступ до правосуддя в контексті реформи децентралізації в Україні*: матер. Загальнонаціонального юридичного форуму (м. Сєверодонецьк, 13 грудня 2019 р.). Сєверодонецьк: Луган. держ. ун-т внутр. справ ім. Е.О. Дідоренка, 2020. С. 53–58.

445. Шаблистий В.В. Корупція з необережності (до проблеми встановлення вини та моменту виявлення пов'язаних із корупцією адміністративних і кримінальних правопорушень). *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 1. С. 230–233.

446. Шаблистий В.В. Про «новели» кримінально-правого забезпечення протидії корупції та про наслідки нівелювання його традицій. *Кримінальне право в умовах глобалізації суспільних процесів: традиції та новації*: матеріали міжнар. наук.-практ. круглого столу, м. Харків, 15 трав. 2020 р. / [редкол.: В.Я. Тацій (голов. ред.), Л.М. Демидова (заст. голов. ред.), А.П. Гетьман та ін.]. Харків: Право, 2020. С. 413–417.

447. Шакун В. І. Онтологічний вимір в кримінології. *Шлях до кримінології. Пам'яті А. П. Закалюка*: збірник матеріалів / Нац. акад. правових наук України. Координаційне бюро з проблем кримінології та кримінологічних досліджень. Київ; Запоріжжя: КПУ, 2010. С. 28–36.

448. Шакун В. І. Тіньова економіка як джерело корупції. *Реалізація державної антикорупційної політики в міжнародному вимірі*. Матеріали II міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 8 груд. 2017 р.) [Редкол. В. В. Черней, В. В. Гусарев, С. С. Чернявський та ін.]. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2017. С. 42–46.

449. Шамрай Б. Адміністративна діяльність із запобігання і протидії корупції у військовій сфері. *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право*. 2016. № 1. С. 68–81.

450. Шардаков А. А. Понятие коррупции и ее уголовно-правовая оценка. *Судовы веснік*. 1993. №2. С. 44–47.

451. Шведова Г. Л. Міжнародна практика з протидії корупції : кримінологічна характеристика. *Вісник ЛДУВС ім. Є. О. Дідоренка*. 2017. № 2 (78). С. 186–191.

452. Швырев В. С. Анализ научного познания : основные направления, формы, проблемы / отв. Ред. Лекторский В.А. Москва : Наука, 1988. 175 с.

453. Шейко В. М., Кушнарєнко Н. М. Організація та методика науково-дослідницької діяльності : підручник. Вид. 2-ге вид., перероб. і допов. Київ : Знання-Прес, 2002. 295 с.

454. Шигаль Д.А. Основні елементи теорії історико-правового порівняльного методу. *Правова доктрина – основа формування правової системи держави* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., 20–21 листоп. 2013 р. Харків : Нац. акад. прав. наук України, 2013. С. 179–183.

455. Шостко О. Типологія осіб, які вчинили корупційний злочини. *Транскордонна співпраця: проблеми та шляхи їх вирішення*: матеріали Т 65 II

Регіонального круглого столу (28-29 вересня 2017 року). - К.: Національна академія прокуратури України, 2017. С. 203–204.

456. Шостко О. Ю. Кримінологічна характеристика корупційної злочинності в Україні. *Питання боротьби зі злочинністю*. 2014. Вип. 28. С. 69–78.

457. Шостко О.Ю. Подільчак О.М. Сучасні світові тенденції злочинності. *Проблеми законності*. 2020. Вип. 148. С. 184–200.

458. Шостко О.Ю. Стан і тенденції виявлення кримінальних корупційних правопорушень в Україні. *Проблеми законності*. 2018. Вип. 141. С. 175–184.

459. Щасний Е. Роль рахункової палати у скороченні корупційного потенціалу оборонних відомств. *Посилення доброчесності та протидія корупції в оборонному секторі України: зб. матеріалів Міжнар. конф.*, 16 трав. 2011 р. Київ : Нац. ін-т стратегічних досліджень, 2011. С. 25–28.

460. Юдин Э. Г. Системный подход и принцип деятельности: методологические. проблемы современной науки. Москва : Наука, 1978. 392 с.

461. Ястребов В. Б. К вопросу о понятии криминологической характеристики преступлений. *Вопросы борьбы с преступностью*. М., 1982. Вып. 37. С. 15.

462. Яркова В. Н. История и методология юридической науки: учеб. пособ. Тюмень: Тюмен. Гос. Унив. 2012. 357 с.

463. Ярмиш Н. М. Щодо відповідності поняттю корупційного правопорушення злочинів, передбачених статтею 45 Кримінального кодексу України. *Юридичний вісник. Повітряне і космічне право*. 2015. № 3. С. 158–162.

464. Ярмиш Н. М. Чи є корупціонером корисливий суддя? *Кримінально-правові та криминологічні засади протидії корупції: зб. тез доп. V Міжнар. наук.-практ. конф.*, (31 берез. 2017 р., м. Харків, Україна) / МВС

України, Харків. нац. ун-т внутр. справ; Кримінол. асоц. України. Харків: ХНУВС, 2017. С. 223–225.

465. Ярмиш Н. М. Проблеми кримінально-правової кваліфікації (злочини проти життя та здоров'я особи, проти власності, у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг): навч. посіб. К. : Національна академія прокуратури України, 2014. 192 с.

466. Яфонкін А. О. Адміністративно-правові заходи боротьби з корупцією серед державних службовців в Україні: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук. Ірпінь, 2013. 20 с.

467. Яцків І. І. Адміністративно-правові засади протидії корупції в Україні: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук. Київ, 2011. 16 с.

468. Bratsis P. The construction of corruption, or rules of separation and illusions of purity in bourgeois societies. *Social Text*. 2003. Vol. 21, №. 4. P. 9–33, p. 11.

469. Brooks R. C. Corruption in American politics and life. New York : Dodd, Mead & Co, 1910. 304 p.

470. Brooks R. C. The nature of political corruption. *Political Science Quarterly*. 1909. Vol. 24, N. 1. P. 1–22.

471. d'Agostino, G., Dunne, J. P., and Pieroni, L. (2016), "Government spending, corruption and economic growth," *World Development*, 84: 190–205.

472. Developing countries lose \$1tn a year from 'illicit financial flows'. URL: <https://www.theguardian.com/global-development/2013/dec/13/developing-countries-illicit-financial-flows>

473. Ford H. J. Municipal corruption. *Political Science Quarterly*. 1904. Vol. 19, N. 4. P. 673–686.

474. Fukuyama F. What is Corruption in Policy paper. Against Corruption: a collection of essays. 2016. URL : <https://www.gov.uk/government/publications/against-corruption-a->

collection-of-essays/against-corruption-a-collection-of-essays.

475. Fukuyama, F. (2016, May 12). What is Corruption in Policy paper. Against Corruption: a collection of essays. Retrieved from <https://www.gov.uk/government/publications/against-corruption-a-collection-of-essays/against-corruption-a-collection-of-essays>.

476. Gary S. Becker. Crime and Punishment: An Economic Approach. *Journal of Political Economy*. 1968. N 76. P. 169–217.

477. Hirschman A. O. The Passions and the Interests. New Jersey: Princeton University Press. 1977. 192 p.

478. Kleinig J., Heffernan W. C. The Corruptibility of Corruption. *Public and Private Corruption* / eds. John Kleinig and William Heffernan. Lanham MD US.: Rowman & Littlefield, 2004. P. 3–22.

479. Kunz K.-L. Kriminologie: eine Gmndlegung. Bern; Stuttgart; Wien, 1994, c. 23-24.

480. Mark Pyman; Dominic Scott; Alan Waldron; Inese Voika. Building Integrity and Reducing Corruption Risk in Defense Establishments Connections: *The Quarterly Journal*. 2008. №7 (2). P. 21–44. URL: <https://connections-qj.org/article/building-integrity-and-reducing-corruption-risk-defense-establishments> (Last accessed: 01.12.2020).

481. Nye J. S. Corruption and political development – Cost-benefit analysis. *American Political Science Review*. 1967. Vol. 61 (2). P. 417–427.

482. Philp M. Defining Political Corruption. *Political Studies*. 1997. XLV. P. 436–462.

483. Rose-Ackerman S. The economics of corruption. *Journal of Public Economics*. 1975. Vol. 4(2). P. 187–203; Rose-Ackerman S. Corruption: A Study in Political Economy. New York: Academic Press. 1978. 260 p.

484. Saxonhouse A. Corruption and Justice: The View from Ancient Athens. *Corruption: Public and Private* / eds. John Kleinig and William Heffernan. Lanham MD US.: Rowman & Littlefield, 2004. P. 30–41.

485. Scientific method (English): home page of prof. Frank L.Y. Wolfs. Department of Physics and Astronomy, University of Rochester, N 4 14627, USA : веб-сайт. URL: <http://teacher.pas.rochester.edu/phylabs/appendixe/appendixe.html> (Last accessed: 12.12.2019).

486. Scientific methods (English) Sci – Tech Encyclopedia: McGraw – Hill Encyclopedia of Science and Technology, 5th edition : веб-сайт. URL: <http://www.answers.com/topic/scientific-method> (Last accessed: 12.12.2019).

487. Sytnyk A. Збитки від корупції у державних підприємствах більші, ніж транші МВФ. 2019. URL : https://espreso.tv/news/2019/02/08/zbytky_vid_korupciyi_u_derzhavnykh_pidpryyemstvakh_bilshi_nizh_transhi_mvf_sytnyk.

488. Szymon Starowolski «Lament Utrapiiony Matki Korony Polskiej». URL: https://books.google.com.ua/books?id=jm1bAAAAQAAJ&printsec=frontcover&hl=uk&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false (Last accessed: 28.05.2020).

489. Transparency International (2011). URL : Building Integrity and Countering Corruption In Defence and Security: 20 Practical Reforms. p. 10.

490. Wilson H. H. Congress: Corruption and compromise. New York : Rinehart, 1951. 337 p.

Додатки

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ:

Монографія:

1. Войтович І.І. Протидія корупції у сфері воєнної безпеки: монографія. Дніпро: Видавець Біла К.О., 2020. 380 с.

Статті в наукових фахових виданнях України

1. Войтович І.І. Стан наукової розробленості проблем протидії корупційній злочинності у сфері воєнної безпеки. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2018. Випуск 2. Том 5. С. 174–180.

2. Войтович І.І. Теоретичне підґрунтя зарубіжних вчених у дослідженні корупційної злочинності у сфері військової безпеки. *Юридична наука*. 2019. №7. С. 231–235.

3. Войтович І.І. Стан наукової розробленості проблем запобігання корупційної злочинності у сфері військової безпеки через оптику адміністративно-правового впливу. *Юридична наука*. 2020. №1. С. 177–182.

4. Войтович І.І. Корупційна злочинність у сфері військової безпеки: сучасний стан дослідження. *Юридична наука*. 2020. №2. С. 144–149.

5. Войтович І.І. Методологічні засади дослідження корупційної злочинності у сфері воєнної безпеки. *Юридична наука*. 2020. №3. С. 188–193.

6. Войтович І.І. Методологія та методи дослідження корупційної злочинності у сфері воєнної безпеки. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2020. Випуск 3. Том 2. С. 190–194.

7. Войтович І.І. Історичний дискурс встановлення кримінальної відповідальності за корупційні злочини у сфері воєнної безпеки. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2021. Випуск 1. С. 189–195.

8. Войтович І.І. Історичні витоки встановлення кримінальної відповідальності за корупційні злочини у сфері воєнної безпеки за радянських часів. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2021. Випуск 2. С. 206–210.

9. Войтович І.І. Вплив міжнародного співробітництва на формування кримінально-правової політики протидії корупційній злочинності у сфері військової безпеки. *Юридична наука*. 2019. №8. С. 177-182.

10. Войтович І.І. Корупційна злочинність у сфері воєнної безпеки як об'єкт кримінологічного аналізу. *Юридична наука*. 2019. №9. С. 138–143.

11. Войтович І.І. Корупційна злочинність у сфері воєнної безпеки як загроза національній безпеці України. *Юридична наука*. 2019. №10. С. 177–183.

12. Войтович І.І. Антикорупційна політика Міністерства оборони України у сфері забезпечення воєнної безпеки. *Юридична наука*. 2019. №11. С. 202–207.

13. Войтович І.І. Кількісні та якісні показники корупційної злочинності у сфері воєнної безпеки в Україні. *Юридична наука*. 2019. №12. С. 188–193.

14. Войтович І.І. Характеристика осіб, які вчиняють корупційні злочини у сфері воєнної безпеки в Україні. *Держава та регіони. Серія Право*. 2020. № 3 (69). Том 3. С. 161–167.

15. Войтович І.І. Соціально-економічні фактори корупційної злочинності у сфері воєнної безпеки. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Юриспруденція»*. 2020. № 48. Том 2. С. 165–170.

16. Войтович І.І. Політичні фактори корупційної злочинності у сфері воєнної безпеки. *Правові новели*. 2020. № 10. Том 3. С. 149–155.

Статті у наукових періодичних виданнях інших держав

1. Войтович И.И. Культурно-психологические факторы коррупционной преступности в сфере военной безопасности. *Право и Закон*. 2020. № 1. С. 122–126.

2. Войтович И.И. Правовые и организационно-управленческие факторы коррупционной преступности в сфере военной безопасности. *Право и Закон*. 2020. № 2. С. 162–166.

3. Войтович И.И. Механизм противодействия коррупционной преступности в сфере военной безопасности. *Право и политика*. 2020. № 1. С. 212–216.

4. Войтович И.И. Меры противодействия коррупционной преступности в сфере военной безопасности. *Право и политика*. 2020. № 2. С. 91–96.

Праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

1. Войтович І.І. Сучасний стан корупційної злочинності у сфері військової безпеки. *Правове регулювання суспільних відносин: актуальні проблеми та вимоги сьогодення*: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Запоріжжя, 24–25 липня 2020 року. Запоріжжя: Запорізька міська громадська організація «Істина», 2020. С. 41–44.

2. Войтович І.І. Актуальні проблеми протидії корупційної злочинності у сфері військової безпеки. *Сучасний стан і перспективи розвитку держави і права*: матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Львів, 19–20 червня 2020 р. Львів: Західноукраїнська організація «Центр правничих ініціатив», 2020. С. 71–73.

3. Войтович І.І. Поняття та сутність корупційної злочинності у сфері військової безпеки. *Реформування національного та міжнародного права: перспективи та пріоритети*: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, Україна, 17–18 січня 2020 р.). Одеса: ГО «Причорноморська фундація права», 2020. С. 61–63.

4. Войтович І.І. Напрямки спеціально-кримінологічної протидії корупційним злочинам у сфері воєнної безпеки. *Сутність та значення впливу законодавства на розвиток суспільних відносин*: матеріали міжнародної науковопрактичної конференції (м. Одеса, Україна, 13–14 березня 2020 р.). Одеса: ГО «Причорноморська фундація права», 2020. С. 25–28.

5. Войтович І.І. Динаміка корупційної злочинності у сфері воєнної безпеки. *Реформування національного та міжнародного права: перспективи*

та пріоритети: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, Україна, 18–19 січня 2019 р.). Одеса: ГО «Причорноморська фундація права», 2018. С. 48–52.

6. Войтович І.І. Психологічні ознаки особи-корупціонера у сфері воєнної безпеки. *Вітчизняна юридична наука в умовах сучасності*: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Харків, 15–16 березня 2019 року). – Харків: ГО «Асоціація аспірантів-юристів», 2019. С. 33–36.